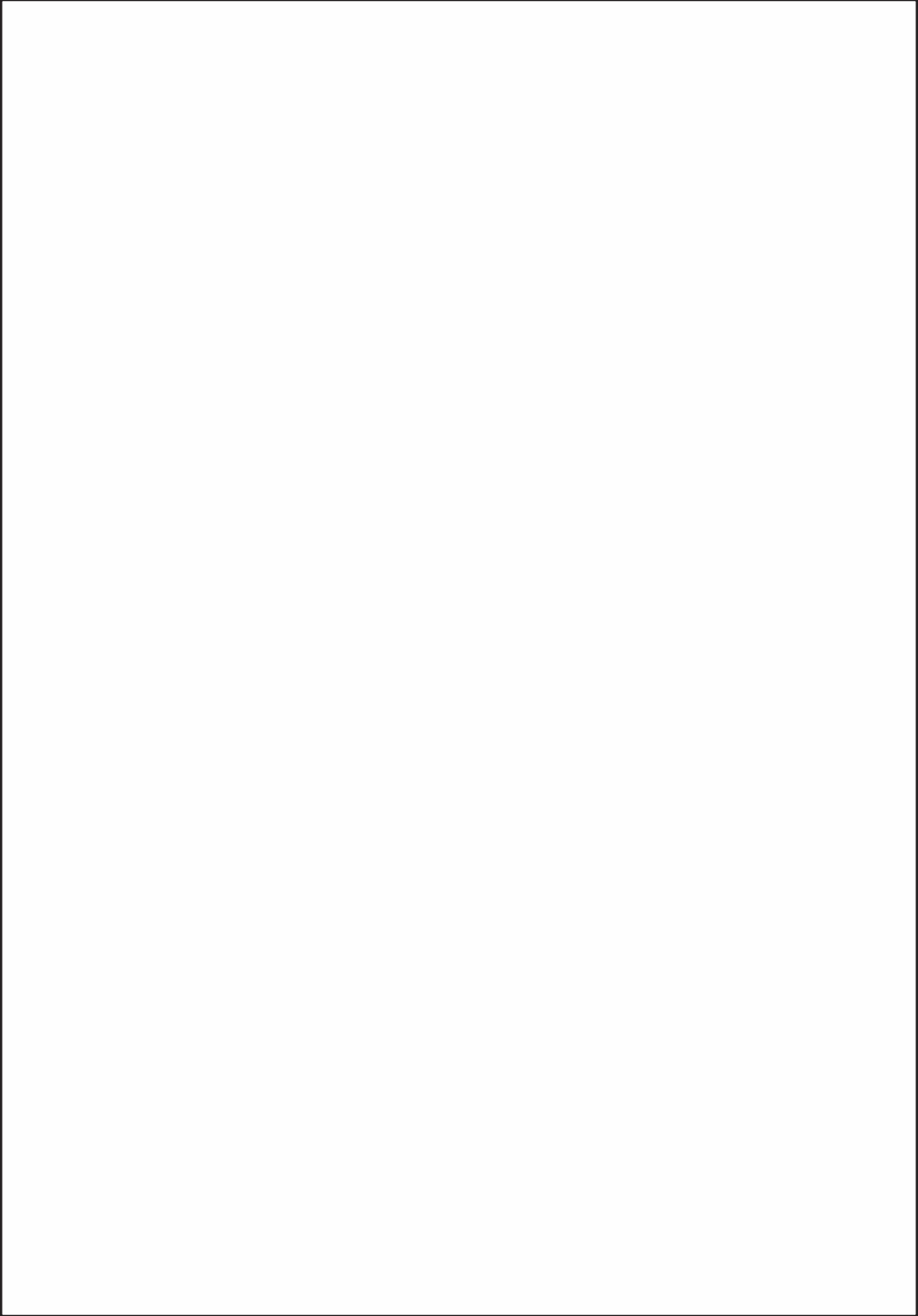

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

NÁRODOPISNÝ VĚSTNÍK

(Bulletin d'ethnographie)

XV (57) — XVI (58)

Vydává Národopisná společnost
Praha 1999

ISSN 0323 – 2492

LIDOVÁ KULTURA 20. STOLETÍ,
JEJÍ VÝZKUM, DOKUMENTACE A PREZENTACE

Věnováno 100. výročí narození doc. dr. Drahomíry Stránské

1999

Nynější historické pojetí ethnografie chceme projevit v tom, že konkrétní rysy budou ukázány jevy ve vývoji několika určitých období posledního století, případně podle možností i starších dob.

Drahomíra Stránská: Historicko - národopisný atlas Československa

In: NVČ roč. XXXIII, Praha 1956

Na protější stránce:

Jan Václav (Ivan) Mrkvička: Drahomíra Stránská v kopaničářském kroji, olejomalba na plátně, 1935, Národní muzeum, Praha.

Jan Václav (Ivan) Mrkvička: Drahomíra Stránská v kopaničářském kroji, olejomalba na plátně, 1935. Národní muzeum, Praha.

OBSAH

Část 1

Život a dílo Drahomíry Stránské - <i>I. Štěpánová</i>	7
Rodinné kořeny Drahomíry Stránské - <i>A. Plessingerová</i>	18
Drahomíra Stránská a pražské Národopisné muzeum - <i>J. Langhammerová</i>	25
Drahomíra Stránská - její úsilí o souhrné zpracování problematiky lidového nábytku - <i>H. Mevaldová</i>	37
Drahomíra Stránska a tradičná kultúra Slovenska - <i>M. Benža</i>	49
Národopisná monografia Dolná Poruba a jej využitie dnes - <i>M. Chlebana</i>	55
Přínos Drahomíry Stránské k výzkumu lidové architektury - <i>M. Válka</i>	62
Etnokartografie v díle Drahomíry Stránské - <i>J. Vařeka</i> , <i>A. Plessingerová</i>	69
Genetické souvislosti dřevěného průjezdního domu - <i>J. Langer</i>	79
Badatelská práce Drahomíry Stránské v oblasti písňového folkloru - <i>V. Thořová</i>	88
Drahomíra Stránská a studium lidové obuvi prostřednictvím dotazníkové akce Národopisné společnosti - <i>M. Holubová</i>	95
Účast D. Stránské na Soupisovém výzkumu NSČ - <i>D. Motýčková</i> ...	99
Odkaz Drahomíry Stránské z pohledu její publikační práce - <i>J. Hrdá</i>	103

Část 2

Vznik a vývoj sbírky textilu Okresního muzea Českého ráje v Turnově - <i>V. Jakouběová</i>	111
Současný pracovní oděv na Hlinecku - <i>I. Vojančová</i>	119
Kraslice na Moravě - tradice, současný stav a muzejní sbírka. Z výsledků výzkumu. - <i>E. Večerková</i>	122

Etnografické výzkumy všedního života i svátečních aktivit českých horníků - <i>O. Skalníková</i>	132
Klady a zápory našeho folkloristického bádání (Poznámky k folkloristice za totality) - <i>A. Satke</i>	143
Dokumentace a prezentace folkloru v Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Brně - <i>M. Toncrová</i>	159
Zpracování pozůstalosti prof. Oldřicha Sirovátky - <i>A. Zobačová</i>	162
Prezentace lidové kultury v Muzeu lidových staveb v Kouřimi - <i>D. Hobl</i>	165
Proměny jedné tradice - <i>D. Drápala</i>	172
Posvícenský zvyk Honění kohouta v městské části Kunčicích, obce Letohradu. (Podorlicko) - <i>P. Vychytilová</i>	182
Palačovští poutníci - Povědomí tradice církevních poutí a jejich současná podoba. (Zpráva z terénního výzkumu)- <i>J. Tichá</i>	188
Před 100 lety a dnes - Národopis mezi Vídní, Lvovem, Krakovem a Prahou (Konference krakovské pobočky Polské národopisné společnosti ve dnech 24. – 26. září 1998) - <i>J. Vařeka</i>	191

Část 3

Zpráva o činnosti Hlavního výboru Národopisné společnosti ve volebním období září 1996 - září 1999	195
Zápis z valného shromáždění Národopisné společnosti, konaného 7. září 1999 ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm	201
Usnesení III. Valného shromáždění Národopisné společnosti ČR, konaného dne 7.9.1999 v Rožnově pod Radhoštěm	204
STANOVY NÁRODOPISNÉ SPOLEČNOSTI	205
Adresy autorů	215

Část 1

Život a dílo Drahomíry Stránské

Irena Štěpánová

Docentka Drahomíra Stránská patří k významným osobnostem české, slovanské a evropské etnologie. Její život a vědecká práce splývají v takové jednotě, že je vlastně nemožné odlišit osobní, soukromou a odbornou vědeckou sféru. Práce, kterou si zvolila, zastínila u ní všechno ostatní, stala se smyslem jejího snažení, a kdyby to neznělo pateticky, dalo by se říci i osudem.

V jejím případě platí, že rodinné zázemí významně formuje budoucí směřování mladého člověka. Otec, akademický sochař František Stránský, Myslbekův žák, zemřel mladý v době, kdy Drahomíře byly tři roky. Veškerá výchova její i jejího staršího bratra Antonína zůstala na matce Olze Stránské-Absolonové. V širším příbuzenstvu byla Drahomíra Stránská představitelkou čtvrté generace zabývající se lidovou kulturou. Rodina má v ženské linii své kořeny na Moravě, v Blansku a později v Olomouci. Otcem babičky D. Stránské byl známý archeolog-amatér, MUDr. Jindřich Wankel, jeden ze zakladatelů olomouckého Vlasteneckého spolku muzejního. Jeho čtyři dcery významně působily v ženském odboru muzejního kroužku. Všechny sestry se aktivně zúčastnily i příprav na Národopisnou výstavu československou.

Karla Bufková-Absolonová, babička D. Stránské, byla zajímavá žena. Zabývala se sběrem moravských pohádek a pověstí, ale také se věnovala ženskému emancipačnímu hnutí a publicistice. Se svým druhým manželem žila v Praze. Její dcera, Olga Stránská-Absolonová, se rovněž angažovala v ženském hnutí a v politice. V roce 1907 vstoupila do nové strany pokrokové a stala se jako první žena členkou jejího výkonného výboru. Jako publicistka uveřejňovala své příspěvky v denním tisku i v ženských časopisech a pracovala ve filantropických organizacích¹. Její zájem o lidovou kulturu se nejvýrazněji manifestoval v popularizující publikaci o československých lidových

¹ Olga Stránská-Absolonová působila od r. 1916 v Ochráně matek a kojenců. Toto povolání jí poskytl pravidelný příjem, ze kterého mohla živit rodinu a umožnit oběma dětem studium.

krojích (1919). Tato práce nepřekročila horizont dobově pojatého přístupu k lidovému oděvu, přesto je to fakt vzhledem k životní orientaci její dcery přinejmenším hodný zaznamenání.

Vliv matky a babičky, silná rodinná tradice, nadání, zájem a neúnavná píle a aktivita, odvaha překonávat nepohodlí a obtíže terénního výzkumu i další překážky, které se člověku staví do cesty, to všechno v sobě Drahomíra Stránská nesla celý život.

Je obtížné na malém prostoru zachytit dílo osobnosti, která působila několik desítek let v řadě institucí a všude zanechala významnou stopu. Tento příspěvek, přestože je jeho úkolem sumarizovat životní dílo jubilantky, je zaměřen na méně známé stránky její činnosti, výzkumné cesty, práci v institucích Akademie věd. v Národopisné společnosti a její pedagogickou činnost.

Drahomíra Stránská vystudovala slavistiku na pražské Filozofické fakultě. Její zájem o etnografické studium byl už v době jejího studia jasně patrný a vyhraňoval se zejména v semináři prof. J. Jakubce². V roce 1924 obhájila doktorskou disertaci *Dolná Poruba*, etnografická monografie slovenské vsi. Hned v následujícím roce obdržela stipendium království Jugoslávie a strávila celý letní semestr roku 1925 na bělehradské univerzitě, s výjezdy do Záhřebu, Lublaně, Mariboru a Sarajeva, kde studovala etnografické muzejní sbírky. Podnikla také několik samostatných cest do terénu (Šumadie, Banát, Skoplje, Dubrovnik) a navázala řadu cenných osobních kontaktů (prof. Milojevič a Erdeljanovič, muzejní a regionální pracovníci). Jedním z výsledků tohoto pobytu byla muzeologicky zaměřená studie o jihoslovanských muzeích publikovaná ve *Slavii* (Stránská 1926-27). Fondy slovanských sbírek pražského Národopisného muzea, kde začala pracovat, byly obohaceny o malou kolekci, kterou přivezla ze svého studijního pobytu. V r. 1932 se stala správkyní muzea a navázala tak v jistém smyslu na práci své tety Vlasty Havelkové, která z tohoto postu odešla krátce předtím. Přístup D. Stránské byl ovšem moderní a vysoce profesionální. Působení v muzeu představuje nejdelší, téměř třicetiletou etapu v odborné práci.

² Národopis jako samostatná disciplína v době studia D. Stránské na FFUK neexistoval. Práce, které vznikaly v Jakubcově semináři, byly zaměřeny převážně folkloristicky (pozůstalost archiv Národopisného muzea, karton I, složka *Zahraniční cesty a stipendia*), posudky prof. Jakubce.

Přestože věnovala mnoho času a úsilí muzeu, byla její činnost v tomto období mnohem různorodější a bohatší. V počátcích kariéry se věnovala folklóru, zejména podkrkonošské lidové písni. Své sběry z poloviny 20. let věnovala Ústavu pro lidovou píseň (Krupková 1985). Znalost jihoslovanských jazyků i reálií spolu s profesí etnografické muzejní pracovnice jí otevírala možnosti vystupování na setkáních vědeckých pracovníků ze slovanských zemí. Politická situace po 1. světové válce byla vhodná pro pořádání takových akcí a D. Stránská se zúčastnila už prvního sjezdu slovanských geografů a etnografů, který se konal r. 1924 v Praze. Jednání etnografické sekce předsedal prof. M. Murko. Jedním ze závěrů jejího jednání bylo oživení nikdy nerealizované myšlenky pražského slovanského národopisného muzea. Praha v r. 1929 hostila i první sjezd slovanských filologů. V dámském odboru, pod předsednictvím paní Murkové, vystoupila i D. Stránská s referátem *Archivy lidové prosy a poesie*³. Navrhla, aby se takové archivy zřizovaly v rámci etnografických muzeí. D. Stránská se zúčastnila i dalšího druhého sjezdu slovanských geografů a etnografů v Polsku v r. 1927. Vystoupila s příspěvkem *Některé starobylé znaky ve slovenských krojích*, který se soustřeďoval především na úpravu hlavy vdaných žen. Ohlas referátu mladé vědecké pracovnice byl příznivý, vzala ji na vědomí i mezinárodní odborná veřejnost (příspěvek zazněl v sekci pro etnografii, antropologii, demografii a sociologii). Další, třetí sjezd, probíhající v Jugoslávii (1930), byl vzhledem k mezinárodní politické situaci problematictější. D. Stránská přednesla příspěvek *Studium lidových obyčejů. Úkoly a metody* a využila své účasti k další studijní cestě na Balkán (Bulharsko)⁴. V r. 1936 probíhal čtvrtý sjezd v Sofii. Zde byl etnografický zájem obrácen na materiální kulturu a její teoretické problémy. D. Stránská se zabývala vztahem majoritních a minoritních etnik v souvislosti s lidovou architekturou. Vystoupila také s návrhem na vytvoření Svazu slovanských muzeí, který získal největší ohlas u bulharských kolegů.

Tyto aktivity byly z velké části iniciovány a finančně podporovány Slovanským ústavem (činnost od r. 1928). D. Stránská se podílela na práci v jeho kulturní, vědecké a osvětové sekci,

³ Archiv Národopisného muzea, karton 5, korespondence.

⁴ Archiv Národopisného muzea, karton 20, žádost o udělení podpory k cestě na III. kongres a do Sofie, adresovaná SÚ (povolena 12.5.1936).

publikovala v ústavní ročence a využívala možností, které ústav nabízel pro studium slovenské lidové kultury a kultury Podkarpatské Rusi. Navázala tak v jistém smyslu na svou doktorskou disertaci. Současně v roce 1932 podává a obhajuje svůj habilitační spis o lidových hospodářských obyčejích (Stránská 1933), založený na širokém (slovanském) srovnávacím materiálu. Na jejich terénních výzkumech participovali i posluchači národopisu (pražská katedra, na které začala externě vyučovat, zahájila výuku r. 1931). V tomto období vzniká série prací se slovenskou tematikou z oblasti lidového oděvu, architektury, etnogeografie i studie a realizace výstavy Slovenské Tatry, kraj i lid (1933).

Mnoho času věnovala D. Stránská práci pro Národopisnou společnost československou. V letech 1932-41 byla její jednatelkou a po válce místopředsedkyní. Chápala důležitost kontaktů s dobrovolnými regionálními pracovníky-dopisovateli a vybudování jejich sítě bylo v tehdejší době hlavně její zásluhou. Velká část dotazníků, se kterými se společnost obracela na své respondenty, se týkala lidové architektury, interiéru, nábytku a oděvu.

Myšlenka založení pražského slovanského muzea a skanzenu, která prolínala všemi předválečnými sjezdy geografů a etnografů a kterou podporoval Slovanský ústav, došla jen částečného naplnění uskutečněním pražské bulharské výstavy v r. 1938 (Stránská 1938, Štěpánová 1980). Další aktivity přerušila válka. V letech 1939-1947 pracovala D. Stránská v Náprstkově muzeu. Nevděčná a přesto fundovaně zvládnutá práce na roztřídění konglomerátu sbírek byla její zásluhou.

Jméno doc. Stránské bývá v odborné veřejnosti spojováno především s lidovým oděvem. Tento zájem, který vyústil v její stěžejní dílo, se rodil a prohluboval v dlouhodobém procesu. Už ve 20. letech vyšlo několik příspěvků na toto téma v Národopisném věstníku čsl. Jsou vesměs založeny na vlastním terénním výzkumu (většinou slovenský materiál: úprava hlavy a textilní techniky). V pozůstalosti jsou soustředěny bohaté písemné i obrazové podklady pro další díl Československých lidových krojů, který se měl týkat Slovenska⁵. První syntetizující pohled, ve své době netradiční, je publikován

⁵ Archiv Národopisného muzea, karton 11 (L.K 15, L.K 16).

v Československé vlastivědě (Stránská 1937). Téměř současně vychází další základní publikace, vydaná pro potřeby spolupracovníků Národopisné společnosti, Příručka lidopisného pracovníka (Stránská 1936). Nepřerušena je linie ze slovenského a slovanského materiálu. Pokračují příspěvky z podtatranské oblasti, týkající se architektury, lidových staveb na Spišské Maguře, a speciálních tkalcovských technologií u Slovanů. Vychází další návodný příspěvek pro regionální národopisné pracovníky (Stránská 1940).

Ve 30. letech, konkrétně 1932 po habilitaci, zahajuje doc. Stránská i svou externí pedagogickou práci. Toto působení zpočátku do jisté míry kopíruje ostatní aktivity v muzeu a odborných publikacích. Zahajuje tématem své habilitace v zimním semestru r. 1932/33, přednáškou Lidové obyčeje a pověry. V následujícím semestru vystupuje s přednáškou Naše Tatry, země a lid (Národopisný přehled s promítanými obrázky). V dalším školním roce připravuje téma Studium jazyka a národopis (Místopisná geografie střední Evropy) a Výtvarné umění československého lidu. V r. 1934/35 otevírá problematiku lidového oděvu, Vývoj krojů z ohledu národopisu se zvláštním zřetelem k zemím slovanským (příbuzná studie ve Vlastivědě vychází v r. 1937), a architektury, Lidové stavitelství a jeho vývoj. Další školní rok je zaměřen slovansky, Národopis Jugoslávie a Slovenskem od Moravy k Rusi.

V dalších letech se už témata nerozšiřují, ale prohlubují a precizují. Nově koncipována je přednáška Obyčeje čl. lidu – srovnávací přehled a Kroje čl. lidu a Vybrané kapitoly z národopisu jižních Slovanů. Poslední přednáškou před uzavřením vysokých škol byl monograficky pojatý pohled Chodsko ve světle dat historických a národopisných a syntetizující Umění našeho lidu (1939/40).

Přednášky byly rozvrženy tak, aby v každém semestru odeznělo jedno téma. Bylo to vždy nové nebo přepracované vystoupení, doplňované vesměs obrazovými doklady, případně i promítáním diapozitivů. Žádná z přednášek se neopakovala a to znamená při vyřízení jinými úkoly v muzeu a akademii značnou zátěž.

Za války se D. Stránská téměř odmlčuje, ale hned po jejím skončení se objevují nové články, pokračující a rozšiřující všechny směry bádání, kterým se věnovala, Slovanům (Lužice), oděvu (Oblasti a studium lidových krojů), architektuře (těšínské kurloky) i duchovní

kultuře (zvyky kladských Čechů). V té době dokončuje zároveň svou vrcholnou práci Lidový oděv v Československu I., Čechy (1949). Přesto vycházejí i statě s tematikou moravských a slovenských krojů, další brožurka pro vlastivědné pracovníky (Stránská 1948) i bilancující zprávy o Národopisném oddělení Národního muzea.

O největší práci doc. Stránské bylo napsáno už mnoho. Musí se s ní vyrovnat každý badatel, který se zabývá problematikou lidového oděvu. Je to práce z těch, které bývají označovány za životní dílo a v tomto případě to není nadnesené vyjádření. Český materiál, pojatý z historického, sociálního, kulturně historického i geografického hlediska je konfrontován s obrazovými a archivními prameny a jsou sledovány jeho paralely v širším evropském kontextu. Ve své době to byl přístup nový, moderní, předznamenávající v jistém smyslu antropologický pohled.

Rok 1951 znamenal důležitý zlom v odborné práci D. Stránské. Byla jmenována státní docentkou v oboru československého a slovanského národopisu a Filozofická fakulta Karlovy univerzity se stala jejím zaměstnavatelem. Následovalo osm let, ve kterých většinu svých sil věnovala pedagogickému působení. V pozůstalosti jsou zachovány některé materiály a rukopisné koncepty, které se týkají jejích přednášek. Zaměření těchto kursů stále odpovídá hlavním zájmovým oblastem doc. Stránské. Odráží se tu i skladba jejího staršího externího působení na fakultě. Svě přednášky stále ještě jako externistka zahájila hned v letním semestru 1945 novým kursem Úvod do národopisu SSSR a Vznik a vývoj lidových krojů. V následujícím roce přednášela Národopis Ruska (Sociální a duchovní kultura ruského lidu) a Oblastní rozdělení lidových krojů na Moravě. V r. 1946/7 se vrací ve dvousemestrální přednášce a cvičení ke Slovensku (Slovensko a jeho vztahy k Čechům). Tento kurs byl určen širšímu okruhu studentů, zejména bohemistům a historikům. Následují témata Vybrané kapitoly z národopisu jižních Slovanů, Studium lidových obyčejů československých a slovanských a Přehled národů světa (zvl. Slovanů a národů SSSR). V tomto období je frekvence přednášek čtenější, zpravidla dvě témata za semestr.

Od zimního semestru 1951/52 přednášela doc. Stránská Úvod do lidové kultury Čechů a Slováků, Přehled slovanského národopisu, Etnografii Slovanů, Dějiny slovanského národopisu a vedla seminář ve

třetím ročníku. Později (1954/55) přistupuje proseminář pro první ročník, Etnografie Čechů a Slováků (lidový oblek pro 3. ročník a výtvarná tvorba pro 4. ročník) a zvláštní přednáška Lidový oblek v Čechách pro první ročník. Další rozšíření (1955/56) znamenalo pokračování přednášky Etnografie Čechů a Slováků (výrobní procesy a nářadí ve třetím ročníku) a vedení prvních diplomních prací v semináři závěrečného ročníku. V r. 1956/7 přistupuje seminář obecné etnografie (třetí ročník), v dalším roce přednáška Z dějin národopisu a Vývoj lidového bydlení. V těchto intencích se její kurzy ustálily a pokračovaly jen s malým obměnami. V součinnosti s dalšími významnými osobnostmi, zejména prof. Horákem, Chotkem a Pražákem, vychovala doc. Stránská první generace vysokoškolsky vzdělaných etnografů. Toto její působení by si nepochybně zasloužilo soustavnou monotematickou studii.

Přechod na fakultu znamenal pro D. Stránskou plynulé navázání a rozšíření její dosavadní učitelské práce, uvolnění od povinností v muzeu. Přesto je vidět, že pro ni nebylo lehké a ani možné odpoutat se od muzea docela. Poslední velkou autorskou výstavou (v součinnosti s H. Hynkovou) byla druhá „bulharská“ výstava v letohrádku Kinských Bulharsko v životě a práci lidu v minulosti a nyní (1950). V r. 1951 vychází i bilancující zpráva o práci Národopisného oddělení Národního muzea a hned nato, vedle několika tematických studií o jednotlivých oděvních součástkách, vydává sérii článků, inspirovaných výstavou modrotisku (1951 a 1952).

Zájem o terénní výzkumy orientuje v tomto období na Těšinsko a jedním z výsledků jsou další studie z lidové architektury, nábytku a krajkářství. Zároveň doc. Stránská pokračuje v součinnosti s akademií věd. V r. 1949 předkládá reformní komisi Slovanského ústavu podrobný návrh pro práci v oboru národopisu. Akcentuje důležitost styků s etnografy slovanských zemí a uvažuje o výstavách a sbornících se slovanskou tematikou. Stává se předsedkyní komise pro slovanský národopis. Zmíněná bulharská výstava s přednáškou a několika odbornými příspěvky na toto téma byla prvním počinem. Také nový zájem o Slezsko, zahrnutý už do pedagogické práce a terénních prací studentů souvisí s působením ve Slovanském ústavu.

V r. 1952 byl národopis vyňat z působnosti Slovanského ústavu a převeden pod nově vznikající Ústav pro etnografii a folkloristiku. Zde

přijala doc. Stránská funkci členky vědecké rady ústavu a vedla kolektiv pro studium lidového oděvu. V letech 1951-2 zasedala i v redakční radě Českého lidu.

V poválečném období navázala D. Stránská na práci v Národopisné společnosti. Ve funkci místopředsedkyně se v tomto období soustřeďovala zejména na problematiku národopisných map, národopisného soupisu a sjednocování etnografické terminologie (Stránská 1959). Hlavní tribunou se v tomto smyslu stal Věstník NSČ, jehož vydání iniciovala v r. 1959 (Národopisný věstník čsl., který redigovala, zanikl v r. 1956). Další málo známá je její aktivita při záchranném výzkumu v zátopové oblasti Orlik (organizátorem byl doc. Pražák) v rámci Komise pro vodní hospodářství při ČSAV. Zde se soustředila na lidový oděv a stravu. Vedle toho zasedala doc. Stránská v řadě dalších orgánů a institucí. Spolupracovala s národopisnou komisí Matice slovenské, byla členkou výtvarné katedry ÚLUV, členkou Společnosti pro kulturní a hospodářské styky s Bulharskem atd.

Zkušenost, erudice i encyklopedické znalosti z řady oborů lidové kultury přirozeně vedly ve zralých letech k syntetizujícím pohledům a pracím. Do tohoto typu publikací patří zmíněné příspěvky vzniklé v součinnosti s Národopisnou společností, zabývající se terminologií, i problematika mapování etnografických fenomenů. D. Stránská se výrazně podílela na přípravách chystaného národopisného atlasu a národopisného slovníku (Stránská 1951, 1956, 1959, 1963). Mnoho úsilí věnovala připravované monografii o lidovém nábytku. Dílčí studie, které byly publikovány, jsou originální a v mnohém objevné (např. Stránská 1962, 1963). Nepodařilo se už dopracovat další díly syntézy o lidovém oděvu.

Síly jednotlivce nejsou neomezené a život má své hranice. Přesto se zdá, jako by působení paní docentky Stránské mělo svou setrvačnost, jako by doznívalo i po jejím odchodu. Její práce vycházely ještě i v době, kdy byly publikovány nekrology a vzpomínky v předních časopisech (Stránská 1964, 1966).

To, co odborná veřejnost zná, představuje jen část jejího díla. Hlavní pozůstalost je uložena v Národopisném oddělení Národního muzea, pedagogická činnost je částečně zachycena ve fondech archivu Univerzity Karlovy a některé nepublikované rukopisy jsou

v archivu Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR⁶. Jsou to neobvykle zajímavé a dodnes ne zcela zhodnocené doklady. Domnívám se však, že existují ještě další prameny, více osobní a zcela jedinečné – vzpomínky blízkých, kolegů, přátel, žáků, všech těch, kteří měli možnost se s paní docentkou osobně setkávat, kteří si na ni pamatují.

Literatura

Johnová, H., In memoriam doc. dr. Drahomíry Stránské, ČL 52, 1965, s. 55-57.

Krupková, J., Sběratelská činnost doc. D. Stránské a její význam pro studium lidových zvyků v Krkonoších. In: Člověk a kultura v Krkonoších a krkonošském podhůří II, Zpravodaj KSVI 1985, č. 3, s. 118-123.

Plessingerová, A., Vzpomínka k nedožitému jubileu doc. PhDr. Drahomíry Stránské, Národopisné aktuality 6, 1969, s. 215-218.

Rozsypalová, K., Drahomíra Stránská. Příspěvky k dějinám československého národopisu 20. století. Diplomová práce FF UK 1989, vedoucí A. Robek, konzultant I. Štěpánová.

Stránská, D., Jihoslovanská národopisná muzea, Slavia V, 1926-27, s. 826-839.

Stránská, D., Lidové obyčeje hospodářské. Zvyky při setí, Praha 1933.

Stránská, D., Příručka lidopisného pracovníka, Praha 1936.

Stránská, D., Lidové kroje. In: Československá vlastivěda, řada II, Národopis, Praha 1937.

Stránská, D., Národopisné muzeum v přírodě v Praze, Praha 1938.

Stránská, D., Národopis v krajině a vlastivědě, Regionalismus ve vědě a v národní osvětě, Jak pracovat v krajích, Praha 1940.

Stránská, D., Lidové kroje v Československu, d. 1. Čechy, Praha 1949.

⁶ Archiv Národopisného oddělení Národního muzea, Pozůstalost D. Stránské, Archiv Univerzity Karlovy. Osobní spis D. Stránské, Seznamy přednášek 1932-39, 1945-58, Ústřední archiv AV ČR (ČSAV) fond Slovanský ústav, karton 13, 20, 29, 34. Archiv Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR, Rkp. 119-122.

Stránská, D., Sukně, sukmany a sarafány, *Národopisný věstník čsl. XXXII*, 1951, s. 293-346.

Stránská, D., Historicko-národopisný atlas Československa, *Národopisný věstník čsl. XXXIII*, 1956, s. 300-321.

Stránská, D., Příspěvky k národopisnému slovníku, *Věstník NSČ 1959*, č. 1, s. 9.

Stránská, D., Vypracování a sjednocení národopisné terminologie, *Věstník NSČ 1959*, č. 2, s. 22-23.

Stránská, D., Skříňkové stoly, *ČL 49*, 1962, s. 250-262.

Stránská, D., Súszy – sloupkové truhly v evropských zemích. *Časopis Slezského muzea XI*, 1962.

Stránská, D., Dlabané zásobnice a truhly českého lidu, *Vznik a počátky Slovanů IV*, 1963, s. 271-333.

Stránská, D., Haleny a jejich rozšíření a návrh odborných termínů, *Věstník NSČ při ČSAV a SNS při SAV*, 1963, č. 2, s. 3-13.

Stránská, D., Tři studie lidového oděvu na východní a severovýchodní Moravě, *Časopis slezského muzea XIII*, 1964, historie, s. 127-145.

Stránská, D., K otázce zvýšených staveb na Slovensku, *Slovenský národopis XIV*, 1966, s. 27-28.

Štěpánová, I., Výstava Bulharsko – země a lid v r. 1938 v Praze, *AUC, Studia Ethnographica V*, 1980, s. 103-107.

Drahomíra Stránská's Leben und Werk

Autorin des einleitenden Konferenzbeitrags charakterisiert das Familienmilieu Doz. Dr. Drahomíra Stránská's und den Kreis ihrer nahen Verwandten, die seit der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts durch ihre Interessen mit dem Studium und der Dokumentation der Volkskultur eng verbunden waren (J. Wankel, M. Wanklová).

Nach dem Abschluß der slawischen Philologie an der Karls-Universität in Prag 1924 erhielt Drahomíra Stránská ein Stipendium des Königreichs Jugoslawien; dort lernte sie viele Repräsentanten der

ethnographischen Forschung kennen und studierte die Volkskultur der Südslawen.

Ihre erste Stelle erwarb sie im Museum für Volkskunde in Prag; sie wurde Kuratorin der volkskundlichen Sammlungen. Sie unternahm eine Reihe von Studienreisen in die Slowakei, sie sammelte und systematisch ergänzte die Museumssammlungen. 1932 habilitierte sie sich an der Karls-Universität und fing an, auch pädagogisch tätig zu sein, zuerst als externe Dozentin. In ihren Vorlesungen konzentrierte sie sich auf slawische Problematik, Volksgewand und -bauten. Durchgehend publizierte sie in renommierten Zeitschriften, arbeitete mit dem Slawischen Institut zusammen u. a.

Sie gab „Příručka lidopisného pracovníka“ (Handbuch des volkskundlichen Mitarbeiters) heraus, beteiligte sich an den Vorbereitungen des Ethnographischen Atlases. Ihre Bibliographie aus der Zeit vor dem 2. Weltkrieg ist umfangreich und vielseitig.

Am Ende der 30er Jahre veranstaltete sie zwei bedeutende, der Slowakei und Bulgarien gewidmete Ausstellungen, die einen außerordentlichen Widerhall fanden. Nach dem Kriegsende wurde sie Dozentin in Ethnographie; zwei Jahre früher erschien ihr Grundwerk „Lidový oděv v Československu, díl I., Čechy“ (Die Volkstracht in der Tschechoslowakei, Teil I., Böhmen), das bis jetzt nicht überholt wurde. Ihre Abhandlung über Volksmöbel blieb im Manuskript.

Die Ethnographin, deren 100. Geburtstags wir heute gedenken, war und auch nach ihrem Tod im Jahre 1964 blieb eine der wichtigsten Persönlichkeiten der ethnographischen Forschung, Museologie und Publizistik in tschechischen Ländern.

Rodinné kořeny Drahomíry Stránské

Alena Plessingerová

Z celé významné Wanklovy rodiny, z níž pocházela doc. Drahomíra Stránská, jsem se nejdříve setkala s její babičkou. Jako dítě jsem Karlu Bufkovou rozenou Wanklovou v duchu stavěla hned po bok Aloise Jiráka a Adolfa Weniga, protože všichni tři sbírali a sepsali příběhy z dávných časů, o nichž jsem tak ráda četla: Jirásek Staré pověsti české, Wenig Staré pověsti pražské a Bufková moravské povídky a pověsti nazvané Z Ječmínkovy říše. Tato kniha mi byla zvláště milá. Autorka hodně čerpala z lidové slovesnosti kraje, který jsem znala z tatínkova vyprávění o jeho mladých letech prožitých v nevelkém městě Moravského Horácka ne příliš vzdáleném od Blanska, odkud Karla Wanklová pocházela, odkud byly i její tři neméně významné sestry, a kde jako panský lékař působil jejich otec, Dr. med. Jindřich Wankel, zakladatel moravské archeologie a speleologie. Tehdy jsem nevěděla, že paní Bufková – Absolonová je babičkou mé budoucí universitní učitelky doc. Dr. Drahomíry Stránské, která mi byla nedostižným vzorem, které jsem za mnohé vděčná a která v mém profesním životě mnoho znamenala.

Docentka Stránská vyrůstala v intelektuálním prostředí už tradičně naplněném zájmem o národopis a o slovanské kultury vůbec. Po matce Olze Absolonové – Stránské, významné žurnalistce a organizátorce s orientací na problematiku politicko-sociální a na otázky rovnoprávného postavení žen ve veřejném životě i v kultuře, D. Stránská pocházela z rodiny významných moravských vlastenců, vědců a nadšených kulturních pracovníků, kteří se podstatnou měrou zasloužili o pokrok ve vědě i o poznání minulosti a lidové kultury především na Moravě. Byla úzce spřízněna se zakladateli olomouckého vlasteneckého spolku, muzea i časopisu Wanklovými a Havelkovými, ale i s Absolonovými a Bakešovými, kteří se neméně výrazně zapsali mezi zasloužilé osobnosti moravské. Je hodné pozoru, že členové těchto rodin byli nejen mimořádně nadaní, ale i pilní a v úsilí o dosažení vytčených cílů vytrvalí a houževnatí. Ve zvolených oborech vynikali a navíc svou práci brali jako poslání, proto ji vykonávali zcela nezištně a s nadšením jako vlasteneckou povinnost,

ba často ji také ze svého financovali. Při tak silném vlasteneckém zaujetí a oddané službě zemi a národu je překvapující, že češství Wanklových, od nichž se celý rod odvíjí, není starého data. Podle záslužných výzkumů Valerie Absolonové pocházejí ze Švédska, odkud ve středověku přesídlili do Německa a od 15. století lze sledovat jejich rodokmen uložený na farním úřadě v Hammelburgu, obci ležící nedaleko Würzburgu. Byla to rozvětvená rodina většinou řemeslníků, ale najdeme mezi nimi i muže studované a veřejně i kulturně angažované. V 16. století se hlásili k lutherskému vyznání a r. 1542 se Mattheus Wanckel dokonce s Lutherem a Melancthonem stýkal. – O řadu let později švagr Andream Wankla Jacob Faulstig, kněz v Blažimi u Žatce, v Čechách založil rodinnou nadaci, která měla členům Wanklovy rodiny umožňovat studium kněžství. Jako první této nadace využili Augustin a Damián Wanklovi, synové kloboučníka v Hammelburgu. Augustin narozený r. 1780 teologii skutečně vystudoval, působil pak jako kaplan v Litoměřicích a jako děkan v Těšíně. Jeho o jedenáct let starší bratr Damián však neměl k bohosloví chuti, a proto byla nadace rozšířena i na světské obory. Po r. 1783 tedy Damián opustil hammelburské gymnázium, aby ve studiích pokračoval v Čechách na latinské škole. V Praze pak vystudoval práva a stal se zemským úředníkem. Koncem r. 1806 se tu oženil s Magdalenou Schwarzovou, po matce z české rodiny Slánských. Ta do své budoucí rodiny vnesla české citění a posléze i povědomí příslušnosti k českému národu, ačkoliv vzdělání dětí bylo německé – jiné v té době nebylo ani možné. R. 1835 zemřel Damián Wankel. Jako zemský rada dosáhl poměrně vysokého postavení, avšak po jeho smrti rodina mohla disponovat pouze skromnými prostředky na živobytí. Z osmi Wanklových dětí se jen čtyři dožily dospělosti. Dcery Betty a Karolina zůstaly neprovdány, Vilém, který byl výtvarně nadán, se učil malovat u Mánesů, ale stal se poštovním úředníkem. Malířské vlohy, děděné i v příštích generacích, projevoval také Kašpar Jindřich, v době otcovy smrti čtrnáctiletý. Měl hluboký zájem o přírodní vědy, ale na radu svého kmotra a za jeho podpory vystudoval medicínu. Téhož roku – 1847 – už pracoval v nemocnici U milosrdných v Praze a studijně pobýval ve Vídni, odkud se přes Moravu vracel. U přátel v Mohelnici se mu naskytla možnost ucházet se o místo hutního lékaře Salmovských strojiren, již rád využil. R. 1848 se zúčastnil bojů na pražských barikádách a v nemocnici U milosrdných pečoval o raněné. Koncem roku 1849 byl jmenován

hutním lékařem. Jeho hlavním působištěm byly Jedovnice, kde se také usadil. Krasová krajina kolem Punkvy, osobnost tehdy už zesnulého starohraběte Hugo Františka Salma a bývalého ředitele železáren Carl Ludwiga Reichenbacha – výtečných přírodovědců a jedněch z prvních speleologů – jej velmi zaujaly a znovu v něm oživily zájem o přírodní vědy. Po skončení lékařských povinností často docházel do jeskyní, především sloupských, aby studoval kosterní pozůstatky jeskynní zvěře. Už o rok později přednášel v Adamově o slepé jeskynní zvířence a vystavil tam kostru medvěda, již vykopal a sestavil. – 17. srpna 1851 se oženil s Eliškou Šimovou, sestrou manželky účetního knížecí huti. Jejich manželství bylo velmi šťastné, ve své choti dr. Wankel získal navíc i obětavou pomocnici v domácí lékárně a podporovatelku svých speleologických bádání. To už přesídlili do Blanska, kde se jim narodilo pět dcer: Aurelka, která po sedmi měsících zemřela, na Štědrý den roku 1853 přišla na svět Lucie (provdaná Bakešová), roku 1855 následovala babička doc. Stránské Karla (ovdovělá Absolonová, podruhé provdaná Bufková), po ní roku 1857 Vlasta (provdaná Havelková), a konečně roku 1865 Marie Magdalena, v rodině zvaná Madlenka. Dcerám se na tu dobu dostalo velmi dobrého vzdělání. Po skončení školní docházky v Blansku navštěvovaly v Praze Vyšší dívčí školu a klavírní školu Bedřicha Smetany. V Blansku doprovázely otce do vesnic za pacienty a poznávaly tak život lidu i jeho sociální a zdravotní poměry. Pomáhaly otci s čištěním a tříděním vykopávek, s jejich preparováním a ukládáním. – Wanklovi žili společensky, a tak znali řadu vynikajících lidí z kruhů politických, kulturních i vědeckých, neboť J. Wankel se stal nejen váženým a u dělnictva oblíbeným lékařem, ale byl zároveň i respektovaným občanem a kulturním a vědeckým pracovníkem. Spolu s ostatními blanenskými vlastenci manželé Wanklovi r. 1862 založili „Pěvecko - čtenářský spolek Rastislav“. Zasluhou jejich zprostředkovatelské aktivity pro něj vytvořil spolkový prapor Josef Mánes, který k Wanklovým jezdil a byl s nimi v přátelském poměru. Prapor osobně dovezl a 14. srpna 1864 se zúčastnil velkolepé slavnosti jeho svěcení. Projev, jímž složila umělci hold, pronesla paní Eliška Wanklová a její devítiletá dcerka Karlička mu podala vavřínový věnec. Podle Mánesových slov to byla první počta, které se mu dostalo. O den později začal Karličku portrétovat. Mánesovy osobní i písemné styky s Jindřichem Wanklem a později i s jeho rodinou se datují od roku 1848 a trvají až do propuknutí jeho choroby, tedy více než dvacet roků. V posledních letech se Mánes

■ důvěrou obracel na Wankla i jako na lékaře, který mu úspěšně radil a pomáhal, o což se marně snažil i při Mánesově poslední návštěvě Moravy, která patřila Blansku. Přátelství obou mužů posilovaly vzájemná úcta a zejména společný zájem o národopis, v jehož projevech Wankel v duchu doby spatřoval bezprostřední dědictví dávné slovanské i národní minulosti. Mánes pak u Wanklů nacházel rodinnou pohodu a vlídný útulek, jakož i hřejivý obdiv k své umělecké tvorbě.

Dr. Wankel neomezoval své veřejné působení jen na Blansko a okolí, ale angažoval se především v přírodovědných spolcích a ve Františkově museu v Brně, kde se zasazoval i za kulturní zrovnoprávnění českého obyvatelstva s německým. R. 1866 dostal vyznamenání za léčení raněných v bitvě u Sadové. Stále pilně pracoval v jeskyních a dosáhl mnoha vzácných nálezů a objevů světového významu. Mnoho cestuje, stává se členem řady zahraničních antropologických společností, přednáší na mezinárodních kongresech, své exponáty představuje na výstavách v cizině; je významným, světově uznávaným vědcem, za nímž do Krasu jezdí zahraniční kapacity z oboru archeologie a antropologie. Badatelská práce však Wankla vyčerpává především finančně a také se změněnými poměry v hutích není spokojen přesto, že r. 1872 byl jmenován vrchním lékařem. R. 1882 vyšla jeho vlastivědná kniha „*Bilder aus der Mährischen Schweiz und ihrer Vergangenheit*“, v níž shrnul výsledky svých krasových bádání. – R. 1883 dr. Wankel odchází ve dvaasedesáti letech do pense a je třeba rychle uvolnit obydlí, v němž má uloženy své sbírky, čítající na 8.000 kusů. S těmi se proto musí rozloučit. Františkovo museum v Brně, ani Museum Království českého v Praze o ně nejevily zájem, selhaly i Wanklovy další snahy umístit sbírky v Českých zemích. Ochotně je však odkoupilo Dvorské museum ve Vídni. – Wanklovo zklamání podporovala i různá nedorozumění, neshody a dokonce i zpochybňování výsledků jeho vědecké práce nastupující generací krasových badatelů. Přesto všechno byl J. Wankel K. J. Maškou označen za otce moravské archeologie. Wankel však nedůvěru svých kolegů velmi těžce nesl právě tak jako odchod z Blanska, jež jeho zásluhy odměnilo čestným občanstvím. Odstěhoval se do Olomouce, kde mu důchod umožňoval jen velmi skromné živobytí. Spolu se zetěm Janem Havelkou, s Vincencem Praskem aj. roku 1883 založili

Vlastivědný spolek musejní v Olomouci, který tam vydržoval první české muzeum na Moravě a vydával Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci nejprve za redakce prof. J. Havelky, již se po jeho smrti ujal Dr. J. Wankel. Od roku 1890 však churavěl a 5. dubna 1897 náhle zemřel. Vlastenecký musejní spolek kladoucí důraz i na výtvarné umění, hlavně kroje a výšivky a na píseň lidu, měl pro moravský národopis, ale i pro kulturu severní a střední Moravy, stěžejní význam. Nemalou zásluhu o to měly i Wanklovy dcery, které v ženském odboru spolku, založeném V. Havelkovou, pracovaly, sbíraly pro muzeum výšivky a kroje, ale i tance a pohádky a přispívaly do jeho časopisu.

Literatura:

Valerie Absolonová – Věra Bednářová: Blanenská léta Med. Dr. Jindřicha Wankla (Kritický pohled do života a práce). Vlastivědný věstník moravský, roč. XXII, 1970, č. 2, s. 182-210.

Valerie Absolonová – Věra Bednářová: Jindřich Wankel v dopisech. Vlastivědná knižnice časopisu Vlastivědné zprávy z Adamova a okolí. 34. svazek, Adamov 1970. Vydal Historicko-vlastivědný kroužek závodního klubu ROH Adamovských strojřin, n.p., Adamov u Brna.

Věra Bednářová: Wanklovy dcery. Vlastivědná ročenka Okresního archivu Blansko 1972, s. 26-35.

K. Bufková – Wanklová: Z Ječmínkovy říše. Moravské povídky a pověsti. Třetí vydání. Praha 1930 (první vydání 1910).

Alena Kalinová: Madlenka Wanklová (*20. 7. 1865 Blansko - † 14. 3. 1922 Brno). Folia ethnographica 24-25, Supplementum ad Acta Musei Moraviae. Scientiae sociales LXXIV – V, 1989/90, s. 149-150.

Seznam vyobrazení:

1. PhDr. Drahomíra Stránská pětadvacetiletá. Na rubu originálu rukou D. Stránské napsáno: „Bělehrad březem 1925“.
2. Pozvánka na večerní zábavy v bubenečském zahradním sále. Konaly se jednou týdně od 22. května do 25. září 1834. Lícová strana lístku z tuhého papíru (12,5 x 8,9 cm) je hráškově zelená s černým písmem a rytinou. Ta představuje výletní hostinec v pražské Královské oboře.
3. Na rubu (bílém) téhož lístku text ručně psaný perem: „Gültig für den Herrn v. Wankl, Hörer der Philosophie“, stvrzený pečeti z červeného pečetiho vosku s vtačeným erbem. Pozvánka je číslována (83).
4. Gratulační lístek (8 x 6 cm) bílý, tištěné orámování zlaté na stříbrném podkladě. Text ručně psaný perem černým inkoustem: „Vankelio consiliario judicii Regni in Bohemia precatur Wannia“. (Vanklovi, soudnímu radovi Království v Čechách upřímný Wannia). Zvýrazněná červená písmena udávají letopočet 1821 (?).
5. Med. dr. Jindřich Wankel (1821 – 1897), lékař v Blansku, antropolog a archeolog proslulý výzkumy v Moravském krasu. (Reprodukce portrétní fotografie z publikace V. Absolonové a V. Bednářové Jindřich Wankel v dopisech – viz seznam literatury.)
6. Eliška Wanklová roz. Šimová (fotografoval György Mayer v Pešti). Na rubu fotografie rukou psané určení: „Pí El. Wanklová z Blanska v kroji vlasteneckém šněrovačka byla vyš. dle vzoru Manesova. byla modrá brokátová vyš. stříbrem.“
7. Josef Mánes: Karla Wanklová z Blanska. Barevný portrét devítiletého děvčátka v horáckém kroji (babičky D. Stránské) maloval J. Mánes 15. 8. 1864. Den předtím mu Karolka předala vavřínový věnec na slavnosti svěcení praporu, který Mánes vytvořil pro pěvecko-čtenářský spolek „Rastislav“ v Blansku.
8. Karla Wanklová (1855–1941). Na rubu fotografie (fotoateliér J. Tomáš, dříve Stretti v Praze) perem napsáno „12 let 1868 Karola“.
9. Dcery Dr. med. Jindřicha Wankla - vůdčí osobnosti moravského a českého národopisného hnutí. Zleva: M. Wanklová, L. Bakešová (stojící), V. Havelková, K. Absolonová-Bufková. Foto Vladimír Bufka 4. 11. 1912. Na zadní straně věnování: „Své mamince Vládík“.

10. Jan Havelka (1839 – 1886), profesor Slovanského gymnázia v Olomouci, spisovatel a významný moravský kulturní pracovník; manžel Vlasty roz. Wanklové. (Reprodukce fotografie z publikace V. Absolonové a V. Bednářové: Jindřich Wankel v dopisech – viz seznam literatury.)

Gratulační lístky a fotografie (pokud není jinak uvedeno) v soukromém majetku. Všechny reprodukce Dagmar Havránková, Etnologický ústav AV ČR v Praze. Výzkum Alena Plessingerová 1999 a Alena Plessingerová a Josef Vařeka 1991.

Drahomíra Stránská's Familienwurzeln

Drahomíra Stránská wuchs in einer Familie heran, die traditionell an der Volkskultur und der Slawenschaft sehr interessiert war. Ihre Mutter war bedeutende Journalistin und Organisatorin, die sich auf die gleichberechtigte Stellung der Frauen und Verbesserung ihrer sozialen Verhältnisse konzentrierte, der früh verstorbene Vater war begabter Bildhauer.

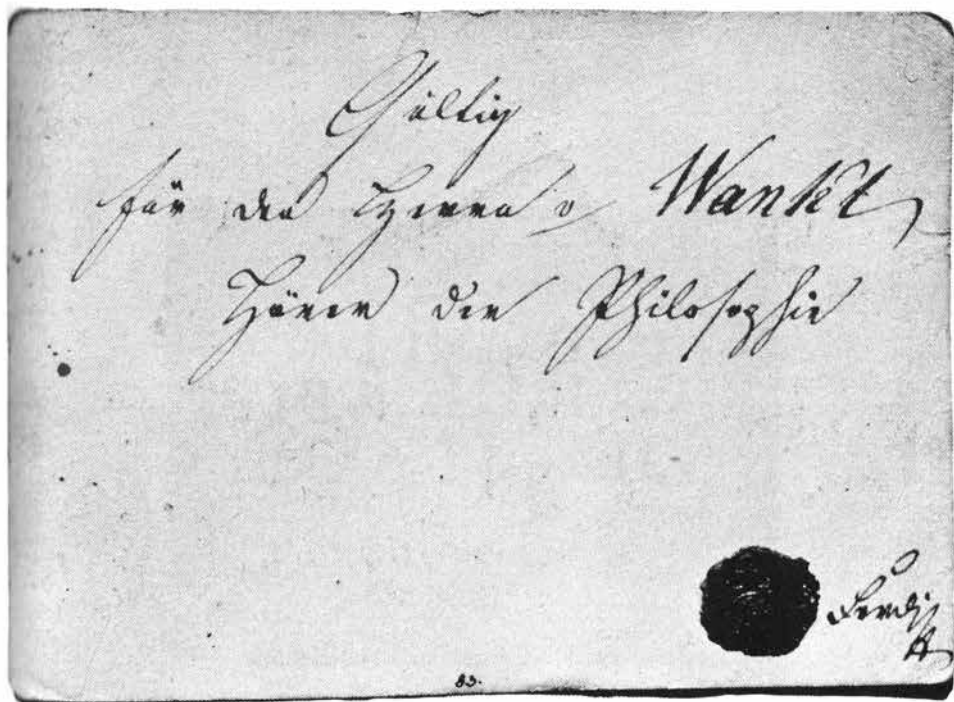
Die Familie hatte enge Kontakte mit den Gründern der Olmützer volkskundlichen und musealen Bewegung - den Familien Wankel und Havelka sowie mit den Bakeš und Absolons. Die Autorin des Referats konzentriert sich auf Schicksale der Familie Wankel, deren Stellung im mährischen Volksleben und Forschung betont werden muß - vor allem Jindřich Wankel, der als Arzt in Blansko tätig war, war eine bemerkenswerte Persönlichkeit. Mit seiner Tätigkeit ist die Arbeit des Olmützer Museumsvereins und das Herausgeben der ersten „Časopis Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci“ (Zeitschrift des vaterländischen Museumsvereins in Olmütz) verbunden, die bis heute eine der wichtigsten Quellen für die ethnographische Forschung in Mähren blieb. Dem Text folgen noch der Stammbaum und Dokumente und Fotografien von Personen, die im Artikel erwähnt sind.

1. PhDr. Drahomíra Stránská pětadvacetiletá. Bělehrad březen 1925.

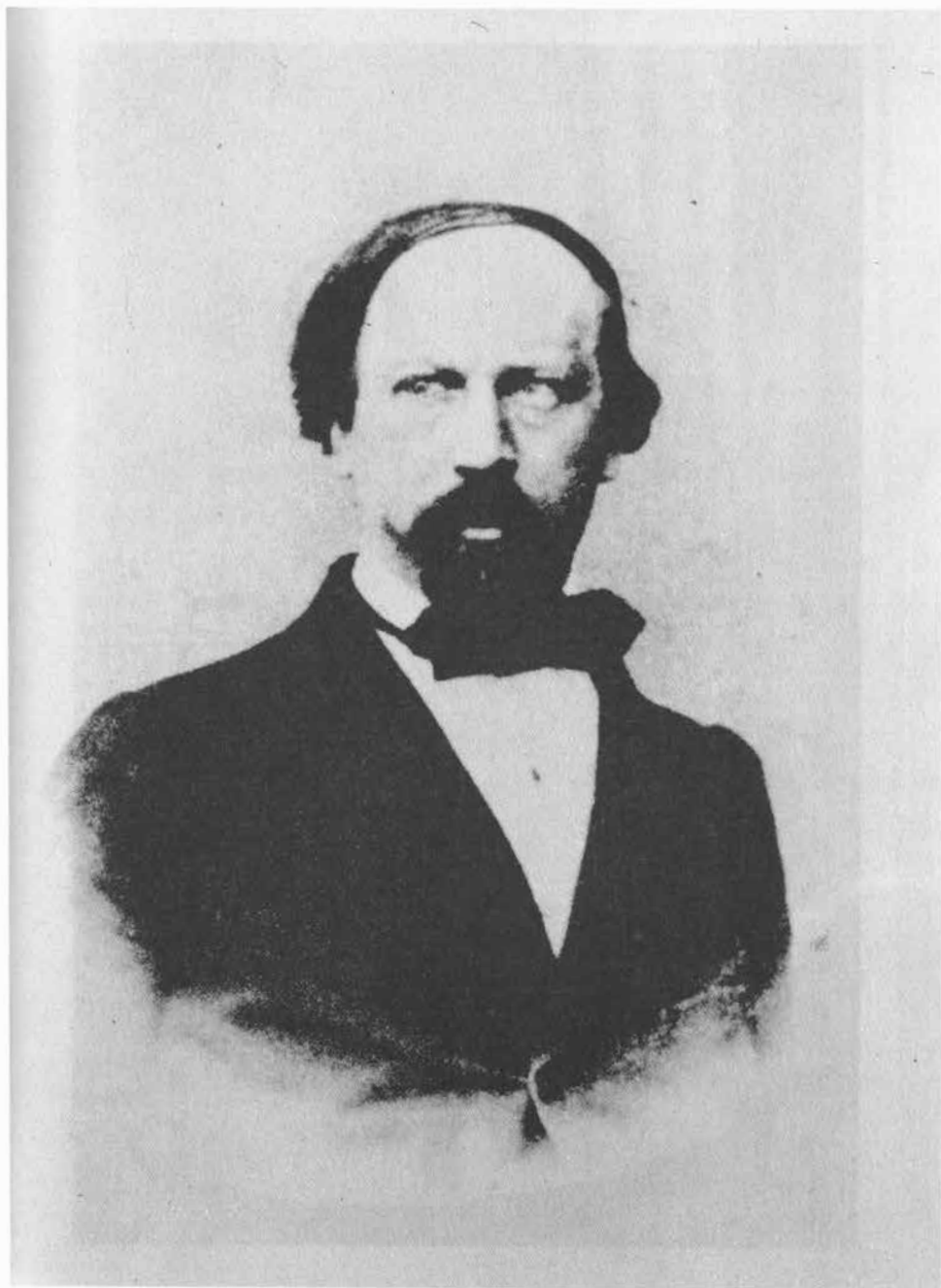
2. Pozvánka z tuhého papíru (12,5 x 8,9 cm) na večerní zábavy v bubeněčském zahradním sále. Líc je zelený s černým písmem a rytinou.

3. Na rubu (bílém) téhož lístku text psaný perem: „Gültig für den Herrn v. Wankl, Hörer der Philosophie“, stvrzený pečeti z červeného pečetního vosku s vtačeným erbem. Pozvánka je číslována (83).

4. Gratulační lístek (8 x 6 cm) bílý, tištěné orámování zlaté na stříbrném podkladě. Text psaný perem černým a červeným inkoustem. 1821 (?).

5. Med. dr. Jindřich Wankel (1821 – 1897), lékař v Blansku.

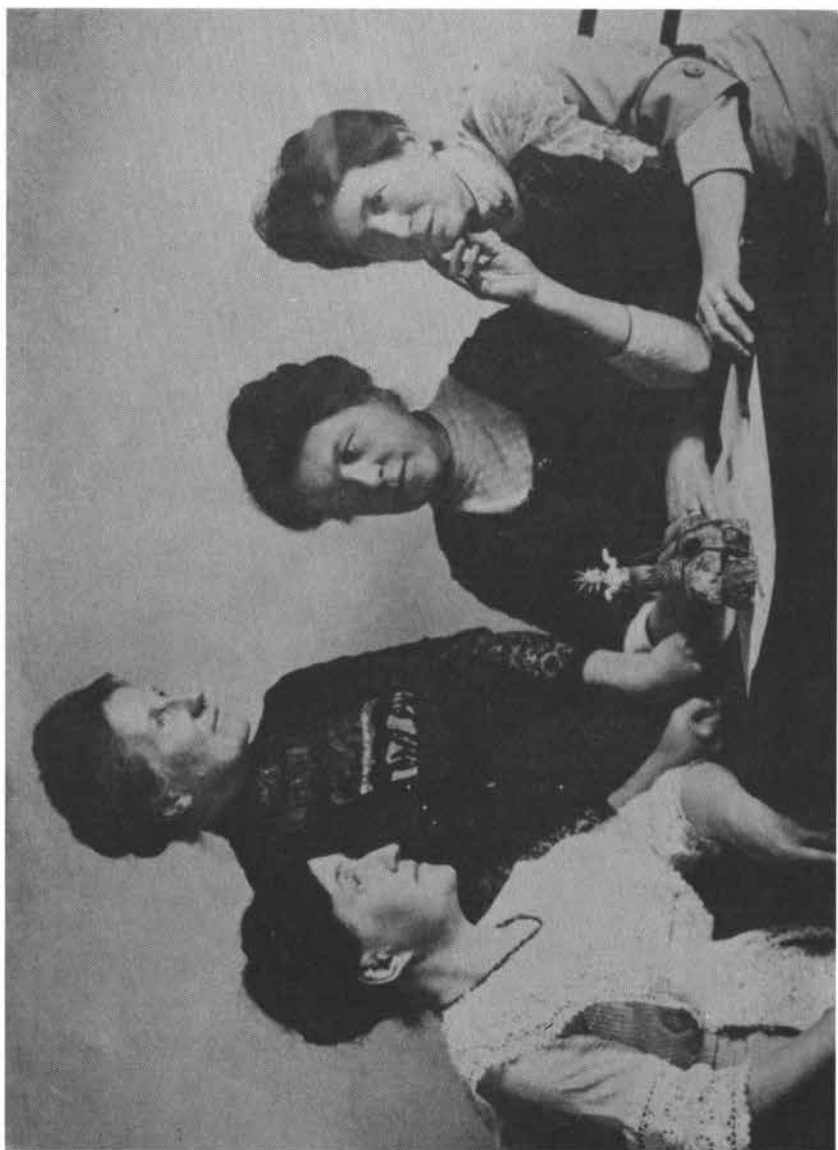
6. Eliška Wanklová roz. Šimová (fotografoval György Mayer v Pešti).

7. Josef Mánes: Karla Wanklová z Blanska. Barevný portrét devítiletého děvčátka v horáckém kroji malovaný 15. 8. 1864.

8. Karla Wanklová (1855–1941). Na rubu fotografie perem napsáno:
"12 let 1868 Karola".

9. Dcery Dr. J. Wankla. Zleva: M. Wanklová, L. Bakešová (stojící), V. Havelková, K. Absolonová-Bufková. Foto Vlad. Bufka 4. 11. 1912.

10. Jan Havelka (1839 – 1886), profesor Slovanského gymnázia v Olomouci, spisovatel a významný moravský kulturní pracovník.

I.

Johann Michael Bonaventura Wankel
kloboučník v Hammelburgu u Würzburgu. Jeho dva synové
jako první použili rodinnou nadaci založenou v Čechách
a určenou ke studiu kněžství pro členy Wanklový rodiny.

II.

Damian Wankel

*1769 v Hammelburgu (tam vystudoval gymnázium).
Zemřel 1835 v Praze.
Roku 1783 odešel do Čech, kde vystudoval
latinskou školu a pak v Praze práva. Stal se
zemským úředníkem, nakonec zemským radou.

+

Magdalena Schwarzová

(Po matce z české rodiny Slánských).
Svatba – 19.11.1806.
Měli osm dětí, z nichž naživu
zůstaly čtyři.

P. Augustin Wankel

*1780 v Hammelburgu, kaplan v Litoměřicích.
Zemřel jako děkan v Těšíně.

III. Barbora Wanklová
(Betty), neprovdaná.

Vilém Wankel
Nadaný malíř,
učil se u Mánesů;
poštovní úředník.

Karolina Wanklová
Neprovdaná.

Kašpar Jindřich Wankel

* 15.7.1821 v Praze. Zemřel 5.4.1897 v Olomouci.
Med. et Chir. Doctor.
Závodní lékař Železáren knížete Salma v Blansku,
zakladatel moravské archeologie, speleolog.

+

Eliška Šimová

Svatba – 17.8.1851.

IV. Aurelie
Wanklová
Zemřela
v 7 měsících.

Lucie Wanklová
*24.12.1853 v Blansku.
Zemřela 2.4.1935 v Brně.
Významná pracovnice
v národopise a na poli
sociálním, protektorka
Zemské útulny ženské,
zakladatelka brněnského
spolku na ochranu zvířat aj.

+

František Xaver Bakeš
Svatba – 1870.
Nadučitel, hudebník.
Sběratel písní a statků
v Ořechovičkách u Brna,
významný kulturní
pracovník.

Karla Wanklová
*7.2.1855 v Blansku.
Zemřela 29.11.1941 v Praze.
Sběratelka moravských pohádek,
povědek, pověstí, které zpracovala
a knižně vydala; autorka povídek,
divadelní komedie a četných statí
s mírovou, sociální a
národopisnou tematikou.

+

1. *Med. Dr. Vilibald Absolon*
*7.7.1843 ve Frýštáku.
Svatba 1871.
Zemřel 1882 v Boskovicích.
Okres. fyzik v Boskovicích; významný
moravský kulturní pracovník.

V.

doc. MUDr. Jaroslav Bakeš
*19.6.1871 v Blansku, zemřel 6.10.1930
v Nádvořně, pochován v Ořechovičkách u Brna.
Významný chirurg, primář nemocnice v Třebíči,
pak v Brně, specialista na nemoci žlučníku a
žaludku. Zakladatel Domu útěchy v Brně.

+

Olga Absolonová
*13.11.1873 v Boskovicích.
Zemřela 27.10.1927 v Praze.
Průkopnice ženského hnutí,
sekretářka Ochrany matek
a kojenců, vynikající žurnalistka.

+

Akad. soch. *František Stránský*
*20.9.1869 v Zadní Ždírnici, o. Trutnov.
Zemřel 22.12.1901 v Praze.
Autor mnoha děl na veřejných budovách
a v Panteonu Národního muzea v Praze.

VI.

Věra Lesná
(žije v Medlánkách u Brna)

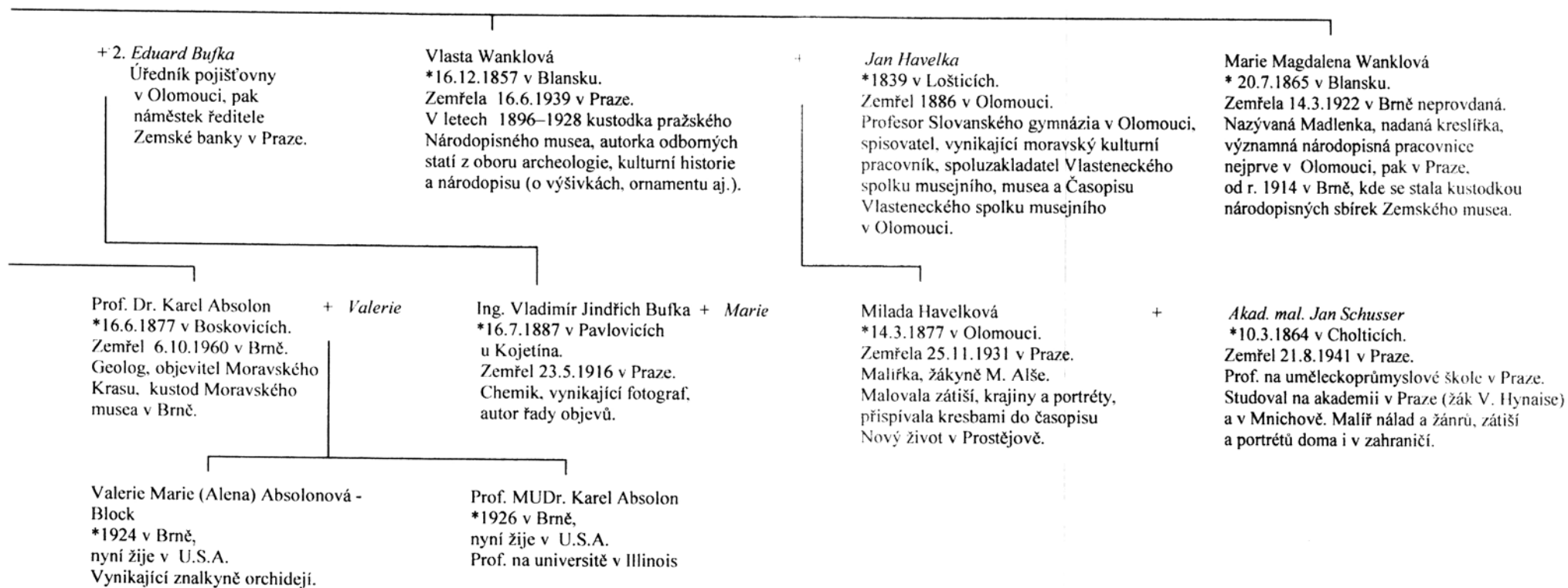
PhDr. Antonín Stránský
*12.12.1896 v Praze.
Zemřel 8. 5. 1945 v Praze.
Profesor zeměpisu na gymnáziu v Praze, historik
umění se zvláštním zřetelem k byzantskému
a východoslovanskému výtvarnému umění.

+ *Helena Frýblová*

Doc. PhDr. Drahomíra Stránská
*8.12.1899 v Praze.
Zemřela 24.8. 1964 v Praze.
Kustodka a pak přednostka
národopisného oddělení
Národního muzea v Praze.
Docentka národopisu na FF UK.

VII.

Miriam Stránská

Drahomíra Stránská a pražské Národopisné muzeum

PhDr. Jiřina Langhammerová

Drahomíra Stránská jako významná osobnost českého národopisu obohatila tento vědní obor v mnoha směrech. Především pak dlouhodobě vtiskla charakter pražskému Národopisnému muzeu. Strávila zde téměř polovinu svého života – rozhodně pak nejplodnější období svého aktivního působení. Jako současná vedoucí tohoto muzejního celku považuji za nezbytné připomenout její velký vklad na tomto důležitém a někdy i málo ceněném poli práce.

Docentku Stránskou jsem osobně neznala. Na fakultě v době mých studií již nepůsobila a do Národopisného muzea jsem přišla několik let po jejím úmrtí. Absence osobních kontaktů při tomto hodnocení má jistě svá negativa, ale dává i možnost vidět její osobnost bez citových vazeb, tak jak ji chápe dnešní generace muzejních pracovníků, tak jak vypovídají dochované četné archiválie, letmé vzpomínky jejich někdejších spolupracovníků a především rozsáhlý fond, který za léta svého působení do muzea získala.

Drahomíra Stránská přišla do Národopisného muzea v Praze v roce 1923 jako elévka, jako tzv. pomocná vědecká síla, v době, kdy ještě studovala na Filosofické fakultě v Praze. V roce 1924 získala doktorát a v muzeu nadále pracovala jako vědecká síla, avšak tzv. definitivu, tj. stálé přijetí do funkce odborné úřednice, se jí dostalo až v roce 1928 – se zpětnou platností od roku 1924. V tomto období získala pro rok 1925 také stipendium na studium etnografie v Bělehradě. Své hlavní vysokoškolské studium však absolvovala na Filosofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v oboru slavistiky, tedy slovanských jazyků a srovnávací literatury. Za studií byla svými profesory hodnocena jako mimořádně schopná studentka. Vedle povinných předmětů orientovaných na mluvnici a literaturu, pojatých v historických a srovnávacích souvislostech, navštěvovala i semináře „lidovědy“. Jejími profesory byli Máchal, Tille, Pastrnek, Jakubec, Černý, Horák a další osobnosti této doby. K teoretickému studiu národopisu se dostávala hlavně prostřednictvím literatury a folkloristiky. Orientuje se na sběr lidových písní, zvyků. V závěru studia se však již věnuje lidové kultuře v její celistvosti s dizertací

„Dolná Poruba, příspěvky k monografii slovenské vsi“. Studium získala velký rozhled především v oblasti slovanského národopisu a slovanské kultury obecně, který si ještě rozšířila stáží v Bělehradě. Tyto studijní vklady pak celý život rozvíjela a těžila z nich i na poli muzejním.

Po odstupu let je dosti málo pochopitelné, že studentka takto fundovaná s velkými vědeckými ambicemi odchází natrvalo do muzea. Do instituce, která v tuto dobu nebyla právě přitažlivým polem moderní vědy a osobní kariéry. Ovšem Stránskou lze považovat za odbornici, jejíž studijní zaměření je klasické, směřované více ke staršímu, pozitivistickému pojetí vědy. Zároveň se však zdá nemyslitelné, aby se mladá ambiciózní vědecká síla nedala alespoň částečně ovlivnit novým směrem pražského vědeckého života, který byl již ve 2. polovině 20. let světovou avantgardou především strukturalismu a to hlavně v lingvistice, která byla pro Stránskou hlavním studijním oborem a teoreticko-metodologickým východiskem i pro její národopisnou orientaci.

Do muzea přichází ovlivněna nejen studiem, ale i rodinnou tradicí s láskou ke starožitnostem a sběratelství – oboru, který bychom mohli v této době považovat za odrazový můstek a v jistém smyslu i reálné naplnění pozitivistické teorie. Avšak práce Drahomíry Stránské není v tomto směru tak jednoznačně vyhraněná.

Při hodnocení jejího přístupu k muzejní práci, především výzkumné a sběratelské činnosti, vidíme vždy její jasnou orientaci v problematice, jednoznačné směřování témat, dané rozbohem celku a dokonalou znalostí jeho struktury a systému. Nejde zde o zvláštní nadání či jasnozřivost sběratelky, ale její teoretickou vybavenost s níž kombinuje metody práce. V přípravné fázi práce se zjevně přiklání ke strukturalistické metodě rozboru – k naplnění pozitivistického cíle. To je k získání, popisu a zařazení muzejní realie. Podobné přechodné postupy jsou známé v této době i v jazykovědě a lze zde najít teoretickou souvislost.

Pro Národopisné muzeum, které v polovině 20. let nezbytně potřebovalo impulz k další práci, byla odbornice takto připravená, oddaná oboru, ochotná experimentovat a přitom plnit jeho sběratelský program – neocenitelným přínosem.

Národopisné muzeum v polovině 20. let prožívalo dosti nepříznivé období, alespoň po vědecké a odborné stránce. V jeho čele

stál Dr. Václav Fabian, kunsthistorik, původně pokračovatel díla prof. Kouly, jako vedoucí historicko-archeologického a národopisného oddělení Národního muzea na Václavském náměstí v Praze – s expozicí zvanou „Selská síň“, která zde byla v letech 1894-1922. Vedle tohoto celku vyrostlo samostatné Národopisné muzeum československé, vedené soukromou Národopisnou společností, které v roce 1922 přestalo samostatně existovat a spojilo se se zmíněným celkem Národního muzea v jeho národopisné oddělení. Třeba zde připomenout, že původní Národopisné muzeum v Kinského zahradě mělo dvě velké expozice ve dvou budovách – Letohrádku a Švýcárně Kinských. V druhé jmenované budově byla instalována v roce 1908 unikátní a moderně pojatá expozice zemědělské retrospektivy – dílo Jana Jakubce, která ve zmíněném roce 1922 nezůstala v původním celku, ale byla připojena i s budovou k Zemědělskému muzeu. Národopisné oddělení, posílené sbírkami bývalého Muzea království českého, zmíněné „Selské síně“ – zůstalo na další léta i s expozicí v Letohrádku Kinských na Smíchově.

Stránská přišla do muzea dva roky po spojení obou zmíněných celků, jako v té době jediný národopisný odborník a jasně viděla mezery ve sbírkových fondech, vzniklé jednak odloučením sbírek zemědělských a hospodářských, jednak ovlivněné poněkud jednostranným výběrem minulých generací. Chápe se tedy sběratelské a výzkumné práce s využitím všech vědomostí a teorií. Zaměřuje se hlavně na reziduální hodnoty lidové kultury, které s teoretickou přesností oblastně typuje. Orientuje se výrazně na dva okruhy – Slovensko, hlavně oblast Tater a na Balkán. Uplatňuje tak i své významné studijní zaměření na slovanskou problematiku.

Vedle výzkumného programu se chápe povinností muzejních, především úpravy stálé expozice, zasedá ve vědeckých radách doma i v zahraničí, publikuje. V roce 1932, po úmrtí ředitele Fabiana, se ujímá vedení muzea. Je nesnadné shrnout její rozsáhlou činnost jen na poli muzejní práce. Sama ji shrnuje ve svém muzejním Curriculum vitae těmito slovy: „Činnost zaměřila jsem hlavně na úpravu sbírek a expozic, na dosavadní doplňování materiálu, na budování oddílů pro lidová zaměstnání a náradí a oddělení slovanských národů. Podstatně jsem obohatila sbírky – jednak sběry na vlastních cestách, jednak koupěmi; sbírky předmětů, obrazových dokladů, archivu i knihovny vyrostly za mého působení o 50 %. Protože nedostatek místa bránil

tomu uspořádat řádnou expozici, pořádala jsem ročně různé velké výstavy, z nichž některé byly vskutku rozsáhlé a významné – např. Bulharská výstava, předvádějící materiál, který jsem sama z Bulharska přivezla.“ 1/

Třicátá léta znamenají pro Drahomíru Stránskou zjevně nejpłodnější období – alespoň z pohledu muzejní aktivity. Jak sama připomíná, jejím vkladem bylo obohacení činnosti muzea o rozsáhlé a dokonale připravené výstavy. Z nich je třeba vyzdvihnout hlavně dvě, vázané na již připomenutá výzkumná témata.

První z nich je objemná výstava s názvem „Slovenské Tatry – kraj a lid“, otevřená v Národopisném muzeu v roce 1933. V 16 sálech muzea byl vystaven materiál z Liptova, severní Spiše a Oravy. Pro výstavu a posléze muzejní fondy Stránská terénním sběrem získala stovky kvalitních a dobře pasportizovaných předmětů ze všech hlavních oborů lidové kultury. Je zde třeba ocenit velké sběratelské úsilí Stránské. Každý z nás, kdo pracoval v terénu, dobře ví, jak je složité a pro sběratele radostné získat třeba jen jediný kus. Stránská jich na cestách v letech 1927 – 8 získala stovky. Desítky celých krojů, množství oděvních dílů a výšivek, keramiku, domácí nářadí, modely domů, ale i objemné kusy – např. dvoje dveře z Osturně, vyřezávané trámy, 13 ks nábytku, salašnické nářadí – zde cituji z jejího nákupního seznamu: „Nářadí salašnické: dvě gelety, putyra, styk, dvě měsidla, dřevěný nož, škopek, baranček na sůl, obona, dvě cedidla, devět črpáků, dvě formy na sýr, tři geletušky na sýr, řetěz pro psa na obranu proti vlkům, kugala, zvonec pro krávy, dřevěná trouba s březovou korou, pastýřský roh, dvě varechy, hák na kotel. Nářadí jiné: tři přeslice, dřevěný pluh, dřevěný cedník, koryto na těsto atd.“ 2/

Tyto předměty nebyly cenné jen pro výstavu, ale hlavně pro sbírkový fond, v němž z Tater nebylo do té doby prakticky nic. I když byly tyto sbírky v dalších letech doplňovány, fond získaný pro tatranskou výstavu zůstal zásadní.

Po úspěchu této výstavy, kterou navštívilo 20.000 diváků, muzeum začalo pod vedením Stránské každoročně pořádat výstavy další, vázané na zápůjčky sbírek z ciziny a práci jiných sběratelů. V roce 1934 to byla výstava „Lidová víra a pověry“ a „Lidové umění Dalmácie“. Fond této výstavy byl posléze převeden do muzejních sbírek. V roce 1935 to byla další jehoslovanská výstava s názvem

„Durmitor“ a v roce 1937 následovala velká výstava ze sbírek národopisného oddělení, vybraných Stránskou jako dar pro pařížské Musée de l'Homme. Bylo to celkem 170 předmětů, které v Paříži dosud prezentují naši lidovou kulturu. Toto plodné období završila zmíněná druhá největší výstava Stránské, vázaná na její dlouhodobé výzkumy na Balkáně, s názvem „Bulharsko – země a lid“ v roce 1938. Předcházející výzkumnou a sběratelskou práci k ní Stránská konala v letech 1937-8, ale základní informace v terénu získala již v předešlé době. Již zkušená v přípravě a organizaci velké tatranské výstavy, rozvíjí velkolepý výzkumný a akviziční plán s mezinárodní spoluprací na nejvyšší státní úrovni. Výstava byla uspořádána pod záštitou čsl. prezidenta Dr. Eduarda Beneše, bulharského cara a vlád obou zemí. Byly na ni aktivitou Stránské získány velké peníze, kterými jako komisařka výstavy do posledního halře vládla a musela se z nich zodpovídat. Z pozice muzejních pracovníků musíme obdivovat tento smělý podnik, který Stránská zvládla bez speciálního týmu spolupracovníků, odborně prakticky sama. Zakoupila v Bulharsku stovky předmětů, které po výstavě zůstaly v muzejních sbírkách. Koncepce výstavy i výběr exponátů do 18 sálů muzea byl tematicky podobný tatranské výstavě, tj. zahrnoval co nejširší okruh předmětů bulharské lidové kultury, fotografie, dokumenty včetně objemných exponátů – např. části bulharského domu. Cituji: „V Sofii, dne 18. dubna 1938. Potvrzení. Podepsaný dr. Damjanov potvrzuje, že přijal dnešního dne do úschovy 7.000 Leva, které mají být vyplaceny panu Christu Nikolovi z Burgasu za dřevěný domek s řezbami v Žerovně, který kupuje dr. Drahomíra Stránská z Prahy. Uvedený obnos 7.000 Leva bude vyplacen panu Nikolovi teprve na rozkaz pana ministra dra Prokopa Maxy, až zmíněný domek v Žeravně bude rozebrán a naložen na loď. V případě, že by nebylo možno domek odvézt, obnos 7.000 Leva bude navrácen Československému vyslanectví v Sofii. Sumu 7.000 Leva vyplatí dru Damjanovi dr. Drahomíra Stránská.“ /Velvyslanectví ČSR v Bulharsku, podepsán dr. Damjanov. 3/

Domek do Prahy skutečně doputoval a jeho interiér s vnitřním dřevěným obložením a zařízením byl na výstavě instalován. Dosud je součástí našich slovanských sbírek.

Výstava měla i velký společenský dosah. Na zahájení byla pod patronací manželky československého prezidenta pi Hany Benešové

uspořádána zahradní slavnost s ukázkami lidového zpěvu, tance a zvyků z Bulharska s přednáškou předního bulharského etnografa dr. Wakarelkého. Téměř symbolicky se výstava ukončila v září 1938 a zakončila jednu významnou epochu činnosti muzea i života doc. Stránské.

Z velkého úspěchu, radosti a zadostiučinění z vykonané práce přicházejí často i velké starosti. Ty se na Stránskou přímo nahruly v následujících letech. Nekonečně vleklé účtování poslední výstavy a administrativní obtíže ze strany vedení muzea Stránskou strhly do obranné pozice. Je pochopitelné, že žena jednoznačných názorů na věc politiky, na postavení Slovanů a českého národa, nemohla za nacistické okupace zůstat ve vedení muzea. Z cíleně zkonstruovaných odborně administrativních důvodů je Stránská v roce 1940 odvolána z funkce představené muzea. Žádá o práci v muzeu Náprstkově a po čase, v roce 1941, kdy bylo Náprstkovo muzeum přiřazeno k Národnímu muzeu, sem přichází jako běžná odborná síla. Zde ve skrytu pracuje po celou válku. Ovšem její dílo v tomto muzeu rovněž znamená pro národopisné fondy velký vklad. Po celou dobu zde pracovala na třídění a katalogizaci slovanských sbírek, které byly minulými generacemi v Náprstkově muzeu shromážděny. Prakticky naposled se soustřeďuje na slovanskou problematiku. Do katalogizačních karet vkládá své bohaté vědomosti o slovanském světě a konzervuje je tak v mohutném sumáři pro příští generace. V roce 1947, kdy se opět ujímá vedení Národopisného muzea, je převádí do jeho fondu, který oddělení dodnes spravuje v počtu cca 4.000 sbírkových položek.

Po válce se ještě částečně vrací ke slovanské problematice, ale nastalá situace si žádá jiná témata, konaná bez velkého odborného i společenského vyznění. V roce 1947 se v Leningradě pořádá Slovanská výstava, na niž Stránská připravuje velkou kolekci předmětů českého lidového umění – celkem 150 kusů krojů, textilií, cenných fajánzí, lidového nábytku i archiválií, které putují na výstavu a po té jako dar leningradskému muzeu – ve vízi, že recipročně se do Prahy dostanou stejně skvělé kusy ruského lidového umění, jako vklad do koncipovaného slovanského muzea. K recoprocitě nedošlo a naše sbírky navždy zůstaly v Rusku. Slovanské téma ještě jednou prezentuje v roce 1949 výstava „Polské lidové umění“. Tato výstava zdaleka však nedosahuje kvality předválečné výstavy bulharské. Není

také vázána na vlastní výzkum, ale na koncepci polských kolegů s prezentací vystřihovánek, výšivek apod. artefaktů.

Mnohdy je doc. Stránská zařazována mezi odborníky zaměřené jen na vážné vědecké problémy, na muzejní a akademický svět. Avšak po druhé světové válce se Stránská zapojuje s rozmachem i do osvětové činnosti. Spolupracuje s institucemi lidové tvořivosti, především pak s tehdejší Ústředím lidové a umělecké výroby, kde zasedá v odborné radě spolu s architekty a umělci. Koncipuje s nimi programy i výstavy lidové tvorby. Do tohoto okruhu zájmů náleží i uspořádání opět jedné velké výstavy s tematikou lidového modrotisku, konané v Národopisném muzeu v Kinského zahradě v roce 1951. Volbou tématu opět Stránská prokazuje svou schopnost vytypovat nosné sběratelské i výzkumné téma. Nutno připomenout, že to byla první souborná výstava lidového modrotisku u nás a dá se říci, že byla impulzem práce textilních tvůrců i zájmu uživatelů tohoto typu lidové textilie na celou 2. polovinu 20. století.

Není možno a ani třeba připomínat všechny aktivity a témata, často rutinní muzejní práce, kterou správce muzea musí vykonávat. V poválečné době Stránskou v národopisném oddělení jako opětovnou vedoucí čeká mnoho právě této práce. Za války byla část sbírek evakuována, je tedy třeba sbírky nově uspořádat, hledat depozitární prostory, opravit domy. V obou muzejních budovách v Kinského zahradě se nově instalují sbírky, začíná se s novými výstavami. Avšak Stránská vidí, že velké projekty, o kterých uvažovala, např. budování slovanského muzea, není možné v dohledné době realizovat. Je duchem muzejník, ale především etnograf a tedy volí cestu svého nejlepšího působení tak, aby mohla vydat své vědomosti sama, bez realizačních prostředků, které zjevně chybí. Volí cestu pedagoga, jako docentka na Filosofické fakultě, konečně habilitovala se již v roce 1932. Muzeum zajistila – správou i výběrem pokračovatelek, které si zvolila a vyškolila ve svém duchu. Netřeba setrvávat. V září roku 1951 odchází z Národního muzea na Filozofickou fakultu jako státní docentka na katedře etnografie a folkloristiky.

Na závěr bych ráda připomněla jednu velkou práci Stránské, která nenašla reálné naplnění, ale patří k jejímu významnému muzejnímu dílu. Je to téma skanzenu – Národopisného muzea v přírodě v Praze. Tento záměr byl pro Stránskou velmi důležitým

polem její aktivity. Navázala zde na nerealizovaný projekt Lubora Niederla z doby příprav Slovanské výstavy pro rok 1914 v Praze, pro niž navrhoval i slovanskou vesnici o 70 objektech.

Stránská zcela reálně navrhla nové muzeum v přírodě, které na konci 30. let začíná realizovat pod patronací Národního muzea. Pro pražský skanzen vytypovala charakteristické stavby z Čech, Moravy, Slovenska a Podkarpatské Rusi s doplněním staveb ostatních slovanských národů – Srbochorvatů, Bulharů, Poláků, Rusů a Lužických Srbů. Její projekt byl v roce 1937 přijat vedením Národního muzea v Praze a dokonce se zakoupila již první stavba – Joklovo čičmanské gazdovství. Stránská ve svém otištěném programu reálně typuje řadu variant vhodných prostor pro umístění skanzenu – Královskou oboru, Šárku, Troju, Košíře, Motol a konečně i lokalitu u Kinského zahrady a Strahova – vždy ve spojení s budovou Národopisného muzea a jeho sbírek. Jako dokonalý znalec dobře ví, že lidová kultura v sobě nese nejen exaktní výpověď, ale i silný lidský a emocionální náboj. Ve svém projektu ke skanzenu jako by mluvila z duše naší generace: „Nepředstavuji si totiž, že by naše „muzeum“ v přírodě bylo souborem jen historických památek a suchého poučení, nýbrž ráda bych, aby se stalo místem zábavy a milého osvěžení, kam by i stálí návštěvníci znovu a znovu přicházeli.“ 4/ Realizaci projektu skanzenu překazila opět nepříznivá politická situace – tentokrát 2. světová válka.

Přesto v areálu Národopisného muzea v Kinského zahradě zůstalo několik architektonických objektů – zvonička a Boží muka z Národopisné výstavy a především velký dřevěný kostel sv. Michala z Medvedovců na Podkarpatské Rusi, který sem byl převezen v roce 1929 a stal se významnou součástí projektů Stránské na budoucí muzeum v přírodě.

Je ještě mnoho díla, aktivit a odborných záměrů, které nelze pojmut do tohoto krátkého pojednání o činnosti doc. Drahomíry Stránské v pražském Národopisném muzeu. Mnohé se realizovaly, jiné se nenaplnily a zůstávají inspirací pro další generace. Za soudobou generaci etnografů, která v národopisném oddělení Národního muzea pracuje na konci 20. století, vyjadřují díky doc. Stránské za práci, kterou na muzejním poli vykonala a byla bych ráda,

kdyby naše soudobé snažení o záchranu toho, co bylo v minulosti v muzeu vykonáno, dostalo brzy reálné naplnění.

Poznámky

- 1/Srv.: Archiv národopisného oddělení HM Národního muzea, pozůstalost Drahomíry Stránské, karton 1. - Biografický materiál. Vlastní životopis D. Stránské, rukopis
- 2/Srv.: Archiv národopisného oddělení HM Národního muzea, pozůstalost Drahomíry Stránské, karton 49 – Výstavy. Soupis předmětů – „Sbírky zakoupené pod Tatrami při příležitosti Tatranské výstavy v národopisném muzeu 1933“, rukopis
- 3/Srv.: Archiv národopisného oddělení HM Národního muzea, pozůstalost Drahomíry Stránské, karton 49 – Výstavy. Potvrzení dr. Damjanova z Československého velvyslanectví v Sofii ze dne 18. dubna 1938, rukopis
- 4/Srv.: Stránská, Drahomíra: Národopisné muzeum v přírodě v Praze, Praha, vydalo Národní muzeum v roce 1938, s.17

Prameny a literatura

Archiv národopisného oddělení HM Národního muzea, Stránská Drahomíra. Karton č. 1-65

Čechura, Jaroslav a kol.: Stránská Drahomíra, in: Průvodce po fondech a sbírkách Archivu Národního muzea, Praha 1998, s. 236-238

Hlavsová, Jaroslava: Podíl etnologie /zejména P.G. Bogatyreva/ na vypracování a aplikaci funkčně strukturální metody Pražského lingvistického kroužku, Slovo a slovesnost 1991/3, roč. 52 s. 202-206

Národopisná muzea v přírodě, teoretická a metodická východiska k realizaci, kol. autorů, Rožnov pod Radhoštěm, 1981

Niederle, Lubor: Průvodce po Národopisném muzeu československém Praha 1899

Stránská, Drahomíra: Jihoslovanská národopisná muzea, Slavia V., 1927, s. 826n.

Stránská, Drahomíra: Národopisné studium v Československu, Lud Ślowiański, 1, 1932, s. 115 n.

Stránská, Drahomíra: Průvodce sbírkami Národního muzea v Praze, II. – sbírky národopisné, Praha 1932

Stránská, Drahomíra: Národopisné sbírky Národního muzea v posledních letech, Praha 1934

Stránská, Drahomíra: Národopisné muzeum v přírodě v Praze, Praha, Vydalo Národní muzeum v roce 1938

Stránská, Drahomíra: Národopisné oddělení, in. Národní muzeum 1818-1948, Praha 1949, s. 119-138

Vachek, Josef: Z klasického období pražské školy 1925-1945, Praha 1972

Obrazová příloha

- 1) Příspěvek byl doplněn promítáním filmového dokumentu o stavbě a slavnostním otevření podkarpatoruského kostelíka sv. Michala, převezeneného do Kinského zahrady v roce 1929. Videokopie z fondu Národního filmového archivu. Národopisný archiv Národního muzea.
- 2) Fotoportrét Drahomíry Stránské z jejího studijního indexu jako řádné posluchačky Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, vydaného v roce 1918. Národopisný archiv Národního muzea.
- 3) Fotoportrét Dr. Drahomíry Stránské z jejího cestovního pasu, vydaného v roce 1927. V dokumentu jsou zachyceny její zahraniční cesty v letech 1927 – 1938. Národopisný archiv Národního muzea.
- 4) Fotoportrét Doc. Dr. Drahomíry Stránské z jejího cestovního pasu, vydaného v roce 1948. Pas nebyl použit. Národopisný archiv Národního muzea.

Drahomíra Stránská und Prager Museum für Volkskunde

Dozentin Drahomíra Stránská bekam die Stelle im Museum für Volkskunde schon als Elevin im Jahre 1923. Feste Anstellung erwarb sie erst 1928 mit Rückwirkung ab 1924. Ihre hervorragende Bildung, die in der Familie wüzelnden Voraussetzungen und ihr persönliches Interesse für die Volkskultur waren wichtig für ihr Werden zur außerordentlichen Persönlichkeit der damaligen Wissenschaft. Trotzdem verband sie ihre fachliche Tätigkeit mit dem Museum, was sicherlich nicht gewöhnlich ist. Als hochgebildete, dem Fach ganz

ergebene Fachfrau, die bereit war zu experimentieren, hieß sie für das Museum für Volkskunde einen riesigen Beitrag, denn es befand sich damals in einer sehr schwierigen Situation.

In der Zeit, als sie im Museum zu arbeiten anfang, kam es zur Verbindung des Museums für Volkskunde mit dem Nationalmuseum. Sie, als einziger Fachmitarbeiter in der ethnographischen Abteilung, hatte daher eine riesige Menge von Aufgaben und Arbeit. Neben Forschungs- und Sammelaktivitäten bereitete sie in den 30er Jahren mehrere außerordentliche Ausstellungen vor: in der 1933 realisierten Ausstellung „Slovenské Tatry“ (Die Slowakische Tatra) wurde auch eine interessante Kollektion von direkt im Terrain erworbenen Sammlungsgegenständen präsentiert. Diese Objekte gewann Stránská auf ihren Reisen, die auf die Residuen der Volkskultur konzentriert waren. Die Besucherzahl war sehr hoch: über 20 000 Personen. Deshalb organisierte Drahomíra Stránská weitere Ausstellungen: „Lidová víra a pověry“ (Volks Glaube und –aberglaube) und „Lidové umění Dalmácie“ (Volkskunst Dalmatiens). 1935 folgte die Ausstellung aus dem südslawischen Material mit dem Titel „Durmitor“ und weiter die Ausstellung der für das Pariser Museum „Musée de l'Home“ ausgewählten Gegenstände. Diese produktive Periode schloß sie mit der Vorbereitung der Ausstellung „Bulharsko, země a lid“ (Bulgarien, Land und Leute) (1937), die um die bei den Reisen nach Balkan erworbenen Gegenstände bereichert wurde. In Balkan kaufte sie auch Objekte für die Prager Sammlung an, die dadurch zu einer repräsentativen Kollektion wurde. Die Ausstellung hatte ein großes Erfolg und dauerte – ganz symbolisch – bis September 1938; damals mußte ihre Autorin das Museum für Volkskunde verlassen. Dann fing Stránská an, im Náprstek-Museum zu arbeiten, wo sie die schon früher erworbenen slawischen Sammlungen klassifizierte.

Im Jahre 1947 bereitete sie für Leningrad „Slovanská výstava“ (Slawische Ausstellung) mit einer großen Kollektion von Gegenständen der Volkskultur vor, die später als Geschenk dem Leningrader Museum übergeben wurde. Die Kollektion war so groß, weil man ein reziprokes Geschenk von Sammlungsgegenständen aus Rußland erwartete.

Es ist nicht möglich, an alle Aktivitäten Drahomíra Stránskás zu erinnern; zu erwähnen sind z. B. ihre Publikationsarbeit, die von dem

Sammlungsmaterial vor allem des Prager Museums ausging oder der Vorschlag, ein Freilichtmuseum der Volksbauten als einen stabilen Teil der Dauerausstellungen des Museums zu errichten. Sie knüpfte dabei an Projekt Lubor Niederles an, das aber mit Ausnahme von ein paar kleineren, später abgetragenen Bauten nie verwirklicht wurde.

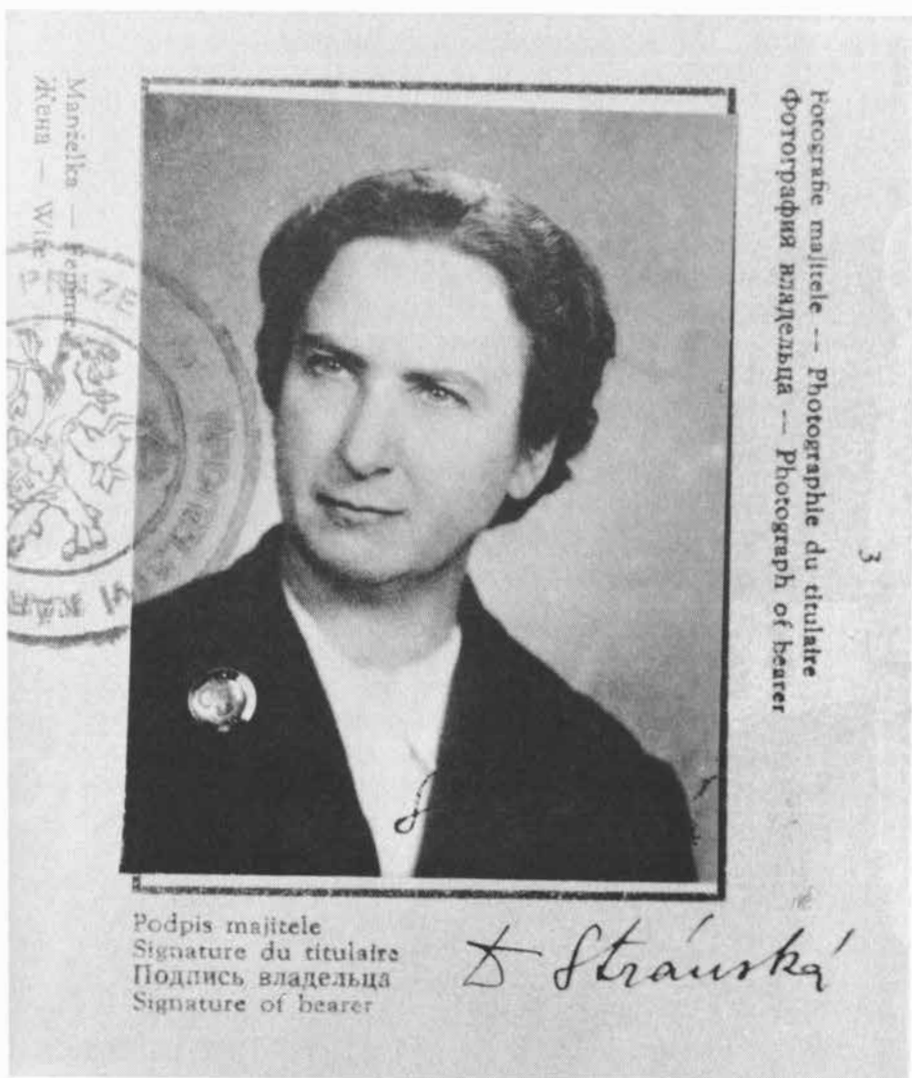
Zum Schluß ihres Konferenzbeitrags spricht die Autorin einen großen Dank an Drahomíra Stránská für ihre Arbeit in den Sammlungen und deren Präsentation im Museum für Volkskunde aus.

1. Fotoportrét Drahomíry Stránské z jejího studijního indexu posluchačky Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, vydaného v roce 1918.

2. Fotoportrét Dr. Drahomíry Stránské z jejího cestovního pasu, vydaného v roce 1927.

3. Fotoportrét Doc. Dr. Drahomíry Stránské z jejího cestovního pasu, vydaného v roce 1948.

Drahomíra Stránská - její úsilí o souhrné zpracování problematiky lidového nábytku

Helena Mevaldová

Zájem o lidový nábytek představoval v životě doc.Drahomíry Stránské pouze jednu z mnoha pracovních aktivit. Byla to však důležitá oblast jejího badatelského i sběratelského zájmu a její výsledky jsou dodnes přínosem nejen pro NONM. Úsilí o zpracování a vypublikování tohoto tématu ji provázelo až do samého konce jejího života a ovlivnilo jej více než je širší odborné veřejnosti známo. Údaje, jež lze zjistit z muzejních exponátů, katalogů i archivní pozůstalosti, která se dotýká této problematiky, jsou sice poměrně strohé a stručné, dokreslují však osobnost této badatelky. Musím připustit, že výše uvedené prameny jsou torzovité a mohou být jednostranné, jejich korekci mohou provést ti, kteří Drahomíru Stránskou znali osobně, já jsem tuto možnost již neměla.

Drahomíra Stránská působila v Národopisném oddělení Národního muzea více než dvacet let. Jako pomocná síla zde pracovala ještě v době svých studií - od roku 1923. V roce 1928 se stala „definitivní úřednicí“; správkyní (v dnešní terminologii - vedoucí) oddělení, byla jmenována roku 1932. V roce 1939 byla donucena k odchodu z Národopisného oddělení a během 2. světové války pracovala v Náprstkově muzeu v Praze. V čele Národopisného oddělení stála opět od roku 1947 až do září 1951, kdy odešla na Filosofickou fakultu University Karlovy.¹⁾

Během působení Drahomíry Stránské vzrostl počet všech fondů národopisných sbírek téměř o polovinu. Sbíрка nábytku NONM se tehdy rozrostla z 500 kusů o dalších 180 kusů tj. o 36 %. Toto číslo má pouze přiblížit představu o rozsahu aktivity doc.Stránské. Úsilí o neustálé doplňování sbírky nábytku si zaslouží ocenění tím spíše, že jeho sběry byly v každém případě doprovázeny nejen obtížemi s přepravou získaných nábytkových kusů, ale také limitovány omezenými finančními prostředky. Značné nároky kladl na badatelku i sám terénní výzkum a získání jednotlivých kusů nábytku, nehledě na to, že byla řadu let jedinným odborným pracovníkem oddělení.

Ze struktury sbírkového fondu je patrné, že odborný vliv doc. Stránské přesahoval dobu jejího působení v NONM.

Sbírkotvorná činnost D. Stránské týkající se lidového nábytku předchází odbornému zpracování této problematiky. Naznačuje úzkou souvislost mezi získáváním poznatků v terénu, jejich dokládáním sbírkovými předměty a zařazením do širokých souvislostí v publikovaných statích s množstvím srovnávacího materiálu. Sběratelské úsilí badatelky tedy nebylo náhodné a i v této oblasti jejího zájmu směřovalo k prezentaci kultury Slovanů.

Samotná řeč zápisů v muzejních katalogích je strohá. Přínos D. Stránské zmiňují obvykle tehdy, jestliže předměty získala na některé ze svých sběrných cest. Ale není tomu tak vždy - zejména v počátcích jejích působení. V případě sbírky nábytku jsou informace v tomto směru vůbec spíše sporadické. Nejen z těchto zápisů, ale i ze struktury fondu lidového nábytku a údajů v odborné literatuře lze doložit obecně známou skutečnost, že prakticky z každé cesty do terénu doc. D. Stránská přivezla menší či větší kolekci sbírkových předmětů.

Tuto skutečnost lze u nábytku téměř s jistotou předpokládat (ačkoliv to není jmenovitě uvedeno) u celé řady jednotlivých položek. V případech některých lokalit (Oslov u Písku a jiná místa v jižních Čechách) jsou sběrné cesty badatelky zmíněny u jiných druhů sbírkových předmětů (např. textilu). Na to, že z cest zvláště po Krkonoších, jižních Čechách a západním Slovensku přivezla pro muzejní sbírky četné kolekce předmětů, se odvolává v literatuře i ve svém vlastním životopisu z 10. 12. 1931.²⁾ Jednotlivými kusy, nebo malými soubory předmětů se prozrazují další cesty po Slovensku (okolí Malacek, Čičmany) ve 30. letech 20. století. Některé sbírkové předměty, které získala v terénu, jmenuje doc. D. Stránská v odborné literatuře, popřípadě lokality původu těchto předmětů odpovídají místům, o kterých odborná stať pojednává (viz např. práce o skříňkových stolech, sůskách v evropských zemích a tvůrcích lidového umění citovaných v poz. 6 a 15), Tak je tomu např. u kolekce skříní a truhel z Podkrkonoší, získané ve 30. letech 20. století.

Přínos doc. D. Stránské je jednoznačný zejména u přírůstků získaných na sběrných cestách po Bulharsku, mezi nimiž je zastoupen i mobiliář. Kromě těchto příležitostí je podíl Drahomíry Stránské na

získání sbírek nábytku v zápisech přírůstkových či inventárních knih výslovně uveden vlastně pouze dvakrát. Poprvé je tomu tak v roce 1932 - na začátku jejího působení ve funkci správkyně oddělení. Zápis se týká se dřevěné závěsné kolébky ze slovenské Osturni, která je částí kolekce závěsných kolébek nakoupených v průběhu roku 1932 a 1933 na Slovensku. Podruhé (v případě sbírky nábytku) je její jméno zmiňováno v roce 1948. Tehdy doc. Stránská přivezla z Bukovce na Těšínsku truhlu dlabanou z klády a datovaný susek.

Většinu ze 180 kusů nábytku získaných doc. Stránskou tvořily malované skříně a truhly, v malé míře i další mobiliář z Českých zemí. Její odborný přínos a systematický přístup k rozšiřování sbírky jsou však zřetelné zejména z přírůstků takových druhů nábytku jako jsou závěsné kolébky, dlabané zásobnice, pletené zásobní skříňky, skříňkové stoly a především sbírková kolekce súsů.

Súsů - truhly sloupkové konstrukce s rovným nebo střechovitým víkem - byly před příchodem D. Stránské ve sbírce zastoupeny nejméně dvěma exempláři. V době jejího působení v NONM se tato sbírka rozrostla o 11 kusů súsů. Pouze u nejcennějšího z nich je výslovně zapsáno, že ho v terénu zakoupila D. Stránská. Jde o susek větších rozměrů z Bukovce na Těšínsku, datovaný 1738, zakoupený v roce 1948. U osmi dalších lze odůvodněně předpokládat, že se o jejich akvizici zasloužila D. Stránská. Prakticky je tato skutečnost jistá u súsů, který pochází z bulharských sběrů - z Žeravny. Další tři byly získány na Podkarpatské Rusi v Medvedovicích, čtyři byly získány na Slovensku (2 x Čičmany, Valašská Belá, Vých. Slovensko). Další dva získala pravděpodobně také doc. D. Stránská (nelze však zcela vyloučit, že byly součástí staršího fondu a zapsány byly až ve 30. letech 20. století). Publikacně všechny tyto sběry využila až po II. světové válce.

Pokud si položíme otázku, z jakých pramenů čerpala D. Stránská znalosti o terénu při své sbírkotvorné činnosti, koncentrované hlavně do období první republiky, je odpověď jednoznačná. Vycházela především z vlastních terénních výzkumů uskutečněných v letech 1923-1935 zejména na záp. Slovensku a v Krkonoších³⁾.

Sbírka lidového nábytku v Národopisném oddělení NM mohla sice být jedním z prvních kontaktů D. Stránské s problematikou lidového nábytku, nebyla však pro ni - např. v případě súsů -

pramenem jediným a možná ani ne zásadním. Ve stejné době, kdy začínala pracovat v muzeu (1923) se s nimi jistě setkala i v terénu západního Slovenska, kde sbírala materiál na svoji disertační práci. Dotazníková akce určená muzeím jí sice mohla přinést informace vedoucí k získávání sbírek (jedna z otázek se týkala lidového nábytku zastoupeného v soukromých sbírkách nebo v terénu); zahájena však byla až v roce 1945, zatímco většina sbírek získaných D. Stránskou pochází z doby předválečné. Pozdější výzkumy se studenty na Těšínsku a západním Slovensku, dotazníkové průzkumy na téma lidového nábytku a práce mapovací sekce Ústavu pro etnografii a folkloristiku (prováděné podle dotazníků sestavených doc. Stránskou) nesloužily k prvnímu seznámení s touto problematikou, ale k širšímu záběru a ověřování určitých poznatků.⁴⁾

Nejpozději ve 40. letech 20. století, v době, kdy pracovala v Náprstkově muzeu, přistoupila D. Stránská k úmyslu vydat monografii lidového nábytku. Tento její záměr dokládá návrh smlouvy učiněný nakladatelstvím František Novák v Praze, ze dne 13. 10. 1942⁵⁾. Publikace měla mít celkem 208 stran z toho 112 stran textu, 96 stran obrazových resp. fotografií. D. Stránská od uzavření smlouvy upustila možná i proto, že nakladatel žádal převedení „původcovských práv“ na sebe resp. své právní zástupce.

V té době měla zpracovány poznatky, které načerpala již dříve: během svého působení v NONM, z literatury, kterou studovala především za války, ale i z terénu. Zejména byly v tomto ohledu důležité její terénní výzkumy v letech 1923-1935: Nejdříve během práce na monografii obce Dolná Poruba, potom v Krkonoších, na západním Slovensku či v jižních Čechách. Kontakty s jinými muzei lze doložit korespondencí o sbírce nábytku. Např. s muzejním spolkem ve Valašském Meziříčí ji D. Stránská vedla od roku 1941.⁶⁾

Na samém sklonku války se patrně rozhodla práci rozšířit. Přistoupila k systematickému zjišťování srovnávacího materiálu v muzeích v Čechách a na Moravě, (později i na Slovensku). Vypracovala stručný dotazník, jehož otázky odůvodňuje shromažďováním informací pro souhrnou publikaci. Podle přiloženého seznamu byl zaslán do 162 muzeí. Dotazník byl zaměřen na zjištění datovaných kusů nábytku lidového i cechovního, na jeho popis, výrobce nábytku a

prameny k této problematice a informace o jiných než muzejních sbírkách nábytku. Odpovědi jednotlivých muzeí jsou však dochovány v podstatně menším počtu. Nejstarší pocházejí z března roku 1945 a plasticky přibližují toto neklidné a nebezpečné období. V řadě muzeí ji odkazují až na dobu po válce, sbírky jsou nepřístupné, protože většinu budovy zabralo německé vojsko, uprchlíci apod. Někteří kolegové odepisují raději soukromě, protože v úředním dopise by museli používat němčinu; upozorňují na nálety „kotlářů“ na železniční tratě. Ostatně ani samu doc. Stránskou neminula rodinná tragedie, za pražského povstání v květnu 1945 byl zastřelen její bratr. Korespondence s muzei týkající se problematiky sbírek nábytku trvala až do roku 1955.

Po druhé světové válce - od roku 1951 do roku 1959 - pak doc. D. Stránská vypublikovala řadu příspěvků k problematice lidového nábytku v časopisech *Národopisný věstník*, *Radostná země*, *Český lid*.⁷⁾ Ačkoliv do tohoto období spadá i vrchol odborné aktivity D. Stránské, při podrobném pohledu na její badatelskou práci související s problematikou nábytku se nemohu ubránit pocitu, že závěr jejího života byl z lidského hlediska velmi smutný.

V roce 1952 (22. 8.) doc. Stránská uzavřela smlouvu s nakladatelstvím *Osvěta* n. p. (Praha XII, Stalinova 3), ve které se zavázala k dodání rukopisu do 14. 2. 1953. *Osvěta* delimitovala do nakladatelství *Orbis* a dodací lhůta na rukopis byla prodloužena do 15. 7. 1953. V dopise z 22. 8. 1953 autorka sděluje, že obrázky k publikaci může dodat až po cestách do terénu, na které se v té době opravdu chystala. V letech 1953 a 1954 uskutečnila doc. D. Stránská v rámci činnosti Slezského studijního ústavu v Opavě a za jeho přispění terénní výzkumu se studenty na Těšínsku a ve slovenské Osturni, které se pochopitelně netýkaly jen problematiky nábytku.⁸⁾

Z další korespondence se dozvídáme, že doc. Stránská ústně slíbila odevzdání rukopisu do 1. 5. 1954; následují urgencye nakladatelství z 2. 6. a 19. 7. 1954 a sdělení autorky, že rukopis dodá 9. 8. 1954. Důvodem byl zřejmě vědecký perfekcionismus, protože se o tomto rukopise zmiňuje prof. K. Chotek. Charakterizuje ho a uvádí, že má 120 stran tištěného textu, 170 obrazových příloh a 50 kreseb.⁹⁾

V dopisu nakladatelství Orbis ze dne 26. 4. 1955 doc. D. Stránská působí dojmem poněkud roztržitého vědce. Oznamuje, že grafička upravující publikaci od ní obdržela text. D. Stránská však sama žádá nakladatelství o zaslání textu, který dal Orbis opsat, aby mohla napsat poznámky - nemá totiž originál ani kopii. Zdůvodňuje tím, proč grafička Zdenka Kadrnožková nemůže dostat všechny poznámky.¹⁰⁾

Rukopis, který odevzdala 24. 8. 1955,¹¹⁾ jí redakce údajně vrátila 28. 1. 1955 s připomínkami. (Správné datum snad mělo znít 1956.) Jaké to byly připomínky nevíme; v tomto dopise je však také uveden požadavek, že nové zpracování poznámek odevzdá autorka nakladatelství do konce února 1955. Tento až příliš krátký termín naznačuje neochotu nakladatelství k vydání díla. Prameny z tohoto období jsou mezerovité. Teprve z dopisů, které si o šest let později vyměnila doc. Stránská s nakladatelstvím, se dozvídáme, jak přibližně probíhalo další jednání, které oba účastníci líčí rozdílně.¹²⁾

Ve svém patrně posledním dopise adresovaném nakladatelství Orbis (z 10. 12. 1961) se doc. D. Stránská hájí, že po odevzdání rukopisu, jí místo korektur přišlo oznámení, že vydání knihy přejme nakladatelství „Krásné knihy“. To však při jednáních neprojevovalo ochotu ujmout se tohoto počínu. Proto se autorka obrátila na ČSAV a začala znovu doplňovat práci z hlediska historického i srovnávacího. (V témže dopise se dozvídáme, že proto, aby mohla dílo doplnit o mapy, zahájila akci dopisovatelů).

Doc. D. Stránská se podílela na vybudování sítě dopisovatelů Národopisné společnosti československé, kterým byly dotazníky zasílány právě od roku 1958. Dva z nich byly v této době věnovány problematice nábytku.

V roce 1958 rozesílala Národopisná společnost tzv. Velký dotazník č. 1, určený její dopisovatelům. Obsahoval dvacet velmi podrobných otázek (v některých případech se tématicky shodovaly s otázkami dotazníku zasláního v témže roce muzeím). Odpovědi na tento Velký dotazník docházely postupně ze 400 lokalit od září 1958 až do července 1961.¹³⁾ K tomuto tzv. velkému dotazníku je přiložena složka s dalším dotazníkem Národopisné společnosti, který by se dal nazvat malý a týkal se také lidového nábytku. Byl to vlastně už druhý dotazník doc. D. Stránské určený muzeím; rozeslán byl také v roce

1958. I když je velmi podrobný, nedosahuje takového počtu otázek jako Velký dotazník č. 1.¹⁴⁾

V roce 1961 opět při terénním výzkumu navštívila Těšinsko.¹⁵⁾ V těchto letech také probíhaly výkupy mapové sekce Ústavu pro etnografii a folkloristiku podle dotazníků sestavených doc.Stránskou. Po celou tuto dobu autorka patrně všechny tyto materiály odborně zpracovávala. Na konci padesátých nebo počátku šedesátých let byl rukopis zřejmě opět zařazen do edičního plánu nakladatelství Orbis.

Ve výše zmiňovaném dopise (z 10. 12. 1961), který je reakcí na níže uvedený dopis nakladatelství, doc.Drahomíra Stránská píše: „když se ukázala možnost, že vaše nakladatelství (pozn. Orbis) knihu znovu vydá, snažila jsem se pilně, abych ji v roce 1960 dokončila, ale při vši snaze to nebylo možné.“ Nakladatelství už nezajímalo, že „zpracování je ku prospěchu díla“ a že doc.Stránská miní dílo dokončit do léta 1961.

Poslední dopis nakladatelství Orbis datovaný 2. 12. 1961 zdůrazňuje, že ačkoliv byl rukopis „vzhledem k neustálým žádostem o prodloužení lhůty“ zařazen do edičního plánu definitivně na rok 1960, autorka ho do uvedeného dne dosud neodevdala. Nakladatelství odstoupilo od smlouvy a žádalo náhradu škody, která mu vznikla vyplacením zálohy za grafické práce (10.050,- Kč) a zálohy honoráře vyplacené 24. 8. 1955 (6.000,- Kč) - celkem 16.050,- Kč.

Pro D. Stránskou musela být tato část značná. Byla již v důchodu a tehdejší penze činily obvykle jen několik set korun. Podle přiložených složenek zaplatila v průběhu roku 1962 ve třech splátkách 6.000,- Kč, v průběhu roku 1963 5.000,- Kč. Podle zápisu učiněného v právním oddělení nakladatelství Orbis 17. 2. 1962 se měla zavázat k zaplacení zbylé částky do konce roku 1964 - teprve poté měly být kresby zhotovené pro publikaci jejím majetkem. Drahomíra Stránská však ještě před tímto datem - dne 26. 8. 1964 - umírá.

V roce 1960 nebo 1961 však materiál zpracován měla. V následujících dvou až třech letech totiž publikuje v Českém lidu, v Časopise Slezského muzea a v časopise Vznik a počátky Slovanů další zásadní články.¹⁶⁾ Dochované archiválie nevydávají svědectví o tom, zda tomu tak bylo proto, že vydání souhrnného díla bylo ohroženo a zda se snažila uplatnit cenný materiál do nejrychleji.

Vypovězením smlouvy nakladatelstvím Orbis ovšem celá anabáze ještě neskončila. Doc. D. Stránská se pokusila ještě jednou nabídnout k publikaci rukopis svého díla Lidový nábytek a to nakladatelství Československé akademie věd. Na předtištěném blanketu datovaném 11. 2. 1962 uvádí, že rukopis bude mít 580 stran, 12 stran rejstříků, 230 černobílých fotografií na 100 stranách, 220 perokreseb, 4 barevné obrázky, 10 plánek obydlí a 9 mapek. Rukopis v případě přijetí měl být dodán do 31. 12. 1962. Nakladatelství ČSAV autorce 6. 10. 1962 oznámilo, že vědecké kolokvium vydání práce nedoporučilo „pro velký rozsah práce a současnou svízelnou situaci v edičních možnostech.“¹⁷⁾

Na jinou souhrnou práci na toto téma pak odborná obec musela čekat více než 20 let. Uvedená data svědčí o tom, že doc. D. Stránská různými dílčími kroky směřovala k cíli, který si vytkla a jež nemusel být všem jejím současníkům zřetelný, nebo snad vítaný. Publikované články na téma lidového nábytku svědčí výmluvně o její obrovské erudici. Suchá a strohá řeč archiválií však naznačuje, že po osobní stránce prožívala doc. D. Stránská v závěru svého života zřejmě velmi komplikované a smutné období a lze si klást otázku, zda ho vyvážily předchozí úspěchy.

Poznámky:

1) „Definitivní úředníci“ byla jmenována smlouvou z 22.2.1928, s prominutím čekatelství čtyř let (tj. tzv. s platností od roku 1924); správkyní oddělení byla jmenována 26.2.1932. Jejím odchodu do Náprstkova muzea v roce 1939 předcházela hloubková revize. Jak naznačují archiválie, vedení muzea nebralo v úvahu časové zaneprázdnění doc. Stránské při její předchozí bohaté činnosti zvláště v oblasti sbírkotvorné (Balkán) a výstavní. Výtky byly zřejmě především dobrým důvodem pro její odstranění z muzea. (Týkaly se evidence sbírek, nevrácených výpůjček z knihovny a proučtování nákupu sbírek na tzv. Bulharskou výstavu, které zkomplikoval začátek války). Disciplinární řízení, které bylo s doc. Stránskou vedeno od roku 1942, se táhlo až do roku 1946, kdy obvinění, vůči ní vznesená, byla velmi podstatně zredukována. Dne 24.11.1946 požádala D. Stránská o obsazení funkce vedoucího oddělení uvolněné odstoupením

dr. Kršňáka. V jeho čele stála až do 4. září 1951, kdy odešla na Filosofickou fakultu University Karlovy a tuto funkci předala dr. Svobodovi.

Pozůstalost D.Stránské v archivu NONM karton 1.: služební dekrety, vlastní životopisy, materiály revizní komise v r. 1940-1944, dopis Zemského národního výboru v Praze z 5.9.1946 týkající se závěrů revize, žádost D.Stránské o obsazení do funkce.

2) D. Stránská: Národopisné sbírky Národního muzea v Praze v posledních letech. Zvláštní otisk z Národopisného věstníku Československého, XXV-XXVI., Praha 1934, s. 5-6. Vlastní životopis viz pozn.3.

3) Na úlohu, kterou sehrál výzkum v obci Dolná Poruba (monografie této obce byla disertační prací badatelky), a na cesty po slovenských krajích v letech 1925 - 1935 jako na pramen na při poznávání lidového nábytku odkazuje D.Stránská v poz.1. své práce: Súsuky - sloupkové truhly v evropských zemích, Časopis Slezského muzea XI, 1962, 81-102, s. 81).

Pozůstalost D.Stránské v archivu NONM, karton 1, vlastní životopis z 10.12. 1931: Zmínka o cestách po Krkonoších a záp.Slovensku je doplněna výslovným konstatováním, že odtud přivezla pro sbírky muzea četné kolekce předmětů.

4) Prameny své práce vypočítává v jedné části rukopisné pozůstalosti. Uvádí, že pro souhrnnou publikaci čerpala z literatury, z vlastních výzkumů v terénu, z výkumů spolupracovníků mapové sekce v ÚEF dle dotazníků dr. Stránské, z odpovědí dopisovatelů NS z více než 400 míst zejména v Čechách a na Moravě (Pozůstalost D.Stránské v archivu NONM, karton č. 13, složka NAB 8 - truhly a súsuky).

5) Pozůstalost D.Stránské v archivu NONM, karton 1.: Smlouva s nakladatelstvím František Novák, Praha II., Na rybníčku 14, ze dne 13.10.1942.

6) Pozůstalost D.Stránské v archivu NONM, korespondence s muzejním spolkem ve Valašském Meziříčí z roku 1941 (Karton 3-7), Korespondence s muzejními institucemi a některými jednotlivci 1945 - 1955 (karton 12, NAB 1)

7) Tvůrci lidového umění, Český lid 43 (1956), s.69 -76 a 124-130. Lidový nábytek a jeho historické vzory, Národopisný věstník československý 32 (1951), s.111-127. Malované truhly z okolí Jablunkova, Radostná země 9 (1959), č.4, s.101-107. Necičky jako kolébka, Věstník Národopis. spol. československé 1959, č.2, s. 24 -25. aj.

- 8)** Smlouvy - Pozůstalost D. Stránské v archivu NONM, karton 1.: Výzkum se studenty - Těšínsko (18.8.-13.9. 1953). Akce se **konala** v rámci činnosti Slezského studijního ústavu v Opavě a za jeho **příspění**. V roce 1954 - výzkum v Osturňi a opět výzkum na Těšínsku (24.8.-2.9. 1954). (Pozůstalost D.Stránské v archivu NONM, karton 24 a)
- 9)** Pozůstalost D. Stránské v archivu NONM, karton 1.: **Ve svém návrhu** z 19.4.1954 na jmenování státní docentky dr. D. Stránské profesorkou československého a slovanského národopisu na FFUK. **Charakterizuje** rukopis a uvádí, že má 120 stran tištěného textu, 170 **obrazových** příloh a 50 kreseb.
- 10)** Stojí za povšimnutí, jak doc. Stránská **grafičku** v 50. letech důsledně nazývá paní, nakladatelství ji pochopitelně vždy tituluje jako soudružku. Dále autorka vysvětluje proč nebude moci odevzdat text a obrázky do května. V tomto dopise také doc.Stránská žádá o zálohu.
- 11)** Toto datum je uvedeno v dopise nakladatelství Orbis ze dne 2.12.1961 (Pozůstalost D. Stránské v archivu NONM, karton 1). V téže pozůstalosti (karton 12) se dochoval útržek papíru, který má být potvrzením o přijetí rukopisu. Je bez hlavičky nakladatelství, se špatně čitelným podpisem (lze ho snad číst jako Kociánek). Text uvádí, že podepsaný přijal od D. Stránské rukopis knihy Lidový nábytek, celkem 426 stránek. Datum je uvedeno v Praze 23.srpna 1955.
- 12)** Tato data uvádí dopis nakladatelství Orbis Drahomíře Stránské z 2. 12. 1961. Datum 28. 1. 1955 cituje dokonce dvakrát. Redakce by tak vracela v lednu rukopis, který autorka odevzdala až v srpnu. Tento dopis také uvádí chybně datum uzavření smlouvy s nakladatelstvím Osvěta (17. 10. 1952). V datu odevzdání rukopisu se mylí jen o jeden den. Pozůstalost D. Stránské v archivu NONM, karton 1-smlouvy.
- 13)** Archiv Národopisné společnosti: Velký dotazník č. 1 pro dopisovatele NS. Dvacet otázek je zaměřeno zejména na různé druhy židlí, lavice, kolébky s plachtou, truhly s prkennými bočnicemi, dřevěné podhlavníky, skříňky z latí nebo pletiva, spaní na rohožích, lůžku s **překříženými** nohama a pryčnách.
- 14)** Archiv Národopisné společnosti, dotazník určený muzeím (přiložený k Velkému dotazníku č. 1.; tématem otázek byly: cechovní knihy truhlářů či jiné archiválie, způsoby malby na nábytku, některé typy **lavic**, židlí, truhel, skříní, postele s nebesy, skříňkové stoly, kolébky z proutí. Poslední otázka zněla: „ **které kusy lidového nábytku považujete za nejvýznamnější, aby byly v souborném díle zachyceny**“ ?

15) Výzkum Těšínsko (6.-13.6. 1961). (Pozůstalost D.Stránské v archivu NONM, karton 24 a)

16) Pletené skřínky Český lid 49(1962), s. 16-23; Skříňkové stoly, Český lid 49(1962), s. 250-262; Súscky, skřínky a štychy na východní Moravě a ve Slezsku, Časopis Slezského musea 11, vědy historické, (1962), č. 1, s. 1-20; Súscky - sloupkové truhly v evropských zemích Časopis Slezského musea 11, vědy historické, 1962, č. 2, s. 81-102; O vývoji truhel zvaných súscek a skřínka, Časopis Slezského musea 12, vědy historické, (1963), č. 1, s. 39-62; Dlabané zásobnice a truhly českého lidu, Vznik a počátky Slovanů 4, 1963, s. 271-333.

17) Pozůstalost D.Stránské v archivu NONM, karton 1.:

Drahomíra Stránská - ihr Bemühen um zusammenfassende Verarbeitung der Problematik der Volksmöbel

Drahomíra Stránská arbeitete in der Abteilung für Volkskunde des Nationalmuseums in Prag mehr als 20 Jahre lang. 1928 wurde sie Fachmitarbeiterin, 1932 zur Leiterin der Abteilung ernannt. 1939 mußte sie die Abteilung für Volkskunde (erzwungen) verlassen, während des Krieges arbeitete sie im Náprstek-Museum. In die Abteilung kehrte sie als ihre Leiterin in den Jahren 1947 - 1951 zurück. Während ihrer Arbeit wurde die Sammlung wesentlich - um mehr als Hälfte aller Gegenstände - vermehrt, die Zahl der Stücke in der Möbelsammlung stieg um ein Drittel auf 680. Die Sammlung wurde erweitert vor allem während ihrer Forschungsreisen, am häufigsten ins Riesengebirgevorland und in die Slowakei.

Die meisten der Möbelstücke, die Dozentin Stránská für die Sammlung erwarb, waren bemalte Schränke. Ihre systematische Methode bei der Ergänzung der Kollektionen beweisen die die typologischen Reihen vervollständigende Zuwächse (Hängewiegen, ausgehöhlte Vorratsbehälter, Dachstollentruhen usw.).

Ihre Erkenntnisse nutzte Drahomíra Stránská bei der Vorbereitung der Monographie der Volksmöbel aus, die sie im Jahre 1952 als Manuskript einem Verlag zur Verfügung stellte. Ein Teil der einzelnen Studien wurde in Form von Zeitschriftartikeln publiziert, die

für die Verarbeitung dieser Problematik von großer Bedeutung sind, die Monographie als Ganzes wurde aber nicht herausgegeben. Das Verhandeln mit dem Verlag wurde von vielen Problemen begleitet; die Kompliziertheit dieser Situation führte zum Aussagen des Vertrags seitens des Verlags und zur Ablehnung des Manuskripts (wegen seinem großen Umfang) von einem anderen Verlag. Drahomíra Stránská mußte infolge des Gerichtsprozesses dem Verlag die schon aufgewandten Kosten bezahlen, was für sie große finanzielle Schwierigkeiten am Ende ihres Lebens hieß.

Drahomíra Stránska a tradičná kultúra Slovenska

Mojmír Benža

D. Stránska navštívila Slovensko po prvý raz r. 1923. Bola to mladá, dokladám aj pekná žena, študentka Filozofickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe, s výbornou profesijnou prípravou. Slovensko a jeho tradičná kultúra ju natoľko zaujali, že sa sem takmer štyridsať rokov, už ako uznávaná vedecká osobnosť, len s prestávkou počas vojnových rokov, pravidelne vracala. Posledná jej výskumná cesta spadá do konca päťdesiatych rokov.

Na svojich výskumných cestách prešla značnú časť, najmä severného hornatého Slovenska. Najčastejšie sa však vracala do dvoch oblastí - do oblasti severného Spiša ležiacej na východnej strane Vysokých Tatier a potom na severozápadné Slovensko, s akýmsi pomyselným stredom vo Valaskej Belej. Jej cesty neboli úzko zamerané len na výskum, ale mali aj zberateľský charakter lebo od r. 1932 pracovala v Národopisnom oddelení Národného múzea v Prahe.

Bibliografický súpis prác D. Stránskej, ktoré venovala tradičnej kultúre Slovenska obsahuje 26 bibliografických jednotiek, z nich 18, t.j. prevahu tvoria štúdie, ďalšie 4 sú správy a 4 recenzie. Z tematického hľadiska možno štúdie zoskupiť do 4 celkov: štúdie venované textilnej výrobe, zvlášť archaickým formám tkania, štúdie o odevu, štúdie zaoberajúce sa stavitelstvom, najmä otázkou zvýšených stavieb a naostatok štúdie venované hospodárskym obyčajom. Dominantnými sú však štúdie venované odevu a stavitelstvu - dvom témam, ktoré tvoria akoby os aj ostatnej vedeckej práce D. Stránskej.

Aby plastickejšie vynikol význam prác D. Stránskej pre poznanie tradičnej kultúry Slovenska, najmä tých, ktoré publikovala v tridsiatych rokoch, treba priblížiť situáciu odborného prostredia, do ktorého prišla a pohybovala sa v ňom.

V období jej ciest v dvadsiatych a tridsiatych rokoch pôsobil v Slovensku len tri celoslovenské inštitúcie, ktoré sa programovo venovali štúdiu tradičnej kultúry. Na prvom mieste by som spomenul Maticu slovenskú (MS), ktorá bola znovuoživená r. 1919, a v nasledujúcom roku začali v nej pôsobiť vedecké a umelecké odbory,

medzi nimi aj Národopisný odbor. Prínosom pre smerovanie národopisnej práce v MS bol Program slovenského národopisného súpisu od Karola Chotka, ktorý MS vydala r. 1924. V tom istom roku prišiel do MS pracovať Karol Plicka. Významný zlom v organizácii výskumu tradičnej kultúry nastal až r. 1938, nástupom Jána Mjartana do funkcie predsedu Národopisného odboru MS, ktorý ho začal smerovať k vedeckému spracúvaniu faktov.

Druhou inštitúciou bola Muzeálna slovenská spoločnosť (MSS) a jej Slovenské národné múzeum (SNM) v Martine. MSS i SNM vždy venovali tradičnej kultúre veľkú pozornosť, ale naplno svoju činnosť v tomto smere rozvinuli až po r. 1927, po nastúpení Jána Geryka za správcu múzea. Vysokoškolsky školený národopisec Rudolf Bednárík v múzeu pôsobil len krátko, v r. 1930-31, a ďalší vysokoškolsky školený národopisec Andrej Polonec začal s múzeom pravidelne spolupracovať až r. 1936.

Treťou inštitúciou bolo Slovenské vlastivedné múzeum v Bratislave, ktoré vzniklo r. 1924. Medzi svojimi šiestimi odbormi malo aj národopisný odbor, v ktorom ako kustód pôsobil český vedec Anton Václavík.

Na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského bol sice už r. 1921 otvorený Národopisný seminár, v ktorom až do r. 1932 prednášal prof. Karel Chotek, ktorého D. Stránska poznala zo svojich štúdií, ale vlastná katedra národopisu vznikla až po r. 1945.

V histórii slovenskej národopisnej vedy prvý, vysokoškolsky vzdelaný národopisec a generačný druh D. Stránskej - Ján Mjartan (nar. 1902), ktorý r. 1925 absolvoval u prof. Karola Chotka, z existenčných dôvodov musel po skončení vysokoškolského štúdia začať pôsobiť ako stredoškolský profesor a vede sa venovať len popri svojom zamestnaní. Rovnaký osud mali aj Rudolf Bednárík, ktorý vysokoškolské štúdium absolvoval r. 1929 a Andrej Polonec, ktorý svoju dizertačnú prácu obhájil až r. 1948.

Okrem už vyššie spomínaných českých vedcov - Karola Chotka, ktorý však zo Slovenska odišiel r. 1931, Karola Plicku, ktorý prišiel r. 1924, a v r. 1927-31 len externe študoval národopis na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave, a Antona Václavíka, ktorý prišiel r. 1919, v Slovensku ešte pôsobili: od r. 1919 Václav Vydra, od r. 1920 Vilém Pražák a od r. 1925 Frank Wollman.

Slovenskí, vysokoškolsky vzdelaní národopisci začali vo väčšom počte vo vede pracovať až v štaridsiatych rokoch.

Z prác D. Stránskej venovaných tradičnej kultúre Slovenska sa najviac cituje jej monografia Dolnej Poruby¹ a potom štúdie venované problematike zvýšených stavieb.² Rád by som upriamil v historickom kontexte pozornosť odbornej verejnosti i na ďalšie práce. V prvom rade mám na myslí jej Príručku lidopisného pracovníka,³ ktorá zohrala významnú úlohu pri výchove širokého okruhu záujemcov o tradičnú kultúru z radov členov Národopisného odboru MS i MSS. Obdobná slovenská príručka z pera Rudolfa Bednárika vyšla až o šesť rokov neškôr.⁴ Príručka nebola len návodom ako sa pripraviť a uskutočniť výskum v teréne. Poskytovala tiež základné teoretické poznatky, a čo si zvlášť vysoko cením, aj tematicky usporiadaný súpis základnej literatúry. Plnila tak funkciu aj prvej príručnej bibliografie národopisnej literatúry, tak českej ako aj slovenskej.

Ďalšou prácou, ktorá si zasluhuje našu pozornosť je jej kapitola o tradičnom odevu v Československej vlastivece.⁵ Stať považujem za prvú syntéznu prácu o tradičnom odevu Slovenska. Nieкто by mohol namietať, že už v r. 1896 až 1905 Pavol Socháň publikoval na túto tému rozsiahle práce.⁶ Zásadný rozdiel medzi Socháňovými prácami a prácou Stránskej je v tom, že P. Socháň formou súpisu a opisu odevných súčiastok mužského i ženského kroja podáva obraz čo sa v tej ktorej obci alebo kraji nosilo, ale nesnaží sa o zovšeobecňujúci pohľad. D. Stránska naproti tomu vyčleňuje a charakterizuje dve základné oblasti nosenia tradičného odevu - nižinnú a horskú, a v rámci nich menšie oblasti. Súčasne, pri opise jednotlivých súčiastok tradičného odevu, ich typologicky triedi, dáva do vecného a historického súvisu s obdobnými súčiastkami v susediacich krajinách.

Myslím si, že odbornou verejnosťou zostala doteraz nedocenenou a nevyužitou rozsiahla práca D. Stránskej venovanej tradičným hospodárskym obyčajom, ktorá na pokračovanie vyšla v r. 1930-1933 v Národopisnom věstníku českoslovanskom.⁷ Práca má nielen dobrú teoretickú úroveň, ale súčasne dokladá vedeckú erudovanosť a rozhľadenosť po odbornej literatúre mladej D. Stránskej, práve habilitovanej súkromnej docentky národopisu.

Pri čítaní tejto práce a následne i ďalších prác D. Stránskej, nielen tých, ktoré sa dotýkajú tradičnej kultúry Slovenska, som si výrazne uvedomil jej niektoré metodické postupy, ktoré nie sú vždy samozrejmé ani v súčasnej odbornej produkcii. V prvom rade mám na mysli historický prístup. D. Stránska sa vždy snažila dopátrať čo najviac informácii o predmete svojho záujmu nielen z pamäti svojich informátorov, ale i dovtedy publikovanej literatúry. Ďalším jej metodickým postupom bola dôsledná snaha uzavrieť každú väčšiu štúdiu zovšeobecnením.

Ostatným mojim poznaním, z môjho pohľadu aj najzávažnejším svojim významom pre Slovensko, jeho tradičnú kultúru i národopisnú vedu, je poznanie, že D. Stránska cieľavedome, takmer vo všetkých svojich prácach, uvádzala ako ilustračné i argumentačné doklady aj materiál zo Slovenska, či už z vlastných výskumov alebo z literatúry.

D. Stránska urobila pre poznanie tradičnej kultúry Slovenska svojimi štúdiami veľa, ale najviac zo všetkého si u nej cením práve spomínané citovanie dokladov z tradičnej kultúry Slovenska, ktorými ju nielenže dávala do stredoeurópskych alebo celoslovenských súvislostí, ale súčasne šírila je poznanie za hranice vlastného prostredia. Táto skutočnosť je o to významnejšia, že tak robila v období keď slovenská národopisná vedecká komunita ešte len vznikala a robila svoje prvé kroky.

Poznámky:

1. STRÁNSKA, Drahomíra: Dolná Poruba. Příspěvky k národopisné monografii slovenské vsi. - In: Sborník MS, 5, 1927, s. 12-65, 14 obr. VI tab. a 1 plán.
2. STRÁNSKA, Drahomíra: Zvýšené stavby ve Valašské Belé a Čavoji. - In: Slovenský národopis, roč. 11, 1963, s. 91-114. 18 obr. STRÁNSKA, Drahomíra: K otázce zvýšených staveb na Slovensku. - In: Slovenský národopis, roč. 14, 1966, s. 65-122. 18 obr.
3. STRÁNSKA, Drahomíra: Příručka lidopisného pracovníka. Národopisná společnost československá, Praha 1936, 148 s., 19 obr. pril.
4. BEDNÁRIK, Rudolf: Příručka pre národopisný výskum slovenského ľudu. Matica Slovenská. Martin, 1942, 175 s.
5. STRÁNSKA, D(rahomíra): Lidové kroje. - In: Československá vlastivěda. Řada II. Národopis. Praha 1936, s. 207-248. Obr. 36.

6. SOCHÁŇ, Pavol B.: Kroje lidu slovenského v Uhřích. - In: Národopisná výstava československá, Praha (1896), s. 193-206; SOCHÁŇ, Pavol: Národopisná výstava československá v Prahe 1895, 1. a 2. část. - In: Sborník MSS, T. Sv. Martin, roč. 1 (1896), 1 zv., s. 30-51, 2. zv., s. 121-134; SOCHÁŇ, Pavol: A tót nép viselet. - In: Az Osztrák-Magyar monarchia irásban és képpen, zv. 15 (Magyarország 5, zv., Felső-Magyarország 1. část), Budapest 1898, s. 424-431; SOCHÁŇ, P.: Slováci. Slovenské kroje lidové. - In: Ottův slovník naučný, zv. 33, Praha 1905, s. 413-415;
7. STRÁNSKA Drah(omíra): Lidové obyčeje hospodářské. Zvyky pri seti. Příspěvky k srovnávacímu rozboru. - In: Národopisný věstník československý, 23, 1930, s. 380-388; 24, 1931, s.41-91, 253-285; 25-26, 1932-1933, s. 160-244. Literatura.

Drahomíra Stránská und die traditionelle Kultur der Slowakei

Die ersten Forschungen in der Slowakei führte Drahomíra Stránská schon 1923 durch als Studentin der Philosophischen Fakultät der Karls-Universität in Prag. Die Landschaft und ihre Bewohner fand sie so interessant, daß sie hierher fast 40 Jahre lang zurückkehrte, mittlerweile als anerkannte Fachfrau. Am häufigsten besuchte sie den nördlichen, bergigen Teil der Slowakei, dann die nordwestlichen Gebiete. Bei ihren Forschungsreisen konzentrierte sie sich nicht nur auf die Dokumentation der Erscheinungen der Volkskultur, sondern auch aufs Sammeln von Musealien.

Die Ergebnisse ihrer Terrainarbeit veröffentlichte Drahomíra Stránská in insgesamt 26 Büchern und Studien, davon 18 sind von ihrem Charakter her als Grundwerke zu bezeichnen. Thematisch kann man sie in vier Bereiche aufteilen: Textiltechniken, Gewand, Bauten und wirtschaftliche Gewohnheiten; dabei überwiegen Studien über das Gewand und das Volksbauwesen. Die Bedeutung der Abhandlungen aus den 30er Jahren wird noch akzentuiert von der Tatsache, daß die ethnographische Forschung in der Slowakei in jener Zeit sowie die Institutionen, die sie organisiert hätten, erst allmählich entstanden.

Von den veröffentlichten Titeln Drahomíra Stránská werden am häufigsten auch heutzutage die Monographie der Gemeinde Dolná Poruba und die den erhöhten Bauten gewidmete Studie zitiert. Zu betonen ist aber auch die Bedeutung des „Příručka lidopisného

pracovníka“ (Handbuchs des volkskundlichen Mitarbeiters) als Anweisung für ethnographische Forschung und die zusammenfassende Abhandlung über das Volksgewand, ein Kapitel in der „Československá vlastivěda“ (Tschechoslowakischen Heimatkunde). Ein bißchen unterschätzt bleibt ihre das Thema stark historisch auffassende Studie über die wirtschaftlichen Gewohnheiten. Eine besondere Bedeutung im Kontext der heutigen Praxis hat ihr zielbewußtes Publizieren von ikonographischen Belegen der slowakischen Provenienz.

Národopisná monografia Dolná Poruba a jej využitie dnes

Milan Chlebana

V treťom decénií 20. storočia skúmala vynikajúca česká etnografka dr. Drahomíra Stránska ľudovú kultúru v jednej z dolín Strážovských vrchov. Konkrétne je to údolie potoka Teplička a skúmanou lokalitou Dolná Poruba. Práca Dolná Poruba – Příspěvy k národopisné monografii slovenské vsi bola publikovaná v roku 1927. Uverejnil ju Sbornik Matice slovenskej pre jazykozpyt, národopis a literárnu históriu. Pred touto prácou bolo na Slovensku známych len niekoľko monografií etnografického zamerania.

Po zániku Rakúsko-uhorskej monarchie, v rámci Československej republiky, začína sa pozvoľna rozbiehať na Slovensku bádateľská činnosť v spoločensko-vedných disciplínach. Tu je však znateľný handicap v tom, že slovenská inteligencia bola vtedy nepočetná. Pomocnú ruku vtedy ochotne podali mnohí príslušníci bratského českého národa. V roku 1921 profesor Karel Chotek zakladá Katedru národopisu na Univerzite Komenského v Bratislave, ako vôbec prvé vysokoškolské učilište tohto zamerania v Československej republike. V druhej polovici dvadsiatich rokov ešte na Slovensku nepracoval profesionálny etnograf. Napriek tomu, že Karel Chotek prednášal etnografiu na bratislavskej univerzite, jeho poslucháči – Ján Mjartan a Rudolf Bednárík – sa po absolvovaní štúdia živili ako stredoškolskí profesori.

Za upozornenie na zaujímavú oblasť Porúb a za niektoré pokyny vyslovuje Drahomíra Stránska poďakovanie profesorovi Karlovi Chotkovi. V úvode autorka približuje čitateľovi podrobne geograficko-prírodné podmienky i demografické údaje. Uvádza presne výmeru pôdy, popisuje ráz chotára. V krátkom historickom priereze sa dozvedáme, že Dolná Poruba bola zasiahnutá reformáciou, po porážke Rákoczyho povstania sa väčšina obyvateľov vrátila k rímskokatolíckemu vierovyznaniu.

Zo sídelného hľadiska bola obec pôvodn voľne zastavená, najmä na dolnom a hornom konci, v strede je zástavba zhluková a

neusporiadaná. Vo dvoroch i obci je badateľný neporiadok, domy sú špinavé, neudržiavané. Staršie obydlia boli z dreva, budované zrubovou technikou, obhodené hlinou a oľičené vápnom. Hospodárske stavby hlinenú omietku nemali. Staršie stavby radili Dolnú Porubu skôr k severnej národopisnej oblasti Slovenska, ako ju určil Karel Chotek. Novšie domy majú steny z nepálenej tehly, zhotovenej svojpomocne. Tieto stavby sú vyššie, Drahomíra Stránska konštatuje, že majú niekedy komory pod strechou a preto sú zvýšené. Na okolí Trenčína majú tieto miestnosti pod strechou pomenovanie *víška*. Murované stavby pokrýva tvrdá krytina a prvú škridlu použil v roku 1896 starý richtár po svojom návrate z Ameriky. Tieto objekty majú už aj komíny, čo je zjavný pokrok v porovnaní s predchádzajúcimi. Počas svojich výskumov autorka ešte našla najjednoduchšie jednopriestorové obydlia, dvojpriestorové domy – izba a pitvor, v ktorom nebol strop. Tieto príbytky obývali len najchudobnejší občania lokality. Priemerný hospodár obýval izbu s pecou a ohniskom, pitvor a komoru. Toto priestorové členenie obydlia je v regióne najrozšírenejšie. V interiéri izby zaregistrovala Drahomíra Stránska pec s otvoreným ohniskom, ale aj domy, kde boli čeluste umiestnené už v kuchyni. Interiér izby bol veľmi jednoduchý, okrem pece ho tvorili posteľ, jednoduchý stôl, kolíska pre dieťa, pripravená z plachty.

Hospodárske stavby pozostávali z maštale pre dobytok, chlievov pre ovce a prasatá. V zadnej časti dvora stála trojdielna stodola, tu nazývaná *pajta*. Kôlne ako odkladacie priestory v Dolnej Porube neboli. V chotári stáli ešte zrubové koliby, kde *oučák* spracovával mlieko. Iné boli *šopi*, kde sa zatvárali na noc kravy. Jednopriestorová stavba bola z dosiek, na povale spával pastier.

Ľudový odev v Porube a susednom Omšeni je rovnaký. Je jednoduchý a to je doklad chudoby regiónu, zachoval si starobylé črty, kedysi rozšírené i na Považí. Blízky je aj odev z Hornej Poruby a Kopca. Autorka podrobne popisuje jednotlivé odevné súčiastky, materiál, strihy, výzdobu. Popis vhodne dopĺňajú nákresy jednotlivých častí i strihov, fotografie ľudí v kroji i účesy. Zjavné je využitie vlny, ako najdôležitejšieho a najprístupnejšieho materiálu. Miestnym drsným prírodným podmienkam vlna aj najlepšie vyhovuje. V súčasnosti je pôvodný ľudový odev už nenávratnou minulosťou. D. Stránska venuje pozornosť aj vyšívaniu a na kresbách dokumentuje najdôležitejšie vyšívacie stehy /str. 35/.

„Strava je veľmi jednoduchá jak u zámožných, tak i u chudých, rozdíl je jedině v tom, že u chudých bývá hlad“. Týmito slovami začína dr. Stránska kapitolu o strave. Z potravín sú najdôležitejšie mlieko, chlieb a zemiaky. I keď sa zabíjali ovce a prasatá, mäsa je v zásade málo, hydinu predávali v kúpeľnom meste Trenčianske Teplice. Najčastejšími jedlami boli polievky a kaše, dopĺňované mliekom, syrom a bryndzou. O nedostatočnej strave svedčí i fakt, že obyvatelia Dolnej Poruby piekli chlieb z jačmennej múky, ktorú nadstavovali varenými zemiakmi a strúhanou kŕmnou repou.

Drahomíra Stránska konštatuje, že obyvatelia lokality sa zamestnávali výlučne v poľnohospodárstve a to v materskej obci, alebo mimo nej. Sú tu aj kováči, ale túto činnosť vykonávajú pri poľnohospodárstve, podobne obchodníci a povozníci. Chotár je rozsiahly, ale na poľnohospodársku činnosť je vhodná len jeho malá časť. Polia sú vo výške 400-600 m, ornica je plytká. Dr. Stránska zaznamenáva dva spôsoby poľného hospodárenia. Prvým spôsobom obrábajú hospodári polia vo vyšších polohách a možno ho charakterizovať ako dvojpoľné hospodárenie s úhorením. Po oseve ovsom zostávajú nevýnosné polia ďalší rok nezorané a nepodsiate. V údolí a stredných polohách roľníci pozemky pravidelne hnojili a striedali jednotlivé plodiny. Najúrodnejšie pri potoku sú *zelnice* (termín známy na širšom okolí), ktoré sa hnojili častejšie a boli určené na pestovanie kapusty, konopí a kŕmnej repy. V stati určenej poľnohospodárstvu sa ďalej dozvedáme o spôsoboch hnojenia, osevu, sadenia zemiakov, o žatve a mlatbe. Pri tejto príležitosti si autorka všíma i dopravné prostriedky, ktoré približuje perovými kresbami, podobne poľnohospodárske náradie, pri kresbách uvádza miestne pomenovania. Chov domácich zvierat je dôležitou súčasťou hospodárenia. Dr. Stránska opisuje jednotlivé druhy, spôsoby kŕmenia, organizáciu výpasu a mliečne hospodárenie. Pri tejto príležitosti sa dozvedáme aj o hnojení košarovaním, v Dolnej Porube tak dôležitom.

V domácej výrobe najdôležitejšie bolo pradenie a tkanie. Touto činnosťou pripravovali z konopí a vlny textilné suroviny na šitie odevu. Boli to ženské práce a všetky ženy ich aj ovládali. Podrobný opis týchto činností opäť sprevádzajú perové kresby i s názvami nástrojov.

K iným zdrojom výživy zaraďuje Drahomíra Stránska práce v lese. V jesenných mesiacoch si chodili Porubčania privyrobiť do

cukrovaru v blízkej Trenčianskej Teplej, prípadne na Moravu alebo do vzdialenejšieho Sliezska. Najdôležitejším zdrojom zárobku boli sezónne práce v južných častiach Slovenska. Počas existencie Rakúsko-uhorskej monarchie odchádzali najradšej a najčastejšie do Rakúska a Maďarska. Do I. svetovej vojny niektorí jednotlivci chodili ako podomoví obchodníci po Maďarsku, Rakúsku, Chorvátsku, ale prešli i Nemecko a Švajčiarsko.

V časti o zdravotnom stave obyvateľstva konštatuje autorka alkoholizmus v obci, menuje najčastejšie choroby a v súvislosti s natalitou a mortalitou prináša i zaujímavé demografické údaje. Dozvedáme sa tiež o vyst'ahovalcoch do Chorvátska, Maďarska a Rakúska. Záver monografie tvorí kapitola o Živote v obci a rodine. Tu opisuje obecnú samosprávu, činnosť cirkvi v lokalite, existenciu urbaniálneho výboru. Ďalej prácu obecných zamestnancov – pastieri, hájníci, vartáši.

Drahomíra Stránska sa stretla so starými informátormi, ktorí sa ešte pamätali na život veľkorodiny a patriarchálny život z jej pohľadu teda zanikol pomerne nedávno. Majetok si ponechávali rodičia až do smrti a potom sa delil rovným dielom. Stručne približuje život detí a mládeže, konštatuje že „spoločný život mládeže je značne voľný a šesťnásťletí mladíci začínajú již chodiť na vohľady“. Porubčania boli uzavretí, nedôverčiví, ťažkopádni. Na druhej strane boli skromní, nenároční a uspokojovali sa s najjednoduchšími životnými potrebami. Postreh dr. Stránskej, že „dévčatům je nová stužka už parádou a halušky jsou všem jídlo sváteční“ hovorí za všetko.

Národopisná monografia „Dolná Poruba“ je v súčasnosti dosť ťažko prístupná. Zborník Matice slovenskej, v ktorom je uverejnená, vlastní len niektoré knižnice, od jej publikovania uplynulo viac ako sedem desaťročí. Je zaujímavé, že túto prácu nespomenula v nekrológu „Za doc. dr. Drahomírou Stránskou“ Jarmila Paličková /Slovenský národopis 13, č. 2-3, 1965, str. 393-394/. Podobne nie je spomenutá ani v hesle Stránska Drahomíra, Encyklopédia ľudovej kultúry Slovenska, zv. 2, Bratislava 1995, str. 199. Dolná Poruba bola vybraná do siete Etnografického atlasu Slovenska, ako jedna z 250 skúmaných lokalít. Výskumy pre potreby EAS tu realizovala dr. Oľga Danglová, CSc. z Ústavu etnológie SAV v Bratislave. V druhej polovici päťdesiatich rokov robil výskumy v Dolnej Porube dr. Jaroslav

Štika, CSc. pre svoju širšie koncipovanú prácu „Salašnictví v považské a kysucké oblasti“. Opisuje tu spôsoby letného chovu nedojného i dojného dobytká – kravy, ovce, kozy. Všetky tri druhy získaného mlieka na kravských i ovčích salašoch spracovávali salašníckym spôsobom pomocou kľagu. Na vzdialených horských pasienkoch bolo letovisko pre jalový dobytok – mladé býččky, voly, jalovice. Zvieratá boli umiestnené vo veľkej ohrade z kríkov a stromov, ktoré chovatelia nakopili pri príprave ohrady. Je to spôsob starej karpatskej úpravy miesta pre zvieratá, známej ako zarúbaný košiar. Týmto spôsobom sa pásol jalový dobytok do druhej svetovej vojny. Dolnú Porubu pravidelne navštevovali aj regionálni pracovníci – etnografi z Trenčianskeho múzea v Trenčíne. Od polovice šesťdesiatich rokov dr. Viera Abelová, od polovice sedemdesiatich rokov dr. Milan Chlebana. Obidvaja využívali získané poznatky v publikačnej, výstavnej i poradenskej činnosti na svojom pracovisku.

Čím je cenná národopisná monografia „Dolná Poruba“ dnes? Je to hneď z niekoľkých dôvodov. V prvom rade preto, že vznikla v období, keď sa bádateľská národopisná činnosť začínala a patrila vtedy k nemnohým prácam tohto druhu. Z tohto pohľadu patrí teda medzi diela priekopnícke. V druhom rade je to metodický prístup. Dôkladné opisy premetov i javov s evolučným, kultúrno-historickým pohľadom. A napokon táto práca je stále spoľahlivým zdrojom dobre utriedeného materiálu pre porovnávacie účely, najmä v rámci regiónu, ale i mimo neho /napr. valaské vplyvy v súvislosti s chovom domácich zvierat, v mliečnom hospodárení/. V pedagogickom procese sa môže dobre využiť pri výchove k regionálnemu povedomiu a poznaniu starej kultúry vlastnej obce. Pre milovníkov folklóru, prípadne amatérskych divadelníkov je opis a obrazová dokumentácia miestneho ľudového odevu dobrým návodom na zhotovenie nových kostýmov. Napokon pre súčasných obyvateľov Dolnej Poruby je monografia kultúrnym odkazom z minulosti a na základe toho možno aj inšpiračným zdrojom v pestovaní miestnej kultúry v našej prítomnosti. Na miestnom Obecnom úrade majú xeroxovú kópiu monografie, ktorú im zaobstaral jeden z miestnych rodákov, dnes žijúcich a pôsobiacich mimo svojej rodnej obce. Aj táto skutočnosť môže podnietiť záujem obyvateľov, dozvedieť sa niečo viacej o svojej obci a jej minulosti.

V súčasnosti /letné mesiace 1999/ žije v Dolnej Porube 865 obyvateľov, počas prác na monografii uvádza dr. Drahomíra Stránska

1073 obyvateľov. Pokles je zjavný, viac ako 200 duší. V dôchodkovom veku – nad 60 rokov žije v obci asi 25 % ľudí. Zamestnaní sú predovšetkým v službách a priemysle na okolí – Trenčianske Teplice, Trenčín, Dubnica nad Váhom. Jednotné roľnícke družstvo v Dolnej Porube nebolo, v sedemdesiatich rokoch začali obrábať polia Štátne majetky. V tomto čase býval v chatári obce košiar s hovädzím dobytkom, ktorý vlastnili Štátne majetky. V našej prítomnosti hospodári na pôde obce Žihlavník, s. r. o. so sídlom v susednej dedine Omšenie. V tejto poľnohospodárskej organizácii sú zamestnaní asi piati ľudia z Poruby. Niektorí obyvatelia obrábajú malé kúsky poľa – *zelničky*, ktoré sa nachádzajú na najúrodnejšej pôde v údolí. Pestujú tu predovšetkým zemiaky a zeleninu pre svoju potrebu. Chovajú hydinu, menej prasatá, nie je záujem o chov hovädzieho dobytku, oviec a kôz.

Možno konštatovať, že Dolná Poruba sa pomaly vyludňuje, mladí ľudia odchádzajú za zamestnaním a tam sa snažia aj zaistiť si bývanie. Podobne, ako iné dediny i Poruba sa pozvoľna mení na sviatkovú a víkendovú osadu. Vtedy sa tu schádzajú najmä rodáci, ale objavujú sa tiež chatári a chalupári, ktorí tu majú svoje rekreačné príbytky. Či niekedy bude prekvitať v Dolnej Porube vidiecka turistika, zatiaľ nevieme. Na túto otázku nam dajú odpoveď budúce roky.

Die ethnographische Monographie der Gemeinde Dolná Poruba und ihre Verwertung heute

Die der im nordwestlichen Teil der Slowakei liegenden Gemeinde gewidmete Monographie wurde herausgegeben im Jahre 1927. Ihr Text ist in die Einleitung und mehrere thematisierte Kapiteln aufgegliedert: die Beschreibung fängt an mit dem Ausmaß des Katasters und den Informationen über Geschichte und Bevölkerung, dann folgen die Informationen über Besiedlung, Bauten, Gewand, Kost, Beschäftigungsspektrum und die Wirtschaft. Die Autorin der Monographie, Drahomíra Stránská, erwähnt auch den Gesundheitszustand, die Auswanderung, die Wertskala der Bevölkerung.

Bei der der Veröffentlichung vorangehenden Forschung lernte sie viele der ältesten Augenzeugen kennen, die noch aus der Autopsie das Leben der Großfamilie und die patriarchalische Organisation der Familie kannten.

Die Gemeinde Dolná Poruba wurde neulich in die Zahl der 250, für den Zweck des Ethnographischen Atlases der Slowakei ausgesuchten Lokalitäten ausgewählt. Ferner wurde in der Gemeinde in den 50er Jahren des 20. Jahrhunderts die Forschung auf dem Gebiet des Sennhüttenwesens realisiert, mehrere Forschungsprojekte wurden von den Mitarbeitern des regionalen Museums durchgeführt.

Die im Text der Monographie enthaltenen Informationen sind heute noch auszunutzen, eine Menge von Dokumenten bedeutet auch für die jetzige regionale Arbeit eine außerordentliche Quelle von Informationen.

Přínos Drahomíry Stránské k výzkumu lidové architektury

Miroslav Válka

Chceme-li stručně zhodnotit vědecký odkaz Drahomíry Stránské (1899-1964), můžeme bez nadsázky konstatovat, že svým dílem pomáhala zformovat moderní československou etnografii 20. století a že jako vzdělaná a fundovaná badatelka náleží k osobnostem, které významem přesáhly hranice národní vědy. I když tento obor přímo nevystudovala, protože v době jejích vysokoškolských studií nebyl na českých univerzitách akreditován, směřovala k němu alespoň svým zaměřením při studiu slovanských jazyků a literatur. Pevnou metodologickou základnu získala během studijního pobytu na bělehradské univerzitě u profesora Jovana Cvijiče, významného představitele antropogeografické školy, který svou pracovní metodou ovlivnil Stránskou natolik, že ve vědecké práci ji nejen uplatnila, ale dále propracovala jako přínosnou.

Druhou skutečností, která zásadním způsobem formovala vědeckou dráhu D.Stránské, bylo to, že už od studentských let pracovala v národopisném oddělení Národního muzea. Nejdříve jako pomocná vědecká síla, později jako vedoucí národopisného oddělení NM měla možnost důkladně poznat a prostudovat etnografickou sbírku, rozsahem největší v bývalé Československé republice. Z této pramenné základny, spojené s detailními terénními výzkumy a doplněné o studium archivních materiálů, vycházejí její vědecké práce, zabývající se především problematikou materiální kultury českého a slovenského etnika. Studijní zaměření, pobyt u prof.Cvijiče a další výzkumné cesty do slovanských zemí, zejména na Balkán, vedly rovněž k získání bohatých vědomostí o lidové kultuře slovanských národů. Nabyté poznatky a shromážděný materiál Stránská využila ke srovnávacímu studiu, kterým obohatila náš vklad do etnografické slavistiky.

Významné místo mezi odbornými pracemi D.Stránské mají její práce o lidovém stavitelství. Jak už jsme konstatovali, základní metodické postupy při výzkumu lidového domu si osvojila u

prof. Cvijiče. Kulturně geografický směr, jehož byl zastáncem, sledoval lidlo a jeho jednotlivé součásti v širokých kulturních souvislostech a na rozsáhlých územních celcích. S pomocí kartografické metody zjišťoval geografické rozšíření určitých jevů tradiční kultury a snažil se postihnout jejich historické vazby a objasnit jejich genezi. Ve spojení s etnickou teorií byl příznačný pro německé bádání ještě na počátku našeho století. Největší zásluhu na propracování kulturně geografické orientace bádání má W.Pesslerer svou prací o starosaském rolnickém domě a jeho geografickém rozšíření (1906). Vedle německých a francouzských etnografů a kulturních a sídelních geografů prohloubili kulturně geografický směr badatelé z jihoslovanského prostředí, žáci J.Cvijiče. Za hlavní přínos této orientace výzkumu lze označit myšlenku etnografického atlasu.

Propagátorkou ideje etnografického atlasu byla i D.Stránská. Poprvé informovala odbornou veřejnost o soupisových a dokumentačních pracích, které by vznik atlasu měly předcházet, už v meziválečné době, a to článkem *O soupis a atlas lidových staveb v Československu* (1935). Jak z názvu vyplývá, problematiku zúžila na lidové stavitelství. Zhodnotila výzkum v tomto oboru lidové kultury od doby Národopisné výstavy československé a předpoklad dalších analytických prací vidí v pořízení podrobného soupisu všech významných památek lidového stavitelství. Stránská zde prezentuje i své představy o publikování získaného materiálu - vedle vlastního Soupisu lidových staveb v Československu by bylo možno vydat atlasovou práci a zpracovat dějiny lidového stavitelství. "*Taková díla mohou být ovšem zpracována jenom na podkladě spolehlivého, vyčerpávajícího materiálu, mají-li odpovídat skutečnosti a požadavkům vědy,*" konstatuje Stránská (s.92). Proto velký důraz kladla na kvalitní a kvalifikovanou heuristickou práci - informace získané terénním výzkumem měly doplnit poznatky archivní povahy a údaje získané studiem odborné literatury.

Protože na území bývalého Československa se stýkaly kulturní vlivy východu a západu, základní přínos atlasu pro naši etnografii viděla v tom, že kartografování může odhalit cesty, kudy tyto proudy přicházely a jak formovaly českou a slovenskou lidovou kulturu. Aby své představy konkretizovala, uvádí tematické okruhy z oboru lidového stavitelství, které by bylo záhodno kartografickou metodou zpracovat.

např. typ dvora, stavební materiál a tektonika domu, střešní konstrukce, domová dispozice, topeniště a jeho situování.

Znovu se k myšlence etnografického atlasu vrátila v padesátých letech, když se atlasové práce staly pro československé národopisce prvořadým úkolem. V příspěvku *Historicko-národopisný atlas Československa* (1956) přinesla jednak informace o etnografických atlasech a jejich přípravě v různých evropských zemích, jednak se snažila získané poznatky aplikovat na československé poměry. Detailně se zamýšlí také nad některými problémy, které sebou realizace atlasu přináší, např. zda postupovat po etapách nebo studovat všechny obory lidové kultury najednou, jak vymezit časové období, ze kterého budou informace shromažďovány, rozebírá výběr otázek, metodiku sběru informací až po měřítko sítě map a slovní doprovod k nim. Bohužel závěrečné přání D. Stránské, že: "*národopisný atlas bude velkým dílem, které je potřebné pro studium ethnografie naší i jiných národů*" (s.321), se naplnit nepodařilo. Jí samé v dokončení atlasového díla zabránila předčasná smrt a mezi jejími spolupracovníky či následovníky se nenašel už nikdo, kdo by práci dovedl do zdárného konce. Úsilím pražského Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV se podařilo zpracovat a vydat jen dílčí témata (orebné nářadí, domáckou výrobu); v současné době se kartografickým pracím věnuje J. Vařeka a L. Petráňová.

Metodické pojednání, jak provádět výzkum lidového stavitelství, uveřejnila v *Příručce lidopisného pracovníka* (1936). Publikované zásady a tematické rozvržení materiálu je platné dosud, protože logicky postupuje od typu sídla (doplněno o místní a pomístní jména) k hospodářskému charakteru usedlosti, následují stavební materiál a konstrukce domu, domová dispozice, hospodářské budovy a stavby veřejné a církevní. Výsledkem výzkumu by podle Stránské měla být i charakteristika stavebního typu, příznačného pro zkoumaný region.

Na základě vlastních terénních cest publikovala ve třicátých letech práci z oblasti sídelního zeměpisu severního Slovenska a rozsáhlý *Příspěvky o lidových stavbách pod Tatrami* (1936), z něhož je patrná vědecká metoda D.Stránské. Po zevrubném popisu goralského domu se detailně věnuje lidovým stavbám v dolinných oblastech Spiše a Liptova, zejména jejich charakteristickému rysu, krytým průjezdům, síním a loubím, a to ve všech jejich zjištěných variantách. Na tuto

deskriptivní část navazuje kapitola *Srovnávací poznámky*, v níž se autorka pokusila vysvětlit genezi tohoto kulturního jevu. Na rozdíl od německých badatelů, kteří vznik zdejších krytých průjezdů a síní dávali do souvislosti s německou kolonizací Spiše a hledali paralely u dolnoněmeckého domu, Stránská je dává do souvislosti s tzv. podsíňovým typem domu na polském, maďarském a sedmihradském území. Zohledňuje také vlivy městské a zdůrazňuje zejména význam malopolského prostředí, s nímž byla Spiš správně a ekonomicky spojena více než tři století. Jak je patrné, její interpretace není omezována etnickými teoriemi, ale snažila se objektivně zohlednit všechny možné vlivy, které tento kulturní jev formovaly.

K problematice lidového domu se Stránská vrátila po druhé světové válce v souvislosti s terénními výzkumy tradiční lidové kultury na Těšínsku. V této, z hlediska materiální kultury ústupové oblasti ještě zachytila a důkladně popsala poslední tři domy s dymnou jizbou, tzv. kurloky. Vedle archaické formy topeniště velkou pozornost věnuje poměrně složité dispozici zdejšího lidového domu s komorami, chlévem nebo druhou jizbou vedle síně a hledá k němu střeoevropské a východoevropské paralely. Stejně jako jiné studie o lidovém stavitelství i tato práce je doprovázena kvalitní fotografickou a plánovou dokumentací. I když poslední bádání obraz lidového domu regionu určitým způsobem korigovalo, náleží její studie *Poslední kurloky na Těšínsku* (1947) do základního fondu odborné literatury o karpatském stavitelství.

Stejně závažné jsou její práce o zvýšených stavbách na Slovensku. Toto přitažlivé téma řešilo několik badatelů, ale jejich odlišné pozice vedly k různé interpretaci tohoto kulturního jevu. Terénní výzkum se zaměřením na toto téma Stránská prováděla už v meziválečné době, nejdříve ve Valašské Belé a Čavoji na severozápadním Slovensku, a pak završila studii *K otázce zvýšených staveb na Slovensku* (1966), která vyšla už bohužel posmrtně ve Slovenském národopisu. Stránská tyto stavby studovala jednak u slovenského etnika v oblasti pod Strážovom (městečko Rajec, Čičmany, Zliechov, Rovné) a na Oravě, ale i v bývalých německých vesnicích na horní Nitře (Nitranské Pravno, Štubňa, Nová Baňa, Velké Pole a další). Výsledkem jejich výzkumů je typologie slovenského zvýšeného domu, rozdělená do čtyř typů, z nichž první tři byly rozšířeny bez ohledu na etnickou příslušnost obyvatel. "*Podstatné byly*

rodinné vztahy a ekonomickoprávní poměry v rodině spolu se způsobem zaměstnání," uzavírá autorka (s.120).

Vedle vlastních terénních výzkumů, jejichž prioritu vždy zdůrazňovala, získávala potřebné poznatky také formou dotazníků. *Rozdělení světnice a určení jejích částí* (1961) byl název dotazníku, kterým se obrátila na dopisovatele NS. Další část dotazníku se týkala vybavení nevěst nábytkem a plетенých zásobnic, tedy tématu, jež patřilo k základním badatelským okruhům autorky.

D.Stránská přistupovala k studiu lidového domu metodami historické etnografie s využitím poznatků sídelní geografie. Už od svých prvních prací, uveřejněných ve třicátých letech, zdůrazňovala význam detailního terénního výzkumu a poznání tradiční lidové kultury v její komplexnosti a historickém vývoji. Konkrétně změny lidové domu vysvětlovala spíše autochtonním vývojem v souvislosti se sociální a hospodářskou situací a nikoliv jako umělečtí historikové vlivem stylové architektury. Její dílo si udrželo svou platnost a vracejí se k němu všichni, kdo se zabývají problematikou lidového stavitelství v českých zemích a na Slovensku. Proto se D.Stránská stala pro československou etnografii osobností zakladatelského významu.

Literatura

H.Johnová: *In memoriam doc.dr.Drahomíry Stránské*. Český lid 52, 1965, s.55-59.

V.Frolec: *Směry a metody v evropském bádání o lidovém stavitelství*. Národopisný věstník československý 5-6, 1970-1971, s.141-173.

D.Stránská: *O soupis a atlas lidových staveb v Československu*. Národopisný věstník československý 27-28, 1934-1935, s.85-98.

D.Stránská: *Příručka lidopisného pracovníka*. Praha 1936.

D.Stránská: *Příspěvky o lidových stavbách pod Tatrami*. Národopisný věstník československý 27-28, 1936, s.44-82.

D.Stránská: *Poslední kurloky na Těšínsku*. Slezský sborník 45, 1947, s.16-32, 234-242.

D.Stránská: *Historicko-národopisný atlas Československa*. Národopisný věstník československý 33, 1956, s.300-321.

D.Stránská: *Rozdělení světnice a určení jejích částí*. Věstník NSČ 1961, č.1, s.30-31.

D.Stránská: *Zvýšené stavby ve Valašské Belé a Čavoji*. Slovenský národopis 11, 1963, s.91-114.

D.Stránská: *K otázce zvýšených staveb na Slovensku*. Slovenský národopis 14, 1966, s.65-122.

Obrazová příloha

Obr.1

Práce D.Stránské o lidovém stavitelství doprovází kvalitní fotografická a kresebná dokumentace. Kresba interiéru síně dvojdomu ze slovenské Štôly v práci O soupis a atlas lidových staveb v Československu (NVČ 1934-1935).

Obr.2

Fotografická dokumentace D.Stránské z práce K otázce zvýšených staveb na Slovensku (SN 1966).

Obr.3

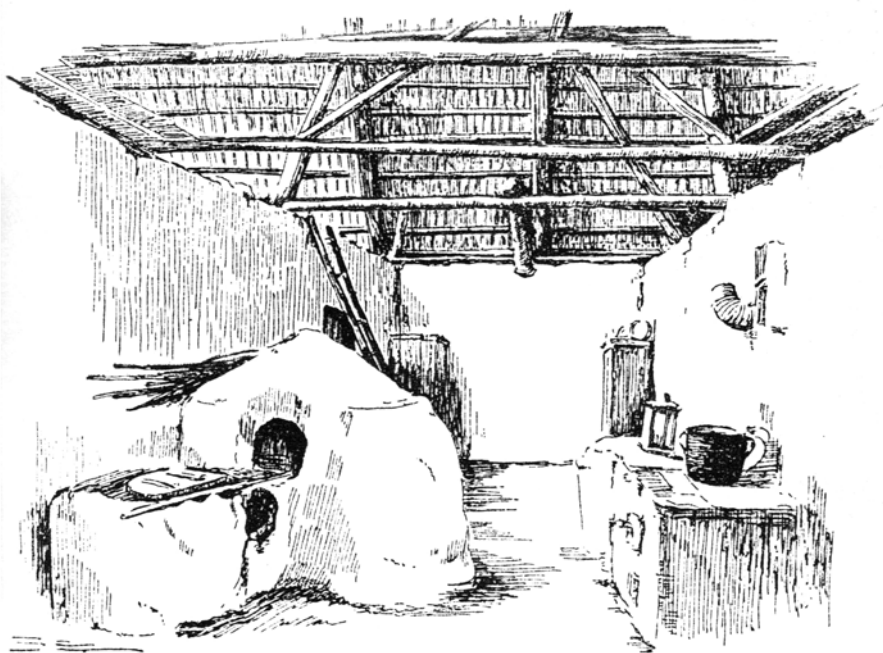
Ukázka plánové dokumentace ze studie Poslední kurloky na Těšinsku (Slezský sborník 1947).

Drahomíra Stránskás Beitrag zur Forschung im Bereich der Volksarchitektur

Die Abhandlungen über das Volksbauwesen nehmen in der Bibliographie Drahomíra Stránskás eine bedeutende Stelle ein. Die methodischen Grundvorgänge bei der Forschung eignete sie sich während ihres Aufenthaltes bei dr. Cvijič an, Vertreter der kulturell - geographischen Richtung, der die Siedlung und seine einzelnen Bestandteile in breiten kulturellen Zusammenhängen und auf ausgedehnten Gebieten verfolgte. Drahomíra Stránská war Vertreterin der Konzeption des Ethnographischen Atlases der Volksbauten; diese Idee setzte sie intensiv durch.

Die methodische Anweisung für die Erforschung des Volksbauwesens erörterte sie im „Příručka lidopisného pracovníka“ (Handbuch des volkskundlichen Mitarbeiters) (1936); sie ist gültig bis heute. Aufgrund ihrer eigenen Terrainforschungen veröffentlichte sie eine Reihe von Studien über das Volksbauwesen in der Slowakei, in der Umgebung von Těšín (Teschen) und Jablunkov (Jablunkau). Die letzte, posthum erschienene Studie, ist gewidmet der Problematik der erhöhten Bauten in der Slowakei (1966).

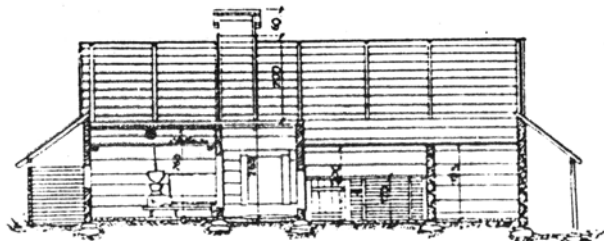
Im Rahmen der Zusammenarbeit mit der Tschechoslowakischen Gesellschaft für Volkskunde und einem Netz von Korrespondenten organisierte sie mehrere Fragebögen, von denen die wichtigsten dem Volksbauwesen und -wohnen gewidmet wurden. Die erhaltenen Antworten werden im Archiv des Ethnologischen Instituts der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik in Prag (AWTR) aufbewahrt.

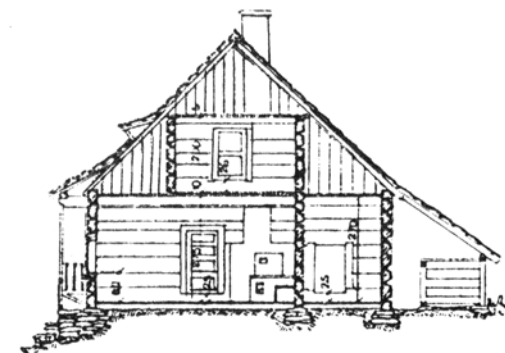
1. Práce D.Stránské o lidovém stavitelství doprovází kvalitní fotografická a kresebná dokumentace. Kresba interiéru síně dvojdому ze slovenské Štoly v práci O soupis a atlas lidových staveb v Československu (NVČ 1934-1935).

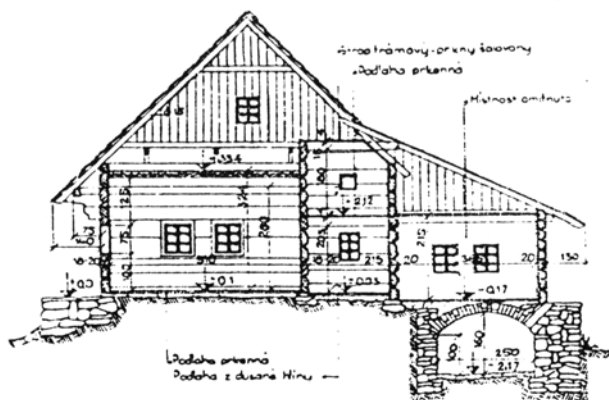
2. Fotografická dokumentace D.Stránské z práce K otázce zvýšených staveb na Slovensku (SN 1966).

Podélný řez kurlokem Josefa Byrtuse v Bukovci.

Příčný řez chalupou Filipa Chybičury v Bukovci.
(Horní izbačka na zúžení)

Příčný řez chalupou Adama Chybičury v Bukovci.
(Horní komora)

3. Ukázka plánové dokumentace ze studie Poslední kurloky na Těšinsku (Slezský sborník 1947).

Etnokartografie v díle Drahomíry Stránské*

Josef Vařeka, Alena Plessingerová

Etnokartografie či národopisná kartografie je základní metoda etnografie/etnologie, která zaznamenává kulturní jevy, morfologicky a funkčně vymezené, v určitém čase a prostoru. Touto metodou, tj. mapováním rozpoznáváme vzájemné vztahy v projevech lidové kultury, jejich spojitosti s přírodním prostředím i další souvislosti, ale především regionální diferenciaci v kultuře a způsobu života, které jsou jedním z hlavních cílů národopisného bádání. Mapy obvykle překonávají vžitě představy o této diferenciaci a vedou k hlubšímu poznání vlastní kultury v širším geografickém kontextu i k rozvoji národopisné teorie. Počátky etnokartografie jsou v Evropě spjaty s jazykovým zeměpisem a spadají do konce 19. století. Ve 20. století se etnokartografie stala jednou z nejvyužívanějších metod v národopisném výzkumu a vedla k vypracování národopisných atlasů v řadě evropských zemí.

Význam a dosah etnokartografie jako metody pro rozvoj oboru si velmi záhy uvědomila doc. dr. D. Stránská, která ji ve výzkumu důsledně prosazovala a seznamovala s ní národopisnou obec. Už v polovině 30. let vydává v *Národopisném věstníku československém* pozoruhodnou studii *O soupis a atlas lidových staveb v Československu* (Stránská 1934–35), v jejíž druhé části načrtává koncepci atlasu lidového stavitelství, kterému musí předcházet vyčerpávající soupis materiálu. Autorka se také zamýšlí nad volbou témat, jež by se měla kartografovat, a na základě získaných zkušeností doporučuje k mapování: typ dvora (sestavení budov kolem dvora), stavební materiál a konstrukce, tvar a kryt střechy, krov, loubí (podsíň) u domů a pavlače, vertikální členění domu, umístění pece a ohniště a z hlediska rozdělení obytného domu by se dle Stránské měl zjistit především ostrov reliktnů nejjednodušších typů, jako zbytečky jednojizbových chat a chalupy s pouhou jizbou a síní, anebo chalupy s jizbou, komorou a síní bez kuchyně (Stránská 1934-35, 93-98).

* Vypracováno v rámci grantu č. A 0058803/1998 (Národopisný atlas Čech, Moravy a Slezska), uděleného Grantovou agenturou Akademie věd ČR.

K systematické práci na národopisném atlasu se Drahomíra Stránská mohla vrátit až po 2. světové válce, zvláště od roku 1951, kdy byla jmenována státní docentkou Filozofické fakulty Univerzity Karlovy. V 50. letech připravila a v Národopisném věstníku československém publikovala základní a dodnes v podstatě nepřekonanou studii Historicko-národopisný atlas československý (Stránská 1956), v níž – přes izolaci, do které jsme se po spuštění železné opony dostali (sama v textu připomíná, že v Praze nemá k dispozici všechny potřebné informace) – seznámila národopisnou obec s atlasovými díly v Evropě, metodami jejich zpracování a s badatelskými záměry v oblasti etnografické. V další části své studie ukazuje a teoreticky zdůvodňuje vědecký přínos atlasu, jehož vrcholným výsledkem je řešení otázek etnické problematiky, ať už jde o etnogenezi nebo pozdější přesuny v prodlení historie, nebo ať jde o proudy a vlivy kulturní, ke kterým právě lidová kultura může podat materiál (Stránská 1956, 305). Autorka se domnívá, že komplety jevů přispějí konečně jednou také k vymezení národopisných oblastí a stanovení jejich rozlohy, což stále postrádáme. Dosud byly podle Stránské charakterizovány přírodní oblasti a vymezeny hranice dialektů, ale etnografické regiony se jen označovaly podle názvů. Badatelka se domnívá, že přesné zjištění rozlohy, jaké mají nebo měly určité skupiny jevů, povede k upřesnění dohadu a osobních citů obyvatel o rozloze národopisné oblasti (Stránská 1956, 305).

V tomto případě – domnívám se – doc. Stránská nepředvíдалa a za tehdejšího stavu poznání ani nemohla správně předvídat řešení otázky národopisných oblastí. Dosavadní výsledky atlasové práce totiž ukazují, že hranice kartografovaných jevů se vesměs neshodují a ani nevytvářejí hranici etnografických regionů, ale obvykle pokrývají daleko větší územní celky, či – jak říká autorka – velká prostranství (dnes mluvíme o kulturních areálech). Navíc kdybychom se pokoušeli vymezit hranici etnografického regionu např. podle lidového kroje, nebude se tato linie zpravidla shodovat s hranicí rozšíření ostatních projevů lidové kultury. K tomuto závěru konec konců dospěl počátkem 70. let Jaroslav Štika při vymezování území Moravského Valašska, jehož hranici byl nucen stanovit – a to navzdory některým kritikům – především podle toho, jaký názor mají sami obyvatelé na příslušnost k etnografickému regionu (Štika 1973, 49-50, 68).

Doc. Stránská se ve své studii vyrovnává v rovině teorie i praxe ještě s dalšími problémy atlasové práce. Zdůrazňuje, že atlas není dílem statickým, ale dynamickým, i když jevy musejí být mapovány k určitému časovému horizontu, tedy synchronicky. Při výzkumu je nezbytné sledovat také intenzitu jevu a jeho sociální podmíněnost. Zamýšlí se též nad otázkou vhodné volby časových období, jež by měla korespondovat s uzlovými mezníky ve vývoji lidové kultury, jako bylo např. zrušení poddanství, jehož dosah se však do lidové kultury plně promítl až koncem 19. století, světová válka a vznik ČSR, současný stav (Stránská 1956, 310-311). Vzhledem k tomu, že v přípravných atlasových pracích vychází z terénního výzkumu kombinovaného s dotazníkovou akcí a doplněného poznatky z odborné literatury a studia v archivech a muzeích, uvědomuje si, že nejstarší časový horizont, který je možno kartograficky zachytit, je konec 19. století.

Od úmrtí paní docentky uplynulo 35 převratných let; dnes bychom podle této metodiky museli časový horizont posunout až do druhé třetiny našeho století. V té době však už na venkově probíhaly velké nivelizační a urbanizační procesy, takže národopisné mapy zachycující toto období vytvářejí jiný obraz než mapy podávající stav lidové kultury v první nebo druhé polovině 19. století.

Drahomíra Stránská tu navrhuje i témata vhodná k mapování; doporučuje vyjít – podobně jako ve Švédsku a Norsku – z hmotné kultury (sídla, obydlí, zemědělské a jiné práce, doprava, strava, oblek) a přejít pak k mapování obyčejů (tato posloupnost se v podstatě dodržuje). Správně podotýká, že úkolem atlasu není ukázat celek lidové kultury, ale nejvýznamnější jevy, jejichž oblastní rozšíření může přispět k řešení určitých otázek, a to nejen českého, ale i evropského národopisu (Stránská 1956, 311). Ve věci vlastního výzkumu se přimlouvá – přihlížejíc k zahraničním zkušenostem – za kombinaci terénního výzkumu prováděného odborníky se sběrem materiálu pomocí dotazníků a dopisovatelů, tedy propojením metody přímé s nepřímou. Při této příležitosti uvažuje také o měřítku map (1 : 2,000,000, ve švýcarském a rakouském atlase 1 : 1,000,000), síti zpravodajských bodů a velikosti mapových sekcí (zde rovněž přihlíží k zahraničním zkušenostem, které konfrontuje s českými a slovenskými poměry). V českých podmínkách by podle Stránské byly vzhledem k hustotě osídlení vhodné menší sekce o straně asi 10 km a

zabírající zhruba 10 vsí, avšak vzhledem k finančním možnostem a počtu odborníků, kteří by se mohli akce zúčastnit, se nakonec přiklání k sekcím větším o straně cca 20 km. Doc. Stránská se tu inspirovala také návrhem na jazykový atlas vypracovaným prof. Václavem Vážným (Stránská 1956, 313-318). Závěrem své studie autorka připomíná, že nedílnou součástí atlasu jsou textové rozborů map a studie k daným tématům s instruktivními kresbami.

Drahomíra Stránská se vedle teoretických úvah pustila i do organizování atlasových prací. V rámci spolupráce s Ústavem pro etnografii a folkloristiku ČSAV iniciovala mapovací akci a stala se předsedkyní komise pro studium lidového oděvu, která měla ve svém vínku především kartografické zpracování tohoto tématu. Atlasový program soustavně prosazovala také v tehdy nově vzniklé Společnosti československých národopisců (SČN), v níž v roce 1956 vykonávala funkci vědecké tajemnice. O všech těchto aktivitách nás D. Stránská informuje ve dvou příspěvcích, publikovaných ve Zprávách SČN při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV v roce 1962 a o rok později, kdy došlo ke spojení SČN s historickou Národopisnou společností československou (NSČ), ve Věstníku NSČ při ČSAV a SNS pri SAV. Z prvé zprávy se dovídáme, že od roku 1957, kdy byly mapovací práce započaty, se na přípravách podílely obě existující národopisné společnosti a ÚEF ČSAV. Dosud byl sbírán hlavně materiál o lidovém obleku a nábytkovém zařízení obydlí, a to pomocí dotazníků. Autorka vypočítává, kolik odborníků a na kolika místech pracovali a konstatuje, že výsledky z výzkumů jsou ukládány v ÚEF pro potřeby mapovací akce (Stránská 1962, č. 1-2, 40).

V NSČ se doc. Stránská zaměřila na vybudování sítě dobrovolných dopisovatelů na venkově a houževnatým úsilím získala pro tuto činnost přes 400 přispěvatelů z různých míst Čech, Moravy a Slezska (Stránská 1959, č. 2, 20an; 1960, č. 2, 1an; 1961, č. 1, 33an). I když tato síť není rovnoměrná a zvláště v pohraničním území se až dosud nepodařilo získat potřebný počet spolupracovníků, dodnes plní v národopisném výzkumu nezastupitelnou úlohu. Dotazníková akce realizovaná prostřednictvím dopisovatelů neslouží jen mapování, ale národopisnému výzkumu obecně: z dotazníků čerpala a čerpá poznatky řada badatelů pro své studie, a to nejen z oblasti historické etnografie (naposled např. M. Křivanová použila tzv. velký dvoudílný dotazník č. 22 a malý dotazník č. 38 „Etnografický průzkum vodních

mlýnů“ pro kapitolu o způsobu života mlynářů v připravované knize L. Štěpána – M. Křivanové, *Dílo mlynářů a sekerníků v Čechách*, Argo 1999, v tisku), ale i sociální antropologie (srov. velký dotazník Ladislava Holého z roku 1991 na téma „Vědomí českosti a příslušnosti k českému národu“ pro knihu *The Little Czech and the Great Czech Nation. National Identity and the Post-Communist Social Transformation. Cambridge Studies in Social and Cultural Anthropology* 103, 1996).

Od roku 1958, kdy doc. Stránská zaslala svým dopisovatelům první velký dotazník „O nábytku“, až do roku 1998, tedy v období 40 let Národopisná společnost rozeslala celkem 25 velkých a 52 malých dotazníků k otázkám hmotné a duchovní kultury (včetně slovesné folkloristiky), sociálních vztahů, etnicity, lokálního, regionálního a národního povědomí. Obrovský počet těchto dotazníků je dnes uložen v národopisném oddělení Národního muzea v Praze a prostřednictvím dr. Heleny Mevaldové, která tento fond spravuje, je k dispozici badatelům. Doc. Stránská už v roce 1933 rozeslala učitelům, stavitelům a obcím dotazník o lidových stavbách, v němž bylo položeno několik otázek týkajících se zvláště dispozic budov kolem dvora a obytného domu. Stránská píše, že do muzea přišla řada zajímavých a poučných odpovědí doprovázených často i plány (Stránská 1934-35, 90). Tyto dotazníky by jistě velmi prospěly i současnému výzkumu, ale bohužel nejsou k dispozici.

I když dnes se počet aktivních dopisovatelů Národopisné společnosti ve srovnání s rokem 1958, kdy akce započala, snížil zhruba na polovinu, tato síť stále plní svou funkci a Drahomíra Stránská se jejím vybudováním zasloužila o rozvoj a prohloubení národopisného výzkumu.

V SČN při ČSAV, kde byla roku 1958 založena mapovací komise, se sbíral materiál ke kartografování některých součástí obleku a Stránská volila otázky tak, aby odpovědi ukázaly i vývoj obleku od rázovitých bývalých krojů po současnost (Stránská 1962, č. 1-2, 41). Ve své zprávě z roku 1962 Stránská informuje o dalších rozpracovaných a dvou dokončených mapách, z nichž první zachycuje rozšíření kadlubů a druhá rozložení jejich názvů (Stránská 1963 b). Drahomíra Stránská se touto prací znovu hlásí k metodě „slova a věci“ („Wörter und Sachen“), jak ji od roku 1909 hlásal ve stejnojmenném

časopise R. Meringer a jiní badatelé. Podle zastánců této školy pojmenování i věc úzce souvisejí a z názvu je možno poznat vznik i obměnu věcí nebo též cesty, kterými se jev šířil a měnil. D. Stránská v duchu této metody tedy neopomínala při mapování zaznamenávat lexikální stránku daného jevu. Dnes by byla této práce z velké části ušetřena, neboť etnografům jsou k dispozici už tři svazky Českého jazykového atlasu (Academia 1992, 1997, 1999) z celkového počtu pěti plánovaných svazků. Tento atlas pomocí bodů, šraf a izoglos zachycuje rozšíření více než jednoho tisíce lidových/nářečných výrazů z oblasti hmotné, ale i duchovní a sociální kultury. Prof. V. Vážný stejně jako doc. Stránská by toto dílo jazykového zeměpisu nepochybně velmi vysoce ocenili.

V roce 1963 D. Stránská podává druhé, bohužel už poslední hlášení o činnosti mapovací komise za rok 1962. Na podkladě materiálů z dosavadních akcí byly vypracovány tyto mapky: 1, 2. Rozšíření výrazu susek, sousek a jeho významů (Stránská 1962 a; 1963 a); 3, 4. Rozšíření dlabaných zásobnic a jejich názvů (Stránská 1963 b); 5. Rozšíření skřínkových stolů (Stránská 1962 b). Další mapy vypracovala doc. Stránská v konceptu: 6. Dlabané kolébky; 7, 8. Plachtové kolébky v poli, stav kolem r. 1900 a v období 1920-30; 9. Plachtíčkové kolébky ve světnici. Před dokončením měla některé mapy o lidovém oděvu, týkající se těchto námětů: mužské haleny a huně (Stránská 1963, č. 2), dlouhé nohavice a krátké koženky, krpce, huněná obuv, dřevěná obuv, nesešité kasanky a šorce, leknice sešité se živůtkem, oděvací plachty, dlouhé rúšky na hlavu, velké bílé pleny na hlavu, červené tištěné šátky na hlavu, velké vlněné šátky, úbory hlavy nevěsty (Stránská 1963, č. 1, 27-28). Tyto mapy vypracované v konceptu nebo jen rozpracované nemáme, bohužel, pro další výzkum k dispozici, neboť jsou uloženy na neznámém místě nebo se dokonce ztratily.

V dalším roce se docentka Stránská hodlala zaměřit na témata Etnologického atlasu Evropy a otázky, ukazující souvislosti se sousedními zeměmi, zvláště slovanskými (Stránská 1963, č. 1, 28). Tyto poslední výzkumy D. Stránská už uskutečňovala ve velmi ztížených podmínkách: v roce 1960 byla nehorázným způsobem vyhoštěna z Filozofické fakulty UK, která již počátkem 50. let bezdůvodně propustila z národopisného semináře doc. dr. Josefa Voráčka. Doc. Stránská po odchodu z fakulty žila z malé penze a

zhoršilo se i její společenské postavení, neboť ztratila instituci umožňující a garantující její výzkum. Tato pilná, vzdělaná a houževnatá žena však nesložila ruce v klín, nezanevřela na obor a bez finanční podpory pokračovala ve vědecké práci, jež vždy byla hlavní a nezbytnou náplní jejího života. Prostřednictvím NSČ využívala k mapování lidového oděvu především dopisovatelské sítě, kterou sama před časem vybudovala. Její badatelské úsilí přerušila až zhoubná choroba, s níž statečně bojovala do 24. srpna 1964.

Úmrtím doc. Stránské pozvolna ustávaly mapovací práce v NSČ i v ÚEF, kde se upřednostňovaly výzkumy průmyslových oblastí (Kladensko, Rosicko-Oslavansko, Žďársko jako region s nově vybudovaným průmyslem, Ostravsko, Severočeský hnědouhelný revír, později přišla na řadu i některá města) a od konce 50. let se intenzivně připravoval 3. díl Československé vlastivědy Lidová kultura (Orbis 1968). V období normalizace byl projekt národopisného atlasu vyřazen ze státního plánu základního výzkumu v ÚEF a mapování národopisných jevů mohlo pokračovat jen ve velmi omezené míře z iniciativy několika pracovníků ústavu (V. Scheufler, J. Kramařík, J. Vařeka). Naproti tomu v bratislavském Národopisném ústavu SAV byl atlas zásluhou prozíravého vedení ústavu zařazen jako hlavní úkol státního plánu, jehož výsledkem je jedinečné vědecké a kartografické dílo Etnografický atlas Slovenska (Veda, 1990). V ÚEF se otázka atlasu dostala na pořad až za nového vedení ústavu v roce 1990 a od roku 1995 se na Etnografickém atlasu Čech, Moravy a Slezska pracuje v rámci grantu přiděleného Grantovou agenturou Akademie věd ČR (řešitel J. Vařeka).

Od doby, kdy D. Stránská po druhé světové válce iniciovala atlasové práce, uplynulo půl století a český a moravský venkov se změnil k nepoznání. Zatímco doc. Stránská ještě v polovině našeho století postavila mapovací akci na přímém a nepřímém výzkumu venkova, doplněného odbornou literaturou, archivními prameny a studiem v muzeích, dnes – alespoň při kartografování jevů hmotné kultury z předindustriálního období a z konce 19. a počátku 20. století – jsme nuceni vycházet z archivního, případně muzejního materiálu a přímý či nepřímý terénní výzkum je spíše doplňkový. Ale to už je jiný úsek dlouhé trnité cesty českého národopisu k atlasovému dílu. Závěrem si však musím položit otázku, jak by asi paní docentka v recenzi zhodnotila první tři svazky Etnografického atlasu Čech,

Moravy a Slezska, vydané v ÚEF 1978, 1991, 1999 a jak by asi posoudila pro tisk připravené další mapy, komentáře a studie? A konečně s jakými pocity a komentáři by přijala sborník z 10. mezinárodního etnokartografického sympozia, poprvé uskutečněného v ČR roku 1996 pod názvem Evropský kulturní prostor – jednota v rozmanitosti (ÚEF 1997)? To jsou ovšem už jen řečnické otázky, ale vím jistě, že kdyby byla ještě mezi námi, na tomto díle by pracovala s nadšením a plným nasazením a náš malý kolektiv by vedla bezpečně a spolehlivě k cíli.

Literatura:

- D. Stránská 1934 – 35: O soupis a atlas lidových staveb v Československu. Národopisný věstník československý 27 - 28, s. 85 - 98.
- D. Stránská 1956: Historicko-národopisný atlas Československa. Národopisný věstník československý 33, s. 300 – 321.
- D. Stránská 1959, č. 2: Z dosavadních výsledků akce dopisovatelů. Věstník Národopisné společnosti československé v Praze, s. 20 – 22.
- D. Stránská 1960, č. 2: Spolupráce dopisovatelů. Věstník Národopisné společnosti československé v Praze, s. 1 – 3.
- D. Stránská 1961, č. 1: Spolupráce s dopisovateli. Věstník Národopisné společnosti československé v Praze, s. 33 – 34.
- D. Stránská 1962, č. 1-2: Přehled dosavadních příprav k národopisným mapám. Zprávy Společnosti československých národopisců při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV, s. 40 – 41.
- D. Stránská 1962 a: Súsiky, skřínky a štrychy na východní Moravě a ve Slezsku. Časopis Slezského muzea 12, vědy historické – Historia, s. 1 - 20.
- D. Stránská 1962 b: Skřínkové stoly. Český lid 49, s. 250 – 262.
- D. Stránská 1963 a: O vývoji truhel zvaných susek a skřínka. Časopis Slezského muzea 12, vědy historické – Historia, s. 39 – 62.
- D. Stránská 1963 b: Dlabané zásobnice a truhly českého lidu. In: Vznik a počátky Slovanů 4 (ed. J. Eisner). Praha, Nakl. ČSAV, s. 271 – 333.

- D. Stránská 1963, č. 1: O činnosti mapovací komise v r. 1962. Věstník Národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV, s. 27 – 28.
- D. Stránská 1963, č. 2: Haleny a jejich rozšíření a návrh odborných termínů. Věstník Národopisné společnosti československé při ČSAV a Slovenskej národopisnej spoločnosti pri SAV, s. 3 – 13.
- J. Štika 1973: Etnografický region Moravské Valašsko. Jeho vznik a vývoj. Profil Ostrava.

Die Ethnokartographie im Werk Drahomíra Stránskás

Drahomíra Stránská wurde sich sehr früh dessen bewußt, daß die kartographische Methode und die Festhaltung der Existenz der einzelnen Äußerungen der Volkskultur in Landkarten für das ethnographische Studium der Zusammenhänge und Beziehungen von Erscheinungen neue Möglichkeiten bieten. Sie publizierte zu diesem Thema auch einige Abhandlungen, von denen die erste schon um die Hälfte der 30er Jahre im „Národopisný věstník“ (Volkskundlichen Anzeiger) erschien. Zu der Arbeit an dem Ethnographischen Atlas kehrte sie erst nach dem 2. Weltkrieg zurück, besonders in der Zeit, wenn sie als Dozentin an der Prager Philosophischen Fakultät in Ethnographie las.

Im „Národopisný věstník“ (Volkskundlichen Anzeiger) veröffentlichte sie schon 1956 die bis jetzt nicht überholte Studie „Historicko - národopisný atlas československý“ (Historisch-ethnographischer Atlas der Tschechoslowakei), in der sie die ethnographische Gemeinde mit den Atlaswerken in Europa, den Methoden ihrer Bearbeitung und den Plänen im Bereich der Ethnokartographie vertraut machte. Sie nahm auch den Standpunkt zur Gestaltung und den Grenzen der ethnographischen Gebieten ein, sie konnte aber – beim damaligen Stand der Erkenntnis – die Lösung dieser Frage in der Gegenwart nicht voraussehen. Auch in diesem Text findet sie sich mit den Problemen der Arbeit an einem Atlas ab, sie betont, daß ein Atlas ein dynamisches Werk ist und daß es bei der Forschung nötig ist, die Intensität der Erscheinung und ihre soziale Bedingtheit zu verfolgen.

Dozentin Stránská schlug auch die Themen zur kartographischen Aufnahme vor, sie machte sich Gedanken über den Maßstab der Landkarten und die Dichte des Berichternetzes.

Neben theoretischen Betrachtungen begann Drahomíra Stránská auch mit der Organisation der Arbeiten an dem Atlas. Sie initiierte die Tätigkeit auf diesem Gebiet und wurde zur Vorsitzenden der Kommission für das Studium des Volksgewandes. Das Programm des Atlases setzte sie in der Tschechoslowakischen Gesellschaft für Volkskunde durch, wo sie sich aufs Aufbauen des Netzes von freiwilligen Korrespondenten auf dem Lande konzentrierte; für diese Tätigkeit gewann sie mehr als 400 Mitarbeiter. Auch wenn dieser Netz nicht gleichmäßig ist, denn besonders in den Grenzgebieten gelang es nicht, die nötige Anzahl der Mitarbeiter zu gewinnen, spielt er bis heute in der ethnographischen Forschung eine nicht ersetzbare Rolle. In ihrer Arbeit vertrat Drahomíra Stránská die Methode „des Wortes und des Gegenstands“, sie unterließ auch nicht die Aufzeichnung der Terminologie für konkrete Erscheinungen.

Seitdem Dozentin Stránská die kartographische Aufnahme von Erscheinungen initiierte, verließ ein halbes Jahrhundert. Heute können wir uns mehr auf museales Material stützen als auf direktes Erforschen des Landes, ergänzt von der Literatur und Quellen.

Genetické souvislosti dřevěného průjezdního domu

Jiří Langer

Málokterý etnograf byl ve své době tak intenzivně soustředěn na interpretaci hmotných pramenů z jejich formové a dobově funkční podstaty a odolal svodům krátkých spojení etnické kauzality tak jako docentka Drahomíra Stránská. Prokázala to snad nejvýrazněji studií o lidových stavbách pod Tatrami (STRÁNSKÁ 1936), která vyšla r. 1936. Byla to doba nového vzplanutí etnické teorie, vyvolaného vydáním knihy *Hauslandschaften und Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa* Bruno Schiera (SCHIER 1932). Ta vyprovokovala Pražákovy pozdější „obranu“ na jedné straně a ještě pozdější Menclovo vyjádření respektu vůči tzv. vlně německé stavební kultury u Slovanů na straně druhé. Drahomíra Stránská uvedenou studii napsala r. 1934 bez reakce na Schierovu knihu. Dnes se nám jeví její názory jako nejméně zasažené polemikami o etnicitě stavebních prvků a nejlépe připravené k badatelské návaznosti pro další generace.

Autorka v roce 1934 srovnala svůj vlastní terénní výzkum s tehdejší literaturou o tématu (převážně německou) a dospěla k těmto závěrům:

1. Průjezd (*Läjb, Laube, Dufart*) je jevem architektury městského domu a nikoliv důsledkem přímého vlivu Dolního Saska jako nesprávně určené pravlasti kolonistů.
2. Síň otevřená do průjezdu souvisí s architekturou východouherskou, sedmihradskou (zvláště u Sikulů a Němců) a srbskou jako obecná raná forma vývoje domu (*sjeni* souvisí s pojmem *stin*), k níž byl průjezd přibudován.
3. Vedle podsíní štítových spojených s úzkofrontovým domem, rozšířeným v pruské části Evropy, složitější podsíně ve formě nadkryté náspy kolem domu souvisejí s dědictvím antiky (villa rustica) a vlivy mediteránní oblasti. Předpokládala, že podsíň před vstupem domu, ať již úzkofrontového nebo širokofrontového, je důsledkem vlivu kultury římské na slovanské prostředí, a to nejen německým prostřednictvím, ale i přímo. Například z římského *solaria* odvozuje termíny spojené s předsíní: *Solder, žudr, žudro*.

Uvádí archivní doklad z 15. století o komoře *na žoldře* ve Valašských Kloboukách. Mezi druhy podsíní zařazuje i návratí při vjezdu do dvora vedle hlavní obytné místnosti jako zbylá část průjezdu nadkrytého podél celého domového traktu. Uvádí paralely forem a názvů zvláště ze Sedmíhradska a švýcarských většinou retorománských oblastí.

Drahomíra Stránská uzavírá své závěrečné úvahy slovy: *Nemíním však obě krajnosti spojovati a pomýšleti na vzájemné styky a vlivy. Jsou příliš vzdáleny a život lidu neukazuje spojovacích vláken mezi Švýcary a osamělým ostrůvkem na Spiši okolo Kežmarku. Obdoby mohly vzniknouti jen tím, že oba typy domů vyrůstají asi z obdobných základů kdysi jak na jihu Alp, tak i pod Karpaty.* Upozorňuje na útlum hospodářského vývoje Spiše v době polské držby městských center oblasti (1429-1778) a tedy i konzervaci archaických forem kultury.

Po druhé světové válce byly etnické problémy v etnografické literatuře znovu oživeny a zásadní slovo k nim vyjádřil Josef Vařeka. S pomocí nových terénních výzkumů slovenských etnografů a novější německé literatury vyvozoval, že Němci ve středověku nepřinesli trojdílný dům, ale poznali ho až ve slovenském prostředí a ve shodě s ním se vyvíjela architektura jejich domů z podstatně jednodušších forem. Za zvláštnost spišského jazykového ostrova považoval rozšíření a novověký vývoj městských forem (VAŘEKA 1974).

Před 65 lety měla Drahomíra Stránská k dispozici nepoměrně více tradičních staveb než my a navíc byly mezi nimi i takové formy, jaké po válce nenávratně zmizely. Informace o nich nacházíme jen ve starší dokumentaci, například i v Menclově knize (MENCL 1980). Naší výhodou však je velké množství publikovaného materiálu z celé Evropy, značné možnosti srovnávání a výsledky historického bádání, které dospělo jak k detailní interpretaci společenských vztahů až k hranicím práce etnografické, tak k regionálním analýzám.

Dnes lze upřesnit tezi D. Stránské o městském vlivu. Pomiňme štítové podsíně domů úzkofrontových, dostatečně objasněné pro oblast střední Evropy (RADOVÁ 1991). Většina spišských obcí, v nichž byl zaznamenán průjezdní typ domu, byla ve 2. třetině 13. stol. druhotně kolonizována s použitím německého práva zvaného *Zipser Willkür* s výsadami města se všemi jeho atributy (BEŇKO 1985: 146-

151, 156-159, 172-173). Byla vymezena obecní plocha s parcelami měšťanů a protože šlo o sídla s tržní funkcí budovaná na obchodní cestě, vznikla sídelní podoba buď s obdélným nebo čochkovitým náměstím podobajícím se rozšířené ulicovce. Stejný vývoj vztahu typu městského sídla a průjezdní, případně i štítově podsiňové, formy obydlí nacházíme v celé střední Evropě bez ohledu na etnicitu jeho nositelů či kolonistů. Nejbližší příklady máme ve Staré Lubovni nebo v Liptovském Trnovci či v Liptovské Sielnici. Tato města měla po celou dobu vývoje slovenskou etnicitu obyvatel (srov. KÁLAVSKÝ 1993). Mnoho sídel však od konce 18. stol. ztrácelo svoje městské statutární a hospodářské postavení a začalo se integrovat v sociálním prostředí vesnickém. Na jejich někdejší význam nás mohou upozornit jen zbytky starších staveb.

Průjezdové domy nacházíme i na Moravě a v Čechách, kde je zcela logicky chápeme jako dobovou formu měšťanského domu přežilou ze středověku a často mnohokrát adaptovanou podle funkčních změn usedlosti. Dědictvím starších umělecko-historických přístupů však je skutečnost, že se za takové považují jen zděné podoby pozdněgotické a renesanční architektury. Pokud se vyskytne stavba byť i dispozičně identická avšak dřevěná, šmahem se zařazuje mezi architekturu lidovou. Jestliže se město jejího původu nevydává za vesnici, prezentuje se chybně při nejlepším jako vliv vesnické kultury na architekturu města. Mám na mysli například Rožnov p.R. a jeho původní roubené patrové domy z náměstí (KOVÁŘŮ 1976, LANGER 1997: 110-113). Podrobnější zorný úhel by nás snadno přivedl k analýze procesu opačného, inovačního, pramenícího v tržních střediscích, na nichž byly okolní vesnice závislé nejen hospodářsky, ale i v emancipačním úsilí získávat módní znaky sociální prestiže. Například právě na Spiši v dosídlovací vlně německé kolonizace na konci 13. stol. se zakládaly rolnické osady na emfyteutonickém německém právu. Lokátory mnohých byli měšťané usazení v blízkých tržních sídlech jen o generaci dříve (BEŇKO 1985: 157-174). Hospodářské a kulturní propojení tamějších měst a vesnic bylo mnohem silnější než na Moravě a v Čechách, stejně jako v pozdějších obdobích byla na Spiši větší míra tolerančního soužití katolíků s evangelíky a Slováků s Němci, a to především ve městech (KÁLAVSKÝ 1993).

Velmi zajímavým směrem obrátila Drahomíra Stránská své myšlení poukazem na import mediteránních fenomenů architektury do střední Evropy. Naznačila, že někdejší kulturní impulz římských statkářských rezidencí, rozvinutý do palácové formy italské renesance, zanechal stopy na jižních svazích Alp (zvláště v Ticinu a Graubünden). Zajisté silně zasáhl především do vývoje měšťanské architektury na sever od Alp a tedy i do našich zemí, ale dochovaných příkladů dřevěných konstrukcí z té doby bylo doposud interpretováno velmi málo (například v Bad Windsheim BEDAL 1994, 1998, LANGER 1992, ŠKABRADA 1999). Uvedené střípky nasvědčují tomu, že základem byla sloupová konstrukce nesoucí střechu, v níž byly vestavovány jednotlivé místnosti podle specializované funkční potřeby s tím, že zbytek polyfunkčního prostoru zůstal nečleněný. Vestavěné stěny měly konstrukci hrázděnou nebo roubenou, či z tesaných trámů čepovaných do drážek sloupů. Spišské domy s průjezdem se plně shodují s touto koncepcí (BOTÍK 1998: 94-95). Systém na sloupech zastřešené haly byl ve středozápadní Evropě tradičně zakořeněn od doby železné (mnohde v menších rozměrech doložen v době bronzové) a první oddělené prostory byly obytné (ZIPPELIUS 1954, BAUMGARTEN 1980: 41-60). Tato úvaha směřuje k rozlišení dvou forem měšťanského dřevěného domu:

1. Vyvinuté formy s průjezdem podél kompaktního třídlíného (nebo složitějšího) domového traktu, jehož stěny jsou hlavním statickým podkladem pro krov a případné rozšířené nadkrytí je k němu připojeno.
2. Nerozvinuté formy, v nichž převažující oporou pro krov nejsou stěny konstrukčně svázaného blokového domu, ale jsou jen částečně samostatně stojící místnosti, převážně však sloupy podsíně, průjezdu, hrázděného stěnového dílu či sloupy přístěnné, takže celá konstrukce budí dojem, že jsou jednotlivé místnosti vestavěny do společného nadstřešeného prostoru.

Poukaz Drahomíry Stránské na příklady ze Sedmíhradska je založen na výskytu nadkryté části násy v oblastech osídlených Němci (ve stejné době jako na Spiši) a na podobně řešených domech v obcích sikulských, avšak s užším částečně otevřeným siňovým dílem. Z pohledu širšího srovnání jde o okrajový jev souvislého rozšíření otevřených nadkrytých prostorů, který vychází z mediteránní oblasti a na Balkáně dosahuje forem znakově adekvátních oblastem

italským či španělským (OLIVER 1997: 1441-1615). V osadách kolonizovaných Němci se ale nevyskytuje druhá, v podstatě mediteránní, forma nadkrytí otevřeného prostoru na rozdíl od sousedních oblastí s převahou rumunského nebo sikulského obyvatelstva (PETRESCU 1971, ZDERCIUC 1963, STALL 1958,). Čím více zaměřujeme naši pozornost dále k jihu v karpatském oblouku, tím silněji je před vstupem do síně rozvinutá patrová nadkrytá terasa (*cerdak, foisor aj.*, adekvátní renesanční loggii) jako obytný prostor otevřený do rekreační části uzavřeného dvora. Současné jsou stále více prostorově oddělovány obytné a hospodářské funkce usedlosti (MEGAS 1951, LANGER-BOČKOVÁ 1999). Vlastní blok uzavřených místností je ze tří stran obklopen nadkrytým prostorem, vymezeným soustavou sloupů nesoucích krov. Vývojové souvislosti funkčního půdorysného členění je možno sledovat zpětně až k antickým formám (STÁNKOVÁ-PECHAR 1972: 64-86). Ve srovnání s touto stavební kulturou se jeví domy sedmihradských Němců jako méně náročné na zajištění rezidenčních funkcí, což se projevuje v jednoduchosti členění půdorysu na jedné straně a v trvalejším provedení stavby z hlediska materiálu a konstrukce na straně druhé. Například zděné domy jsou tam doloženy ze 16. stol. a je použito hrázdění s fošnovou výplní a omtkou imitující zděnou stěnu (v 19. a 20. stol. i s použitím štukové výzdoby).

Podstatnou částí domů sedmihradských Němců je sklep v podezdívce, který celou stavbu zvyšuje. Ovšem nezaklopená síň s chlebovou pecí a ohništěm k vaření nás přesvědčuje, že konstruční důkladnost se týká jen světnice (nebo světnic) a celek budí stejný dojem vývojové starobylosti jako průjezdové domy spišských měst. Ján Botík toto místo charakterizoval slovy: *Do ... krytého prejazdu bez stropu sa z ulice vchádzalo vrátmi, pokračoval pozdĺž celej dĺžky domu a končil pod zadným štítom strechy, ... časť domu za izbou nebola zastopená, ba často nebola ani stenami oddelená od prejazdu, takže vytvárala dojem zastrešeného dvora. Nachádzala sa tu kuchyňa s otvoreným ohniskom a kuželovitou pecou. Býval tu rebrik na povalu, schody do pivnice, niekedy aj studňa. Bolo tu uložené drevo na kúrenie a najrozličnejšie ... náradie. Za kuchynským priestorom bývala komora, niekedy aj maštal, do ktorých sa takisto vchádzalo z prejazdu.* (BOTÍK 1998: 95). Většina sedmihradských domů z 2. poloviny 19. a z 20. stol. má již uzavřený třídílný půdorys stejně jako domy ve

vesnicích s rumunským nebo sikulským obyvatelstvem, ale i dnes je možné se setkat s řešením archaičtějším. Zejména při dalším půdorysném rozšíření o půltrakt komor, přistavený ke vstupní okapové stěně ve dvoře, ponechává bloky světnice a zadních dvou místností konstrukčně osamocené v rozdělení vzhůru otevřenou síní (ROTH 1924, PHLEPS 1924). Viděl jsem to před třemi měsíci např. v obci Viscri (okr. Brašov) č. 141 z r. 1929. Ve stavitelství banátských Němců pak již nenacházíme téměř žádných zvláštností, neboť jejich splynutí s místními stavebními tradicemi Podunají je logické vzhledem ke značně pozdní kolonizaci a jejímu sociálnímu postavení.

Podobně stavby Němců ze středoslovenských hornických sídel měly povahu sdružených obydlí dělnických individuálních rodin. I jejich rozsáhlé patrové domy dochované do období záznamu dokládají snad nejstarší známé formy předměstské architektury, i když stály také ve vesnicích (PRAŽÁK 1959, LANGER 1992). Zmínka Drahomíry Stránské o architektuře jižních svahů Alp se týká především regionu Graubünden. Tamější domy mají stejný nadkrytý prostor vedle světnice a kuchyně jako na Spiši, ten však není průjezdný a končí před oddělenou hospodářskou částí stavby se seníkem a chlévy. Světnice ale stojí na velkém sklepe, jehož široký vstup je výrazným architektonickým prvkem, podobně jako v sedmihradských původně německých vesnicích a na náměstích středověké Evropy (GSCHWENDT 1983: 50-53, 150, WEISS 1959: 50-51, 157-173, 176-193, 230-234, RADOVÁ 1991). Tento významný prvek v dřevěných průjezdových domech Spiše chybí.

Vrátíme-li se k domům spišským v dokumentaci Václava Mencla, vidíme jako základní prvek společný s domy sedmihradských Němců právě konstrukční samostatnost světnic a komor, dýmný kuchyňský provoz v síňové části, mnohdy otevřený do průjezdu (např. domy z Výborné, Gelnice, Spišské Nové Vsi, Podolince aj.), který však uzavírá nejen prostory sloužící k bydlení, ale i k hospodářskému provozu (MENCL 1980: 465-489, HABÁŇOVÁ-LIPTAY 1998: 307, 311). Například v Liptově průjezd nazývají *dvor*, neboť převažuje jeho funkce hospodářská.

Možno tedy velmi archaické prvky rezidenční architektury dochované v prostředí německých enkláv na Slovensku a v Rumunsku spojovat spíše se západní cestou šíření mediteránních inovací,

související s budováním městské sítě střední Evropy na jedné straně a s redukcí nároků v prostorové diferenciaci funkcí a v řešení sloupové konstrukce přežívající z prehistorických období na straně druhé. Tato západní cesta v podmínkách hlubokého sociálního rozvrstvení vytvářela značné kontrasty v rychlosti inovačního procesu mezi hospodářsky se rozvíjejícími oblastmi a jejich elitními vrstvami obyvatel a mezi oblastmi procházejícími obdobím ekonomického útlumu. Právě takovými se staly německé enklávy v Karpatech s obytnými i hospodářskými funkcemi ve společném uzavřeném objektu. Naproti tomu cestou východní se mediteránní inovace v uspokojování rezidenčních nároků (oddělení vaření a spaní, bydlení a hospodářských funkcí, obytné propojenosti interiéru a exteriéru) dostávaly sice pomaleji a ve slabší míře, ale zato ve většině oblastí zcela plošně až do středních vrstev. V oblastech styku obou koncepcí, například na pomezí regionů Mărginimea Sibiului a Alba nebo Vâlcea či Argeș, pak vynikají přednosti východního inovačního působení.

Příspěvek byl napsán v rámci grantového úkolu č. A0930801 GA AV ČR.

Literatura:

BAUMGARTEN, K., 1980: *Das deutsche Bauernhaus*. Berlin.

BEDAL, K., 1994: *Häuser aus Franken*. Bad Windsheim.

BEDAL, K., 1998: *Vielfältig und vielräumig. Bemerkungen zum spät-mittelalterlichen bäuerlichen Hausbau in Nordbayern - Bestand, Formen, Befunde*. In: *Haus und Kultur im Spätmittelalter*. Bad Windsheim: 75-127

BEŇKO, J., 1985: *Osídlenie severného Slovenska*. Košice.

BOTÍK, J., 1998: *Geografické, kultúrno-spoločenské a interetnické súvislosti ľudovej architektúry*. In: *Ľudová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku z pohľadu najnovších poznatkov archeológie a etnografie*, Bratislava: 67-101.

GSCHWEND, M., 1983: *Schweizer Bauernhäuser*. Bern.

- HABÁŇOVÁ, G.-LIPTAY, J., 1998:** *Lidová architektúra a urbanizmus vidieckych sídiel na Slovensku*. Bratislava.
- KÁĽAVSKÝ, M., 1993:** *Národnostné pomery na Spiši v 18. storočí a v 1. polovici 19. storočia*. Bratislava.
- KOVÁŘŮ, V., 1976:** *Roubená architektura v Rožnově a okolí*. Národopisné aktuality 13: 221-224.
- LANGER, J., 1992:** *Recentní doklady předrecentních tradic v Karpatech*. In: *Vesnický dům v 16. a 17. století*, Praha: 179-188.
- LANGER, J., 1997:** *Co mohou prozradit lidové stavby*. Rožnov p.R.
- LANGER, J.-BOČKOVÁ, H., 1999:** *Dům v Karpatech*. Rožnov p.R.
- MEGAS, G. A., 1951:** *The Greek house its evolution and its relation to the houses of the other Balkan peoples*. Athens.
- MENCL, V., 1980:** *Lidová architektura v Československu*. Praha.
- OLIVER, P., 1997:** *Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World 2*. Cambridge.
- PETRESCU, P., 1971:** *Tradiția franconă în arhitectura populară săcească din sudul Transilvaniei*. In: *Studii și cercetări de istoria artei, seria Artă plastică* 18, nr.1: 235-247.
- PHLEPS, H., 1924:** *Über die Urformen des siebenbürgisch-sächsischen Bauernhauses*. Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde: 261-275.
- PRAŽÁK, V., 1959:** *Příspěvek k studiu lidových staveb v bývalé německé jazykové oblasti při Kremnici*. Slovenský národopis 7: 3-54.
- RADOVÁ, M., 1991:** *Stavební proměny a typy středověkého domu*. In: *Příspěvky k poznání středověkého stavitelství*. Praha: 17-22.
- ROTH, V., 1924:** *Zur Geschichte des sächsischen Bauernhauses in Siebenbürgen*. Archiv für siebenbürgische Landeskunde: 238-260.
- SCHIER, B., 1932:** *Hauslandschaften und Kulturbewegungen im östlichen Mitteleuropa*. Reichenberg (Liberec).
- STALL, P., 1958:** *Planurile caselor românești țărănești*. Sibiu.
- STRÁNSKÁ, D., 1936:** *Příspěvky o lidových stavbách pod Tatrami*. Národopisný věstník československý 27-28 : 44-82.

VAŘEKA, J., 1974: *Kulturní vztahy v lidovém stavitelství slovenských Karpat se zřetelem k bývalé německé diaspoře.* In: *Lidové stavitelstvo v karpatskej oblasti.* Bratislava:57-75.

WEISS, R., 1959: *Häuser und Landschaften der Schweiz.* Zürich-Stuttgart.

ZDERCIUC, B., 1963: *Tilișca.* București.

ZIPPELIUS, A., 1954: *Vormittelalterliche Zimmerungstechnik in Mitteleuropa.* Rheinisches Jahrbuch für Volkskunde: 7-52.

Genetische Zusammenhänge des hölzernen Durchfahrthauses

Autor des Beitrags weist auf die dem Volkshaus in der Slowakei gewidmeten Forschungen Drahomíra Stránskás (1936) hin und deren Veröffentlichung, die von der damals aktuellen Polemik über die Ethnizität der Bauelemente nicht beeinflusst wurde.

Ferner analysiert der Autor die sich auf die Übernahme der Konstruktionselemente im Volksbauwesen und das Durchdringen der architektonischen Phänomene aus dem Mittelmeergebiet ins Mitteleuropa beziehenden Ansichten Drahomíra Stránskás. Sie verstand die Durchfahrthäuser als zeitgemäße, aus dem Mittelalter überlebende, doch oft den funktionalen Verwandlungen des Anwesens nach mehrfach adaptierte Form des Bürgerhauses. Autor zitiert die Hinweise Drahomíra Stránskás auf Beispiele aus Siebenbürgen. ✓

Badatelská práce Drahomíry Stránské v oblasti písňového folkloru

Věra Thořová

Badatelská práce Drahomíry Stránské v oblasti lidového oděvu, staveb, nábytku, stravy a obyčejů je všeobecně známa, stejně jako její činnost muzejní a pedagogická. Tak to také uvádějí naše soudobé encyklopedie. Nikde však není zmínka o její činnosti sběratelské a badatelské v oblasti písňového folkloru, byť tato práce patří nevyhnutelně k jejímu celkovému odbornému profilu. Sběrem lidových písní se Stránská zabývala již v době svých studií na filosofické fakultě a pokračovala v něm i po promoci. Výzkumná práce v tomto oboru spadá tedy do raného období její vědecké dráhy.

V letech 1924–27 podnikla rozsáhlý sběr lidových písní v středozápadní části Podkrkonoší, v okolí Nové Paky, Jilemnice a Vrchlabí, tedy v oblasti po písňové stránce do té doby málo sběratelsky probádané. Svůj sběratelský zájem soustředila především na dvě obce ležící v těsném sousedství – Horní a Dolní Kalnou v novopackém okrese. Tuto část nazvala sběratelka, která se podepsala jako Drahuše Stránská, Písňe z Podkrkonoší. V roce 1927 se pak soustředila na několik obcí v okolí Vysokého nad Jizerou – Paseky, Horní Štěpanice, Rychlov, Rejdice a Sklenařice. Tento oddíl nese název Krkonošské písňe. Výsledky jejího sběru jsou uloženy ve fondech Etnologického ústavu Akademie věd České republiky. Sbírkou obsahuje celkem 677 písní, z toho 506 s nápěvem, 169 s textem, 2 s nápěvem bez textu, zachycených ve 22 obcích. Sběratelka zapsala také několik říkadel.

Obdivuhodná je – vzhledem k jejímu mládí a dosavadní nezkušenosti – metodika výzkumu, která vychází z moderních zásad sběratelské práce. Sbírkou je opatřena nejen podrobnými životopisy zpěváků, jejich fotografiemi, mapkou sběrové oblasti, ale i zevrubnými pojednáními o způsobu života obcí v současnosti i minulosti, a to jak po stránce kulturní, tak i ekonomické. Hned úvod, v němž Stránská popisuje ráz obcí pohorského regionu v těsném sousedství německého etnika, zamýšlí se v něm nad stavem lidového zpěvu a jeho vývojem, popisuje sběratelskou práci, charakterizuje povahové

rysy zpěváků a všímá si i lidové stravy, je nejen etnografickou, ale i demografickou a psychologickou studií. Zabývá se příčinami ubývání lidového zpěvu, jež vidí v úbytku domácí práce, která svou jednotvárností zpěv podporuje /tkalcovství, pletení vlasových sítěk, obrubování kapesníků, navlékání korálků, lepení sáčků/ a v odchodu mladých za prací do továren. Uvádí, že v době její sběratelské práce se v Horní Kalné v zimním období tkalcovalo na 30-50 stavech. Sběratelka srovnává repertoár různých generací, všímá si zpěvních příležitostí a porovnává repertoár dvou sousedních obcí – Horní a Dolní Kalné. Rozdíly vidí v různém způsobu života a tím i různých zpěvních příležitostech.

Zatímco v Horní Kalné – podhorské obci, v níž převládala domácí práce, dávali zpěváci přednost tradičním lidovým písním a písním kramářským, rovinatá Dolní Kalná s kostelem a několika většími selskými statky i početnějším dělnictvem odcházejícím za prací do městských továren, řemeslníky a obchodníky i čilým spolkovým životem /divadelní ochotníci, hasiči, Sokol, Čtenářská beseda/, honosila se repertoárem písní umělých, kupletů a dobových šlágrů. Zatímco v Horní Kalné existovalo více zpěvních příležitostí /domácká práce, svatby, dračky, muziky v hospodě, kdy se mládež o přestávkách mezi tancem procházela kolem sálu za zpěvu písní/, v Dolní Kalné se na rozdíl od muzik konaly plesy a taneční zábavy převážně městského charakteru. Zevrubnou pozornost věnovala Stránská nositelům zpěvu, problematice šíření písní, lidovým názorům na tradiční lidové písně, které mladší generace pokládala za vesnické odrhovačky a nevážila si jich, vlivu školy, divadla a různých večírků na šíření zlidovělých a umělých písní. Všímá si rukopisných zpěvníčků, na základě jejichž rozboru dochází k zajímavému poznatku, že písně v nich zapsané nejsou obrazem repertoáru kraje, ale jsou to písně, které majitelé zpěvníčků kdesi slyšeli, opsali od kamarádů na návštěvě v jiném regionu, „na vojně apod. Sbírká je prokládána dobovými pohlednicemi obcí a okolní krajiny, fotografiemi zpěváků, představujících svérázné vesnické typy často v dobovém lidovém oblečení, takže snímky mohou zároveň sloužit jako cenný dokument ke studiu lidového oděvu dvacátých let tohoto století v podkrkonošském regionu.

Stránské pilná sběratelská práce spolu s pečlivou metodou etnografického výzkumu ji přivedla k užitečnému poznání, významnému pro její další vědeckou práci. V úvodu ke sbírce se

zmiňuje: „Říkává se, že úspěch sběratelů záleží na náhodě. Ne, záleží jen na čase a zkušenostech sběratelových. A sběratelská činnost, která se spokojuje náhodou, nikdy nedosáhne ani té přibližné úplnosti materiálu, která je možná ...“

Stránská zachycovala lidovou zpěvnost vesnických zpěváků v celé šíři, což nám umožňuje vytvořit si přesnou představu o zpěvním repertoáru Podkrkonoší ve dvacátých letech tohoto století. Ačkoli notoricky známé umělé písně z repertoáru zpěváků nezapisovala, přesto neopomněla zaznamenat soupis jejich incipitů. Kromě podrobné pasportizace najdeme u písní i srovnávací poznámky se sbírkou Erbenovou. Stránská úmyslně vyhledávala zpěváky různého stáří, aby zachycené písně pokryly zpěvní repertoár různých generací. Přesto přiznává, že se jí zpěváci, coby mladé dívky, často ostýchali zpívat písně hrubšího ražení. S počáteční nedůvěrou zpěváků si však dovedla poradit, jak napsala v úvodu sbírky: „Přirozeně vadí vždy sběrateli, je-li ve vsi docela cizí. A přiznám se, že mně vadilo i to, že jsem děvče, pro seznámení se i pro výběr písní. Hleděla jsem tomu čeliti tím, že jsem pozvala obyčejně místního oblíbeného člověka, aby mě při prvních návštěvách doprovázel.“

Zpěvní repertoár podkrkonošského regionu, tak jak jej Stránská ve dvacátých letech zachytila, je pestrou směsicí písní různých kategorií: vedle tradičních lidových jsou to písně pololidové, umělé, kramářské a zlidovělé. Zatímco starší lidé zpívají dlouhé kramářské písně o mnoha slokách nebo písně pololidové a lidové písně tradiční, mladší generace dává přednost písním umělým a kupletům. Žánrová pestrost lidových písní tradičních ukazuje na dosud poměrně zachovalé folklorní bohatství podkrkonošského regionu. Vedle písní milostných jsou to písně vojenské, svatební, taneční, žertovné popěvky, ale i staré balady o mnoha slokách, které zpívali jak staří, tak i mladí zpěváci. Z tanečních jsou nejcennější písně s proměnlivým taktem /tance trakař, kaplan, řemen/. Kromě toho se sběratelka zmiňuje, že v Chroustově a okolí „pamatují sedláci ještě dnes různé „bajry“. V kraji, kde ještě ve dvacátých letech kvetl spiritismus, nepřekvapují četné zápisy písní duchovních. Nesmírně cenný je soubor vánočních koled, z nichž mnohé nebyly dosud nikde publikovány. „Staří lidé umějí koled mnoho. I děti mnohé znají“, poznamenala sběratelka při zmínce o obchůzkách koledníků, kteří jsou odměňováni koláči.

Vánoční koleda ze sbírky D.Stránské:

Mrkllov 1927
8 vt. Žp. Amálie Mancová'

Ne- vě- děl sem, co to má- být, že ne- bes- tý
an- dě- lé, slá- vo na vý- sos- tech
Bo- hu, pro- zpě- vu- jí ve- se - le.

1. Nevěděl sem, co to má být,
že nebeský andělé,
sláva na výsostech Bohu,
prozpěvují vesele. | 2. Starý ospalý Bartouši,
vem si svoji halenu,
tamhle na nás někdo volá,
máme jít na koledu. |
|---|---|

S postupem let přibývalo zápisů písní umělých a pololidových, na jejichž nápěvech se projevil vliv dechových kapel a městské taneční hudby. Sběratelka neopomněla uvést ani četné varianty, s nimiž se setkala v jedné a téže vesnici, např. na stejný či příbuzný text dva zcela odlišné nápěvy. Na tomto místě dlužno poznamenat, že Stránská zapisovala pouze texty písní, k zachycování nápěvů jí patrně chyběla hudební erudice. Nápěvy k textům jí zaznamenávali dodatečně nejčastěji místní učitelé a studenti, což má za následek – ke škodě věci – nestejnou kvalitu melodických záznamů. Nápěvy zapisovali: v Bílé Třemešné František Zlatník, učitel ze Dvora Králové, jinak výborný zpěvák a zkušený hudebník, v Doubravici František Jozífko, ředitel tamější školy, několik nápěvů z Horní a Dolní Kalné Josef Gottstein, student z Jilemnice. U dvou písní se setkáme se jmény Josef Votoček a František Šourek bez bližších údajů a konečně Františka Kyselková, od níž pochází nejvíce záznamů, především z Horní a Dolní Kalné.

Františka Kyselková /1865-1951/, původním povoláním učitelka, byla v té době již zkušenou sběratelkou a národopisnou pracovnící, která měla za sebou rozsáhlé sběry z Brněnska, Horácka, Slovácka i

Slovenska, z nichž přispěla do Bartošovy sbírky Moravských národních písní 77 zápisů. Úzce spolupracovala s Leošem Janáčkem, který si jí cenil nejen pro její píli a zápal, s jakým pracovala, ale i pro její absolutní hudební sluch. Její hudební záznamy z Podkrkonoší jsou tedy po melodické stránce naprosto spolehlivé a jsou zaznamenány zřejmě v absolutních výškách, tj. v tóninách, v jakých je zpěváci skutečně zpívali. Tempo je udáno ve vteřinách. Avšak k záznamům metrickým a rytmickým máme jisté výhrady. Kyselková nejenže neoznačovala metrum na začátku písní, ani písně nerozdělovala taktovými čarami. Ale neudávala ani tóninu, takže se její záznamy hemží křížky, bé a odrážkami, čímž se sled melodie stává nepřehledným. Snad by se způsob takovýchto záznamů dal akceptovat u rubatových písní vokálního typu, tj. u mnoha písní moravských a slovenských, v nichž nelze metrum spolehlivě určit a kde se střídají modulace z tóniny do tóniny, či jsou častá modulační vybočení a rytmické nepravidelnosti, ale u písní instrumentálního typu, k nimž české písně patří, nejsou podobné zápisů příliš vhodné.

Ostatně nedokonalosti jejich zápisů slováckých písní si povšiml Jiří Vysloužil v článku O životě a díle Františky Kyselkové /Český lid 42, 1955, s. 222/, kde píše: „Ne vždy se vyrovnala stejně úspěšně i s notací metrické a rytmické stránky.“ Tolik tedy k notacím písně sbírky Drahomíry Stránské. Co se týče textů, zachytila Stránská všechny dialektické zvláštnosti podkrkonošského nářečí, s nimiž se setkala. Na druhé straně zcela zbytečně přepisuje veškerá slova foneticky, například kolípka, slip, děfče, kref, rát, teť, fčera apod.

Můžeme říci, že písně nejstarších zpěváků představují zpěvní repertoár Podkrkonoší předposlední třetiny devatenáctého století. Zmínky o hudebních nástrojích i různých řemeslech dávají tušit, jaká byla řemeslnická i hudební minulost kraje, v němž potulné harfenice či hráčky na citeru nebyly výjimkou. Příkladem uveďme text jedné z písní:

Proto si tě, holka, beru,
že ty umíš na citeru,
proto si tě, holka, beru,
že ty umíš pěkně hrát.

I když se Drahomíra Stránská v následujících letech věnovala jiným oblastem badatelské činnosti, ve kterých se významně vědecky

prosadila, zůstává její sbírka lidových písní cenným dokumentem a dokladem neobyčejně širě záběru její vědecké práce.

Ukázka rukopisného záznamu písně Měli jsme šťastnou cestu:

Štěstíčka: B 131 (1027) 469 amalie Muscová.
Pkn 121-
D. Stránská-B/1-233

14 vt.

elky sma mē-li šťastnou cestu, pře velli sme
vám nevěstlu, ta vás bu-de poslouchati a f sta-
ro stěch pomo- ha- ti.

bratřích písní, kterou zpíval družba při příchodu do zemičkova domku.

1.) My sme jme-li křesťanstvu,
přivelli sme vám puvěstku,
ta vás bude poslouchati *)
a f starostech pomáhati

2.) Pověstí panna nevěsta,
kulo vás přivěstku jest ta
s ním bude přivěstati
a puvěsti poslouchati

3.) Pannička je tu blíž
po puvěsti je obličej,
nevěsta po panničce
jeď sme tu se jmelem Páti.

4.) Jméno opovědi.
Pannička okuou koutá,
co to vede za chouska,
nevěsta po panničce
raděj se ve jmelem Páti.

*) V H. Drahmici opověrali v této písní: kerou se si obličej
a na čem vyvolali.

Ukázka rukopisu: text Drahomira Stránská
nápěv Františka Kyselková

Drahomíra Stránská's Forschungsarbeit im Bereich der Liederfolklore

In den Jahren 1924 - 1927 führte Drahomíra Stránská umfangreiches Sammeln von Volksliedern im westlichen Teil des Riesengebirgevorlands durch, in der Umgebung von Nová Paka (Neu Paka), Jilemnice (Starkenbach) und Vrchlabí (Hohenelbe), d. h. in der aus diesem Gesichtspunkt nur wenig erforschten Region. Die Sammlung enthält insgesamt 677 Lieder aus 22 Gemeinden.

Die Methodik der Forschung ist sehr modern: die Sammlung enthält Lebensläufe der Sänger, ihre Fotografien, die Landkarte des Sammelgebiets, Abhandlung über dortige Lebensweise. Drahomíra Stránská war leider nicht musikalisch geschult und deshalb schrieb sie nur die Texte der Lieder auf. Die Singweisen wurden erst nachträglich notiert von hiesigen Lehrern und von Studenten; diese Tatsache verursachte das eher schwankende Niveau der Aufzeichnungen.

Drahomíra Stránská a studium lidové obuvi prostřednictvím dotazníkové akce Národopisné společnosti

Mgr. Markéta Holubová

V archivu Národopisné společnosti, deponovaném v Národopisném oddělení Národního muzea v Praze, se nacházejí tři, tzv. velké dotazníky, nesoucí název „*Návod k studiu lidového obydlí a oděvu*“, evidované pod číslem 2,3,4. Celkově je zde uloženo 650 sešitů o 12 stránkách, které obsahují sedm základních okruhů otázek. Dotazníky, zaměřené na studium lidového oděvu, sestavila Drahomíra Stránská a jejich rozesílání se uskutečnilo v průběhu tří let, tj. v letech 1960-1962, tedy více jak 10 let po té, co vyšel její první díl (Čechy) připravované monografie o lidových krojích v Československu. Avšak podle povahy dochovaného materiálu lze soudit, že se jedná o podkladové glosy národopisného atlasu, o jehož naléhavosti Drahomíra Stránská referovala na stránkách odborného časopisu již ve 30. letech 20. století.¹ Po roce 1956 se pak výraznou měrou zasazovala o vypracování národopisného atlasu jako základní metodologické příručky oboru.² Za tímto účelem se v poměrně krátké době ustanovilo atlasové centrum, a to na půdě nově vzniklé Společnosti československých národopisců při Československé akademii věd. Prostřednictvím Národopisné společnosti československé se pak vytvářela síť dobrovolných dopisovatelů, kteří pravidelně zasílali výše uvedené dotazníky.³ Přesto, že nikdy nedošlo k realizaci původního projektu, zůstává dochovaný artefakt sebraného materiálu cenným dokladem vývoje lidového oděvu z let 1880-1945.

¹ Stránská, D.: O soupis a atlas lidových staveb v Československu. *Národopisný věstník československý* 27-28, 1934-35, s. 85-98.

² Stránská, D.: Historicko-národopisný atlas Československa. *Národopisný věstník československý* 33, 1956, s. 300-321.

³ Vařeka, J.: Etnokartografické studium v českých zemích a otázka realizace národopisného atlasu. *Český lid* 1991, č. 2, s. 123.

Konkrétně pak jednotlivé okruhy otázek sledují základní prvky mužského, ženského a dětského oděvu; zejména ženské pokrývky hlavy a jejich způsobů vázání či ženské přehozy a plédy. Pozornost se soustřeďuje na lidovou obuv, na typy mužských kalhot, ale dotazníky popisují také druhy užitého materiálu, jejich velikost, střih, způsoby zapínání (např. u mužských kalhot) i výzdobu. Vybrané jevy jsou zkoumány nejen z hlediska formy a funkce jednotlivých oděvních součástí lidového kroje, ale především vzhledem k celkovému vývoji a způsobu odívání v českých zemích. Současně s tím je řešena problematika odborné terminologie.

Na druhou stranu značně omezujícím prvkem zmiňovaných dotazníků je jejich jistá míra nesourodosti v poskytovaných odpovědích a nerovnoměrné geografické rozložení dotazovaných. Zejména pohraniční oblasti mají v dotaznících minimální zastoupení, což přímo koresponduje s bývalým německým územím. Lze se tak domnívat, že vzniklé mezery pravděpodobně nepřímo souvisejí s odsunem německého obyvatelstva z území bývalého Československa po roce 1945.

Přes všechny zde uvedené nedostatky se právě pomocí této dotazníkové akce podařilo shromáždit poměrně rozsáhlý studijní materiál o tradiční lidové obuvi. Zatímco systematické zkoumání historického vývoje obouvání v českých zemích probíhalo kontinuálně, a to prostřednictvím Obuvnického muzea ve Zlíně (1894), založeného v souvislosti se vznikem Bařovy obuvnické továrny „Svit“, pak studium tradiční lidové obuvi zůstávalo na okraji badatelských zájmů. Nejucelenější obraz o typové rozmanitosti tradiční obuvi v Čechách, na Moravě a ve Slezsku nám tak podává především pracovní obuv, neboť v sobě zahrnuje nejrůznější vývojové fáze této oděvní součásti.⁴

Vzhledem ke geografické poloze českých zemí a zdejším klimatickým podmínkám se jako tradiční materiál k výrobě obuvi používala kůže, dřevo nebo ovčí vlna v podobě sukna či pleteniny. Nejjednodušším druhem pracovní obuvi byly krpce vyráběné z jednoho kusu kůže, které z hlediska typologie navazovaly na starobylý typ ovinovací obuvi, doložený již z doby bronzové. Avšak známé byly také

⁴ Dotazník z roku 1960-61 podchycuje údaje o pracovní celodřevěné a polodřevěné obuvi, dotazník z roku 1961 je věnován luncené a kožené obuvi. Samostatně je zpracovávána problematika krpců. Celkově je evidován stav z více jak 350 lokalit.

u mimoevropských národů, např. mokasíny u severoamerických Indiánů. Naproti tomu v terminologickém pojetí zaznamenaly krpce v průběhu 19. století jistý posun. Zatímco Jungmannův Česko-německý slovník je ještě v roce 1836 popisuje jako dřevěnky⁵, tj. jako dřevěnou obuv, pak na přelomu 19. a 20. století představovaly jak nízkou obuv z jednoho kusu kůže, tak i huněnou nebo obnošenou. Ovšem dokumenty dokládají také vysokou celokoženou obuv, která byla na venkově všeobecně rozšířena ještě v 1. polovině 20. století. K pracovní obuvi patřily především v Čechách jednak celodřevěné dlabané dřeváky, tak i pantofle s dřevěnou podešví a koženým svrškem, které bývaly v některých oblastech dokonce součástí svátečního lidového kroje. Nejrůznější druhy soukenné obuvi, známé na našem území již ve 12. století⁶, se nosily hlavně v zimě. Ojedinele pak v dotaznících nacházíme zmínky o obuvi vyráběné ze slámy nebo z nejrůznějších kusů látky, např. cikánky z Uherskohradištska. Onuce, pruhy plátna ovinuté okolo chodidla se nejčastěji používaly jako tepelná i mechanická ochrana svrchní obuvi.

Uvedené druhy představovaly běžné pracovní obutí mužů i žen na našem území až do začátku 20. století. Zhotovovaly se podomácku, anebo je vyráběly vesničtí, zpravidla nevyučení řemeslníci. Změna nastala po 1. světové válce, kdy byly tradiční druhy spolu s řemeslně šitou obuví městských forem nahrazeny levnějšími, průmyslově vyráběnými druhy obuvi.

Na závěr mohu jen konstatovat, že detailní zpracování dotazníků probíhá v současné době v Etnologickém ústavu AV ČR (bývalý Ústav pro etnografii a folkloristiku AV ČR) v Praze v rámci grantového projektu Akademie věd. Připravují se etnokartografické mapy lidové pracovní obuvi, a to ženské i mužské, postihující stav přibližně v letech 1880-1914. Mapy bude doprovázet odborná studie o tradiční lidové obuvi a jejím doplňkem se stane slovníček lidové obuvi, který bude sestaven na základě podkladů získaných právě z těchto dotazníků.

⁵ Jungmann, J.: Česko-německý slovník. Díl 2. Praha 1836, s. 176.

⁶ Baran, L.: Staré formy plstěné lidové obuvi v karpatské oblasti Československa. Československá etnografie 4, 1956, s. 179.

Drahomíra Stránská und das Studium des Volksschuhwerkes mittels der Fragebögen der Tschechoslawischen Gesellschaft für Volkskunde

Im Archiv der Tschechoslawischen Gesellschaft für Volkskunde (TGV) werden aufbewahrt drei sgn. große Fragebögen mit dem Titel „Anweisung zum Studium des Volkswohnsitzes und -gewandes“. Diese Fragebögen stellte Drahomíra Stránská zusammen; ihr Versenden an die Korrespondenten der TGV wurde realisiert in den Jahren 1960 - 1962. Drahomíra Stránská beabsichtigte wohl, die in den Antworten enthaltenen Angaben bei der Vorbereitung des Ethnographischen Atlases auszunutzen, der zum methodologischen Grundbuch des Faches werden sollte.

Den Inhalt der Fragebögen bilden die Beschreibungen der Grundelemente des Männer-, Frauen- und Kindergewandes, vor allem der weiblichen Kopfbedeckungen.

Abgesehen von allen mit der Verschiedenartigkeit der Antworten zusammenhängenden Problemen ist ersichtlich, daß im Rahmen dieses Projekts umfangreiches Material zum Studium des Volksschuhwerkes gesammelt wurde, das heute noch auszunutzen ist. Die Verarbeitung der Fragebögen wird von den Mitarbeitern des Ethnologischen Instituts der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik (AWTR) durchgeführt.

Účast D. Stránské na Soupisovém výzkumu NSČ

PhDr. Dana Motyčková, CSc

V Etnologickém ústavu AV ČR v Praze je uložen fond Soupisového výzkumu NSČ (SV NSČ)¹⁾, který vznikl v letech 1952-62. Tato rozsáhlá akce byla organizována našimi předními odborníky prof. K. Chotkem a doc. V. Pražákem. Drahomíra Stránská byla jedním ze 32 pracovníků, kteří se na ní podíleli. Výzkum měl být původně zaměřen na studium lidové kultury jako celku, později se z finančních a časových důvodů přistoupilo přednostně k výzkumu lidového bydlení a stavitelství. Výzkum se však dotýká i dalších stránek, např. zemědělského náradí, oděvu, dopravy. SV NSČ zahrnuje fotografický archiv, archiv stavebních půdorysů, archiv kreseb a textový archiv, který obsahuje jednotné lístky A5 s popisy jednotlivých obcí, staveb a předmětů.²⁾ Tato akce navázala na dlouholeté snahy národopisců sebrat materiál a vydat národopisnou encyklopedii.

D. Stránská se výzkumu účastnila v letech 1952-54, 1958, 1960 a 1961. Dodala 217 fotografií a do textového archivu karty zejména s popisy částí usedlostí a obytného domu, nábytku a oblečení. Menší část popisů je k obyčejům a ke stravě. Celkem asi 155 inventárních čísel karet. Dále odevzdala 18 půdorysů, 3 karty s jejich popisy a 12 kreseb.

Karty pro textový archiv zpracovávala D. Stránská zpočátku velmi podrobně a pečlivě. Popisy usedlostí byly doplněny situací, půdorysy jednotlivých objektů, řezy, pohledy i detaily (např. osazení krokví). Později odevzávala již jen fotografie (v r. 1958 ještě karty) a na nich převažovalo zobrazení sbírkových předmětů z muzeí nad výzkumem v terénu.

D. Stránská výzkum začala v okrese Český Těšín, v r. 1958 pokračovala zejména v muzeích v Č. Budějovicích, Písku a Klatovech a v muzeích v Ostravě a Slezském muzeu v Opavě. V r. 1960 pracovala v muzeu v Kašperských Horách a v r. 1961, kdy již byla v důchodu, zejména v muzeích západních a severních Čech (ve Františkových Lázních, Chebu, Plané, Lokti, Litvinově, Hoře sv. Kateřiny, Děčíně, Benešově nad Ploučnicí, Duchcově, Mostě, Teplicích, Ústí

nad Labem) a na Moravě (muzeu v Moravských Budějovicích, Znojmě a v Novém Jičíně).

Kladla jsem si otázku, proč autorka v průběhu výzkumu změnila práci v terénu a převážně studium bydlení na zkoumání muzejních předmětů (hlavně nábytku) a proč terénní práci začínala právě ve Slezsku. Z literatury jsem zjistila, že D. Stránská v oblasti Českého Těšína již pracovala v minulosti.³⁾ Předměty a informace zde sbírala již jako správkyňe národopisného oddělení Národního muzea.⁴⁾ Vracela se i do stejných obcí a rodin a na odevzdaných kartách a fotografiích jsou i již publikované údaje a fotografie.⁵⁾ Tento opakovaný výzkum ovšem rozšířila o další sledované jevy. Do oblasti Těšínska jezdila i se studenty národopisného semináře UK, kde od r. 1951 přednášela.⁶⁾

Účastnila se ale i výzkumů k národopisným mapám, které započaly v r. 1955 v ÚEF ČSAV, v NSČ a v r. 1957 v nově založené Společnosti čs. národopisců při ČSAV, kde v r. 1958 vznikla mapovací komise. První tři dotazníky o lidovém nábytku a obleku vypracovala právě D. Stránská.

ÚEF ČSAV, kde byla autorka po řadu let aktivní členkou vědecké rady, v 2. polovině 50. let pořádal soupis předmětů v českých muzeích (např. zemědělského nářadí), čímž systematicky shromažďoval dokumentační materiál, který měl být základem jak prací kartografických, tak i historiografických. Z těchto důvodů se u D. Stránské charakter zobrazených jevů na fotografiích a jejich popisů změnil - výrazně převážily předměty z muzeí nad fotografiemi z terénu.

Lze říci, že dokumentační materiál, který shromáždila D. Stránská v rámci Soupisového výzkumu NSČ obsahově souvisel jak s jejími výzkumy před r. 1952 (Těšínsko, dům, oděv), tak s prací institucí, kde právě pracovala (národopisné oddělení NM, UK, práce studentů v terénu, nově vzniklý ÚEF ČSAV, ale i Společnost čs. národopisců při ČSAV a její mapovací komise). Dokumentační materiál ze SV NSČ, který D. Stránská pořídila, též předmětově odpovídá chystaným velkým publikacím, které v r. 1964 zůstaly v různé fázi zpracování v opuštěných zásuvkách jejího stolu a dosud nebyly publikovány. Byla to kniha o lidovém nábytku a interieru a dokumentace k lidovému kroji na Moravě a ve Slezsku.⁷⁾

Její účast na SV NSČ byla vzhledem k jejímu velkému pracovnímu vytížení v jiných institucích malá a na tyto instituce provázaná, ale ne nevýznamná.

Poznámky

- ¹⁾ Za laskavou pomoc při tvorbě příspěvku děkuji pracovníkům Střediska vědeckých informací Etnologického ústavu AV ČR, a archivu zvláště.
- ²⁾ D. Motyčková - B. Gergelová, Počítačové zpracování fotodokumentčních sbírek ÚEF AV ČR. In: Česká lidová kultura a střední Evropa. Praha 1996, s. 46-48.
- ³⁾ Např. D. Stránská, Poslední kurloky na Těšínsku. Slezský sborník, 45, 1947, s. 16-32, 234-242.
- ⁴⁾ D. Stránská, Musea a jiné instituce. Sběrné expedice národopisného oddělení Národního musea v Praze. Národopisný věstník československý, 31, 1949-50, s. 142.
- ⁵⁾ Např. karty nové inv. číslo 2953, 2954, 2959, 2982, 2983 a fotografie inv. číslo 03599 již byly publikovány - viz pozn. ³⁾. Dále informace k čepcům a krajkám z Těšínska (karta nové inv. číslo 3018, 3019 a fotografie inv. číslo 3595) jsou obšírně zpracovány v článku Poznámky ke krajkářství na Těšínsku. Radostná země, 2, 1952, s. 83-89.
- ⁶⁾ D. Stránská, Zpráva o etnografickém výzkumu na Těšínsku. Slezský sborník, 49, 1951, s. 426-429 a D. Stránská -H. Podešvová, Komplexní etnografický výzkum Těšínska. Radostná země, 3, 1953, s. 39.
- ⁷⁾ H. Johnová, In memoriam Doc. dr. Drahomíry Stránské. Český lid, 52, 1, 1965, s. 55-59.

Drahomíra Stránská's Teilnahme an der Verzeichnisforschung der Tschechoslawischen Gesellschaft für Volkskunde

Im Ethnologischen Institut der AWTR wird u. a. aufbewahrt der Archivfonds „Verzeichnisforschung der Tschechoslawischen Gesellschaft für Volkskunde“, der in den Jahren 1952 - -1962 entstand. Drahomíra Stránská war eine der Mitarbeiter, die sich an seiner

Gestaltung beteiligten. An der Forschung nahm sie teil in den Jahren 1952 - 54, 1958, 1960 und 1961. In den Archiv lieferte sie neben Fotografien auch Katalogkarten mit Beschreibungen der Anwesen, der Möbel und des Gewandes. Ein eher kleiner Teil ist gewidmet auch dem Kost und den Bräuchen. Mit der Forschung begann sie im Kreis Těšín (Teschen), 1958 arbeitete sie in Südböhmen, Klatovy (Klattau) und in Museen in Ostrava (Ostrau) und Opava (Troppau). Sie beteiligte sich u. a. auch an der Forschung für die Zwecke der Landkarten der ethnographischen Erscheinungen.

Mit zunehmendem Alter und mit anderen sich mehrenden Aufgaben verlor sie mittlerweile Interesse an der Terraindokumentation und konzentrierte sich auf Arbeit mit musealem Material aus den Regionen. Wegen Zeitmangel konnte sie sich der Terrainforschung nicht systematisch widmen, doch ihre methodische Arbeit auf diesem Gebiet ist auch von großer Bedeutung.

Odkaz Drahomíry Stránské z pohledu její publikační práce

Judita Hrdá

Drahomíra Marie Stránská se narodila 8. prosince 1899 v Praze na Královských Vinohradech¹. Její vzdělání a profesní orientaci zaměřenou na slovanskou a českou historii a kulturu zajisté ovlivnilo prostředí ve kterém vyrůstala a ze kterého mohla čerpat inspiraci pro svoji budoucí práci.

Otec František Stránský byl sochař (1869-1901), matka Olga Stránská-Absolonová (1872-1927) odborná spisovatelka, redaktorka *Lady a pracovnice* v ženském hnutí. D. Stránská byla po matce spřízněna s rodinami Absolonů, Bakešů, Havelků a Wanklů ze kterých pocházeli přední archeologové, speleologové, národopisci (zejména odborníci na lidové umění, oděv a muzeologii) a spisovatelé. Byla pravnučkou jednoho ze zakladatelů *Vlasteneckého musea olomouckého* a *Časopisu Vlasteneckého musejního spolku v Olomouci*. Její babička Karolina Buřková, ovdovělá Absolonová, roz. Wanklová (1855-1941) psala povídky a črty z Moravy např. *Z Ječmínkovy říše. Moravské povídky a pověsti*², *Moravské pověsti a pohádky zejména z Krasu moravského*³ a věnovala se národopisnému hnutí na Moravě. Velký význam pro její budoucí práci měly zřejmě její tety z matčiny strany, tedy sestry Wanklové. Vlasta Havelková-Wanklová (1858-1939), do roku 1928 kustodka Národopisného muzea v Praze, se věnovala např. lidovému oděvu, výšivkám a lidovému umění. Spolu se sestrou Madlenkou Wanklovou (1865-1922), kustodkou Zemského muzea v Brně, připravily dílo *Moravské ornamenty*⁴, které Madlenka doplnila kresbami. Lucie Bakešová-Wanklová (1853-1935) byla sociální pracovnící, sbírala lidové obyčeje, písně, tance a spolupracovala s Leošem Janáčkem. Strýcem D. Stránské byl prof. dr. Karel Absolon (1887-1960), archeolog, antropolog, geograf a speleolog, kromě jiného i zakladatel brněnského muzea Anthropos. Její bratr Antonín (1896-1945) se věnoval byzantskému a slovenskému středověkému umění a působil jako středoškolský profesor v Užhorodě, Bratislavě a v Praze. Ze strany otce jsem humanitně orientované

předky nenalezla. Dědeček Ignác Stránský byl hostinským v Zadní Ždírnici⁵.

Archeologie, editorská činnost, geografie, historie, kreslení, lidové umění, muzejnictví, sociální práce - všechny tyto rodinné profese a zájmy se později promítly do práce D. Stránské, kde našly uplatnění jak z hlediska vědeckého a pedagogického, tak v práci dokumentační, osvětové a popularizační. Po maturitě, na dívčím reálném gymnáziu *Krásnohorská* (dříve *Minerva*) na Vojtěšském náměstí v Praze v roce 1918, začala studovat na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze. Vybrala si obor slovanské a románské jazyky a literaturu. Zde pracovala v semináři pro nové slovanské literatury prof. Jana Máchala a v semináři pro dějiny české literatury prof. Jana Jakubce. Speciálním oborem při slovanské filologii byla tehdy lidověda tj. národopis. A tomuto oboru se plně věnovala. Již během svého studia na fakultě se zapojila do národopisné práce. Sesbírala a opatřila rozbořem přes sto lidových písní ze Slovenska, které odevzdala Ústavu pro lidovou píseň československou. Pro Národopisnou společnost československou vypracovala odpověď na dotazník pana W. Liungmana z Göteborgu, který byl členem Mezinárodního folkloristického sdružení, *O některých zvycích lidu českého a slovenského*⁶. Ještě v době studií, na jaře 1923 nastoupila do národopisného oddělení Národního muzea v Praze jako výpomocná vědecká síla. V listopadu 1928 se stala jeho definitivní úřednicí⁷. V roce 1924 složila rigorosum ze slovanské filologie (hlavní předmět) a z dějin moderních literatur (vedlejší předmět) a napsala disertační práci *Dolná Poruba, národopisná monografie slovenské vsi*. Podkladem byla rukopisná knížka *Dolná Poruba. Příspěvky k monografii slovenské vsi. Studie literárně - etnografická*⁸, kterou si psala během svého výzkumu. V této práci také uplatnila své výtvarné nadání a fotografickou dovednost. Disertace vyšla v roce 1927 tiskem. V roce 1924 ještě podnikla studijní cestu do Podkrkonoší o čemž existuje písemný doklad v podobě dalšího rukopisu *Studijní cesta 1924. (Podkrkonoší)*⁹. V tomto roce se také, jak vyplynulo ze shromážděného materiálu, poprvé objevila jako autorka v periodiku *Český jih*¹⁰. Proto počínaje tímto rokem, můžeme začít mapovat její publikační činnost¹¹.

Pro svou práci *Drahomíra Stránská (1899-1964)*, která vznikla v Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR a vyšla v edici Bibliografická příloha Národopisné revue č. 13, jsem čerpala z pozůstalosti D. Stránské, která je deponována v 65 kartonech v národopisném oddělení Národního muzea v Praze, z osobních spisů deponovaných v archivu Národního muzea v Praze, z archivu a autorského katalogu bibliografie Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Praze, který obsahuje 135 položek. Prošla jsem knihy, studie, články a recenze D. Stránské. Všechny získané údaje jsem ověřila přímo v denících, periodikách a sbornících, ve kterých vyšly nebo měly vyjít, a bibliograficky upravila. Byla to práce mravenčí a ne vždy jednoduchá. Součástí její pozůstalosti je např. archivní krabice plná výstřížků z periodik a denního tisku u kterých někdy nebylo jasné, zda autorkou je paní docentka, či je to jen článek, který jí zaujal a měl doplnit její odborné znalosti. U některých bylo autorství D. Stránské, název příspěvku a periodika jasné, chyběla však datace. Zde našly své uplatnění např. ročníkové autorské soupisy článků a zpráv v Národních listech. Po prostudování a utřídění všech materiálů jsem došla k závěru, že publikační činnost D. Stránské lze shrnout do 390 bibliografických záznamů. Tímto svým zjištěním upřesňuji a doplňuji konstatování některých předchůdců. Např. PhDr. Z. Vachové¹², která v roce 1964 uvedla v nekrologu D. Stránské, že *bibliografické záznamy publikovaných prací překročily počet jednoho sta*. PhDr. H. Johnová, CSc. svůj článek z roku 1965 doplnila o výběrovou bibliografii D. Stránské, která měla 98 bibliografických záznamů a v článku upřesnila, že *úplná bibliografie prací dr. Stránské obsahuje více než 230 položek*¹³. PhDr. A. Plessingerová, CSc. uvedla v roce 1969, že *její bibliografie obsahuje 230 položek*¹⁴ a opět H. Johnová v roce 1974 uvedla počet úplné bibliografie *přes 230 položek*¹⁵. Musím konstatovat, že s využitím všech dostupných pramenů, které jsem zde uvedla, počet 390 bibliografických záznamů ještě nemusí být konečný. Dosud nevyšly dva články, ve kterých je D. Stránská spoluautorkou a které mají vyjít v připravované národopisné monografii *Těšinsko* ²¹⁶. Na tuto monografii a chystané kapitoly však již upozornila J. Noušová v roce 1965¹⁷. Otevřenou otázkou zůstává její nejrozsáhlejší dílo o lidových krojích. V roce 1949 vyšly *Lidové kroje v Československu. Díl I. Čechy*. Další díly ať již v podstatě dokončené, či v podobě shromážděného materiálu tj. Morava, Slezsko, Slovensko,

Podkarpatská Rus dosud nevyšly¹⁸. Pokud budou připraveny do tisku také ony, mělo by se počítat se spoluautorstvím D. Stránské. Další otázkou jsou práce D. Stránské pro Národopisný věstník československý. Některé drobné zprávy zde uveřejněné, u kterých lze předpokládat její autorství, nejsou signovány. K jejich zpětnému ověření chybí autorský rejstřík, který by obsahoval i zprávy bez signatur. Tento rejstřík je součástí Národopisného věstníku československého 20 (1927) a vyšel jen k prvním dvaceti ročníkům. Proto již zpětně u nich nelze určit autora. Obdobný případ jsem zjistila u titulu Musejní zprávy Pražského kraje 1 (1956) - 3 (1958). Pod několika příspěvky je uvedena signatura -str- nebo Str. V katalogu ÚEF AV ČR jsou tyto články přiřazeny D. Stránské. S tímto názorem musím polemizovat. Nahlédnutím do příslušného periodika lze zjistit několik nesrovnalostí. Některé z článků podepsaných těmito signaturami tematicky neodpovídají zaměření a práci D. Stránské. Redaktor tohoto časopisu se jmenoval Z. Stránský a tedy může používat shodné signatury s D. Stránskou. Seznam zkratk u titulu chybí. V pozůstalosti, ani v žádném z výše citovaných přehledů prací, jsem nenalezla pramen, který by autorství D. Stránské u tohoto titulu potvrdil.

Ve shora uvedeném bibliografickém soupise prací D. Stránské, který je Vám tímto prezentován, jsem zdůraznila několik třídících hledisek. Jednotlivé bibliografické záznamy prací jsou podřizeny předmětnému členění, které je ještě dále uspořádáno chronologicky. Následuje jmenný rejstřík, rejstřík prací podle formy publikování (knihy, samostatné publikace; studie a články; zprávy, příspěvky, referáty; recenze, referáty o knihách a sbornících; nepublikované rukopisy). Soupis uzavírá předmětný rejstřík rozdělený do deseti hlavních skupin a k nim přiřazených podskupin. Pokud některá publikace, článek či zpráva svým obsahem odpovídala více předmětům, byla v předmětném členění přiřazena k dominantnímu tématu. V souborném předmětném rejstříku jsou pak další možné předměty téhož bibliografického záznamu zapsány kurzívou. Z předloženého materiálu tak vyplynulo, že D. Stránské v letech 1924-1966 vyšlo 13 knih a samostatných publikací, 105 studií a článků, 221 zpráv a referátů, 46 recenzí. Zbývá 5 rukopisů tj. těch, které byly celé připraveny do tisku nebo část z nich (2 studijní deníky) již vyšla a spoluautorství na 2 studiích, které by měly vyjít v rámci monografie Těšinsko 2.

Z tematického hlediska připadá na materiální kulturu 23,6%, sociální kulturu 7,7%, duchovní kulturu a folklor 2,1% a lidovou výtvarnou kulturu 2,1%. Ve zbylých 64,5% je zahrnuta všeobecná část, oborové instituce a jejich činnost, teorie, metodologie a dějiny oboru, etnografie a folkloristika Evropy a příbuzná problematika. K tomuto výčtu je nutno ještě připočítat přednášky a semináře na Filozofické fakultě UK, přednášky pro laickou a odbornou veřejnost, které zajisté byly nezanedbatelnou položkou v konečném výčtu její práce. Vedle autorské práce, patřila k dalším aktivitám paní docentky její činnost editorská a redakční. Byla redaktorkou Národopisného věstníku československého¹⁹, Věstníku národopisné společnosti československé²⁰ a členkou redakční rady Českého lidu²¹. Stala se editorkou a autorkou katalogů a publikací vydávaných národopisným oddělením Národního muzea v Praze²². Autorkou a kurátorkou řady výstav.²³ Spolupracovala s národopisnými společnostmi a ústavy ve kterých zastávala různé funkce a úkoly²⁴. V letech 1932-62 byla iniciátorkou a organizátorkou dotazníkových výzkumů, mapovacích akcí a autorkou řady dotazníků²⁵. Tato činnost souvisela s její rozsáhlou terénní sběratelskou prací (Čechy, Morava, Slovensko, Balkán). V rámci Národopisné společnosti československé vybudovala koncem 50. let síť dobrovolných dopisovatelů z Čech, Moravy a Slezska pro zamýšlený národopisný atlas. Nejvíce lásky a péče pak věnovala národopisnému oddělení Národního muzea v jehož čele stála v letech 1932-40 a 1947-51. Odkázala jemu a zároveň nám všem soukromé sbírky, knihovnu, archiv a především práci, kterou je třeba dokončit a zhodnotit.

Poznámky

- 1 Rodný list D. Stránské. Archiv NM Praha - RNM Osobní spisy 1-19, 29/5.
- 2 Karolina Bufková-Wanklová, *Z Ječmínkovy říše. Moravské povídky a pověsti*. Praha 1897.
- 3 Karolina Bufková, *Moravské pověsti a pohádky zejména z Krasu moravského*. Praha 1920.

- 4 Vlasta Havelková, *Moravské ornamenty 1-3*. Na kámen kreslila Madlenka Wanklová. Olomouc 1888-1891.
- 5 Viz. c.d. rodný list D. Stránské.
- 6 Vlastní životopis D. Stránské. Archiv NM Praha - RNM Osobní spisy 1-19, 29/5.
- 7 Osobní výkaz. Archiv NM Praha-RNM Osobní spisy 1-19, 29/5.
- 8 Sbírkový archiv fondu národopisného oddělení NM v Praze, fond D. Stránská. Pub. 17.
- 9 Sbírkový archiv fondu národopisného oddělení NM v Praze, fond D. Stránská. Pub. 16.
- 10 *Nové období národopisné činnosti u nás*. Český jih (1924) 28. 6.
- 11 Článek nebo zprávu, které vyšly před rokem 1924 jsem v pozůstalosti ani v dalších pramenech nenalezla. Můžeme však připustit možnost, že v některém menším periodiku či novinách bude v budoucnu další práce D. Stránské nalezena. Potom bude třeba na tuto okolnost upozornit.
- 12 *Na rozloučenou s doc. dr. Drahomírou Stránskou*. Časopis Slezského muzea, 13 (1964), s. 197.
- 13 *In memoriam doc. dr. Drahomíry Stránské*. Český lid 52 (1965) č. 1, s. 56.
- 14 *Vzpomínka k nedožitému jubileu doc. PhDr. Drahomíry Stránské*. Národopisné aktuality 6 (1969) č. 3-4, s. 217.
- 15 *PhDr. Drahomíra Stránská*. Časopis Národního muzea 143 (1974) č. 3-4, s. 197.
- 16 D. Stránská - H. Johnová, *Interiér lidového domu na Těšinsku*. In: Těšinsko. Obydlí. Oděv. 2 díl. D. Stránská - A. Plessingerová, *Lidový kroj na Těšinsku*. In: Těšinsko. Obydlí. Oděv. 2 díl.
- 17 *Zemřela PhDr. Drahomíra Stránská*. Zprávy Slezského ústavu Československé akademie věd v Opavě (1965) č. 134, 2 str. obálky.
- 18 Materiál uložen v národopisném oddělení Národního muzea v Praze. Sbírkový archiv fondu národopisného oddělení NM v Praze, fond D. Stránská.
- 19 V období 1949-56.

- 20 V období 1959-64.
- 21 V období 1951-52.
- 22 Jde např. o *Průvodce sbírkami Národního musea v Praze II, Sbírký národopisné*. Praha, „Melantrich“, vzdělávací a kulturně podpůrný spolek" 1932. 64 s. *Bulharsko, země a lid. Průvodce po výstavě v národopisném oddělení Národního musea v Praze, červen-září 1938*. Praha, Výstavní výbor 1938. 59 s. *Výšivky podle nití. Ukázky staré vyšivačské techniky ve spojení s novodobou tvorbou*. Praha, ÚLUV a Národopisné oddělení Národního musea v Praze 1950. Nestr.
- 23 Jde např. o výstavy *Slovenské Tatry - kraj i lid* (1932), *Durmitor* (1935), *Bulharsko - země a lid* (1938), *Bulharsko v životě a práci lidu v minulosti i nyní* (1950), *Výšivky podle nití* (1950), *Lidový modrotisk* (1951).
- 24 V letech 1932-44 byla jednatelkou Národopisné společnosti československé, po válce zastávala funkci místopředsedkyně. V letech 1949-52 byla předsedkyní komise pro slovanský národopis při Slovanském ústavu v Praze. V roce 1956 působila jako vědecká tajemnice Společnosti československých národopisců a Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV.
- 25 Např. *Dotazy. Dotazník o pracích truhlářských* (Věstník NSČ /1959/ č. 2, s. 27), *Dotazy. Slaměná postel* (Věstník NSČ /1959/ č. 2, s. 27), *Dotazy. Palanda* (Věstník NSČ /1959/ č. 2, s. 27), *Dětské sedačky a chodáčky* (Věstník NSČ /1960/ č. 1, s. 30-31), *Židle s polokruhovým opěradlem* (Věstník NSČ /1960/ č. 1, s. 31), *Pletené schránky a zásobnice* (Věstník NSČ /1961/ č. 1, s. 31), *Dotazy o jídlech, charakteristických pro určitý kraj* (Věstník NSČ /1961/ č. 1, s. 31-32).

Das Vermächtnis Drahomíra Stránskás aus dem Gesichtspunkt ihrer Publikationsarbeit

Der 100. Geburtstag der bedeutenden Persönlichkeit der ethnographischen Forschung inspirierte die Bearbeitung ihrer persönlichen Bibliographie, die im September 1999 als Beilage der Volkskundliche Revue herausgegeben wurde.

Die Tradition der Publikationsarbeit in Drahomíra Stránskás Familie war sicherlich eine gute Voraussetzung für umfangreiches Publizieren ihrer Forschungsergebnisse, mit dem sie kurz nach dem Abschluß des Studiums an der Karls-Universität anfang. Im Laufe der Zeit erschienen 13 Bücher und selbständige Abhandlungen und über 370 Studien, geschweige denn von kleinen Berichten, Rezensionen usw.

Drahomíra Stránská war auch Autorin von Fragebögen, die mittels der Tschechoslawischen Gesellschaft für Volkskunde an die Korrespondenten im Terrain versandt wurden. Sie war Editorin von Katalogen, Organisatorin von kurzfristigen sowie Dauerausstellungen. In den 50er Jahren hielt sie Vorlesungen in Ethnographie an der Karls-Universität. Ihre Grundarbeit über Volksmöbel wurde nie herausgegeben.

Část 2

Vznik a vývoj sbírky textilu Okresního muzea Českého ráje v Turnově

Vladimíra Jakouběová

Okresní muzeum Českého ráje patří k nejstarším zařízením tohoto typu v regionu severovýchodních Čech. Bylo založeno v květnu roku 1886. Počátky sbírkotvorné činnosti a odborné práce muzea jsou spojeny se jmény akad. mal. Jana Prouška a historika J.V. Šimáka, kteří vypracovali základní orientaci sbírkotvorné činnosti pracoviště se zaměřením na regionální historii a vlastivědu. Okolí Turnova oplývalo odedávna bohatými nalezišti drahých kamenů. Těžba minerálů a jejich zpracování dali základ oboru, který Turnov proslavil již v 17. století - kamenářství. Na počátku 20. století proto zcela logicky ke sbírkovým fondům archeologie, historie a národopisu přibýly obory další - mineralogie, geologie a dokumentace kamenářství a zlatnictví. Nově vzniklé oddělení vytvořilo v druhé polovině 20. století platformu dnešní specializace muzea. Odborná činnost muzea však samozřejmě respektuje i aspekty domácí tradice, která se promítá zejména v oborech spojených s regionální vlastivědou. Ta zůstává i v současné době trvalou součástí sbírkového a výzkumného programu muzea.

Sbírkový fond národopisu turnovského muzea se začal formovat při jeho založení v roce 1886 zásluhou dvou výrazných osobností - akad. mal. Jana Prouška a učitelky Eleonory Proškové. Oba patřili ke generaci prvních sběratelů a propagátorů záchrany lidového umění na Turnovsku. Zpočátku romantický zájem na konci 19. století spojený se sběry v terénu brzy doplnila odborná dokumentace, jejímž výstupem byl nejen vznik národopisného oddělení muzea, výstavy sebraného materiálu, ale i odborné publikace, např. sborník *Od Ještěda k Troskám*. K tomuto posunu v odborné práci muzea přispěl do značné míry J. V. Šimák, který se stal členem muzejní rady již jako student historie Filosofické fakulty Karlovy university a posluchač Zibrtova kulturně historického semináře.

Impulsem k intenzivnímu sběru materiálu byl úspěch České chalupy na Jubilejní výstavě v roce 1891, jejíž projekt Jan Proušek radikálně ovlivnil a kterou turnovské muzeum obeslalo 130 exponáty.

Sběratelská aktivita na Turnovsku vyvrcholila přípravou Národopisné výstavy Československé a výstav, které ji provázely. Byla přínosem jednak pro formování prvotní specializace a zaměření sbírkotvorné činnosti, jednak pro zachování posledních projevů lidové kultury v tomto regionu. V celé oblasti Pojizeří a Podkrkonoší začaly vznikat tzv. výstavní výbory, které shromažďovaly materiál pro rodící se výstavu. Velkou práci mezi nimi vytvořil právě výbor turnovský. Díky jeho iniciativě se podařilo položit základy národopisných sbírek rodících se muzeí v celém regionu. Z nich potom byly v jednotlivých městech pořádány menší výstavy krajské ještě v době před konáním NVČ. Oblastní národopisná výstava se konala v dubnu 1893 v budově turnovské radnice. Podstatnou část exponátů tvořil lidový textil. Mimo krojových součástek sebraných v obcích v Pojizeří zde Eleonora Prošková vystavovala i ruční práce s aplikací tradičních lidových vzorů, ve snaze dokázat, že lidové umění je stálou inspirací. Na výstavu, která měla ohlas především v samotném Turnově, ne tolik již v přilehlých obcích, navázala činnost okresního přípravného výboru NVČ, který se zaměřil především na pořízení soupisů lidových staveb, ale i movitých památek - nábytku, krojů, výšivek, nářadí apod. v obcích v širokém okolí. Organizovaným sběrem rozmnožené sbírkové fondy byly veřejnosti představeny na Okresní národopisné výstavě, která se konala v Turnově v roce 1895 v hotelu Slavie. Stěžejní část tvořil opět lidový textil, doplněný podmalbami na skle, lidovou plastikou, malovaným nábytkem, ale i nářadím a nástroji. Objevily se zde také historické dokumenty - listiny, modlitební knížky, knížky lidového čtení a léčitelství, ale i kresby Jana Prouška a fotografie Jana Šimona. Turnovsko mělo v národopisném hnutí 90. let 19. století zvláštní postavení. Národopisné sběry i dokumentace tu také byly nejintenzivnější. V sousedních regionech aktivity také narůstaly, ale nebyly tak rozsáhlé. Bylo to především zásluhou Jana Prouška, Eleonory Proškové a Josefa Vítězslava Šimáka, kterým se podařilo probudit zájem o bohaté tradice české lidové tvorby mezi umělci, učiteli, fotografy a dalšími nadšenci, které získali pro sběratelskou a amatérskou badatelskou práci.

Eleonora Prošková se narodila v Praze 13. prosince 1844 a již od r. 1871 působila v Turnově jako učitelka ručních prací na obecné škole v Turnově. V době probuzení zájmu o záchranu české kultury projevila velký zájem o vše, co souviselo s lidovým uměním a

především s lidovým oděvem a výšivkou. Znalosti o této problematice si brzy osvojila a byla mezi prvními sběratelkami lidového textilu, které nejenom shromažďovaly materiál pro muzejí sbírky, ale zároveň prováděly osvětu mezi lidmi, jakým způsobem a proč je třeba tento materiál zachránit. V roce 1886 při založení muzea v Turnově byla proto akad. mal. Janem Prouskem přizvána ke spolupráci. Stala se členkou tehdejší správy muzea, vedla odbor lidového umění. Měla velkou zásluhu na rozsáhlých sběrech textilií, které se staly základem národopisné sbírky nejen turnovského muzea, ale obohatily i sbírky muzeí jiných. Eleonora Prošková materiál sbírala nejen v obcích na Turnovsku, ale i za hranicemi této oblasti - v Lomnici nad Popelkou, Českém Dubu a v okolí Železného Brodu a Mnichova Hradiště. Pro tuto práci uměla získat řadu dalších nadšenců, zejména učitele, duchovní, ale např. i své studenty. Sbírkový fond, ve kterém byly poměrně ve velké četnosti zastoupeny všechny součástky lidového oděvu, tak byl v turnovském muzeu shromážděn poměrně rychle a za nepatrných nákladů. Velkým přínosem byla i skutečnost, že Prošková jako učitelka ručních prací, byla schopna všechny textilie upravit tak, že mohly být vystavovány. Eleonora Prošková byla velmi cílevědomým amatérským badatelem, s cennými zkušenostmi z terénu. Měla obrovskou snahu shromažďovat a budovat sbírkové fondy. Nikdy však neměla ambice odborného pracovníka. Vedle osobností, jako byl prof. Šimáka a akad. mal. Jan Prousek, v sobě nenašla dostatek odvahy, aby výsledky své práce v terénu a v muzeu publikovala. V pozůstalosti, jejíž torzo je uloženo v archivu turnovského muzea, najdeme pouze kusé zápisky, popisy jednotlivých součástí a seznam všech sebraných textilií s odkazem na majitele, obec, číslo popisné atd. Podrobněji se věnovala výšivce, ale i tato práce vyšla v časopise *Od Ještěda k Troskám* až po její smrti zásluhou J.V.Šimáka a sestry Eleonory Proškové, která zápisky upravila / pozn.1/.

Sbírkový fond národopisu, který při založení muzea tvořil základ muzejních sbírek dnes tvoří sotva jednu dvacetinu z celkového počtu sbírkových předmětů. Po odchodu Jana Prouška a Eleonory Proškové nebyl osud této sbírky dobrý. Specializace muzea na dokumentaci mineralogie regionu a historii kamenářství s sebou přinesla v druhé polovině 20. století částečné potlačení zájmu o ostatní obory. K tomu přispěla i skutečnost, že muzeum až do roku 1979 nikdy nemělo pro obor národopisu odborného pracovníka. Sbírka byla předána jednou

historikovi, jednou správcí Dlaskova statku, atp. Pověření správci sbírky katalogizovali předměty při nejlepší vůli „ze zájmu“, bez potřebných vědomostí. Mnohým chyběli i základní znalosti o muzejnictví. Určení některých předmětů jako např. „Kristus na kůlkách“, „dřevěná sklenička“, nebo určení kruhadla na zeli jako „hoblík velký“ je sice humorné, zároveň však svědčí o velkém a beztravném diletantství, které v muzeu donedávna vládlo. K tomuto neodbornému přístupu přibýlo i neustálé předávání fondu a časté stěhování. Ale především, nikdo se sbírkou soustavně nepracoval. V roce 1977 byla evidence tohoto zařízení natolik chaotická, že bylo zřizovatelem, tj. tehdejším ONV, nařízeno ji přepracovat. Evidence 1. stupně bylo nutné zpracovat rychle, během dvou let. S touto novou evidencí 1. stupně zmizely záznamy o nabytí sbírkových předmětů úplně. Pro sbírkový fond národopisu a nejen pro tento fond, způsobil tento zásah nenapravitelné škody. Zejména u souboru textilu, který byl skutečně jediným systematicky tvořeným celkem, doplněným navíc dokumentací - zápisy, výpověďmi pamětníků apod., pořízenými Eleonorou Proškovou, jenišovickým farářem Janem Hájkem a kresbami Jana Prouška /pozn.2/. Dnes je možné při maximálním úsilí identifikovat v původních záznamech Proškové zhruba jednu třetinu předmětů. Je to však práce časově velmi náročná, neboť spočívá v identifikaci předmětu na fotografiích, pořízených Janem Šimonem, luštěním čísel, které někdy jsou, někdy nejsou na fotografiích čitelné, luštěním evidenčních čísel na předmětech - neboť ta původní byla nahrazena novou číselnou řadou - a následné hledání v zápiscích Proškové. Je velká škoda, že v celkem regionu Turnovska, Semilka a Vysokého nad Jizerou nenašla Prošková v následné generaci muzejníků pokračovatele, kteří by byli schopni na její sběratelskou práci a dokumentaci navázat. Neustálé změny ve způsobu evidence pak z velké části zmařily velké a průkopnické úsilí této badatelky, která nejenže vytvořila pramenný a materiální základ turnovského fondu, ale sbírala materiál i pro velká muzea pražská, např. Národní muzeum. Cenné exponáty lidového textilu z Turnovska, které dnes národopisné oddělení Národního muzea v Praze chová, byly získány její zásluhou, jak dokládá korespondence s Vlastou Havelkou a Renatou Tyršovou /pozn.3/.

Podobný osud měla i sbírka lidového nábytku. První skříně a truhly byly sebrány Janem Prouškem, který byl u začátku veškerých

sběratelských aktivit a dokumentační práce hmotné lidové kultury. Některé kusy byly vydraženy z Prouskovy pozůstalosti. Nadšení, které provázelo počátky muzea přineslo pochopitelně i řadu darů. Podobně tomu bylo i v období, kdy turnovské muzeum převzalo od JZD Všeň Dlaskův statek v Dolánkách a projevilo zájem vybudovat v této lokalitě muzeum lidového stavitelství. Plány zpracované Vysokou školou stavební v Liberci, podepřené studii a rozsáhlým terénním výzkumem PhDr. Scheybala, byly zpracovány v roce 1964 /pozn. 4/. K jejich realizaci však bohužel nedošlo. Změna ve vedení turnovského muzea v roce 1975 a absence odborného pracovníka v oboru znamenaly konec smělých plánů, za kterými stáli kromě PhDr. Scheybala i MUDr. Jiří Šolc, malíř Karel Vik, a do té doby ředitel muzea Jan Knob. Sběry a dary, které provázely přípravné práce sice obohatily velkou měrou sbírku zemědělského nářadí, nábytku a lidového řemesla, ale ani tento materiál nebyl zpracován. Některé předměty nebyly v té době ani zaevidovány. Přičteme-li k tomu zcela nevhodné uložení fondu, které trvalo až do roku 1980, kdy zhruba 2000 ks sbírkových předmětů bylo uskladněno v hlavní budově muzea na ploše cca 20 m² bez jakéhokoli mobiliáře a dalších téměř 1000 ks předmětů v hospodářských budovách na Dlaskově statku, došlo zde ke škodám, které jsou u některých celků nenapravitelné.

Za posledních dvacet let, kdy národopisnou sbírku spravuje odborný pracovník, se podařilo některé soubory zachránit, konzervovat a vyhodnotit - např. fotoarchiv lidové architektury, prezentující práce Petra Matouška a V. J. Linharta, Jana Šimona, Ladislava Valnohy, MUDr. Jiřího Šolce, Otakara Hrdličky a dalších, je dnes ve stavu, kdy sbírka mohla být publikována a vystavena /pozn.5/. Bohužel jsou i celky, které jsou právě způsobem nevhodného uložení a chybějící evidence, dnes neidentifikovatelné. Jedná se např. o sbírku betlémů, která nevyniká četností, ale obsahuje exempláře vyjímečné kvality a práce autorské. Její součástí je např. deskový betlém turnovského malíře Michala Bělohlávka, který patří k evropským unikátům, nebo papírový betlém Ignatze Hanka, datovaný rokem 1847, sign. betlém Jakuba Ginzla, cenné jsou i figury cínové/pozn.6/. Sbírkový betlém, která do roku 1980 vůbec nebyla evidována byla v roce zápisu do přírůstkové knihy nalezena sesypána v jedné bedně v původním depozitáři. Její postupné rozdělení do celků, časové zařazení, popř. určení autorství, kdy vodítkem byla mnohdy pouze malířská technika,

barevnost nebo použitý papír, bylo velmi nesnadné. V archivovaných přírůstkových knihách z let 1939 -1947 je evidován pouze jeden betlém. Od roku 1989, po částečném ošetření a řadě konzultací s odborníky, kteří se zabývají betlémářstvím, bylo možné i tuto sbírku prezentovat. Přesto ani dnes není zkompletování jednotlivých figur do souborů stoprocentní. Ucelený je i rozsáhlý soubor kramářských tisků. Většina z nich byla zakoupena pro muzeum ze Scheybalovy sbírky v roce 1939. /pozn.7 /. Malá technická náročnost na uskladnění zajistila těmto exponátům minimální poškození, stejně tak i celku lidové grafiky a kresby, v níž vyjímečné postavení zaujímají práce akad.mal.Jana Prouska, Konstantina Buška a soubor rytin a lidových tisků. Ve výčtu jednotlivých souborů bychom mohli pokračovat. Ale již z uvedeného je patrné, že sbírkový fond národopisu byl v turnovském muzeu budován bez dlouhodobého programu. Po letech nesystematické práce je dnes velmi obtížné takový program zpracovat. Hluchá místa ve sběratelské činnosti, nahodilý výběr exponátů při nákupech, nahodilé doplňování celků hmotné kultury, naprostá absence sběrů lidové slovesnosti, to jsou chyby, které s odstupem času již nelze napravit. Řada materiálu je dnes v terénu nedostupná. Pamětníci, kteří se zabývali byť jen soukromými sběry pověr, pověstí, pranostik, ale také lidových písní, již nejsou mezi námi a dostane-li se dnes podobný materiál do muzejní sbírky, jedná se téměř o zázrak /pozn.8/. Až do roku 1985 muzeum nezpracovalo žádný rozsáhlejší terénní výzkum, neproběhly zde žádné dotazníkové akce, ačkoliv již v jednom z prvních ročníků časopisu Od Jestěda k Troskám publikoval J. V. Šimák dotazník ke komplexní dokumentaci lidové architektury: „Jak poříditi soupis lidového stavitelství“ o 30 bodech s přesným návodem na vyplnění /pozn.9/. Výsledky tohoto průzkumu však v archivu muzea dochovány nejsou. Těžko lze dnes uvažovat o tom, zda tato dotazníková akce přispěla k podrobnějšímu studiu lidové architektury regionu, neboť publikováno nebylo nic. S určitostí by však posloužila k lepší orientaci nastupující generace badatelů. Od založení muzea prošla evidence sbírek mnoha rekonstrukcemi. Ke škodám nedocházelo pouze při střídání správců sbírek a opakovaném stěhování, ale i chybami při zpracování a vyhodnocení, ale co je nejhorší, došlo zde i ke ztrátám nejdůležitějších informací o původu jednotlivých předmětů. Přes všechny výše uvedené problémy se národopisné oddělení Okresního muzea Českého ráje v Turnově nadále rozvíjí. Muzeum zvláště v posledních letech přispívá k výzkumu

a prezentaci všech oblastí lidové kultury. Kromě stálé expozice národopisu středního Pojizeří v hlavní budově muzea / od roku 1982 / a expozice lidového interiéru, zemědělského a řemeslnického nářadí na Dlaskově statku /od roku 1986/ prezentuje v tematických výstavách lidová řemesla i nejrůznější prvky lidové duchovní kultury. V roce 1992 se muzeu podařilo dokončit rekonstrukci budovy depozitářů a všechny sbírkové předměty kromě rozměrného zemědělského nářadí jsou zde dnes uloženy. Problém rozšíření sbírky však za stávající situace řešitelný není. Je pravdou, že se za uplynulých deset let podařilo doplnit kolekci textilu o pět kompletních turnovských krojů, které ve sbírce zastoupeny nebyly, sběry a bezplatnými převody získalo muzeum zhruba dalších 1000 přírůstků. Ovšem při finančních možnostech a současné oborové specializaci muzea se jedná o případy vyjímečné. Těžiště práce národopisného oddělení muzea se dnes proto více týká dokumentace, zabývající se lidovými tradicemi, než vlastní sbírkotvornou činností, která byla určující při založení muzea.

Poznámky

- pozn.1: E. Prošková, Lidový kroj na Turnovsku, Od Ještěda k Troskám, roč.1, č.1, str.29-33/
- pozn.2: E. Prošková: Popis kroje turnovského, rukopis, str. 1 - 7 popis kroje, str. 8-41 poznámky a zápisky., původní evidence inv.č.11.123, inv.č. 11.123 poznámky faráře Hájka k lidovému kroji, kresby Jana Prouška inv.č. U 709 - U 1127
- pozn.3: nalezeno Dr Maierovou v roce 1996 při třídění archivu - korespondence E.Proškové s Renatou Tyršovou z roku 1896 a Vlastou Havelkovou, správkyní národopisné sbírky Národního uzea v roce 1914
- pozn.4: projekt Muzea v přírodě z roku 1961, zpracovala VŠ stavební Liberec
- pozn.5: Proměny lidové architektury, výstava v OMČR Turnov v roce 1986 Jakouběová VI.: Lidová architektura na fotografiích Petra Matouška, Z Českého ráje a Podkrkonoší 5, 1992, str. 92 - 107

pozn.6: pozůstalost Karla Kinského, výstřižky z novin, týkající se turnovských malířů betlémů, zpráva uvádí výčet školených i neškolených autorů z Turnova, kteří se zabývali výrobou betlémů. Ve sbírce OMČR Turnov, která čítá 12 souborů betlémů, však jsou pouze čtyři práce turnovské

pozn.7: přírůstková kniha z roku 1939, inv.č.10.573 - 10.819 13.054 - 13.084, / tj.celkový počet dnes evidovaných tisků je 1210 ks/

pozn.8: z pozůstalosti Ž.Pleštilové Zvyky a obyčeje lidu pod Kozákovem, rukopis získaný od autorky pro muzeum v roce 1985

pozn.8: Od Ještěda k Troskám, roč.1, č.7 a 8, str.230-232

Die Entstehung und Entwicklung der Textilsammlung im Kreismuseum des Böhmisches Paradies in Turnov (Turnau)

Das Museum wurde gegründet schon im Jahre 1886. Der Sammlungsfonds wurde in seiner Entstehungsphase am stärksten geprägt von zwei Sammlern - dem akademischen Maler Prošek und seiner Frau Eva. Der von ihnen für die Ethnographische Ausstellung zusammengestellten Kollektion wurde von den Besuchern große Aufmerksamkeit gewidmet. Die als Vorbereitung realisierte, kleinere lokale Ausstellung im April 1893 fand den größten Widerhall in der Stadt, leider nicht in den umliegenden Dörfern.

Die von diesen zwei Persönlichkeiten geschaffene Sammlung entwickelte sich leider nicht weiter, das Museum spezialisierte sich eine lange Zeit eher auf Mineralogie. Daher ist z. B. sehr schwierig auch die Identifizierung von Sammlungsgegenständen, die sich in jener Zeit - d. h. am Anfang seiner Existenz - im Museum befanden. Erst seit ungefähr 20 Jahren hat die Sammlung ihren Kuratoren, der sie verwaltet und ergänzt.

Současný pracovní oděv na Hlinecku

Ilona Vojancová

Ve svém příspěvku bych se ráda zaměřila na to, co si lidé ve vesnickém prostředí oblékají při fyzické práci. Hlinecko patří k regionům, ve kterých se poměrně záhy lidový oděv z běžného šatníku vytratil. Během druhé poloviny 20. století ovšem došlo ke sjednocení pracovního oděvu, který si lidé oblékají při fyzické práci ve vesnickém prostředí. Do jisté míry to samozřejmě bylo ovlivněno tím, že zaměstnancům byly tzv. ošacovací pomůcky zaměstnavatelem poskytovány zdarma nebo s výrazným finančním příspěvkem. Po roce 1990 přidělování či dotování ošacovacích pomůcek výrazně ubylo, přesto si pracovní oděv zejména ve vesnickém prostředí udržel svůj charakter.

Náš výzkum jsme zaměřili na současný pracovní oděv zemědělců a drobných řemeslníků pracujících na vesnici v okolí Hlinska. Základem běžného mužského pracovního oblečení jsou tzv. modráky též montérky. Jedná se o kalhoty z bavlněné látky, které mají pohodlný široký střih. Muži nosí kalhoty do pasu, méně často kalhoty s laelem. Oblíbené jsou v poslední době i kombinézy z tohoto materiálu, které se zapínají na zip. Ke kalhotám se nosí bavlněné tričko, v chladnějších dnech flanelová, obvykle kostkovaná, košile. Navrch kabátek dlouhý mírně pod pás se zapínáním na knoflíky ke krku ze stejného materiálu jako pracovní kalhoty. Označení tohoto oblečení pojmem „modráky“ bylo dáno nejrozšířenější barevnou variantou tohoto typu oblečení, kterou je tmavě modrá. Modráky se ovšem často perou a protože barva pouští, jsou starší modráky světle modrošedé. Dnes je nabídka barevné škály pestřejší: červená, zelená, bílá i žlutá. Nejoblíbenější barvou přesto zůstává barva modrá. Výhodou tohoto oblečení, které nemění po desetiletí svůj styl a střih, je jistě cenová dostupnost, snadná údržba a pohodlné nošení. Ve volbě pracovních bot je patrná již různorodá volba daná především tím, do jakého prostředí a pro jaký druh činnosti byla obuv vybírána. Objevují se kožené pracovní boty kotníčkové, gumové holinky, ale také plátěné tenisky či tzv. botasky z umělé kůže. V zimních měsících muži na vesnici oblékají kabát zvaný vaťák. Jedná se o tříčtvrteční kabát se

zateplenou vložkou a podšívkou. Vrchní část je ušita z hrubého impregnovaného plátna. Barva těchto kabátů je obvykle khaki méně již hnědá. Samostatná zmínka patří pokrývkám hlavy, v jejichž volbě se projevuje individualita nositele. Starší generace většinou dává přednost plochým, textilním čepicím se štítkem, kterým se říká kšiltovky. Rovněž se u nich objevují plstěné barety zvané rádiovky, většinou tmavých barev. Rozšířené a oblíbené u všech generací jsou čepice z úpletu, kterým se obecně říká zmijovky. Jedná se o čepice s ohrnutým lemem, na němž je vypleten typický vzor klikaté čáry, podle kterého se čepice obecně nazývají. Čepice je zakončena malou bambulkou, v poslední době se objevily i zmijovky se štítkem. Vyrábějí se v různých barevných variantách: zelené, modré, černé, šedivé, červené. Je zajímavé sledovat způsob nošení této jednoduché pokrývky hlavy. Někdo má zmijovku frajersky nasazenou na vrcholu hlavy, jiný si ji naopak naráží do čela a další ji nosí k jedné straně. Zmijovky jsou oblíbené i u mladé generace teenagerů. K dalším rozšířeným typům pokrývek patří různé plátěné kloboučky, mnohdy s reklamními nápisy, které se velmi rychle rozšířily zejména v posledním desetiletí. Stejně tak se rozšiřují čepice se štítkem na způsob čepic sportovních klubů amerického fotbalu, NHL a podobně. Často i s nášivkami různých sportovních klubů.

Ženy se v uvedených pracovních odvětvích oblékají také do modráků. U nich však převládají kalhoty s lacllem, ke kterým nosí bavlněná trička, bavlněné roláky, nebo starší plátěné halenky. Ženy, zejména starší a střední generace, nosí i modrákové kabátky. Jinak jsou oblíbené starší propínací svetry a v chladnějších dnech opět teplý vatový kabát. V letních měsících ženy téměř bez rozdílu věku nosí šatové propínací zástěry z dederonu a pod ně případně bavlněná trička. Na nohy ženy obouvají pracovní koženou obuv, holínky nebo plátěné tenisky či botasky z umělé kůže. Ženy většinou chodí prostovlasé, v chladnějších a slunečných dnech (též v prašném prostředí) nosí pestré bavlněné šátky. Šátky většinou uvazují v týle a cípy zastrkují pod uzel.

Uvedené typy mužského i ženského pracovního oděvu jsou ve vesnickém prostředí na Hlinceku všeobecně rozšířeny. Lidé je oblékají při práci i doma, není to tedy oděv spojený pouze s určitým pracovním prostředím, ale jedná se o obecně rozšířený typ pracovního oblečení na současně vesnici.

Gegenwärtige Arbeitskleidung in der Hlinsko-Region

Die Hlinsko-Region (Ostböhmen) gehört zu den Gebieten, wo die traditionelle Kleidung sehr früh abgelegt wurde. Während der 2. Hälfte des 20. Jahrhunderts kam es zur Vereinheitlichung der Arbeitskleidung, die die Leute auf dem Lande bei der (physischen) Arbeit tragen. Das Forschungsergebnis ist aber in gewissem Maße von der Tatsache beeinflusst, daß die Arbeitskleidung meistens kostenlos oder mit großer finanzieller Unterstützung vom Arbeitsgeber bekommen wurde. Nach 1990 änderte sich zwar diese Situation, doch die Arbeitskleidung behielt den mittlerweile angewöhnten Charakter.

Die männliche Arbeitskleidung bilden eine Arbeitshose aus Baumwolle, ein T-Shirt oder kariertes Hemd, oben ein Mäntelchen unter die Taille mit Knöpfen. Im Winter trägt man noch einen erwärmten Mantel. Die Vorteile dieser Kleidung sind ihr erschwinglicher Preis, anspruchslose Instandhaltung und bequemes Tragen.

Die Frauen haben an auch eine Arbeitshose, meistens mit Vorhemd, ein T-Shirt mit oder ohne Rollkragen oder eine Leinenbluse. Die älteren Frauen tragen Mäntelchen aus demselben Stoff wie die Hose, im Sommer Wickelschürzen aus Dederon und darunter ein T-Shirt.

Kraslice na Moravě - tradice, současný stav a muzejní sbírka. Z výsledků výzkumu.

Eva Večerková

Při výzkumu kraslic, který jsme prováděli v letech 1997-1999 na Moravě,^{1/} jsme se pokusili sledovat tento kulturní fenomén z různých úhlů pohledu: předmětem našeho zájmu byla tradice barvení velikonočního vejce v rodinném a lokálním prostředí, její životnost a úloha v současné době, zajímalo nás přetrvávání tradičních zdobných technik, vliv novodobých institucí i nositelé této obyčejové tradice.

Údaje z téměř 1000 obcí ze všech okresů ukázal, že zdobené velikonoční vejce je na konci 20. století živým tradičním projevem ve všech sociálních vrstvách. Vejce přetrvalo do současné doby jako tradiční forma obdarování velikonočních koledníků (*šlaháčů*, *mrskutníků*, *pomlázkářů* atd.), byť zdaleka není jedinou; všeobecně se vedle vajíček uplatňují sladkosti, čokoláda, perník (ve tvarech napodobujících vejce). Novodobou formou dárku děvčat výrostkům a mládencům je barevná stuha uvázaná na žílu (*tatar*, *korbáč*), někdy se jménem dívky či s věnováním, což se stalo obyčejem známým a rozšířeným ve všech moravských krajích. Zdobené vejce zavěšené na větvi či položené do vzrostlého osení v misce se přeneslo do sváteční výzdoby domácností a také na hroby zemřelých jako symbol Velikonoc; s tímto zvykem se setkáme zvláště ve městech, na vesnických hřbitovech má zatím ráz individuálního projevu.

Vedle všeobecně rozšířeného barvení (za tradiční je obecně považováno barvení v cibulových slupkách) je běžná výzdoba pomocí vodových obtisků a tzv. *rostlinná batika*. S obtisky, jejichž použití na velikonoční vejce sahá jistě k přelomu století (jak dosvědčují i doklady z muzejních sbírek), a s dalšími produkty velikonočního průmyslu (pohlednice, tvary čokoládových a cukrářských produktů a jejich obaly), se na vejce přenesla novodobá schémata a symboly Velikonoc (např. *velikonoční zajíc*). Vedle těchto jednoduchých způsobů se uplatňují porůznu rozmanité, technicky a výtvarné náročnější způsoby dekorování, tradované v rodině a místě někdy po mnoho generací, jako malování voskem, obyčejně pomocí špendlíku (tato technika

nabývá na oblibě), vyškrobání, malování tuší, vodovými či jinými barvami, nových podob a řekněme i vynálezů doznala technika aplikace - slámou, přízí, textilními dekorativními technikami, olepování různými materiály. Uplatnění těchto technik vychází z individuálního zájmu, podněceného někdy rodinnou tradicí, více však v rozličných kurzech, v ženských a rodinných časopisech a také poučením ve škole (reliéfní voskování, pozitivní pomalování vejce vodovými barvami, olepování vajec různými materiály). Vždy je motivována snahou (někdy prestižní) nazdobit si pěkně velikonoční vejce, které je určeno pro příbuzenstvo, v některých případech však i pro širší okruh lidí z obce i mimo ni. V tomto základu spočívá většinou i činnost osob, pro něž se stalo zdobení kraslic uplatněním výtvarných snah i jistým druhem hobby a které se prosadily v lokálním společenství, příp. (některé z nich) předvedly své umění na soutěžích kraslic. Náročně ozdobená kraslice, zvláště vyškrobovaná a olepovaná slámou, je určena - na rozdíl od jiných, běžně barvených či jednoduše vzorovaných vajec - pro vybraný okruh lidí jako dárek s jistou hodnotou a jako taková ponechávána doma na památku. Setkáme se porůznu i s tím, že se v rodinách tvoří malé sbírky z pěkných vykoledovaných kraslic; zachytili jsme to zvláště na Rožnovsku, kde je rozšířeno a vysoce oceňováno jemné gravírování na způsob krajky či ažurové výšivky na černě zbarvených vejcích. A ještě terminologická poznámka: slovem *kraslice* jsou často označovány zdobené výdunký, zakoupené v obchodě, zatímco velikonoční koledníci jsou obdarováni *vejci*.

Tvůrcům kraslic byla věnována v naší etnografické literatuře pozornost spíše příležitostná. Statě s nestejnou výpovědní hodnotou podávají portréty žen z různých krajů a míst, věnujících se zdobení velikonočních vajíček systematicky a často po delší čas, osob vystupujících touto činností z běžného života venkovského společenství. Kraslicemi se zabývaly především ženy; mužů - i když i oni v tomto umění často vynikali - bylo nepoměrně méně. Výzkumy soustředily obsáhlý materiál z dotazníků a terénních záznamů, vypovídající o povaze této tradice a jejích nositelích ve 20. století. Dokumentují výtvarnou aktivitu žen tří čtyř generací, v časovém rozmezí téměř sta let.

V našem příspěvku jsme se soustředili na současné aktivní tvůrce kraslic. Východiskem je vzorek 220 žen různého věku (z nich

nejstarší nese letopočet narození 1905, nejmladší 1979), které zdobí vejcce po delší čas, staly se v místě, příp. i mimo ně, svou činností známé, vystavují své kraslice na velikonočních výstavách, příležitostně je zasílají na soutěže. Kraslice zdobí ženy všech věkových kategorií a na různých místech. Na prvním místě tu stojí otázka z jakých zdrojů vychází jejich činnost, u koho se o toto umění zajímaly, kde nabyly informace potřebné pro svou tvorbu, jak byl podnícen jejich zájem.^{2/} Pro 20. století jsou příznačné dva vzájemně souvisící procesy, na nichž spočívá kulturní tradice a zakládá se i kraslicová tvorba: vedle diachronního předávání kulturních jevů, typického pro minulé vývojové etapy, dochází k předávání synchronnímu, prostřednictvím školy, novodobých institucí, hromadných sdělovacích prostředků.

Lokální a regionální tradice

Do dnešních dnů žije na některých místech na Moravě povědomí o způsobu zdobení velikonočních vajíček, charakteristickém pro místo či kraj po několik generací. Lokální dekorativní styl se projevoval určitou technikou, barevností, motivikou. O krajových technicko-ornamentálních typech kraslic, či *kraslicových okrscích* podal před lety charakteristiku A. Václavík (1959, 342-349), naše zjištění ji doplňují o vývoj ve druhé polovině 20. století. Do současné doby se regionální tradice udržela v různé intenzitě na Rožnovsku (gravírování), Kyjovsku a Hodonínsku (gravírování), Hustopečsku (reliéfní zdobení barevnými vosky), na Ostrožsku a Veselsku (lineární batika), Telčsku (batikování slzovitého typu), Kloboucku a Ždánicku (prolínání více technik - reliéfní voskování, gravírování, gravírování a kolorování), na Břeclavsku (gravírování a kolorování), oslabeně na Vsetínsku, Zlínsku, Uherskobrodsku (lineární batika, gravírování), ve svých posledních tvůrčích doznívá na západním Uherskohradištsku, Blanensku a Novojičínsku (gravírování). Zřídka, spíše výjimečně se dnes setkáme s vyleptáváním vzoru na obarveném vejci (kyselinou, octem), výrazně se zúžil rozsah lineární batiky, naproti tomu nabývá na oblibě malování voskem slzovitého typu (pomocí špendlíku) v obou technických variantách.

Povědomí o lokální tradici přetrvává nejsilněji v generaci žen nejstaršího až středního věku (90-50 letých), které tvoří v jejím rámci. Zdobení velikonočních vajíček se zúčastňovaly mnohdy už v dětství,

přejímaly je od svých matek, babiček, sousedek - žen, které v obci platily za význačné malířky, a podílely se nezřídka na jednoduchých fázích dekorování. Starý způsob mezigeneračního předávání kulturních projevů na základě přímého kontaktu v současné době přetrvává, dotýká se i zcela mladých žen, zůstává jedním z faktorů životnosti kraslicové tvorby. Lokální a regionální tradice je rámcem, v němž si tvůrci kraslic - dnešní i dřívější - utvářeli svůj rukopis. K inspiračním zdrojům patří pohlednice - což je záležitost staršího data, sahající do doby, kdy se tento artefakt masové kultury stal obecně užívaným, ale i výšivka na textilu, keramika, grafika v poutních tiscích, ryté sklo aj. Lokální typ kraslic se utvářel v kontextu jiných živých dekorativních projevů, hlavně na textilích (výšivka, malba na krojových stuhách), např. na Podluží, na Kyjovsku, na Rožnovsku. Schopnosti žen byly rozdílné a tak se postupně vymezovala působnost těch, které k tomu měly schopnosti i zájem, provázený mnohdy i potřebou zlepšit si materiální situaci, a které si svým uměním získaly uznání vesnického společenství. Zdůraznění *individuálního*, jež je příznakem kraslicové tvorby ve 20. století, zvláště v jeho druhé polovině, je také podmíněno prestiží žen, snahou vyniknout na veřejnosti. Přispěly k tomu i soutěže *o nejkrásnější kraslici*, pořádané v posledním půlstoletí na regionální i celostátní úrovni.

Rodinná tradice v jiném lokálním prostředí

- to vystihuje tvorbu žen, které se přistěhovaly do prostředí, kde povědomí o lokální či krajové tradici ornamentálního zdobení zaniklo a kde uplatňují a rozvíjejí kraslice tradované v rodině a příznačně pro bývalý domov. Obyčejně se svou tvorbou prosadily v novém prostředí či alespoň v širším okruhu příbuzných a známých; některé z nich našly své žáky a pokračovatele.

Důležité je zjištění původu lokálního technicko-ornamentálního typu výzdoby v místě. K této okolnosti nebylo při výzkumech dostatečně přihlíženo, což někdy vede k zkreslujícím závěrům. Znalosti o tom, které se zpětně zjišťují už jen velmi obtížně, by vysvětlily mnohé v proměnách kraslicového zdobení v minulosti.

Na jižní Moravě - v nově osídlených i starousedlických obcích - se uplatnily ženy pocházející z Horních Bojanovic (Hustopečsko), kde malování barevnými vosky v reliéfu patří dodnes k svébytnému projevu

lokální kulturní tradice a tak je také v obci všeobecně pocítováno. Podobně i ženy z Borkovan (brněnské Kloboucko), kde se v meziválečném období rozvinula podomácká výroba kraslic, zdobených gravírováním a kolorováním. Uplatnily se další regionální formy kraslicové tradice, živé ve 20. století; např. z Blanenska, západního Uherskohradištska, z Chrudimska, z Valašska, ba i z východního Slovenska (okolí Humenného), kde je doposud malování voskem (typu *špendlíkové* batiky) živým etnokulturním faktem.

Ženy navazují na rodinnou tradici, která ve smyslu technického postupu, barevnosti a motiviky) je základem jejich tvorby, a zůstávají v jejím rámci, někdy do tohoto fondu včleňují nové prvky, inspirované krajem, v němž žijí. Původní regionální znakovost se oslabuje.

Individuální tvorba

je příznačná pro skupinu žen, jejichž přístup k zdobení kraslic je zcela samostatný, motivovaný zájmem o tento tradiční výtvarný projev; zdrojem poučení se jim staly jednak rodinné časopisy s návody na zdobení velikonočních vajíček a příležitostné publikace vesměs nízké odborné úrovně, často propagující netradiční postupy a vyslovené kýče (*Praktická žena, Dorka, Ateliér Květen, Rady a nápady pro celou rodinu*, publikace Marie Brahové^{3/} aj.), jednak příležitostné seznámení s kraslicemi na výstavách a v muzeích, u známých, spolupracovnic, tedy viděné kraslice aj. Ženy většinou aplikují způsoby zdobení, které se jim líbí a to jak tradiční (ponejvíce reliéfní voskování a batika slzovitého typu), tak i nové, řekněme *módní*, které přinášejí populární publikace (pozitivní malování tuší, techniky aplikace - pokrytí vejce háčkovanou krajkou, oplétání vejce včelařským drátem, olepování bavlnkou - duhovou perlovkou, frivolitkou, perforování skořápky - tzv. *dírkované* kraslice aj.). Nezřídka zkoušejí více dekorativních způsobů, používají málo vhodné barvy a materiály (např. lesklé sprejové laky, balakryl, voskové pastely). Podobně jako v předchozích případech jsou jim zdrojem inspirací pohlednice, obrázky v časopisech, vzory na vyšívání a háčkování, ba i válečkový dekor na zdi. Po výtvarné a zejména estetické stránce jsou výsledky jejich práce dosti rozdílné. Ale i v prostředí, kde žije tradiční způsob ornamentování, některé ženy tvoří jinak, než je zvykem v místě, než určuje lokální tradice.

Pěstování tradice - kurzy

Specifickou vrstvou současné tradice - či spíše její odnož - reprezentuje tvorba žen, které získaly poučení v kurzu, pořádaném různými institucemi v místě (nejčastěji *Svaz žen a Městské kulturní středisko*, příp. *Klub lidové tvorby*) či v dětství ve škole (ZŠ, ZŠU), v nichž jako lektoři působili také tradiční tvůrci. Speciální kurzy, z nichž vzešlo několik dnešních výrobců, pořádalo také *Ústředí lidové umělecké výroby*.

Takové akce zaměřené na oživení kraslicové tradice byly pořádány už dříve v minulosti; připomeňme v této souvislosti kurz zdobení kraslic lineární batikou v Ostrožské Nové Vsi, Nivnici, v Blatnici a Vnorovech, kterou v roce 1941 organizovala společnost *Slovácké lidové umění moravské* (SLUM) v Uherském Hradišti; přednáškami se jich účastnil A.Václavík. Malování kraslic bylo včleněno do výukového programu *školy lidového umění* v Hroznové Lhotě (ve školním roce 1942/43).^{4/} O pěstování kraslic na školách máme zprávy z různých míst z první poloviny 20. století; v druhé polovině zintenzivnělo a dnes je běžné i ve školách mateřských. Tento jev - s jeho reflexí na životnost a podobu kraslicové tvorby - může být námětem samostatné statě. Činnost pedagogů mělo jak krátkodobý a lokální význam, tak i širší působnost, jak je toho dokladem činnost V. Bělíka (1900-1990), jenž svými kurzy a populárními publikacemi ovlivnil životnost a podobu kraslicové tradice (vosková batika) na Třebíčsku, vytvořil typ tzv. *horáckých* kraslic a našel pokračovatele, pracující v jeho stylu.^{5/} Významně ovlivnila kraslicovou tvorbu na Moravě učitelka J. Kubičková-Kummerová; ve čtyřicátých letech prosazovala na školách na Vyškovsku - mezi žáky a učitelkami ručních prací - zdobení kraslic slámou, pro něž se vžil název *hanácké*. Z této „kurzovní tradice“ vzešla řada tvůrců. Do lokální kraslicové tradice vstoupila řada dalších, méně známých osob.

Motivace zdobení kraslic

Zdobení kraslic je téměř výlučně sezónním jevem, pro většinu žen zálibou, koníčkem, což samy vyjadřují charakteristikou pro *vlastní potěšení, pro radost sobě a druhým, pro zachování rodinné tradice*. A také příležitostí uplatnit svou dovednost, ukázat něco jiného, než je v obci zvykem, třeba i na velikonočních výstavách. Některé z těchto

žen navíc pociťují potřebu předat své znalosti a zkušenosti dětem. I dnes se u převážně většiny žen kraslice vážou s tradičním velikonočním obdarováním. Kraslice zdobí především pro velikonoční koledníky v okruhu příbuzných, sousedů a známých. Přetrvává zvyk známý z minulosti a příznačný pro starší generace a v krajích s kontinuitou tradiční kultury, že známé tvůrkyně zdobí kraslice ve větším množství pro širokou obec zájemců v místě a okolí za jistý druh úhrady (dříve naturální, v syrových vejcích, pak peněžní). Ještě připomeňme, že se vytvořila diferenciací v druzích kraslic v hodnotovém ohledu, což je patrné zvláště v krajích s tradicí gravírovaných kraslic, např. na Kyjovsku a Rožnovsku. Takové kraslice, na nichž je patrná technická dovednost a pracnost, jsou určeny pro okruh rodiny, přátel a nejbližších sousedů, jako památka. Pro běžné koledníky pro spotřebu ženy zdobí plná vejce (barvená, s otisky rostlin, pozitivně malovaná s dětskými náměty aj.).

Druhým podnětem k tvorbě kraslic je komerční zájem. Sezónní výroba kraslic pro městské trhy sahá hluboko do 19. století. S kraslicemi chodili před Velikonocemi na trh do blízkého města ba i do vzdálených oblastí sami jejich tvůrci, nebo je od nich vykupovaly podomní obchodnice. Byly to kraslice z Borkovan, ze Skalky u Kyjova, z Přemyslovic, z Horních Bojanovic, z Polešovic aj., s výrobkyněmi z Vnorov se setkáváme na předvelikonočních trzích v Brně a v Praze dodnes. Kraslice z Ostrožské Nové Vsi se tak dostávaly daleko od místa, kde vznikly, na Podluží, na Litovelsko, jak jsou pro zprávy z počátku 20. století. I to může být důvodem, proč se tyto kraslice objevují ve sbírkách muzeí v různých regionech. Zvláště pro chudobnou rodinu znamenaly kraslice příležitost zlepšit svou životní úroveň a tak se často na jejich výrobě podíleli mnozí její členové. Produkce ve velkém měřítku pro obchodní organizace se rozvíjela od počátku 20. století v družstvu *Záduha* (1890-1996) a v *Ústředí lidové umělecké výroby* (1959-1992), s nimiž byly spojeny vynikající tvůrkyně nejstarší generace. Tyto instituce dávaly příležitost k výtvarnému, současně podchytily vynikající tvůrkyně, ale také usměrňovaly kraslicovou tvorbu podle svých měřítek - komerčních i estetických.

Poznámky:

- 1/ V rámci grant. projektu MK ČR *Kraslice na Moravě - tradice, současnost a muzejní sbírka*. Výsledky výzkumu budou zahrnuty do souhrnné práce o kraslicové tradici na Moravě.
- 2/ Několik portrétů vybraných tvůrců, reprezentujících jednotlivé skupiny, podávám ve stati *Dva příspěvky na téma kraslic a jejich tvůrců*. *Folia Ethnographica*, 33 (1999) v tisku.
- 3/ *Malovaná vajíčka, Kraslice pokaždé jinak* aj. Jsou mezi ženami dosti rozšířeny.
- 4/ Materiály z archivu Slovákckého muzea v Uh.Hradišti, H-3234.
- 5/ V. Bělík, *Vzory na horáckých kraslicích*, OKS Třebíč, nedat.

Literatura:

- B. Grunda: *Kraslice z Blanenska. Národopisné aktuality* (dále NA), 11 (1974) 115-120.
- R. Habartová: *Kraslicová tvorba v Ostrožské Nové Vsi*. In: *Slovácko*, 38 (1996) 53-60.
- J. Jančář: *Malířka kraslic - Antonie Zalubilová*. NA, 8 (1971) 145-148.
- E. Jelínková: *Malířka kraslic z Loučky*. *Vlastivědný sborník*, 23 (1979) 37-42.
- P. Marek: *Lidová umělkyně Anna Kašparová*. NA, 22 (1985) 175-180.
- J. Orel: *Malířka kraslic Marie Gavalová*. NA, 3 (1966) 21-27.
- J. Orel: *Tři malířky kraslic*. NA, 17 (1980) 23-29.
- G. Směříčková: *Krasličářka Hermína Otépková ze Starého Města*. In: *Slovácko*, 35 (1993) 81-86.
- A. Václavík: *Výroční obyčeje a lidové umění*. Praha 1959.
- E. Večerková: *Jarní obyčeje na Hané - tradice a současný stav (předvelikonoční obchůzky - pomlázka - kraslice*. In: *Sborník z V. konference o lidové kultuře Hané, Vyškov 1998*, v tisku.
- E. Večerková: *Kraslice na jižní Moravě (Kyjovsko)*. In: *Jižní Morava. Vlastivědný sborník*, 35 (1999), sv. 38, s. 139-156.

E. Večerková: O kraslicích olepovaných slámou. Vlastivědný věstník moravský 1999/4, v tisku.

E. Večerková: Slámou vykládané kraslice na Moravě ve 20. století. Folia Ethnographica, 28 (1994) 55-72.

E. Večerková: Učitelé, děti a „hanácké kraslice“. Příspěvek k otázce pěstování tradičních kulturních forem ve 20. století. In: Lidová kultura na Hané. Sborník příspěvků z III. odborné konference 23. - 24. 11.1993. Olomouc 1994, s.79-87.

E. Večerková - R. Habartová: O vyškrabovaných kraslicích z okolí Uherského Hradiště. In: Slovácko, 40 (1998) 42-55.

Geschmückte Ostereier in Mähren – Tradition, gegenwärtige Situation und die Museumssammlung.

(Von den Forschungsergebnissen.)

In den Jahren 1997 – 1999 wurde in Mähren ein Forschungsprojekt realisiert, das mehrere Aspekte der Tradition des Ostereierschmückens verfolgte: im Mittelpunkt des Interesses standen die Tradition der Färbung der Ostereier in den Familien, ihre Aufgabe in der Gegenwart, das Überleben der traditionellen Ziertechniken, der Einfluß der neuzeitlichen Institutionen, die Träger der Tradition.

Neben der einfachsten Ziertechnik – dem Färben – werden auch manche von modernen Mitteln beeinflusste Techniken angewandt. In der Forschung wurden festgestellt mehr als 200 Personen, die sich bis heute mit dieser Tätigkeit beschäftigen, es handelt sich dabei vor allem um Frauen in verschiedensten Alterskategorien. Die Autorin konzentrierte sich in ihrer Forschung besonders auf ihre Inspirationsquellen: für konkrete Regionen waren einst charakteristisch bestimmte Techniken und Vorgänge; die Unterschiede verschwanden mit der Zeit, doch es entstehen neue Methoden.

Das Bewußtsein über lokale Tradition überlebt vor allem bei Frauen im Alter gegen 50 Jahre, denn sie erlebten sie schon in ihrer Kindheit. Individuelles Schaffen ist in gewissem Maße beeinflusst von

Frauenzeitschriften, vor allem bei der Anwendung der nicht traditionellen Ziertechniken. Von bestimmter Bedeutung waren in diesem Zusammenhang auch die von dem Frauenverband, kulturellen Zentren u. a. organisierten Kurse.

Die Gründe fürs Schmücken der Ostereier sind in der ersten Reihe Freude am Schaffen und das Gefühl, daß man jemandem anderen Freude bereiten kann. Ferner ist das natürlich auch das kommerzielle Interesse, das auf unserem Gebiet die Tradition schon seit dem ersten Drittel des 20. Jahrhunderts hat.

Etnografické výzkumy všedního života i svátečních aktivit českých horníků

Olga Skalníková

Na příští rok 2000 připadne 700leté výročí vydání horního zákoníku „*ius regale montanorum*“, kterým český panovník Václav II. v r. 1300 kodifikoval předpisy, kterými se měli a museli řídit horní úředníci. Zákoník se opíral o staré horní právo, především jihlavské z r. 1249. Je to důležitý pramen, svědčící o neobyčejném významu a vyspělosti tehdejšího českého hornictví, který jistě bude připomenut a hodnocen při připravovaných oslavách v Kutné Hoře a v dalších současných i bývalých centrech rudného a uhelného dolování.

V r. 1949 ve výročí 700 let jihlavského horního práva spojeného s nebývalou kulturní aktivitou směřovanou k poznání hornictví, došlo také k prvnímu kontaktu národopisců s hornickým prostředím a hornickou kulturou. Výsledkem výzkumů v českých a slovenských důlních revírech byla útlá knížečka „*Lidová poesie hornická*“¹, shromažďující hornické písně, básně a popěvky z několika českých a slovenských revírů. Podnět k výzkumu dalo tehdy kulturní oddělení prezidentské kanceláře a jeho duch se uplatnil i v zarámování této publikace.

Zúčastnila jsem se výzkumu na Příbramsku a tamější hornické prostředí a tradice mne natolik upoutaly, že se hornické Příbramsko stalo předmětem mé disertační práce. Práce nebyla na katedře národopisu přijata s odůvodněním, že téma do národopisu nepatří. Obhájila jsem tehdy práci na katedře československých dějin. Zůstala jsem přesvědčena, že výzkum hornictva do národopisu patří a nebyla jsem sama, kdo byl stejného názoru. V Brně to byli kolegové K. Fojtík a O. Sirovátka, i na pražské filosofické fakultě se mladší generace studentů připravovala na výzkum na Karvinsku. Tématika našla také pochopení u slovenských národopisců. Všem šlo o to prokázat, že výzkum života horníků není dobou ovlivněný pochybný experiment, ale potřebné rozvíjení a rozšíření předmětu národopisu. Teprve první výsledky z konce padesátých let dokázaly těm, kdo se chtěli dívat a

dívali se objektivně, životnost tohoto tématu a nové obzory, které se na této půdě před národopisem otevíraly.

Letos je tomu 40 let, kdy se v nakladatelství „Academia“ objevila monografie „Kladensko“ Život a kultura průmyslové oblasti², zpracovaná kolektivem pracovníků pražského ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, která přinesla obraz hornické kultury Kladenska s podstatným a rozsáhlým podílem hornického folklóru slovesného a hudebního, zcela novým fenoménem v dosavadní struktuře českého folklóru. Následovala monografie „Rosicko-Oslavansko“³ s podtitulem Život lidu v kamenouhelném revíru, autorů K. Fojtíka a O. Sirovátky. Oběma dílům předešla slovenská publikace „Banicka dedina Žakarovce“⁴, která byla výsledkem studia slovenské vesnice s rudným dolováním, zpracovaná kolektivem etnografů a folkloristů z Národopisného ústavu Slovenské akademie věd. Tyto tři monografie po prvé zmapovaly dosud málo známé prostředí a přinesly množství zajímavého a mnohdy unikátního materiálu.

Nové téma a jeho zpracování bylo přijato se zájmem i kriticky. Je třeba říci, že mělo i málo kritické obdivovatele a naopak i více než tvrdé kritiky. Ale i to je logické a kdyby nebylo kritiky, nové myšlenky by se dále nerozvíjely.⁵

Přes své nedostatky, pramenící především z novosti tématu a nezkušenosti s jeho zpracováním, staly se tyto tři monografie mezníkem. Vstoupily prověrkou času mezi základní oborovou literaturu, přinesly i řadu doprovodných studií a od jejich vydání se problematika výzkumu hornického života stala trvalou součástí českého i slovenského etnografického studia. Zdůrazňuji – českého a slovenského -, protože od počátku byl tento výzkum a jeho výsledky vzájemně konfrontován, jak vzájemnou účastí některých pracovníků při výzkumech, tak společnými diskusemi a recenzní činností v odborném etnografickém tisku.

Dalším významným rysem nejen počáteční fáze výzkumů českého hornictva byl rozhled po podobných výzkumech v jiných zemích. Návštěvy a diskuse s takovými odborníky jakými byli např. prof. G. Heilfurth z Marburgu, autor závažných publikací o životě horníků⁶, V. J. Krupjanskaja autorka rozsáhlého výzkumu hornicko-hutnické oblasti na Urale⁷, montanisté z Polska⁸, z bývalé Německé demokratické republiky, odborníci z hornického muzea v Bochumu

v NSR s těmi všemi se udržovaly úzké pracovní svazky, společná byla i účast na odborných konferencích. Tyto vztahy přispěly k upřesnění orientace výzkumů a přinesly důležitý srovnávací materiál.

Po dokončení výzkumů na Kladensku byl v r. 1959 započat výzkum oblasti úpicko-svatoňovické. Úpicko a Svatoňovicko mělo mezi českými hornickými oblastmi specifické postavení. Na poměrně malém území se tu stýkaly dva druhy průmyslové výroby – důlní činnost a textilní průmysl. Ačkoliv oba způsoby výroby byly diametrálně odlišné, dlouhodobými tradicemi si byly velmi blízké. Navíc, oblast sousedila s Kladskem, etnicky a etnograficky zajímavou enklávou, kdysi v pruském, nyní na polském území. Také Kladsko mělo tradice dolování.⁹ Z výzkumu byla vytěžena řada přínosných studií a přitažlivým etnografickým terénem zůstává oblast doposud.¹⁰

Ze zkušeností, získaných při výzkumech na Kladensku, Rosicko-Oslavansku, na Svatoňovicku spolu s konfrontací s výzkumy na Slovensku vycházela příprava monografie ostravské průmyslové oblasti, započatá v r. 1962. Ostravsko nebylo neznámým terénem díky etnografické a folkloristické práci pracovníků Slezského studijního ústavu /později základu Slezského ústavu ČSAV/ a bohatých materiálů, publikovaných v dvanácti ročnících časopisu „Radostná země“.¹¹

I na Ostravsku byla zvolena pro výzkum forma týmové práce, v záměru byl široký kolektiv za účasti slovenských etnografů, kteří měli zpracovávat problematiku ostravských dělníků slovenské národnosti i horníků dojíždějících z přilehlých Kysúc. Původní plán musel být z praktických důvodů zúžen /nebylo možné zajistit dlouhodobý společný výzkum/, přesto se podařilo zařadit do monografie nová témata, v dřívějších výzkumech neřešitelná. Týkalo se to především výzkumu romské problematiky¹² a postavení slovenských horníků¹³. Přínosem pro etnografickou práci na Ostravsku byly historické a demografické studie ze Slezského ústavu ČSAV a z dalších ostravských historických pracovišť, zvláště studie o imigraci z polské Haliče a její adaptaci v nových podmínkách¹⁴.

Ostravská monografie byla uzavřena v r. 1969 šestisetstránkovým rukopisem který se bohužel nedočkal vydání. Ale dílčí práce o hornickém bydlení¹⁵, zemědělském hospodaření horníků¹⁶, o rukodělné práci v dolech¹⁷, o zvycích a obřadech kalendářního roku¹⁸,

o hornických slavnostech¹⁹ a o hornickém folklóru byly v průběhu let publikovány ve sbornících a časopisech a svědčí o bohatosti a specifčnosti hornického všedního i svátečního dne²⁰.

Také důležitý severočeský revír neunikl pozornosti etnografů. Od studie o vymezení oblasti přes studie o způsobu bydlení horníků a o všedním životě v hornických osadách a sídlištích²¹. Přínosem tohoto výzkumu byla konfrontace způsobu života českých a německých horníků a záchranný sběr hmotných dokladů kultury z vesnic a osad zanikajících v důsledku povrchové těžby uhlí.²² Do konce šedesátých let byla výzkumy a publikováním jimi získaných materiálů pokryta problematika hornického všedního i svátečního života ve většině rudných a uhelných revírů v Čechách a na Moravě. Kladensku byla věnována monografie, v severočeském revíru se výzkumy zaměřily především na postup osídlení českým živlem, stavebními a sídelními formami, výzkumem materiální kultury horníků. Ve svatoňovickém a plzeňském revíru to byl především výzkum sídelních forem a hornických kolonií. Na Moravě vznikla monografie o Rosicko-Oslavansku, rukopisná monografie o Ostravsku, dílčí studie o hornictví na Hodonínsku.²³

Pokud jde o jednotlivé formy materiální kultury největší pozornost byla při výzkumech věnována hornickým koloniím ve všech revírech a to nejen jejich stavebním formám, ale i sociálním podmínkám života jejich obyvatel a vztahům rodinným i sousedským.²⁴ Hornická strava také nezůstala stranou pozornosti, zvláště na Kladensku²⁵, Příbramsku²⁶ a Ostravsku. Se stravou úzce souviselo sledování zemědělského hospodaření horníků, které bylo nezbytnou součástí existence hornických domácností. Cenná byla práce na poznání nástrojů, technik rukodílné techniky v dolech před rozšířením důlních strojů. Hornickému oblečení všednímu i svátečnímu – uniformám a krojům se dostalo pozornosti ve výše uvedených monografiích, hlouběji byly zpracovány až v následujícím období, zvl. v osmdesátých letech.

Těžištěm výzkumů byla pozornost věnovaná duchovní a sociální kultuře, rodinným a společenským vztahů zvl. sousedství a bohatému dělnickému folklóru. Nedošlo v širší míře na otázky interetnických vztahů /výjimkou byly práce ze severočeského a ostravského revíru/, ani na důkladnější srovnávací studie o vztazích

mezi jednotlivými revíry. Ojedinelé byly i návraty do starších období – středověkého dolování.²⁷

Další období sedmdesátých až devadesátých let znamenalo pro výzkum všedního i svátečního života horníků určitý posun od určité výlučnosti zájmu k jeho zařazení jako součásti etnografického výzkumu dělnictva a města. Tak se např. v rámci kapitoly v „Západočeské vlastivědě“ nazvané „Podíl dělnictva na utváření národopisného obrazu kraje“²⁸ dostalo horníkům pozornosti zvláště pokud šlo o jejich bydlení v koloniích, popisu a vyobrazení stejnokrojů. Etnografické studium hornictví mělo nadále publikační platformu vedle „Českého lidu“²⁹ v „Rozpravách Národního technického muzea – Studiích z dějin hornictví“³⁰ tak v bohužel zaniklém „Podbrdském vlastivědném sborníku“ cele se věnujícímu Příbramsku³¹, a ve sbornících „Hornická Příbram ve vědě a technice“, kde pravidelně byly uveřejňovány etnografické příspěvky³² a kde bylo možno uplatnit etnografika i v samostatných publikacích. Byl to např. komentovaný výběr hornických písní „Již opět z věže zaznívá“, nebo monografie „Pět století hornického kroje“³³, zpracovávající hornický kroj od středověku, jeho proměny k hornickým uniformám a to jak na českém, tak slovenském území. Hornickému oblečení byla věnována pozornost i v kontextu s dobovou módou a pramenným studiem.³⁴

Soustředěnou pozornost si zasloužila také hornická lidová tvořivost. Horníci byli zvláště zručnými řezbáři a zvláště na Příbramsku kvetlo lidové řezbářství jak pro potřeby poutního místa Svatá Hora, tak pro domácí zdobnou potřebu v období vánoc a velikonoc. Téměř v každé hornické rodině se po generace uchovávaly vánoční betlémy, v mnoha rodinách se uchoval i zvyk instalovat v domácnosti o velikonocích Boží hrob. Příbramské betlémové figurky zvané „daráci“ byly i významným artiklem vánočních trhů a zaobírali se jimi nejen horníci, ale i jejich ženy ve specializovaných dílnách.³⁵ Specifika hornických svátečních dnů se navenek projevovala při hromadných vystoupeních hornictva v den svátků hornických patronů sv. Prokopa a sv. Barbory tzv. „parádami“, při kterých vystupovali horníci ve svých slavnostních krojích, s hornickými hudbami a písněmi. Popis těchto parád a dalších slavnostních příležitostí, jakými byly průvody a holdování panovníkům a jiným hodnostářům, byl v minulých letech obohacen díky etnografickému studiu archivních materiálů, i záznamům z úst nejstarších pamětníků.³⁶

Zvláštní pozornosti by si zasloužil i hornický folklór, písně, vyprávění, humorky, vtipy a škádlivky. Doufejme, že se toho chopí někdo z folkloristů. Přírůstek publikací, studií a článků v posledních letech k tomu vyzývá.

Uvedla jsem v úvodu této studie, že česká a slovenská etnografie od počátku studia hornictva pracovala ve vzájemné spolupráci i když se přístupy a rozsah studia samozřejmě lišily. Po zveřejnění monografie Žakarovce se národopisný výzkum horníků nadále rozvíjel svou svěbytnou, problémům slovenského národopisu odpovídající cestou. Úloha byla postavena tak, aby se objasnil vliv industrializace na slovenskou lidovou kulturu. Práce z šedesátých let se zaměřovaly jednak do lokalit s tradiční hornickou kulturou³⁷, jednak sledovaly adaptaci horníků pocházejících ze zemědělství v novém prostředí pracovním i životním. Slovenští etnografové přinesli do výzkumu hornictva nové pohledy, zvláště z hlediska transformace živých vesnických lidových tradic do dělnického prostředí. Autoři i z mladší generace dokonale ovládají tradiční materiál a proto vidí rozdíly transformační i inovační v novém prostředí.³⁸ Takovým dokladem je pojetí monografie Hont, kde je věnována patřičná pozornost hornictví a horníkům.³⁹

Předložený referát nemohl jít do podrobností a nevyčerpal beze zbytku vše, co bylo vyzkoumáno, napsáno a publikováno o všedním i svátečním životě horníků. Avšak v současné době, kdy útlum dolování zasáhl už téměř všechny naše revíry, pokládám za vhodné upozornit na to, čeho se v etnografickém výzkumu hornictva dosáhlo a co může být svědectvím o užitečnosti tohoto výzkumu. Dnes už sice neplatí propagandistické heslo „Já jsem horník, kdo je víc“, avšak nepominula specifičnost života této početné skupiny dělníků podzemí, kteří po staletí obohacovali nejen státní pokladny, ale především kulturu této společnosti.

Památky na hornictví se přesunuly do hornických muzeí, které přinášejí návštěvníkům poučení a mnohde, jako tomu je v Kutné Hoře, v Příbrami a Ostravě jim umožňují nahlédnout i do podzemí, které bylo po staletí pracovištěm horníků. O dolování poučují i mnohé naučné stezky např. na Kladensku, Svatoňovicku a jinde. Hornictví tedy dále žije i když v jiných formách a jiným způsobem.

Poznámky:

- 1/ Lidová poezie hornická, Praha 1950
- 2/ „Kladensko“, Život a kultura průmyslové oblasti. Praha 1959
- 3/ „Rosicko-Oslavansko“ Život lidu v kamenouhelném revíru. Praha 1961
- 4/ „Banická dedina Žakarovce“. Bratislava 1956
- 5/ Srv. polemiky v časopise „Československá etnografie“.
- 6/ G. Heilfurth, „Glück auf“, Essen 1958, „Das Bergmannslied“, Kassel und Basel, 1954, „Bergbau und Bergmann in der deutschsprachigen Sagenüberlieferung Mitteleuropas“. Marburg 1967
- 7/ V. Ju. Krupjanskaja, „Kul'tura i byt' gornjakov i metallurgov Nižnego Tagila /1917-1970/“, Moskva 1974
- 8/ J. Ligęza - M. Żywirska, „Zarys kultury górnicej“. Katowice 1964
- 9/ O. Skalníková, „Dolování na kladském pomezí“. Studie z dějin hornictví 8, Rozpravy Národního technického muzea 69, Praha 1978, 143-150
- 10/ L. Procházka, „Přeměna zemědělské obce Malé Svatoňovice /o. Trutnov/ v hornickou lokalitu“. /kolonie Mexiko a charakteristické rysy bydlení horníků v oblasti M. Svatoňovic/. Český lid 75, 1988, 138-141
- 11/ A. Robek, „Způsob života horníků v koloniích v Doubravě v 90. letech minulého století“. Radostná země 5/1955, 104-115
- 12/ Život ostravských Romů zkoumala Eva Davidová. E. Davidová, K cikánské problematice na Ostravsko-karvinsku. Radostná země 11/1961, 73-80, E. Zábranová - Davidová, Cikánské obyvatelstvo v Orlové, Doubravě a Karviné. Radostná země 8/1958, 1-9
- 13/ A. Pranda, „Vznik a rozvoj doplnkových zamestnaní na Kysuciach“. Slovenský národopis I 3/1965, 431-482, 14/1966, 3-64
- 14/ Studie M. Myšky a B. Pitronové
- 15/ J. Bílek, „Staré hornické kolonie v Ostravsko-karvinském revíru“. Topografie, stav a perspektivy. V: Studie k vývoji ostravské průmyslové oblasti. Ostrava 1966, 127-158
J. Noušová, „K počátkům výstavby dělnických obydlí v ostravsko-karvinském kamenouhelném revíru“ /Řešení bytové otázky horníků rakouským státem a Společností Severní dráhy Ferdinandovy ve 40. až 60. letech 19. století./ Zpravodaj komise pro dějiny závodů v ČSSR č. 11 1982, 27-41
- 16/ J. Šťastná, „Zemědělské hospodaření dělníků na Ostravsku“. Český lid 54/1967, 1-15

- 17/ J. Janotka, „Rukodělná práce a nářadí v dolech ostravsko-karvinského revíru v 19. století“. Český lid 56/1969, 273-294
- 18/ O. Skalníková, „Staré zvyky, obřady a obyčeje na Ostravsku“. Ostrava 15, 1989, 352-373
- 19/ O. Skalníková, „Hornické slavnosti na Ostravsku v 19. století a na počátku 20. století“. Český lid 53/1966, 349-354
- 20/ Např. A. Satke, „Úsměv a smích“, anekdoty a humorky slezského venkova a hornického Ostravska, Ostrava 1991
- 21/ J. Vařeka, „K otázce vzniku a vývoje etnografického regionu v průmyslové oblasti severních Čech“. Český lid 57/1970, 190-198
 týž „Doplňková zaměstnání horníků na Mostecku se zvláštním zřetelem k dnes už zaniklé obci Souš“. Český lid 56/1969, 1-8
 týž „Vývoj dělnického interiéru a způsobu bydlení horníků v oblasti Mostu a Duchcova“. Český lid 58/1971, 1-15
 L. Štěpánek, „Horníci a dělníci ve Svatavě na Sokolovsku“. Český lid 58/1959, 76-89
- 22/ Předměty byly umístěny do depozitářů Národopisného muzea v Praze.
- 23/ V. Frolec, „Z výzkumu hornického obydlí na jižní Moravě“. Věstník Národopisné společnosti československé 1961, č. 1, 1-2
- 24/ J. Noušová, „Hornická kolonie dolu Hlubina v Ostravě“. Etnografie dělnictva 8, Národopisná knihovna 18. ÚEF Praha 1977, 199-210
 táž „Stavební vývoj hornické kolonie dolu Hlubina v Ostravě v letech 1868-1975“. Ostrava 9, Sborník příspěvků k dějinám a výstavbě města, Ostrava 1977, 218-235
 táž „Hornická kolonie. Úvaha o potřebách a možnostech výzkumu hornických osad“. Slovenský národopis 24/1976, č. 2, 203-208
 J. Vařeka, „Hornická kolonie v Oseku u Duchcova“. Český lid 61/1974, č. 4, 107-203
 M. Bělohávek, „Život a bydlení v hornické kolonii v Liticích u Plzně“. V: České dělnictvo I. Dělnické obydlí a bydlení. ZKSVI č. 5/1986
 J. Jansová, „Hornická kolonie v Nýřanech u Plzně“. Český lid 67/1980, č.3, 160-170
- 25/ O. Skalníková, „Hornická strava na Kladensku v devadesátých letech minulého století“. Československá etnografie 4/1956, 392-400
- 26/ J. Šťastná, „K výzkumu stravy na Příbramsku“. Vlastivědný sborník Podbrdská, 13, 1978, 93-95

- 27/ O. Skalníková, „Tradice v českém dolování na stříbro“. V: Hornická Příbram ve vědě a technice 1971. Sekce Stříbro v dějinách, technice a umění. Příbram, neustránkováno
- O. Skalníková, „Práce žen ve středověkém hornictví“. V: Hornická Příbram ve vědě a technice 1981, Sekce báňské zákonodárství a hornictví v minulosti. Příbram 1981, 148-157
- 28/ Západočeská vlastivěda. Národopis. II. Podíl dělnictva na utváření národopisného obrazu kraje. 217-262. Hornické bydlení 227, 229-230, Hornické stejnokroje 240-241, vyobr. I-IV. Plzeň 1990
- 29/ V Českém lidu byly uveřejněny desítky článků a zpráv v období 1951-1999
- 30/ V Rozpravách Národního technického muzea – Studiích z dějin hornictví byla v dosavadních 22 ročnících uveřejněna řada etnografických studií, přednesených na pravidelných výročních seminářích Hornického oddělení NTM.
- 31/ Etnografii hornictva byly věnovány studie od 1. čísla v r. 1966 např. A. Svobodová, „O příbramských jesličkářích a jejich jeslich“, 192-203, O. Skalníková, „Hornické bydlení na Březových Horách“, VSP 21/1982, 53-78, O. Skalníková, „Hornické písně v pozůstalostech A. Beera a J. Hrabáka“, VSP 21/1982, 99-109, J. Čáka, „Brdy etnografické. Příspěvek k určení rozsahu a vystižení povahy krajiny.“ VSP 2/1968, 132-151. Dvojčíslu 38-39 z r. 1987 bylo celé věnováno etnografii a folkloru Příbramska.
- 32/ Na loňském sympoziu v sekci Tradice a historické památky českého hornictví vedle českých referátů o hornických muzeích v Příbrami, Ostravě, o naučných stezkách v Jeseníkách, na Ostravsku a v Krušných Horách a dalších referátech přednesli zahraniční účastníci prof. Wagenbreth a dr. Wolf zprávy o zkušenostech s ochranou hornických památek v Sasku a Bavorsku.
- 33/ O. Skalníková, „Pět století hornického kroje“. Ilustrace ak. malíř Lumír Šindelář, 160 str. hornická Příbram ve vědě a technice 1986. Příbram 1986.
- „Již opět z věže zaznívá“ Čtrnáct hornických písní. Hornická Příbram ve vědě a technice 1981. Úvod B. Nováková - Nožičková, doslov O. Skalníková, Harmonizoval J. Richter, originální dřevoryt J. Čáka.
- 34/ M. Moravcová, „Hornický oděv v českých módách 60. let 19. století“. K otázce vztahu české národní společnosti a hornictva. VSP 38-39 1987, 109-132
- M. Moravcová – J. Svobodová, „Neznámé prameny ke studiu uniforem úředníků, dozorců a horníků státních dolů“. Český lid 74/1987, 102-103

- 35/ O. Skalníková, „Hornická lidová tvořivost“, VSP 13, 1978, 7-36
- 36/ O. Skalníková, „Hornické slavnosti na Ostravsku v 19. století a na počátku 20. století“. Český lid 53/1966, 349-354
- O. Skalníková, „Holdovací průvody jáchymovských horníků v 18. století“. Studie z dějin hornictví 17, 1985, 194-199
- M. Moravcová – J. Svobodová, „Horníci, hutníci a chemici při slavnostech korunovace Ferdinanda V. v roce 1836“. Český lid 76/1989, 67-74
- 37/ E. Plicková, „Štiavnické malované betlehemy“, „Banska Štiavnica“ I. vyd. 1957
- A. Pranda, „Výzkumy banickej kultúry v Gemeri“, Gemer 15/1984
- 38/ J. Čukan, „K problematike rodinného života banickej dediny v kapitalizme a socializme“. Slovenský národopis 31/1983, 541-548
- J. Darulová, „Význam banického mestského prostredia pri formovaní rozprávačských tradícií“. Národopisné informácie 1990, 111-118
- 39/ E. Plicková, „Baníctvo“. V: Hont. Tradície ľudovej kultúry. Martin, Osveta 1988, 119-127

Ethnographische Erforschung des Alltagslebens sowie der Festtagsaktivitäten der tschechischen Bergleute

In diesem Jahr verliefen 40 Jahre seit der Veröffentlichung der Monographie der Kladnoer Region, die dem Leben der Bergleute in Kladnoer Revier gewidmet wurde. Das neue Thema in der ethnographischen Forschung wurde mit großem Interesse angenommen; kurz danach wurden herausgegeben die Monographie der Rosice-Oslavany-Region (Rossitz-Oslawan) und in der Slowakei die des Bergdorfes Žakarovce.

Im Manuskript blieb die dem interessantesten Ostravaer Region (Ostrau) gewidmete Monographie. Im Laufe der 70er wurden nur Einzelstudien veröffentlicht. Der Nordböhmisches Braunkohlerevier wurde nicht komplex untersucht, nur einzelne Themen: Siedlungen, Kolonien, Instrumente.

In den 70er Jahren wurde das Interesse für das Alltagsleben und Festtagsaktivitäten der Bergleute zum Bestandteil der ethno-

graphischen Erforschung der Arbeiter in den Städten. In der letzten Zeit setzte sich das Interesse für die materielle Kultur und das Alltagsleben nicht durch; man ist aber ständig sehr interessiert an verschiedensten Schriftumsformen: Rätself, Anekdoten usw. - in diesem Bereich wurde eine ganze Reihe von Titeln herausgegeben. Erfreulich ist auch die neue Tendenz, stark regional geprägte Bergbaumuseen zu gründen und zu betreiben.

Klady a zápory našeho folkloristického bádání

(Poznámky k folkloristice za totality)

Antonín Satke

V roce 1933 podal u nás Jiří Horák v 2. dílu Čsl. vlastivědy přehled vývoje našeho národopisu¹. Konstatoval v něm, že první kroky naší vědecky pojímané folkloristiky se počínají pracemi dvou čelných badatelů od 80. let minulého století, profesorů Karlovy university Jiřího Polívky a Václava Tilleho, jejichž působení na pražské filozofické fakultě KU přesahuje ještě téměř celé desetiletí v novém státě². Oba byli komparatisté, oba vyškolení u Jana Gebauera, každý byl poněkud jiného založení, zvláště pokud šlo o pohled na původ a přetváření ústní lidové slovesnosti, především pohádek, ale jejich práce se vzájemně doplňovala. Oba tyto reprezentanti srovnávacích literatur požadovali, aby materiál, o který se musí badatel opírat, byl spolehlivý a přesně zapsán, což zdůrazňovali svým posluchačům. Bohužel odborně vzdělaných folkloristů prozatím nebylo, J. Št. Kubín z Čech, Fr. Stavař a T. Čep ze Slezska a J. Tvrđý z Hané byli první, kteří výzvu Polívkovu přijali za svou a jejichž zápisy jsou dodnes velmi cenné.³ Folkloristika v meziválečném období trpěla organizační nesourodostí a v důsledku toho byla ponechána zájmové nestálosti a dobrovolnosti jednotlivců, povětšinou vlastivědným pracovníkům. Velké osobnosti, které určovaly badatelskou linii od vzniku vědecké folkloristiky, Polívka, Tille, Zíbrt a Máchal sice pokračovaly ve své práci, ale folkloristika jako semknutý celek se neformovala a závažnější práce vycházely i nadále od těch, jimž byla vlastní práce literárněvědná (vedle uvedených mladší J. Horák a F. Wollman). Přitom obohatila českou (a zároveň i slovenskou) folkloristiku dvě jména, která se zapsala natrvalo v její teoretické oblasti - R. Jakobson a P. Bogatyrev, oba ruského původu. Zvláště Bogatyrev znamenal svými četnými objevnými statěmi rozšíření teoretických obzorů⁴. I oni zasahovali do dvou vědních disciplín a folkloristika se rozvíjela u nás - jako ostatně i v cizině - v těsném sousedství s literární vědou, a to v užším spojení než s etnografií. Živou diskusi vyvolaly edice vydaných Kubínových sběrů z Kladska a Podkrkonoší v polovině dvacátých let, v nichž Tille vehementně vyslovil skepsi o tvůrčím přínosu a původu prozaického

folkloru Kubínových vypravěčů, kdežto Polívka byl mnohem rezervovanější a sám Kubín pak dokazoval Tillemu, že vypravěči, kteří mu podávali svá vyprávění, nemohli je znát přímo z četby. Bogatyrev pak ve svých pracích přesvědčivě ukázal (mimo tuto diskusi), že vůbec nezáleží ve folklorním tvůrčím procesu, odkud látka pochází, nýbrž jak, kdy a proč byla přetvořena.

Na počátku 30. let si uvědomili naši folkloristé, že se hodně zanedbalo v shromažďování spolehlivého materiálu, zvláště v lidové próze. Bylo potřeba co nejdříve podniknout záchranný sběratelský výzkum odbornými pracovníky nebo alespoň informovanými a vyškolenými lidmi. Této akce se chopil Frank Wollman, působící tehdy na bratislavské universitě a zároveň suplující srovnávací dějiny slovanských literatur v Brně. Přípravoval své seminaristy na sběr prozaických tradic na Slovensku i na Moravě a tak se mu sešlo několik desítek rukopisných sbírek. Na Moravě jich bylo podstatně méně, přes to však je nenahraditelná škoda, že moravské sběry byly pravděpodobně zbytečně zničeny; nebyly totiž za života F. Wollmana vydány a po jeho smrti nedbalostí odpovědných pracovníků brněnské filozofické fakulty přišly pravděpodobně do sběru papíru. Ještě včas v roce 1950 pořídilo pracoviště tehdejšího Slezského studijního ústavu v Opavě opis jediného prozaického a písňového souboru F. Váhaly z podhůří Beskyd, z něhož nejlepší čísla byla později zveřejněna⁵. Slovenské sběry vycházejí ve 3 svazcích v přítomné době⁶.

Ke konci třicátých let věnoval pozornost studiu písní i próze tištěným v tzv. knížkách lidového čtení, písním jarmarečním i kramářským a jejich vztahu k literatuře i pronikání do ústní slovesnosti B. Václavka, a připravil k vydání výbor z české krásné prózy 16. a 17. století, jež opatřil fundovanou studií a komentářem⁷. Václavek se rovněž intenzivně věnoval studiu zlidovělých písní a společenskému zpěvu a společně s R. Smetanou vydali obsáhlý zpěvník zlidovělých písní a zpěvník českých písní společenských⁸.

Doba německé okupace, zvláště nemožnost vykonávat profesorům badatelskou práci a mladým adeptům vzdělávat se a růst v oboru, znamenala i pro folkloristiku stagnaci. Sám folklor ovšem pomáhal lidem překonávat tíhu nesvobody a zvláště lidová píseň byla pro člověka oživením a posilou v dusném politickém klimatu. A snad nejmladší projevy folklorního žánru - anekdoty a vtipy - byly přímo

balzámem na raněnou duši českého člověka. Tento žánr byl zachycen pochopitelně teprve v prvních letech osvobozeného státu, a nejsme jisti, zdali to, co známe z drobných tisků, je vše, co se dalo ještě uslyšet hned v letech po okupaci.

Mezi dobou před rokem 1945 a bezprostředně po něm není v oboru folkloristiky zásadního předělu, jako jím nebyl přechod ani před první světovou válkou a po ní, protože tehdy pokračovaly ve své práci tytéž badatelské osobnosti, i když jim let přibývalo. Folkloristika stále trpěla nedokrevností, která sužovala tento vědní obor i před válkou, nejvíc tím, že netvořila ve struktuře vysokoškolského studia samostatný obor a stále byla připoutána k literárněvědnému studiu, navíc jen F. Wollman v Brně a J. Horák v Praze byli vázání přednáškami srovnávacích literatur slovanských a J. Horák byl odvolán v prvních měsících po osvobození pro diplomatickou činnost jako náš velvyslanec v Sovětském svazu. Mnohem lépe na tom byla etnografie jak v Brně, tak na Karlově univerzitě. To se projevovalo i náplní časopisů, především Českého lidu.

Mnozí mladí folkloristé se rekrutovali více z oblasti věd filologických, zvláště v Praze, než z etnografických. Organizační ruch, určitá bezradnost a diskuse provázely studium na vysokých školách - folkloristika byla stále ještě jaksi „nehotová“, jenže do těchto politicky neustálených poměrů vpadl únorový puč 1948 se všemi neradostnými a obavy věšticími následky ve všech oborech a vůbec v celém životě naší společnosti. V následujících letech byla vytvořena Čsl. akademie věd a po diskusích a bojích o uplatnění náležitého prostoru pro oba obory nakonec vzniká Ústav pro etnografii a folkloristiku ČSAV, což zdánlivě bylo jakoby řešení výhodné pro oba vědecké obory, avšak tušilo se, že po stránce ideové bude zde mnohem víc škody než by bylo prospěchu ve svobodně se rozvíjející badatelské práci, ať už by struktura vědecké práce byla jakákoli.

Propagandistické hysterii komunismu, jenž byl en bloc ztotožňován se socialismem, nepropadli ovšem seriózní etnografové a folkloristé a mnozí se vyhýbali tříděně laděné ideologii, která měla být základem vší vědecké práce. To se projevovalo hned od počátků poúnorových čísel Českého lidu, kde vedle příspěvků poznamenaných ideologickými požadavky jsou články, jejichž autoři šli svou nematoucí cestou. V nově založeném časopise Československá ethnografie

v r. 1953 se folkloristika objevuje jen výjimečně a ani v Českém lidu kromě samotného materiálu a materiálových článků jí není mnoho. Mladí folkloristé ještě nevyrostli a ze staré generace její zástupci dávali přednost komparatistické metodě. A právě ta byla trnem v očích marxistickým ideologům a ti ji ve folkloristice pocítovali jako dráždivou. Spatřovali v ní nástroj „buržoasního kosmopolitismu“ a zatracovali ji ve jménu jakéhosi vymyšleného kapitalistického nebezpečí. Byly k smíchu tyto národopisné ideologické chiméry, ovšem trvalo nějakou dobu než se odvážili někteří folkloristé proti těmto ideologům ozvat.

Bylo čirým nesmyslem přezírat výsledky ohromné práce Jiřího Polívky a Václava Tilleho, které budou sloužit i v budoucnosti dalším pokolením folkloristů. Teprve když se v sovětské folkloristice v určité modifikované podobě, zdůrazňujíc historické hledisko v komparatistice, vyskytly hlasy příznivější srovnávací metodě, umlkly i u nás tyto jednostranně vyslovované odsudky komparace. Pochopitelně i u nás jsme nemuseli přijímat např. z Polívky holou „syžetologii“, hromadění motivů k určité látce bez cílevědomějšího zaměření, ale to neznamená, že by i takový postup nebyl bez užitku. Srovnávací metoda u mladších komparatistů, zvláště u O. Sirovátky, dostala opět poněkud jiné zorné pole. Sirovátka jí využil především při studiu balad a zdůrazňoval, že se musí zkoumat jev metodami systému jednotlivých žánrů i metodami celého folklorního fondu, a je třeba přihlížet i k jevům „ekologickým“, které ze samotného textu nevyplývají⁹.

Skutečnost, že komparační studium bylo zavrhováno, nutilo např. našeho předního komparatistu K. Horálka, že publikoval své první dílčí komparační práce v oblasti lidových písní mimo pražské centrum v časopisech Slezského studijního ústavu, kde mu oba časopisy poskytly prostor k publikování bez překážek¹⁰.

Je třeba se zmínit, že u nás v padesátých letech vznikají vědecká pracoviště i mimo Prahu a Brno, v nichž se provádí folkloristický výzkum. Slezský studijní ústav v Opavě kromě uvedeného Slezského sborníku, vycházejícího od roku 1878 (zpočátku pod názvem Věstník Matice Opavské) začal vydávat od roku 1951 Radostnou zemi, časopis v podstatě etnografický a folkloristický, jenž se lišil od obou centrálních pražských periodik tím, že vedle bohatého materiálu z národopisného výzkumu ve slezském regionu přinášel i statě teoretické.

Na jižní Moravě vzniká další středisko ve Strážnici, kde se zpočátku uplatňuje hledisko organizační souborové praxe tamnějších festivalů lidových písní a tanců, později pak po zřízení Ústavu lidového umění se pořádají symposia s tematikou převážně národopisnou a od roku 1974 vydává se v brněnském nakladatelství Blok řada sborníků „Lidová kultura a současnost“, přinášejících výsledky těchto symposií. Dalším moravským pracovištěm je Valašské muzeum v přírodě, jež kromě vybudovaného skanzenu se rovněž zabývá vydáváním neperiodických tisků.

Tato nová pracoviště jistě obohatila naše národopisná bádání právě tak jako naše muzea, vydávající periodika a publikace.

Folkloristika po druhé světové válce rozšířila svůj okruh badatelských zájmů. Bohužel z tradičního folkloru se nevytěžilo tolik materiálu, jak se na počátku padesátých let v nově zřízené Čsl. akademii věd očekávalo. Jistě by se bylo možno nadát většího množství slovesného materiálu, kdyby se nepodceňovaly staré tradice na úkor jakéhosi budovatelského folkloru, který vlastně folklorem nebyl. Jen tu a tam byla v duchu lidové slovesnosti vytvořena píseň, humorka nebo drobný útvar slovesný, ovšem v soudobé společnosti se neujaly. Pravděpodobně by se daly zapsat ještě v době po roce 1945 zajímavé a hodnotné projevy veršovaného a prozaického folkloru i v takových oblastech, kde už zdánlivě po nich není stopy. Nebylo by ho tolik, ale byli bychom rádi každé sebemenší variantě. Máme svědectví samého J.Št. Kubína, který ještě v meziválečném období zapisoval na různých místech Čech, na Hlučínsku i v našich osadách mimo hranice republiky¹¹.

Z tradiční lidové prozy byl vy publikován ještě zajímavý materiál ze Slovácka, ze Slezska, zvláště z Hlučínska a z Těšínska, ale i z Chodska. J. Jech se pokusil zapsat vyprávění od příslušníků mladší generace, kteří byli příbuznými nebo známými Kubínových vypravěčů v Podkrkonoší a Kladsku, žeň však byla nepatrná. Objevil při tom zajímavou vypravěčku F. Fornychovou v Kladsku, jež znala hodně přes sto povídek, které přejala většinou z četby. Umělecky nemají vysokou hodnotu, ale jsou zajímavým dokumentem¹².

I na Slovácku se našli velmi dobří vypravěči klasického folkloru, nemluvě o humorkách, které tam žijí stále a jsou bohatým pramenem pro různé vypravěče podiových vystoupení, kteří si je upravují a

přetvářejí - tedy dokument folklorismu¹³. Této oblasti se věnovali v několika statích brněnští folkloristé¹⁴. Velmi zajímavým způsobem zachytila bohatý materiál, především drobných prozaických forem, čítaje v to i úsloví, charakteristická rčení, škádlivky apod. D. Klímová rovněž na Slovácku. Šlo jí o živý bezprostřední vypravěčský projev, i ten, jak jej může folklorista zachytiti v běžném hovoru¹⁵. To je ovšem možné za pomoci stále se zdokonalující magnetofonové techniky, zatímco ve starších obdobích byli badatelé odkázáni v nejlepším případě na své stenografické umění (Kubín, Satke). O dvou výborných vypravěčích byly napsány monografie, dokumentovány četnými fotografickými záběry během jejich vyprávění. Jde o hlučinského vypravěče Josefa Smolku a jablunkovského Josefa Jeżowicze¹⁶. Při vyprávění bylo použito i filmové kamery. Bohužel pro finanční náklady nebylo možno řádně dokumentovat vypravěčské umění filmem, takže např. na folkloristické konferenci v Praze v r. 1956 mohl být prezentován k referátu A. Satkeho o vypravěčském umění J. Smolky jen osmimilimetrový film neozvučený, doplňován titulky a úryvky z textu vypravěčových pohádek. Musíme litovat, že mezi zničenými wollmanovskými sběry byl zapsán celý repertoár valašského vypravěče J. Stoklasy z Lačnova. Filolog a pozdější profesor brněnské filosofické fakulty B. Novák ještě jako seminarista zapsal u něho o prázdninách r. 1931 za dva týdny na třicet pohádek a ještě nevyčerpal všechna jeho vyprávění. Zachoval se nám jen seznam jeho vyprávěných pohádek a humorek - byl to typ podobný do značné míry Smolkovi a Jeżowiczovi¹⁷.

Novum byl pro naši folkloristiku hornický folklor, na něj byla upřena pozornost všech pracovišť a výzkum hornictva byl preferován. Byl shromážděn etnografický i folkloristický materiál z Kladenska, Rosicko-Oslavanska, částečně i z Ostravska. Z Kladenska a Rosicka byly vydány tiskem obsáhlé monografie pracovníků pražského a brněnského ústavu, monografie G. Sokolové z Ostravska zůstala v rukopise¹⁸. Hornický folklor byl v komunistickém období téměř aktuálně módním, ačkoli si tato zajímavá sociální skupina skutečně výzkum zaslouhovala. Ideologové marxismu přijímali s nadšením, že jim svérázný hornický folklor supluje vlastně tzv. dělnický folklor, jehož se jejich třídní megalomanií nedostávalo. I když však např. kladenské zápisy prozaického humoru a vyprávění jsou zajímavé, je klasifikace těchto prozaických druhů a jejich funkčnost v poměru k malému počtu

vyprávění, přehnána. I zde se nám jeví nedostatek ve výzkumu: kdyby se byl výzkum provedl již u nejstarší generace dříve, v meziválečném období, jistě by bylo možno zapsat mnohem více variant pověstí o důlním duchu, než se to stalo v padesátých letech.¹⁹

Tzv. dělnický folklor je dosti problematická kategorie. Bylo možno uslyšet drobné zbytky humoru a písní z doby hamernických malých hutí, avšak s folklorem továrního dělnictva (kromě tzv. vzpomínkového vyprávění) se badatelé nesetkali. Životu pražského dělnictva byla věnována monografie pracovní skupiny pražského ÚEF, etnografické oddíly shrnují výsledky výzkumu, ovšem folkloristická látka je mizivá, podobně jak tomu je všude jinde u továrního dělnictva²⁰. Pokud jde o zpěv těchto různých skupin dělnictva, jimž věnovali hudební folkloristé velkou pozornost, byl snesen z tištěných zpěvníků rozsáhlý materiál, je však otázka, nakolik jde v těchto případech vůbec o folklor²¹.

Zcela jiná je otázka, týkající se kramářských písní - zde je bohatý materiál, který ještě čeká na zpracování, i když mu byla věnována pozornost jak staršími badateli, především B. Václavkem, tak v současnosti monografickou prací B. Beneše²². B. Václavek ve spojení s R. Smetanou utřídili a edičně připravili naše písně zlidovělé a společenské a Václavek zvláště studoval lidovou slovesnost a vzájemné vlivy písní lidových, zlidovělých a umělých²³.

Jiří Horák věnoval po dlouhá léta pozornost srovnávacímu studiu našich balad a našel v O. Sirovátkovi poučeného a soustavného badatele tohoto žánru, jemuž bylo toto studium pevnou osou v jeho vědecké práci²⁴. V katalogizaci balad, potřebné pro srovnávací studium balad víc než v jiných druzích lidových písní, je třeba ocenit práci M. Šrámkové, která musela být přerušena a kompletní vydání katalogu balad bylo tak znemožněno²⁵. Jestliže z lidové prózy jsme hodně promarnili, u lidových písní není situace tak zlá, neboť od vzniku Kabinetu pro lidovou píseň (1919) byly sběry neustále doplňovány a katalogizovány. Jen malá část ze sběrů mohla být vydána²⁶. Naproti tomu nebyla věnována v oboru lidové písně tak důkladně pozornost, pokud jde o „ekologii“ zpěvního projevu a zpěváků, jak tomu bylo u prozaického folkloru²⁷, na druhé straně si všímali folkloristé i tvorby nových písní, z nichž některé téměř

zlidověly, jiné, jež naivně a propagandisticky přizvukovaly budo-
vatelským tendencím či kolektivizačním snahám komunistického
režimu v zemědělství, odešly se skončením této trapné epochy²⁷. Ani
nejšťastněji vytvořené písně toho druhu, jakými byly např. koledy
hlučinské skladatelky Ludmily Hořké, nebo halekačky Boženy
Peterkové z Pobeskydí, nenabýly již dnes síly folklorizace²⁸.
Nepřiměřeně široký rozsah materiálu v oboru společenského
dělnického zpěvu a jeho studia vyústil do dvoudílné edice tohoto žánru
i do dílčích edic (např. edice kabaretního repertoáru z meziválečného
období)²⁹. Lidové tance měly sice poměrně široký okruh pěstitelů,
neboť po roce 1945 vzniklo velké množství souborů lidových písní a
tanců, které se uplatňovaly na četných festivalech, kdežto teoretických
odborníků na tance bylo málo. Ve Slezském ústavu úspěšně pracovala
Hana Podešvová, v pražském ÚEF Hannah Laudová, v Brně Zdenka
Jelínková, mimo ně pak zvláště Fr. Bonuš. Souborné edice se dočkal
tento obor až v přítomné době, zato však v moderní formě: popisy
tanců jsou doprovázeny na videokazetách. Klasifikací lidových tanců
se zabývala Hana Podešvová³⁰.

Mladá generace folkloristů se mohla uplatnit vedle starších
reprezentantů J. Horáka a F. Wollmana výsledky své badatelské práce
na první větší konferenci o ústní slovesnosti s mezinárodní účastí
v Praze v roce 1956, kde byly také vytyčeny úkoly folkloristiky pro
příští léta. Po letech se však muselo konstatovat, že jen málo z toho,
co na ní bylo vytyčeno, bylo splněno³¹.

Folkloristé mladé generace, nastoupivší svou vědeckou dráhu
po druhé světové válce, dorůstali do středních let a publikovali své
práce v časopisech, ve sbornících, vycházejí i první knižní publikace.
Mezi ně se včlenil a stal se spojovacím článkem mezi nimi a nejstarší
generací předválečnou mnohostranně činný badatel, profesor Karlovy
univerzity Karel Horálek, jenž obohatil naši folkloristiku svými
obsáhlými komparatistickými studii, a kráčeje ve stopách
Polívkových, nalézal dalece jdoucí spojnice v pohádkosloví přes
Balkán do Orientu, z nichž se několikrát vracel k stěžejnímu problému
významné pohádky staroegyptské Anup a Batu (vypracoval o ní i heslo
pro později vzniklou Encyklopedii des Märchens). Zasáhl svými
versologickými studii do poetiky slovanského písňového folkloru a
kvalifikoval náš folklor v konfrontaci s evropským folklorem³².

Z poválečné generace folkloristů se stal nejpłodnějším O. Sirovátka. Kromě srovnávacích studií z oblasti baladiky objevují se v rejstříku jeho tematiky práce o pohádkách, lidových písniích, lidovém divadle, poetice písní aj. Sirovátka byl přímo předurčen k tomu, aby napsal první synteticky pojatou práci „Česká lidová slovesnost a její mezinárodní vztahy" (1967), v níž se dotkl problematiky všech žánrů našeho folkloru. Je to práce opírající se o bohatou folkloristickou literaturu našich i evropských autorů a ukazuje, jakými složitými vztahy je spjata naše ústní slovesnost s ostatním folklorem evropských, v první řadě našich sousedních národů. Sirovátka sám pracoval v terénu, se svým spolupracovníkem Karlem Fojtíkem vydal obsáhlou zmíněnou monografii hornického folkloru a edici repertoáru lidových vypravěčů. Velmi cenné jsou jeho doslovy a studie k edicím folklorního materiálu i sbírek starších sběratelů, edic regionálního folkloru, ale také literatury pro děti. Vzorná je jeho edice českých pohádek pro západoněmecké vydání v roce 1970³³. Jinou edici vydal už v roce 1960 v NDR J. Jech³⁴. Teprve další generace plně ocení výborné kompendium „Folklor a folkloristika", které vydal společně se slovenským folkloristou M. Leščákem³⁵.

V šedesátých letech pokročilo studium folkloru i hmotné kultury našeho lidu již tak daleko, že mohlo být přikročeno k velké shrnující týmové publikaci ve spolupráci se slovenskými autory. Publikace byla III. dílem Čsl. vlastivědy a vyšla pod názvem Lidová kultura (1968). I když jsou některé kapitoly rozsahem nerovnoměrné a na některých místech se do interpretací vnucuje marxistická ideologie, celkem publikace poskytuje seriózní obraz české a slovenské lidové kultury hmotné i duchovní.

S částečným uvolňováním politických poměrů ožil i zdravější vědecký ruch ve folkloristice i etnografii. Naši folkloristé se častěji účastnili mezinárodních konferencí - dříve se tato účast projevovala hlavně na pravidelně pořádaných slavistických sjezdech, ve větší míře se publikovalo v cizích odborných časopisech a navazovaly se užší kontakty s cizími folkloristy³⁶.

V roce 1968 se konala na Slovensku konference o přípravě českých i slovenských regionálních národopisných monografií. Hodnotily se staré přístupy ke zpracování materiálu i novější vydané monografie a rozvrhl se i plán podle regionů a stanovili se i vědeckí

pracovníci, kteří by mohli na nich spolupracovat. Bohužel, jak bývá tak často při velkých plánech, zůstalo jen při přání.³⁷

Není třeba ani připomínat, že čeští folkloristé pomáhali po roce 1918 budovat nová vědecká pracoviště na Slovensku a spolupráce českých a slovenských folkloristů a etnografů byla živá od počátku a nikdy - kromě válečných let 1939 - 1945 nebyla přerušena.

S nástupem tzv. normalizace od počátku sedmdesátých let byla naše folkloristika opět ochromena, v mnohém směru se vrátila před rok 1968. Bylo preferováno studium tzv. dělnického folkloru a někteří pracovníci museli z akademických pracovišť odejít a po čase publikovali víc v cizině než v domácích odborných časopisech. Přesto však folkloristé zužitkovávali svou nepoplatnou práci minulého období a z nových výzkumů se snažili řešit témata bez tendenčních politických aspektů. V tomto období vznikají, i když pořídku, práce z klasického folkloru, nebo čerpají látku z pramenů staročeské literatury, blízké folkloru³⁸. Folkloristé museli konstatovat, že některých forem klasického folkloru je v terénu jen velmi málo a některý druh, jako např. pohádky, vymizely skoro vůbec.

Byla objevena celá oblast nového současného folkloru, (žákovský folklor), pozornost se věnuje lidovému humoru, folklorismu, novým útvarům pověstového charakteru aj³⁹.

Jestliže jsme se zde v krátkosti zastavili u některých důležitých otázkách a tématech folkloristického bádání (ale zdaleka ne všech), bude nutno, abychom i dnes zvážili, co bude třeba ve folkloristice - v současné době oslabené jako málokterá humanitní disciplína - v nejbližší době vykonat.

Pominuli jsme např. důležité drobné folklorní formy jako jsou hádanky, dětské hry, říkadla a zvláště přísloví. U posledního žánru je to problém až krutě tragický, Byl vyexcerpován bohatý paremiologický materiál, ale celá kartotéka, s excerpceci zůstala v ÚEF po léta netknuta. Zde bude potřebí pracovníka, který si vezme celý problém a zpracování jako svůj hlavní úkol. Petr Bogatyrev vykonal průkopnickou práci o českém a slovenském lidovém divadle⁴⁰, O. Sirovátko se jím částečně rovněž zabýval. Bude třeba si i dnes všimnout projevů tohoto žánru, a to i na materiálu, stojícím blízko dnešních obřadních forem. Málo bylo ve srovnání k velkému množství pověstí a pohádek

publikováno z oblasti pověrečných povídek (bez tendencí marxistických postojů).

Naším krajanům žijícím mimo naši vlast byla sice věnována pozornost, ale projevy jejich ústní slovesnosti mohla být opublikována část teprve po roce 1989.⁴¹

Otázky folklorismu, který bude zřejmě i v budoucnosti nabývat na významu, budou vděčným polem pro zkoumání a řešení v poměru k tradičnímu původnímu materiálu. Otevřeny zůstávají rovněž otázky stylu různých folklorních druhů.

Pokud jde o vydávání regionálních národopisných monografií, jejich realizace není příliš žhavá a aktuální záležitost, ale jistě ji nelze ponechat úplně stranou. Zdá se však, že veliké a tlusté svazky shrnující všechny obory naší lidovědy bude asi lépe vydávat jen v menších, nikoliv však jen dílčích sbornících.

Chybí nám také časopis charakteru bývalé „Radostné země“, kde by mohl být zveřejňován a komentován materiál z výzkumů v terénu, ležící v archivech. V tomto směru jsou folkloristé odkázáni prozatím na jeho zveřejňování nanejvýš v krajových vlastivědných časopisech.

Poznámky

1. Horák, J.: Národopis československý. /Přehledný nástin/ In: Československá vlastivěda. Díl II. ČLOVĚK. Praha 1933, s. 305-472.
2. Tento příspěvek nechce být bibliografií nebo pokračováním Horákovy uvedené statě. Zastavuje se jen u některých výraznějších folkloristických prací u nás po druhé světové válce a glosuje situaci a práci v naší folkloristice hlavně v desetiletích po r. 1945.
3. J. Št. Kubín /1864-1965/, středoškolský profesor, spisovatel a neúnavný sběratel lidové slovesnosti z Podkrkonoší, Kladska a některých jiných krajů v Čechách, na Hlučínsku a v některých osadách Čechů býv. Pruska. – Fr. Stavař /1889-1951/, středoškolský prof. v Opavě. Jeho zápisy lid. povídek vydal J. Polívka pt. Povídky lidu opavského a hanáckého, Praha 1916 (autorem hanáckých textů je J. Tvrдый). – Tomáš Čep /1888-1959/, prof. na učit. ústavě v Opavě a později prof.

- sociologie na pedag. fak. v Plzni /za komunismu vězněn, zemřel v Leopoldově ve věznicí/. Zapisoval a vydal četné pověrečné povídky s komentářem ve Věstníku Matice opavské, Opava, roč. 30 /1924/, s. 86-122; roč. 31/32 /1925-1926/ s. 7-43; roč. 33/34 /1927-1928/, s. 32-54/ a ve Vlastivědném sbor. slezském, část II /1926/ s. 205-226.
4. P. Bogatyrev /1893 – 1971/ působil u nás na bratislavské univerzitě do r. 1939. Výbor z jeho prací vyšel v knize uspořádané J. Kolářem a B. Benešem Souvislosti tvorby /1973/. Stať Folklor jako zvláštní forma tvorby napsal společně s R. Jakobsonem.
 5. Fr. Váhala /1911-1974/, filolog a egyptolog, jako posluchač brněnské filozof. fak. MU zapisoval lid. tradice na Ostravici a v Starých Hamrech. Opis jeho zapsaných textů dal poříditi tehdejší ref. pro folkloristiku Slezského stud. ústavu v Opavě dr. D. Šajtar. 7 čísel tohoto sběru je otištěno v knize A. Satkeho Pohádky, povídky a humorky ze Slezska. Ostrava 1984, s. 167n.
 6. První svazek vyšel v r. 1993 pt. Slovenské ľudové rozprávky. Bratislava 1993. Edit. B. Filová a V. Gašparíková. Viz také v doslovu stať F. Wollmana „Slovo na cestu“ o vzniku a osudech sběrů, s. 610n.
 7. Historie utěšené a kratochvilné. Uspořádal L. Čivrný. Praha 1941. /L. Čivrný je krycí jméno B. Václavka, neboť ten byl zatčen a umučen v koncentračním táboře./
 8. Václavek, B.: Písemnictví a lidová tradice. Praha 1947. – Václavek B. a Smetana, R.: České světské písně zlidovělé. Část I. Písně epické. Praha 1855.
 9. Sirovátka, O.: Otázky a úkoly srovnávací folkloristiky. In: Srovnávací studie o české lidové slovesnosti. Brno 1996, s. 73n.
 10. Horálek, K.: O. stáří našich lidových balad. In: Slezský sborník 59, 1961, s. 127n.; Srovnávací pohled na několik typů slovanských lidových písní, tamtéž 57, 1959, s. 207n., 320n.; Moravskoslezská píseň s námětem „Muž na svatbě své ženy“. Tamtéž 56, 56, 1958, s. 145n.
 11. Výbor z pozdních Kubínových zápisů je v jeho knize Na vaši radost, edit. J. Jech. Kruh, Hradec Králové 1985.
 12. Viz o tom v dosloveh k reedicím Kubínových velkých sbírek Lidových povídek z Podkrkonoší I, 1964, s. 577n. a II, 1971, s. 486n. – Jech, J.: Lidové vyprávění z Kladska. Praha 1959, s. 17-270.
 13. Florec, V. – Holý, D.: Lidové povídky ze Slovácka. Praha 1967. – Výbor stylizovaných humorek tzv. lid. vypravěčů vystupujících na veřejnosti sestavili K. Fojtík a O. Sirovátka pt. Veselosti nikdy dosti. Brno 1956. – Podobně D. Palátová Povídky lidových vypravěčů z Čech, Moravy a Slezska. Praha 1958.

14. Viz např. Beneš, B.: Semiotické funkce lidového vyprávění a folklorismus. In: Umění a dnešek /3. sv. řady Lid. kultura a současnost/. Brno 1977, s. 95n. – Sirovátka, O.: Folklorismus v kulturním životě společnosti. In: Národopisná revue 1992, s. 13n.
15. Klímová /Rychnová/, D.: Vyprávění. In: Horňácko. Život a kultura lidu ... Brno 1966, s. 466n. Katalog s. 549 – 576.
16. Satke, A.: Hlučínský pohádkář Josef Smolka. Ostrava 1958. – Kadłubiec, K. D.: Gawędziarz Cieszyński Józef Jeżowicz. Ostrava 1973. /Deset let před vydáním této monografie polského folkloristy zapisovali u tohoto vypravěče čeští folkloristé. V podstatě se Jeżowiczova podání neliší od Kadłubcových./
17. Srov. o tom A. Satke: Pohádka ve sběrech českých folkloristů po druhé světové válce. In: Český lid 85, 1998, s. 351 a pozn. č. 7.
18. Kladensko. Život a kultura lidu v průmyslové oblasti. Praha 1959. Zpracoval kol. pracovníků ÚEF ČSAV za vedení O. Skalníkové. – Fojtík, K. – Sirovátka, O.: Rosicko-Oslavansko. Praha 1961.
19. Sirovátka, O.: Důlní duch zkouší horníka. Radostná země 9, 1959, s. 66 – 67.
20. Stará dělnická Praha. Život a kultura pražských dělníků 1848 – 1939. Zpracoval autorský kolektiv za redakce A. Robka, M. Moravcové a J. Šťastné. Praha 1981. /Folkloristickou část zpracovala D. Klímová/
21. Karbusický, V. – Pletka, V.: Dělnické písně I, II. Praha 1958.
22. Beneš, B.: Světská kramářská píseň. Brno 1970. – Václavkova Olomouc. Praha 1963 /Sbor. referátů z konference o kramářských písních v Olomouci 1961/.
23. B. Václavek a R. Smetana: Český národní zpěvník. Praha 1949. Viz také pozn. č. 8.
24. Sirovátka, O.: Lidové balady na Slovácku. Uherské Hradiště 1965. Srovnávací studie Sirovátkovy z oblasti baladiky viz ve sb. Sirovátka, O.: Srovnávací studie o české lidové slovesnosti. Brno 1996.
25. Vyšel jen 1. díl pt. M. Šrámková: Katalog českých lidových balad. Rodinná tematika. Praha 1970.
26. Značný počet zpěvníků si vynutila praktická potřeba pro práci se soubory, důkladně komentovaných edic lid. písní bylo málo
27. Dělo se tak víc na Moravě než jinde /zvlášť v čas. Národopisné aktuality a jeho pokračování Národopisné revue/. Zde je třeba vyzvednout i práci V. Ulehly Živá píseň. Brno 1949.

28. Srov. o tom v doslovu sbírky L. Hořké Tesknice, Karviná 1992. Písňe A. Dřevjané, B. Peterkové nebo Fr. Pituchové z Frýdecka se uplatnily jen v repertoáru lidových souborů.
29. Viz pozn. 21. – Karbusický, VI. – Pletka, V.: Kabaretní písňe. Praha 1961.
30. Lidové tance z Čech, Moravy a Slezska. Strážnice 1994 a násl. /Popisy tanců na stejnojmenné kazetě/. Kazety a popisy tanců vycházejí podle národopisných oblastí.
31. Konference o lidové ústní slovesnosti československé. Radostná země 6, 1956, s. 93 – 95.
32. Horálek, K.: Studie o slovanské lidové poezii. Praha 1962. – Týž, Folklor a světová literatura. Praha 1979.
33. Sirovátka, O.: Tschechische Volksmärchen. Düsseldorf-Köln 1969. – Viz také cit. sborník autorových studií v pozn. 24 /Srovnávací studie o české lid. slovesnosti./ - Srov. jeho úvodní studie k edicím Pohádek z Moravy /Praha 1959/ a Kuldových Pohádek a pověstí z Rožnovska /Praha 1963/.
34. Jech, J.: Tschechische Volksmärchen. 2. vyd. Akademie-Verlag Berlin 1984.
35. Leščák, M. – Sirovátka, O.: Folklor a folkloristika. Bratislava 198
36. Tragikomická situace byla, když např. v době tzv. normalizace v sedmdesátých letech D. Klímová byla nucena, chtěla-li se vyhnout nepříjemnostem, podepisovat své příspěvky v Encyklopédii des Märchens, jménem svého manžela.
37. Materiály z celostátní konference NSČS při ČSAV o regionálních národopisných monografiích. Slovenský národopis 16, 1968, s. 560n.
38. K. Dvořák navazuje na edice Vilikovského a Grundovy ze stč. literatury, vydává výbor stč. folklorních látek z Klareta a j., edičně dosti problematicky doplněný z jiných pramenů /cizích/ pt. Nejstarší české pohádky /1976/, v r. 1978 Soupis staročeských exempel a v r. 1984 kriticky publikované texty ze sběrů spolku Slavie z min. století pt. Pohádky a pověsti našeho lidu. – J. Tříška vydal z Klareta a jiných autorů bajky pt. Předhusitské bajky /1990/.
39. Satke, A.: Současná žakovská anekdota ve Slezsku a na Ostravsku. Český lid 60. 1973, s. 70n. – Týž: Úsměv a smích. Karviná 1992, s. 153n. Z mladé generace se věnuje tomuto druhu folkloru J. Pospíšilová, srov. Sbor. příspěvků 13. strážnického symposia pt. Společenství dětí a kultura, Strážnice 1997, s 182n.
40. Bogatyrev, P.: Lidové divadlo české a slovenské. Praha 1940.

Positiva und Negativa unserer folkloristischen Forschung

Autor des Beitrags bewertet die folkloristische Forschung seit dem Ende des 1. Weltkrieges und der Zeit der Anfänge des selbständigen Staates bis zur Gegenwart. Er erinnert an methodologische Wirkung der Professoren Jiří Polívka und Václav Tille von der Prager Universität. In jener Zeit fehlte es an gebildeten Folkloristen, die sich an der Aufzeichnung nicht nur der Lieder, sondern auch des Schrifttums beteiligen könnten. Im Terrain arbeiteten nur belehrte Mitarbeiter - Studenten.

Ferner erwähnt der Autor die Bedeutung Petr Bogatyrevs für die Entwicklung des theoretischen Denkens und der Arbeitsmethoden. Das Bemühen, möglichst viele Aufzeichnungen der Volksprosa anzuschaffen, hat seinen Höhepunkt in den 30er Jahren. Eine Menge von diesem Material blieb jedoch nicht erhalten. Als neues Thema kommt in dieser Zeit das Interesse für Volksbücher und -studien von B. Václavek vor.

Nach dem 2. Weltkrieg wurde das Niveau der folkloristischen Forschung negativ beeinflusst vom Mangel an Methodologen, die Persönlichkeiten wie J. Horák und F. Wollman hatten andere Aufgaben und Pflichten. Eine Reihe von jungen Folkloristen kam aus den philologischen Kreisen, doch auf den Seiten der ethnographischen Zeitschriften wurden nur wenige Studien veröffentlicht.

Die komparative Methode, die von der marxistischen Ideologie verurteilt wurde, konnte sich nicht weiterentwickeln und dadurch sank auch das Niveau der in der damaligen Zeit publizierten Abhandlungen. Die komparativen Studien von renommierten Autoren (O. Sirovátka, K. Horálek u. a.) erschienen außerhalb des Faches. An Bedeutung gewannen die Wissenschaftszentren außerhalb Prag und die Museen.

Das Interesse für das traditionelle Schrifttum sowie kleinere Sprachformen - Sprüche, Anekdoten, Rätsel - wurde wiederbelebt. Es

erschienen mehrere Monographien von Erzählern. Mit dem Interesse für das Arbeitermilieu wuchs auch die Tendenz und das Bemühen, die Bergleute- und Arbeiterfolklore zu dokumentieren, oft in einem nicht adäquaten Umfang.

Weniger vom politischen Klima wurde beeinflusst die Forschung auf dem Gebiet des Volksliedes, das Interesse konzentrierte sich u. a. auf die Bänkelsängerlieder.

In der Zeit der „Normalisierung“ wurde die Forschung fast gelähmt; eine ganze Reihe von Autoren konnte die Ergebnisse ihrer wissenschaftlichen Arbeit überhaupt nicht publizieren. Die Anzahl der Publikationsmöglichkeiten war immer beschränkter, viele Studien wurden in philologischen und regionalen Zeitschriften herausgegeben.

Dokumentace a prezentace folkloru v Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR v Brně

Marta Toncrová

Na jednom z předchozích jednání valného shromáždění Národopisné společnosti zazněl příspěvek o ediční aktivitě brněnského pracoviště ÚEF AV ČR. Jde o činnost, kterou se postupně snažíme zaplňovat mezeru vzniklou dlouholetou odmlkou jak ve vydávání sborníků zaměřených na folklor, tak zejména ve vydávání vlastního písňového materiálu, ať už pro vědecké účely, pro potřeby souborů nebo třeba jen v zájmu popularizování lidových písní moravských a slezských regionů. Víme, že se dnes lidových písní vydává, ve srovnání s minulostí, poměrně hodně, a to v nejrůznějších nakladatelstvích, nejen hudebních, ve zpracování mnoha autorů. Všechny tyto ediční činy mají bezpochyby svůj význam. Tím spíše, že v současné době je většina novějších písňových edicí, bez ohledu na to, jakým způsobem prezentují písňový materiál (tedy sbírky jak k vědeckým účelům, tak ryze prakticky zaměřené zpěvníky), stejně nedostupných jako třeba sbírky Františka Bartoše. Je proto v našem zájmu co nejvíce materiálu dále zpřístupňovat.

Velká část shromážděného písňového materiálu z Moravy a Slezska je soustředěna na brněnském pracovišti Ústavu pro etnografii a folkloristiku AV ČR, a to jak materiály z akce Das Volkslied in Österreich (která probíhala od začátku 20. století do rozpadu rakouské monarchie), tak z činnosti bývalého Státního ústavu pro lidovou píseň (který pak pokračoval ve sběratelské a vydavatelské aktivitě po vzniku samostatné Československé republiky). Vedle takto získaného písňového materiálu však nepochybně existují další fondy, o nichž se zatím neví, a které nejsou odborně zpracovány ani nějakým způsobem dále využity. Zhruba před dvaceti lety proběhla akce, která se soustředila na podchycení písňových pramenů deponovaných především v muzejních sbírkách. Olga Hrabalová při zpracování slovníku sběratelů, který tvořil druhou část jejího Průvodce písňovými rukopisnými sbírkami Ústavu pro etnografii a folkloristiku ČSAV, pracoviště v Brně (Brno 1983) rozeslala dotazníky na muzejní pracoviště na Moravě a ve Slezsku. Výsledek této akce však nebyl

příznivý. V zásadě všechny instituce na dotaz, zda se v jejich fondech nacházejí písňové sběry, odpověděly negativně. Je možné, že se během doby situace změnila. Písňové zápisy mohly být nalezeny, zakoupeny, odkázány. Zajímají nás ucelené písňové soubory i menší písňové celky v rukopise i zvukové nahrávky, stejně jako rukopisné zpěvníky (soupisy textů či textových incipitů). Sledujeme rovněž materiály, v nichž jsou zmínky o zpěvu, písňích a hudbě, např. v popisech obyčejů, popřípadě s vyjmenováním příslušných písní nebo i s celými texty.

Shromáždění pracovníků z různých institucí u příležitosti valného shromáždění Národopisné společnosti a konference ke 100. výročí narození doc. Drahomíry Stránské nabídly dobrou příležitost k tomu, abychom se obrátili na zúčastněné s prosbou o informaci o existujících písňových fondech a o stavu jejich zpracování. Protože na jednání tento příspěvek z časových důvodů neodeznel, využíváme této cesty ke sdělení, že zamýšlíme takovou akci provádět. Není ještě zcela definitivně rozhodnuto, jak budeme postupovat. Pravděpodobně se akce bude realizovat formou dotazníků, které zašleme na příslušná pracoviště. Výstup bude mít zřejmě formu průvodce, abychom navázali na již vydanou a výše zmíněnou příručku.

Podobnou evidenci prováděli kolegové na Slovensku, v současné době se dokončuje soupis písňových pramenů v muzejích a v podobných institucích v Čechách. Ke zpracování tak zbývají jen prameny z Moravy a Slezska. Jde nejen o jejich podchycení, ale výhledově i o využití kupříkladu pro srovnávací práce při vydávání písňového materiálu. Takový fond se rovněž může stát dalším příspěvkem k poznání vývoje a životaschopnosti písní jednotlivých moravských a slezských regionů. tzn. podkladem pro odborné teoretické zpracování. A v neposlední řadě může taková informace posloužit stále vzrůstajícímu zájmu o lokální kulturní jevy, který se v hojné míře prosazuje především ze strany jednotlivých obcí, popř. jejich zastupitelských orgánů např. při vydávání pamětních nebo reprezentativních publikací. Jde tedy o službu prospěšnou veřejnosti. Dosud nevyužitá lokální a regionální sbírky mohou v tomto směru plnit velmi důležitou úlohu nejen pro reprezentaci konkrétních míst – lokalit či regionů, ale pro propagaci lidové kultury vůbec.

Dokumentation und Präsentation der Folklore im Institut für Ethnographie und Folkloristik der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik in Brünn

Der überwiegende Teil der Aufzeichnungen der Volkslieder aus Mähren und Schlesien ist konzentriert in der Brünner Abteilung des Ethnologischen Instituts der Akademie der Wissenschaften der Tschechischen Republik. Seit einigen Jahren bemühen wir uns, Informationen über ähnliche, in Museen und anderen Institutionen aufbewahrte Sammlungen zu gewinnen; diese Aufgabe wird durchgehend gelöst durchs Versenden von Fragebögen. Die auf diese Weise entstehende Datenbank sollte nicht nur den Fachleuten dienen, sondern auch denjenigen, die sich für lokale kulturelle Erscheinungen interessieren und ihre Wiederbelebung unterstützen.

Zpracování pozůstalosti prof. Oldřicha Sirovátky

Andrea Zobačová

Koncem července letošního roku uplynulo sedm let od smrti profesora brněnské univerzity a vedoucího brněnského pracoviště ÚEF AV ČR Oldřicha Sirovátky. Krátce po jeho smrti se začalo jednat o tom, kdo se stane správcem jeho písemné pozůstalosti, o níž se právem předpokládalo, že bude bohatá. Rodina Sirovátkova, zastoupená vdovou po zesnulém, si přála, aby písemnosti pana profesora zůstaly uloženy na brněnském pracovišti ÚEF AV ČR (od 1. října 1999 nese název Etnologický ústav AV ČR). Mám za to, že to bylo přání moudré - vždyť Sirovátka zde strávil nejdelší část své profesionální kariéry. I v době, kdy zde zaměstnán být nemohl, zůstával s pracovištěm v těsném kontaktu.

Pozůstalost byla ústavu předána v letních měsících roku 1995, kdy jsem s ní také začala pracovat. Při práci s ní jsem využila svých tehdy malých zkušeností s počítačem a začala pozůstalost sepisovat na textovém editoru a tak to dělám dodnes. Čítá asi 10 běžných metrů materiálu, který je tříděn do jednotlivých skupin: rukopisné poznámky a excerpta z literatury, materiál (rukopisný i strojopisný) k vydaným pracem, korespondence a účast na konferencích, sympoziích atd. Rukopisné poznámky a materiál k pracem rozdělují do tematických skupin, podobně jako je rozdělena Válkova Bibliografie O. Sirovátky. K dnešnímu dni jsem zpracovala 450 složek, 90 obálek formátu A5, 52 obálek formátu A6 a 1031 separát.

Zpracovávám materiály k některým pracem vydaným tiskem, např. ke kompendiu *Folklór a folkloristika* (spoluautor M. Leščák) nebo učebnici *Čítanka české lidové slovesnosti*, a také k chystané, ale nevydané *Etnografii Slovanů* či *monografii Valašska*. Postupně doplňuji *Bibliografii O. Sirovátky* (sest. M. Válka, Strážnice 1993), jednak o závažnější údaje (hesla pro *Lexikon české literatury*, *Slovník české literatury 1970 - 1981* a *Slovník literární teorie*), jednak o menší práce, převážně recenze. Zvláště jsou řazeny novinové články z pera O. Sirovátky - do dnešního dne jsem jich zaevidovala 25.

Nacházím velké množství pohádek a pověstí bez označení pramene, jež se snažím vyhledávat ve vydaných Sirovátkových edicích těchto slovesných útvarů. Za pomoci Katalogu českých lidových balad (rodinná tematika, Šrámková 1970, a demonologické a legendární náměty, Sirovátka, Šrámková 1990) jsem zpracovávala velké množství balad.

U korespondence eviduji každý jednotlivý dopis, pohled i přání (novoroční, k narozeninám atd.). Máme zachováno 37 dopisů od dr. Jaromíra Jecha a 20 od akademika Jiřího Horáka, ze zahraničních jsou nejpočetnější německy psané dopisy z různých zemí. Bohatá je také korespondence s nakladatelstvími Albatros a Profil, která vydala většinu Sirovátkových edic pohádek a pověstí.

Vedle osobní korespondence také separáty vypovídají o mnohostranných stycích prof. Sirovátky. V úvodu příspěvku jsem řekla, že je jich v pozůstalosti zachováno více než tisíc, tedy alespoň některá jména za všechny: z našich K. Horálek 26 separátů a R. Jeřábek 23, ze zahraničních M. Boškovic-Stulli (Zagreb) 38, L. Röhrich (Freiburg i. Br.) 29 a H. Strobach (Berlin) 25. Co se týče účasti na konferencích, seminářích apod., nejčetnější jsou doklady účasti na strážnickém festivalu, Václavkově Olomouci a Bezručově Opavě. Nechybí ani písemnosti týkající se členství v různých organizacích (např. SIEF a ISFNR). S mojí prací na pozůstalosti souvisí také to, že jsem ve druhém pololetí 1998 pracovala s odbornou knihovnou, kterou ÚEF převzal od rodiny Sirovátkovy. Veškeré knihy prošly mýma rukama: čistila jsem je, třídila a ukládala do polic. Nyní seřazené čekají na počítačové zpracování. Celému projektu, totiž počítačovému zpracování pozůstalosti a knihovny k trvalému uložení, byla udělena podpora Grantovou agenturou AV ČR, takže na něm pracuji v rámci grantu pro léta 1999 a 2000¹.

Poznámky:

- 1) grant „Počítačové zpracování osobního fondu a knihovny prof. Oldřicha Sirovátky, DrSc.“, reg. číslo B0058901 u Grantové agentury AV ČR.

Die Bearbeitung des Nachlasses von Professor Oldřich Sirovátka

Der Nachlaß des bedeutenden Folkloristen Oldřich Sirovátka wurde in die Brüner Abteilung des Instituts für Ethnographie und Folkloristik im Jahre 1995 übergeben. Er enthält Sirovátkas Korrespondenz, handschriftliche Notizen, Exzerpta, nicht überprüfte Aufzeichnungen von Balladen und anderen Schriftumsformen sowie mehr als 1000 Separaten (Sonderabdrucke) von bedeutenden Folkloristen aus der Tschechischen Republik sowie aus Ausland.

In der zweiten Hälfte des Jahres 1998 wurde von der Abteilung auch seine umfangreiche Büchersammlung übernommen. Die Bearbeitung dieser Kollektionen wird im Rahmen eines Grants der AWTR realisiert.

Prezentace lidové kultury v Muzeu lidových staveb v Kouřimi -

Dalibor Hobl

Kolínské muzeum, patřící do skupiny muzeí, které v nedávné době oslavily sté výročí svého vzniku, je sbírkově velice bohatou muzejní institucí. Pokud však budeme mluvit o sbírkách z oblasti „lidové kultury“, nikdy se neřadilo mezi význačné ústavy. Přesto, jako mnoho dalších muzeí začínajících svou činnost v atmosféře chystané Národopisné výstavy československé, mělo na samém počátku vedle sbírek historických a archeologických i slušný fond národopisný. Zasloužila se o to především Okresní národopisná sběrací výstava v Kolíně, zahájená 26. srpna 1894, kterou uspořádala učitelská jednota „Komenský“. Rovněž následné hromadné výpravy kolínských občanů na již zmíněnou Národopisnou výstavu v roce 1895 znamenaly zvýšené sběratelské úsilí, při kterém se podařilo zajistit i velkou řadu kvalitních národopisných sbírek. Když v roce 1913 založená „Musejní jednota v Kolíně“ sehnala první muzejní budovu č.p. 35 v Brandlově ulici /dnešní budova archeologického muzea/, byla již rok poté, 31. května 1914 otevřena i první samostatná národopisná expozice. Muzeum se v roce 1925 stalo městským zařízením a až do začátku války pracovalo v klidné a činorodé atmosféře. Okupace a tragické události s ní spojené se negativně odrazily na vývoji muzea a vyvrcholily 15. března 1945, kdy budovy s uloženými muzejními sbírkami, byly silně poškozeny bombardováním. Při této nešťastné události bohužel byla zničena i podstatná část národopisných sbírek.

V poválečném období se největší pozornost věnuje sbírkám archeologickým a ostatní obory včetně národopisu se prakticky neuplatňují.

V roce 1967 získalo kolínské muzeum statut muzea regionálního a prakticky v téže roce zahájilo slučování s ostatními muzei na okrese. Je připojeno muzeum v Kouřimi, Kostelci nad Černými lesy a v Českém Brodě. Zvláště s dvěma posledně jmenovanými přechází do Regionálního muzea i zajímavý národopisný muzejní fond. Jde především o sbírku kosteleckého hrnčířství a

keramiky, kterou však v roce 1991 ztrácí s přechodem muzea opět pod správu města. Vznik sbírkového fondu v Českém Brodě byl velice podobný tomu kolínskému s poměrně zajímavými a některými velice kvalitními národopisnými sbírkami. Jejich počet se však pohyboval řádově pouze v počtu několika málo stovek. Můžeme tedy konstatovat, že ani sloučení muzeí nemělo větší vliv na obnovení tvorby národopisných sbírek.

Průlom do vzniku nového národopisného fondu i do jeho postupné prezentace znamená až vznik nové muzejní pobočky - Muzea vesnice v Kouřimi, dnešního Muzea lidových staveb. Myšlenky na jeho výstavbu vznikly již na konci šedesátých let a v roce 1972 se plány staly skutečností. Přestože většina z vás toto muzeum zná, dovolte mi přesto něco z jeho historie připomenout. Původní myšlenka záchranného skanzenu ohrožených staveb z oblasti plánovaného vodního díla na řece Želivce byla během několika málo let několikrát změněna, pravděpodobně v neprospěch konečné podoby muzea. Přesto si myslím, že i současná koncepce výstavby prospěje prezentaci lidové kultury a stane se důležitým a nepostradatelným kamínkem v mozaice našich muzeí v přírodě. Odborníky odmítaná velkokapacitní studie muzea „stavebních technik“ se sběrnou oblastí celé České republiky, byla na začátku devadesátých let změněna v koncepci, která má určitě již svůj smysl i naději, že jednou bude úspěšně dokončena. Prezentace lidového domu, jeho základních lokálních dobových forem na území Čech je nyní hlavní nosnou myšlenkou kouřimského muzea v přírodě. Neznamená to však, a není to ani našim cílem, vytvářet jakési celostátní či celonárodní muzeum. Pouze chceme, aby se areál, který v sedmdesátých letech tak dobře začal, a postupně se dostal neuváženými rozhodnutími na vedlejší kolej, opět přivedl tam, kde bude sloužit jak obyčejnému návštěvníkovi, tak i důsledné propagaci lidové kultury.

Dnes bychom zatím potřebovali jedině - klid. Dlouholeté, nedůsledně řešené restituční problémy, v jejich rámci stavební uzávěra, která znemožňuje plnit to nejhlavnější, co se od muzeí v přírodě žádá, i požár, asi nejhorší pohroma, jaká může tvůrce skanzenů postihnout. To všechno se podepisuje v posledních letech na celkovém klimatu kolem výstavby Muzea lidových staveb. Jistě sami uznáte, že v této atmosféře se velice těžko pracuje, navíc, když máte výsledky své práce ještě prezentovat veřejnosti.

Se vznikem muzea samozřejmě vyvstala potřeba většího počtu sbírkového fondu národopisného charakteru. A tak společně s jednotlivými převážnými objekty se začaly shromažďovat i etnografické sbírky. Teprve po více než sedmdesáti letech se počalo se soustavnou a systematickou sbírkotvornou činností i v oblasti lidové kultury. Dnes čítá sbírka kolem 5000 ks sbírkového fondu /nábytku, keramiky, vybavení domácnosti, zemědělského a řemeslného nářadí, textilu atd./.

Do budoucna zůstává hlavní náplní naší činnosti prezentace lidového stavitelství. V případě úspěšného vyřešení restitučních problémů je naším prvořadým cílem dostavba objektů, které byly již do muzea přeneseny, a dokončení veškerého hospodářského zázemí k dnes osamoceně stojícím obytným domům.

Značnou změnou prošly za poslední roky i samotné vnitřní expozice. V době, kdy muzeum bylo koncipováno jako muzeum stavebních technik, měla značná část expozic typický muzejní charakter. Svým obsahem vycházely z propagace lidové architektury; většinou dokumentovaly původní stavy přenášených budov, transfery, výstavbu objektů v muzeu. Byly rovněž speciálně zaměřené na stavební prvky /např. lomenice/, stavební techniky /hrázdění/ atd. Přestože řada z těchto expozic byla zajímavých, nikdy se nesetkaly s mimořádným zájmem návštěvníků a byly přijímány spíše s rozpaky. Postupně došlo k jejich rušení a jejich místo zaujaly typické interiéry, tak jak je to běžné pro většinu muzeí v přírodě. Přesto nás myšlenka možné prezentace např. objektů in situ, transferu, výstavby apod. neopouští a neustále zvažujeme možnosti, jak takovéto doklady nenásilnou formou v interiéru uplatnit.

Stavby a jejich expozice však nejsou jediným zdrojem prezentace lidové kultury v Muzeu lidových staveb v Kouřimí. Rok od roku nabývají na významu i výstavy, které muzeum pravidelně již přes deset let připravuje. Doplnují samotnou prohlídku objektů. Můžeme je rozdělit na dva základní typy. Jeden typ je pravidelně připravován k nejvýznamnějším výročním svátkům. To jsou ty tradiční vánoční a velikonoční výstavy, známé i z ostatních muzeí v přírodě, ale i dalších muzejních institucí. Přestože jich je pořádáno po celé naší zemi značné množství, stále se zvyšující počet návštěvníků svědčí o tom,

že ještě dlouho to bude jeden z nejžádanějších způsobů prezentace lidové kultury.

Druhý typ výstav již asi pro každého běžného návštěvníka není. Jako druh prezentace lidové kultury je však neméně důležitý. Jde o výstavy, dokumentující lidové stavitelství jednak formou dokumentární kresby, jednak prostřednictvím barevné fotografie. Zatímco již dvanáctiletý cyklus výstav dokumentární kresby lidové architektury má i osvětový charakter, za svůj hlavní cíl si klade zmapování kresebných fondů s touto tematikou v jednotlivých muzejních zařízeních a postupné vytvoření „archivu“ dosud žijících, ale také již zesnulých autorů - kreslířů. Druhý cyklus si neklade žádné vysoké cíle, pouze chce cestou barevné fotografie zpopularizovat lidové stavby, či spíše jejich detaily a upozornit návštěvníka, že všude okolo nás jsou krásné a zajímavé věci, kterých si bohužel většinou ani nevšimneme /ploty, sloupky, okna, dveře, prvky lomenic atd./ Po několika letech, po kterých tento typ výstav připravujeme, jsme sami překvapeni, kolik zájmu u návštěvníků vyvolávají.

Národopisné sbírky však neprezentujeme pouze v areálu skanzenu. Stalo se každoročním dobrým zvykem představit veřejnosti v okresním městě nebo na dalších pobočkách část etnografického fondu na určité téma /např. „Hrnce, hrnky, hrnečky“, „Praní prádla“, „Formy a formičky“ atd./ Od roku příštího bychom pak rádi vytvořili přímo na skanzenu jakýsi koutek, kde chceme na dobu celé hlavní sezóny vystavit zkonzervované nebo zrestaurované sbírkové předměty na jedno dané téma /roubíky na obilí, kávomlýnky, kuchyňské váhy atd. - jakási obměna známých exponátů měsíce apod./

Sami jsme před několika lety zjistili, že prezentovat lidovou kulturu pouze prvky hmotnými je nedostatečné a z hlediska dalšího proniknutí muzea do podvědomí návštěvníka zcela nemožné. Můžeme říci, že v této fázi nám snad pomohla i restituce pozemků a již zmíněná stavební uzávěra. Najednou jsme se ocitli před problémem, co vlastně budeme dělat, když nové objekty nelze stavět. V roce 1995 jsme se pokusili připravit první „národopisný“ pořad, a pro jeho snadnější zajištění se jim stal jarmark. Lidé přišli, a my jsme poznali, že tímto směrem musíme jít dál. Ještě téhož roku bylo připraveno posvícení a po uspořádání svatomikulášské nadílky v rámci vánoční výstavy jsme se dostali do kolotoče neustálých příprav programů, pořádání a

vyhodnocování jejich výsledků. A v tomto kolotoči jsme již zůstali. Celkem brzo jsme však zjistili, že nelze vystačit s pouhým předváděním lidové tvorby, řemesel, prodejem výrobků či s pozváním folklorního souboru. Navíc akce podobného rázu se začaly objevovat jak houby po dešti snad v každém městě, na hradech, zámcích či v trochu větších vískách. Podnětem k určité změně ve struktuře programu bylo pořádání masopustů. Přímý kontakt účinkujících s návštěvníkem při obchůzkách, nehranost rolí, naopak přirozené ničím nesvazované vystupování při scénkách, nás vedlo k přenosu těchto prvků i do dalších pořadů. A nejjednodušší možností, kterou lze s úspěchem použít, jsou lidové obchůzky, zvyky a obyčeje. Je to jedinečná možnost, jak návštěvníka podchytit, zaujmout, vtáhnou do programu a co navíc - prezentovat lidovou kulturu v prostředí do kterého od nepaměti patří. Vynášení smrti, i s ukázkou strojení „morény“, honění Jidáše, chození s řehtačkami a klapáčkami, pomlázka, se staly přímou součástí našich velikonočních programů s předváděním tradiční lidové tvorby a řemesel. Zde musím podotknout, že žádnou z těchto obchůzek nepřipravujeme s folklorním nebo divadelním souborem. V pořadech vystupují obyčejní kluci, děvčata či starší studenti z Kouřimi nebo děti z okruhu našich známých. Předem prakticky nic nenacvičujeme. Účinkující jsou seznámeni pouze s texty a v krátkosti také s pohybem po areálu muzea. Vycházíme z toho, že dříve také nikdo kluky nebo děvčata neřídil jak nebo do čeho ustrojit smrtku, kam ji zahodit či zahrabat nebo jak prohnat Jidáše pořádně po vesnici. Již několik let připravujeme svatomikulášské nadílky s účastí více postav, tak jak chodívaly v mikulášských průvodech, obchůzky Barborek, Ambrožů a Lucek. V minulém roce představily děti poprvé vánoční hru „Betlémaci“, která se hrávala v druhé polovině minulého století na Českokobrodsku. Pro rok následující chceme změnit podobu jarmarku, který již tradičně připravujeme na letnicové svátky. Zdá se nám, že návštěvníci přijímají tuto akci se stále menším zájmem; pouhý prodej výrobků lidové tvorby není opravdu již tím pravým, co by mohlo do areálu přilákat více návštěvníků. Pro tuto příležitost připravujeme pořad založený opět na lidovém zvykosloví, chceme předvést tradiční obyčeje - máje, stínání „krále“, strojení věnce, věnčení hospody apod.

K prezentaci lidové kultury směrem k návštěvníkovi přispívá i změna v samotné prohlídce muzea. Obydlení hlavních objektů

průvodkyněmi či průvodci není v žádném případě novinka. Menší množství staveb v Kouřimi však umožňuje s celkem malým množstvím lidí obsáhnout celý areál, aniž by byl návštěvník nějakým způsobem na prohlídce ochuzen. Loňské i letošní zkušenosti ukazují kladné přijetí této průvodcovské formy veřejnosti. Přitom průvodce svou další činností v objektu /větrání peřin na zápraží, úklid, do budoucna snad i příprava jídla/ přispívá k větší iluzi původního života našich předků.

Závěrem dovoluť se zmínit ještě o jedné formě prezentace lidové kultury. V rámci národopisných programů vydáváme od minulého roku malý občasník s názvem „Skanzenový MLS“. Funguje jednak coby zpravodaj k akcím, jednak jako informátor o životě v muzeu či jako katalog s popisem jednotlivých skanzenových staveb. Vedle našich drobných informací, se zde objevují i krátké převzaté články např. z Českého lidu apod.

Asi jsem nestačil říci všechno, co se snažíme k úspěšné prezentaci lidové kultury v Muzeu lidových staveb dělat, i přesto si myslím, že aktivity zvláště v posledních letech opravdu vzrostly. Svědčí o tom i poměrně úspěšný nárůst návštěvnosti a značné ohlasy mezi pravidelnými návštěvníky muzea. Samozřejmě víme o řadě nedostatků, kterými jsou naše aktivity provázány a hodláme jim v každém případě čelit. Vidíme v tom další zdroj naší muzejní práce a hlavně náš další příspěvek k prezentaci lidové kultury.

Die Präsentation der Volkskultur im Museum der Volksbauten in Kouřim

Das Museum der Volksbauten in Kouřim gehört zum Regionalen Museum in Kolín; es entstand als Rettungsfreilichtmuseum für gefährdete, auf dem Gebiet des neu errichteten Wasserwerkes Želivka stehende Bauten. Es präsentiert lokale Grundtypen des Volkshauses aus Böhmen. In den letzten Jahren wurde seine Kozeption nicht fortgeführt; das Museum wurde betroffen von den Restitutionsprozessen, voriges Jahr wurde eins der bedeutendsten Objekte durch Feuer wesentlich zerstört.

Die Sammlungsfonds mußten nachträglich ergänzt werden, denn die Objekte wurden allmählich neu ausgestattet. In der letzten Zeit werden mehrere, vom Volksbrauchkalender ausgehende Programme veranstaltet. Diese Programme sind bei den Besuchern immer beliebter. Positive Erfahrung hat man auch mit der neuen Praxis: die Touristenführer warten jetzt auf die Besucher in einzelnen Objekten, deren Besichtigung dadurch viel interessanter wird. Die Museumsmitarbeiter bereiten jedes Jahr zwei, der Zeichnungs- und Fotografiendokumentation der Volksbauten gewidmete Ausstellungen vor.

Proměny jedné tradice

Daniel Drápala

Historický běh událostí východní Moravy provázela od poloviny 17. až do počátku 19. století existence *sboru zemských portášů*, nazývaných také někdy *fortáši*, *portovní* či *věrní Valaši*. Náplň jejich činnosti se ale navzdory proměňujícím názvům neměnila. Jednalo se o nevelký, vojensky organizovaný bezpečnostní sbor, jehož udržování spočívalo na bedrech zemské pokladny, potažmo moravských stavů. V oblasti svého působení na východní a severovýchodní Moravě, krátkodobě i v Olomouckém a Brněnském kraji, vykonávali úkoly spadající dnes do oblasti působení republikové policie, městských strážníků i celní a pasové služby.

Za své ustavení vděčil tento oddíl neutěšeným poměrům panujícím na celé východní Moravě v době třicetileté války i létech následujících. Dlouhodobě přetrvávající odpor nepokojných Valachů, nedostatečné výsledky rekatolizace i blízkost Uher s možností asyly pro řadu nespokojenců a rebelantů - to vše zapříčiňovalo přetrvávání jistě anarchie a latentního neklidu. Zdejší život byl vedle toho komplikován nárůstem kriminálních živlů a činností odbojníků (ať již z důvodů politických, náboženských či sociálních), zahrnovaných později do kategorie zbojníků. A právě ustavení portášů v roce 1638 bylo dokladem resignace vládních míst na dosavadní způsob boje s těmito živly. Dospěly k poznání, že jedinou účinnou zbraní bude ustavení sboru, jehož členové by se rekrutovali z císaři věrného obyvatelstva (odtud také označení *věrní Valaši*, který v počátečních desetiletích suploval pozdější jméno *portáši*). Počáteční představy brněnských a vídeňských úředníků o pouhé dočasnosti jejich působení vyvrátil nečekaně rychlý nárůst zločinnosti po každém rozpuštění sboru. Nezbyvalo tedy, než po těchto neblahých zkušenostech přetvořit roku 1717 *sbor věrných Valachů* na trvale působící instituci, která by svými aktivitami zatlačila rozvrtné živly dostatečně do pozadí, ne-li je zcela eliminovala. Následující desetiletí tak Morava disponovala akceschopným a ve svých zásadách značně úspěšným policejním sborem a zároveň tak získala i jednu ze specifických své zemské správy. Vytlačil jej až razantní nástup centralisticky řízeného

státu počátku 19. století, jenž roku 1830 zapříčinil jeho definitivní rozpuštění. Faktický zánik sboru však neznamenal konec zájmu o tuto organizaci, spíše naopak.

K vlastnímu lidovému prostředí, které již dříve ve své tvorbě reflektovalo existenci a činnost portášů¹ (ať již pozitivně či z ryze negativního náhledu) se posléze přidružovala pozornost nadšených zájemců-amatérů i erudovaných badatelů. Jejich zájem dosáhl vrcholu v závěru 19. a první polovině našeho století a zpětně tak nemalou měrou ovlivnil i odkaz, jeho podobu i tradici portášů na Valašsku.

Nepřehlédnutelnými solitéry této tradice byla rodina Křenkova a obec Valašská Bystřice (okr. Vsetín), k nimž byla pozornost upírána nejčastěji. Otázkou ovšem je, do jaké míry je jejich výsadní postavení v rámci portášského odkazu zasloužené.

První představitel valašskobystřických Křenků Jiří vstoupil do řad sboru teprve počátkem druhé poloviny jeho existence - roku 1747. V portášské službě se relativně rychle prosadil a získal posty desátníka a šikovatele, aby posléze 29. 10. 1769 vystřídal nejvyššího velitele sboru poručíka Václava Černotského. Působení Jiřího Křenka v čele portovních je obecně považováno za vrcholnou periodu historie sboru, řada úspěšných zásahů vedla nejen k několikerému povolání mužstva na Olomoucko a Brněnsko, ale v roce 1787 i k jednání o rozšíření jeho činnosti na celou Moravu, bezvýsledně. Za velice úspěšné jej ovšem mohlo hodnotit i bezprostřední poručíkově okolí, jeho vlastní rodina. Od 60. let totiž výrazně vzrostl počet portášů pocházejících z Valašské Bystřice, často se přitom jednalo o

¹/ Jeden z nejstarších záznamů ohlasu aktivit portášů přináší hranický lékař Josef Heřman Agapid Gallaš. - K. Kadlec: *Jos. Heřm. Gallaše ztracený spis o Valaších v kraji Přerovském*. Čl. 15, 1906, s. 161-178, 209-225, 256-277. Jiné doklady přinesl F. Sušil: *Moravské národní písně s nápěvy do textu vřaděnými*. Praha 1951⁴, s. 507, varianta písně č. 1616; F. Bartoš: *Moravské národní písně v nově nashírané*. Brno 1889, s. 355-356, písně č. 600 a 601; popř. A. Kubeša, J. N. Polásek: *Valašské písníčky I.-V.* Milotice n. B. 1939-1946; titíž autoři: *Písně z doby roboty, zhojnické a vojenské /Valašské písníčky VII./*. Vsetín 1993. Vedle písní našli ovšem portáši odezvu i v prozaických vyprávěních, v nichž hlavní roli nejčastěji zastávají portáši Stavinoha a Malina - Č. Kramoliš: *Portáš Stavinoha*, *Záhorská kronika* 7, 1911, s. 5-7. A. Ševčík: *Portáši. Národní četníci a ochránci valašských hor*. Vsetín 1930, s. 61-63. O. Sirovátka, M. Šrámková: *Šest černých kohoutů*. Ostrava 1986, s. 96-97; popř. H. Mičkalová: *Co sa Karlovjanom stalo aj nestalo. Pověsti, legendy z Velkých Karlovic a okolí*. /Velké Karlovice/, s.d., s. 78-79.

poručíkovy syny a blízké příbuzné. Nárůst je o to markantnější, uvážíme-li, že až do svého vstupu do sboru byl Jiří Křenek jediným valašskobystřickým portášem, zatímco v letech jeho velitelství tohoto postu dosáhlo devět mužů, trojice jeho synů dokonce poddůstojnických míst. Nestranný pozorovatel by tak mohl pojmout i podezření o možném zneužití funkce a vytváření drobného klientského systému. Éra jejich dominance uvnitř sboru neskončila ani Jiřího smrtí v roce 1791. Jeho místo v čele portovních totiž zaujal nejdříve syn Jan, jehož posléze nahradil ve funkci zastupujícího poručíka Michal. Tomu také bylo souzeno přivést sbor až k jeho faktickému zániku roku 1830. Uzavřela se tím sice historie jedné instituce, pověst Křenkova rodu se ovšem šířila i nadále. A byla to jistě věrná služba poslední velitelské trojice Křenků a věrnost této rodiny sboru až do hořkého konce, co jen dále zvýraznilo představu o jejím výjimečném postavení a stalo se tak jedním ze stavebních prvků opěvovaného mýtu jejich zásluh o prospěch sboru, potažmo celý valašský kraj.

Doposud zcela opomenut přitom zůstával podíl samotných Křenků na jeho budování. Již v jedné ze žádostí šikovatele Michala o udělení velitelského postu se její pisatel dovolává osvědčenosti své rodiny v zemské službě a dovoluje si dokonce tvrdit, že to byli právě Křenci, kdo již od počátků podílel na obsazování velitelského postu.² Toto přesvědčení o významné úloze své rodiny po celou existenci sboru je přitom jasným dokladem krátkosti historické paměti, která sahá jen několik desetiletí zpět a kodifikuje pro budoucnost událost a jev především v té podobě, jak je v danou chvíli vnímán, včetně odchylek od současného stavu. Díky posledním šedesáti létům, během nichž zastávali postupně tři Křenkové po sobě velitelské místo, se redukovalo obecné povědomí jen na ten fakt, že to byla právě tato rodina, kdo měl po celou historii ve sboru výsadní postavení. Tato představa je posléze zhmotněna i do tradice, která ji jako nezpochybnitelnou historickou pravdu udává dále. Je to možné především díky absenci regulátoru delší historické paměti, který by poukázal i na předkřenkovskou éru sboru, trvající více než 130 let. Vzhledem k tomu, že lidové prostředí s historickými prameny pracovat neumí, je odkázáno převážně jen na ústně podávané poznatky. Ty se poté v rámci svého transferu postupně proměňovaly a upravovaly - až

² / MZA Brno, Stavovská registratura, P. 6. portáši, karton 817, f. 75-80.

do námi známé podoby. Promítá se to i do zápisů rožnovského měšťana Tkadlece, z nichž se dovidáme, že z *privilegovaných fojtství ... obdrželi nad ostatními velení, proto z Hrubé Bystřice* (dnešní název zní Valašská Bystřice - pozn. autora) *se jmenovali Felvebli, na Dolní Bečvě se jmenovali Laitnanti, tak se to udrželo až do našich let.*³ Svou kroniku přitom psal na počátku druhé poloviny 19. století, v době, v níž ještě obecná paměť ví o existenci Michala Křenka - šikovatele (čili felvebla) z Valašské Bystřice. Nedůsledným dohledáním historických dokladů a nedostatečným ověřením zjištěných informací tak vznikala v dalších letech řada skálopevných tvrzení, přebíraných poté jedním autorem od druhého. Zpětně se posléze promítala i do tradice a obecného povědomí, čímž se uzavírá onen pomyslný začarovaný kruh.

Kritický náhled tak dnes odhalí i to, že právě Křenci nebyli počtem svých příslušníků vstoupivších do sboru ničím výjimeční a pozoruhodní. V zemské službě měla své zastoupení několika členy i řada dalších rodin, s Křenky majetkem i prestiží stejně srovnatelných. Byli tedy jen jednou z několika sboru věrných rodin poskytujících své muže do jeho řad. Jeden primát je jim ovšem musíme přiznat. Jsou totiž výjimeční v počtu mužů jedné generace v řadách sboru, poručík Jiří Křenek prostě v době svého velitelského působení „zahltl“ oddíl všemi svými služby schopnými syny.

Rodině Křenků jistě nelze upřít řadu přínosných kroků, které vykonal ve prospěch sboru, kraje i celé země, zároveň si musíme přiznat, že také dostatečně využívali možností a výhod, jež jim skýtalo jejich postavení. Ostatně do širšího povědomí se dostali především díky přičinlivosti jednoho svého člena - poručíka Jiřího, jemuž se stal sbor také jedním z prostředků, jak se postarat o blaho svého rodu. Specifičnost této rodiny je tedy zapotřebí vidět ani ne tak z hlediska početnosti či zásluh, byly srovnatelné se zásluhami jejich předchůdců i současníků, jako spíše v umění svého vlastního zviditelnění v rámci odkazu a jeho dalším pečlivém pěstování. Na rozdíl od ostatních stejně přičinlivých a schopných prostě jen uměli „prodat“ svou práci.

S pověstí rodiny Křenků je neodmyslitelně spjata i obec Valašská Bystřice, oba případy fungují v souvislosti s portášskou

³/ Martin Tkadlec: *Památná kniha měšťáse Rožnova*; rukopis uložen v archivu Valašského muzea v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm, ev.č. 222, s. 36.

tradici vlastně jako spojitě nádoby a sláva jedněch je úzce spjata s proslulostí druhých. A zcela obdobně to platí i o problematice výlučného postavení Valašské Bystřice v portášském odkazu. Patřila totiž, stejně jako Křenci, pouze k širokému okruhu vesnic, z nichž se rekrutovalo mužstvo sboru. Nemůže si tedy činit nárok na přední místo mezi obcemi s největším počtem z ní pocházejících portášů. Ty byly volně rozptýleny po celé východní Moravě, od slezských hranic na severu až k centrům dnešního uherskohradištského Dolňácka na jihu, od Hostýnských vrchů až k Javorníkům na Valašsku i Bílým Karpatům na Kopanicích a Horňácku. Jsou to desítky míst, pocházel z nich jeden, dva portáši, stejně jako jedna, dvě desítky mužů.

Jak vidno, není to počet či příslušnost k úzce vymezené oblasti, co učinilo Valašskou Bystřici „vzorovou portášskou obcí“. Vedle existence křenkovského odkazu zde jistě svou roli sehrálo i období několika desetiletí po zániku sboru a zájem badatelů o obec, kde byl v relativně malému časovém odstupu odkaz portášů přece jen živější. Snad díky tomu bylo na tuto lokalitu upíráno stále více pozornosti a spolu s tímto zájmem bylo posléze přebíráno i tvrzení o její výjimečnosti - a jakýmsi nedopatřením se opomněla i ostatní místa. Pro další léta se tak stala Valašská Bystřice téměř poutním místem úcty k portášům. Sami jejich potomci se ale k památce svých předků ne vždy chovali s dostatečnou úctou a péčí. Dokladem je upozornění politického úřadu představitelům obce z počátku 20. let našeho století, aby se dostatečně starali o udržování již značně zanedbaných kamenných náhrobků poručíka Křenka a jeho ženy.⁴ Až díky zájmu badatelů o portášské téma, a potažmo i tuto obec, si její obyvatelé znovu uvědomili část své historie, odkaz předešlých generací, na nějž již pomalu začínal dopadat prach zapomnění.

Součástí opětovného pěstování portášského odkazu ve Valašské Bystřici jsou i aktivity několika předních mužů obce, kteří se od počátku našeho století zúčastňovali řady kulturních, společenských i politických akcí regionu coby *novodobí portáši*, potomci a pěstitelé odkazu svých otců. Dokladem jisté akontinuitnosti bylo i jejich odění, objevovali se totiž ve valašském kroji doplněném potřebnou výzbrojí portovních a nazývali tento svůj oděv *portášským krojem*. Nejednalo se pochopitelně o autentický oděv portášů z počátku 19. století či

⁴ / SOA Vsetín, MNV Valašská Bystřice, Pamětní kniha Valašské Bystřice, b. č., s. 37.

alespoň jeho částečné pozůstatky. Veškeré oděvní součástky byly ušity nově podle jednoho modelového typu a vzájemně se příliš nelišily. Členové se rekrutovali nejen z potomků proslulého Křenkova rodu, ale objevili se mezi nimi i představitelé nemající s ním nikdy nic co do činění. Jednalo se přitom o vážené muže zasedající v obecním zastupitelstvu a zastávající dokonce funkci starosty a jeho náměstka. Perličkou je jistě i účast židovského hostinského Víta Steinharta (jednou z podmínek pro přijetí do sboru totiž bylo až do počátku 19. století katolické vyznání).

Záběr aktivit těchto nadšenců byl značně široký a z některých akcí máme i hmotné připomínky v podobě fotografií či filmového záznamu. Novodobí portáši pochopitelně nemohli chybět na jedné z největších národopisných událostí Valašska dvacátých let - Valašském roce v Rožnově pod Radhoštěm v r. 1925. Díky filmové dokumentaci této akce je zaznamenán i průvod s účastí pochodujícího oddílu valašskobystřických portášů, jež se liší od ostatních krojovaných jen ručnicemi na ramenou a vydrovkami na hlavách. V rámci vlastních slavností předvedli menší vystoupení, jednalo se vlastně o zdramatizovaný slet drobných příběhů ze života portovních, sestavený a posléze rozšířený v samostatnou divadelní hru Čeňkem Kramolišem (muži se scházejí do hospody a ponechávají proto své zbraně před jejím vchodem, obušky zasekávají do ostění, následuje scéna výplaty žoldu, dopadení a svázání šverce pomocí zvláštního portášského lana i poměrování síly mezi jednotlivými portáši).

Na přání zesnulého spisovatele Františka Sokola Tůmy (1885-1925) se počátkem roku 1926 účastnila jeho pohřbu i tato skupina, jejíž členové projevíli úctu zesnulému čestnou stráží u jeho rakve. Největší pocty se ovšem dotčným dostalo až v souvislosti s návštěvou prezidenta T. G. Masaryka na Valašsku v červnu 1928. Při slavnostním uvítání na Pustevnách jej spolu s ostatními krojovanými vítala i delegace valašskobystřických portášů, jimž se dostalo cti spolu se sokoly a legionáři ochraňovat prezidenta a jeho doprovod po celou dobu pobytu na Radhošti.

Vyvrcholením renesance portášského odkazu i zájmu laiků byl přelom dvacátých a třicátých let, kdy se odkazu, ač „Nevalach“, ujal jeho velký ctitel štábní kapitán četnictva Alfons Ševčík, který se po další léta stal hnacím motorem všech akcí spojených s památkou

portášů. A právě jemu především vděčíme za záchranu jednoho z mála hmotných pozůstatků na portáše - kamenných náhrobků-sarkofágů poručíka Jiřího Křenka a jeho manželky Marie z konce 18. století, zajímavých dokladů rustikalizovaného baroka v oblasti funerálních objektů. S neúnavným nadšením začal shromažďovat veškeré doklady o historii portovních, navštívil dostupné archivní fondy a ke sběru materiálů v terénu využil i svých četnických kolegů. Výsledkem byla první ucelenější monografie sboru zemských portášů: *Portáši. Národní četníci a ochránci valašských hor.*⁵ Čistý zisk z jejího prodeje byl věnován na opravu zmíněných náhrobků. Přes existenci několika drobnějších nedostatků musíme tuto knihu ocenit jako úspěšný pokus o celkové shrnutí problematiky, díky němuž se tato stránka již pomalu zapominané regionální historie opět vrátila do povědomí širší veřejnosti. Vydání knihy bylo ovšem jen prvním krokem. Získané finanční prostředky pokryly náklady spojené s opravou hrobů provedenou v průběhu první poloviny r. 1931. Završením Ševčíkova díla se pak stala velká slavnost, jež se konala 12. července 1931. Kromě místního obyvatelstva a mnoha návštěvníků z blízka i daleka se jí účastnilo i šest desítek četníků v čele s generálem četnictva Putnou. Po mši svaté v místním kostele Nanebevzetí P. Marie následovalo slavnostní odhalení renovovaných náhrobků s proslovem gen. Putny i kap. Ševčíka. Odpolední část programu ovšem bojkotovala lidovecká část obce a její příznivci. Valašská Bystřice v této době totiž prožívala značně zjitřené období rivality a střetů mezi katolíky a odštěpeneckou Církví československou. Pro tuto nevráživost nedošlo ani k dohodě o vytvoření společného organizačního výboru všech politických stran s spolky pod hlavičkou Národní jednoty, který by slavnost organizoval. Klerikálové se proto manifestačně neúčastnili odpoledního divadelního představení hry Č. Kramoliše *Portáši*, jež již před tím byla s úspěchem předvedena v Kroměříži, Místku, Brně i Praze a sklídila vždy pochvalné uznání. Ve Valašské Bystřici se ovšem konala v nezvyklém prostředí - přímo v přírodě, na louce za místním kostelem, kde také několik týdnů před tím probíhaly vlastní zkoušky.

Poslední významnější připomínku své portášské minulosti prožila Valašská Bystřice v neděli 30. ledna 1938, kdy bylo slaveno

⁵ / Kniha vyšla v rámci Národopisných slavností na Vsetíně v roce 1930.

třistaleté výročí založení sboru. Mši svatou celebrou a v jejím rámci pronesl i vzpomínku na portáše farář P. Albert Forgač. Po bohoslužbě položily krojované deputace novodobých portášů k hrobu poručíka Křenka věnce. S odstupem osmi měsíců dolehl na zdejší obyvatelstvo následek Mnichova i dalších událostí spojených s protektorátem a šesti válečnými léty. V jejich průběhu se již nenašla příležitost ani chuť si dávnou minulost sboru připomínat, chyběla iniciativa i odvaha. Avšak ani období poválečných let nenavázalo na dřívější kroky, ostatně oficiální příklon k zájmu o zbojnictví a jeho oslavě v duchu třídního boje tomu ani nepřispíval.⁶ Byla to tedy až jistá ideová nevhodnost, která ukončila periodu opětovného oživení portášského odkazu, možno říci dokonce renesance portášství ve Valašské Bystřici.

Zánik tohoto fenoménu tak jednoznačně ukázal, že to bylo nejen nadšení místního obyvatelstva, co „dodávalo“ portášskému odkazu potřebnou energii k dalšímu životu. Jak jsem již uvedl, sami potomci by si v letech následujících po zániku sboru stěží dokázali část své minulosti uchovat v takové intenzitě, pokud by nezasahovaly vnější podněty, které tak oživovaly do zapomnění postupně zasouvané artefakty minulosti, a dále je pěstovali.

Spojení portáš a Valašská Bystřice ovšem nezaniklo v širším povědomí ani v době, kdy byli v módě spíše zbojníci než jejich pronásledovatelé. Od poloviny našeho století se sice vytrácí ochota a touha i nadále uchovávat odkaz svých otců v podobě krojovaných portovních, „citová“ účta však byla nahrazena účtou takřka komerční. V roce 1946 založilo několik místních podnikavců dřevařské výrobní družstvo. A jak jinak by si jej mohli ve Valašské Bystřici nazvat - nežli PORTÁŠ. Je to paradoxně právě tento dodnes prosperující výrobce, kdo spolu s vlakovou soupravou ČD, spojující Olomouc se Vsetínem, horskou chatou na Stolovém vrchu či dnes již zaniklým pivem

⁶/ Jako doklad uvádím dva publikované výroky, jeden z 50. let, druhý o tři desetiletí mladší. *Pochybnost a zřejmou protilidovost portášského sboru si uvědomoval sám lid ... instinktivně vycitíují v této instituci nástroj sice valašský, ale protilidový.* - F. Dostál: *Valaši a protifeudální boje na Valašsku v letech 1620-1642.* Časopis Matice moravské 72, 1953, s.155. *Zásah portášů ... vedl k odporu obyvatelstva proti portášům a přetrvál v povědomí lidu až do zrušení jejich sboru. Dokládají to i lidové písně.* - C. Moravčík: *Portáši - ochránci feudálního pořádku na Moravě.* Právně-historické studie 26, 1984, s. 104.

vsetínského pivovaru udržuje toto slovo v obecném povědomí. Mnoha běžným lidem ovšem i přes všemožné snahy o oživení portášského odkazu z prvních desetiletí našeho století při vyřčení tohoto slova již stěží vytane na mysli konkrétní představa, pravý obsah i předobraz tohoto jména.

A obyvatelé vlastní Valašské Bystřice? Kdysi již téměř zapomenutou, z prachu opět pozvednutou a znovu opuštěnou tradici jim připomínají jen kamenné náhrobky u místního kostela, popř. ono výrobní družstvo, které mnohým z nich poskytuje obživu. Obnova tradice a završení snah jejich někdejších představitelů i kapitána Ševčíka tak vzhledem k pozdějšímu vývoji vyznívá značně rozpačitě. Uzavřel se tak ale pomyslný kruh přirozeného vývoje opouštění zašlých stránek vlastní minulosti. Jiné obce s portášskými listy své historie si postupně zapomnění prožily hned v prvních desetiletích po rozpuštění sboru. Valašská Bystřice se tomuto trendu po řadu let i desetiletí očividně úspěšně bránila, ovšem za výrazného přispění sil z vnějšku. Samo podhoubí v obci by, i přes onu pověst a věhlas Křenků, asi stěží dokázalo tak dlouho tomuto náporu odolávat, nemít dostatečně silnou oporu v nadšencích i badatelích. A jsou to tak také zásahy zvenčí, které právě tento vědomý proces ožívování a pečlivého opěstovávání portášského odkazu ve Valašské Bystřici také napomohly ukončit. Měnily se politické i hospodářské systémy a ty přinášely i ideologické a společenské zvraty, jež dalšímu pokračování nastoupené cesty nepřály. Pomocníky jistě našly i v samotných lidech opouštějících dosavadní způsob společenských vztahů, staré způsoby života na vesnici i komunikace v jejím rámci. Jako by se tak v existenci portášského odkazu symbolicky naplnila i slova spisovatele J. F. Karase, která vložil do úst jedné ze svých postav: *Portáš je portáš, fojt je fojt ... však portášský život není sama radost i krása.*⁷

⁷/ J. F. Karas: *Portášské historie*. Praha 1926, s. 13 a 80.

Die Verwandlungen einer Tradition

Der unikale Sicherheitskorps der Landesportatschen entstand in Ostmähren am Ende des 30jährigen Krieges, als dieses Gebiet von Kriminalelementen gefährlich geplagt wurde. Zu seiner definitiven Auflösung kam es im Jahre 1830, als er als eine ganz der Kontrolle der mährischen Stände unterstehende Institution zum Opfer des Zusammenpralls zwischen dem Ständestaat und der zentralen Staatsmacht wurde.

Die fast zwei Jahrhunderte lange Tätigkeit dieses Korps hinterließ ausdrucksvolle Spuren im Bewußtsein und der Tradition des Volkes. Die größte Aufmerksamkeit wurde gewidmet der Familie Křenek, die den Sicherheitskorps zum großen Ruhm brachte und der Gemeinde Valašská Bystřice (Walachisch Bystritz), Kreis Vsetín (Wsetin), die - allerdings falsch - für ein typisches Portatschendorf gehalten wurde. Den Höhepunkt der Wiederbelebung der Portatschen-tradition, die allerdings am meisten von großem Interesse der volks- und heimatkundlichen Forschern seit der 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts unterstützt wurde, bildete ein großes Fest in Valašská Bystřice im Jahre 1931.

Da das Portatschenvermächtnis im Bewußtsein der hiesigen Bewohner mehr von äußerem Interesse unterstützt wurde als vom natürlichen Überleben der Tradition, kam es zu seinem relativ schnellen Ableben während der letzten 60 Jahre.

Posvícenský zvyk Honění kohouta v městské části Kunčicích, obce Letohradu. (Podorlicko)

Petra Vychytilová

Cílem výzkumu bylo doložit nejstarší známé podoby zvyku Honění kohouta v Kunčicích, popsat jeho proměny a zhodnotit vliv zvyku na sociálně kulturní povědomí obyvatel.

Honění kohouta jako posvícenský zvyk byl ještě na přelomu století běžným prvkem v obyčejové tradici na území Čech. Jednotlivé varianty známe z literatury, tak jak nám je zapsali regionální autoři. Velmi cenným pramenem je Zíbrtovo dílo *Na tom našem dvoře* (Praha 1911). Autor tu podává přehled všech známých variant zvyku. Tak se setkáváme jak s označením Mláčení, Stínání i Honění kohouta. Všechny tyto varianty však pravděpodobně vychází z jedné.

Přes hojně rozšíření zvyku po celém území Čech postupně mizí po druhé světové válce. Dochází ke změnám v životním rytmu vesnice, mění se hodnotová orientace obyvatel a to i vlivem nástupu politického režimu po roce 1948. Z několika málo lokalit, kde je zvyk do dnešních dnů ještě zachovávan, jsem si k výzkumu vybrala obec Letohrad, protože toto prostředí je mi důvěrně známé. Chtěla bych podotknout, že zvyk byl běžný ještě před dvaceti lety také v okolních vesnicích (Mistrovice, Lukavice, Verměřovice), ale tady postupně zanikl.

Jak Honění kohouta probíhá? Na posvícení, v neděli po sv. Havlu (16. 10.), se odpoledne okolo druhé hodiny „chodí na honění kohouta“. Kohouta dává dívka, která má před svatbou. Od jejího domu vychází průvod, v jehož čele jde ženich s kohoutem na podsádce (destička s otvory pro nohy kohouta upevněná na metrové tyči), za ním nevěsta s kamarádkou a obě nesou na rameni cep. Pak se řadí několik trojic (mládenec a dvě děvčata), kapela a nakonec ostatní lidé. Okolo průvodu pobíhají maskované cikánky a loudí peníze slovy: „něco na plenky nám dejte“; s sebou mají loutku dítěte pro vzbuzení soucitu. Klepou na dveře domů, aby jim lidé dali alkohol nebo posvícenské koláče. Nezbytnou maskou je „policajt“, který chytá

mládence a děvčata pro honění kohouta, a šašek, který škádlí děti a dělá nepořádek. Občas se objevuje i maska medvěda.

Průvod prochází vesnicí a před domy vážených občanů hraje kapela písňe vyjadřující profesi majitele domu nebo písňe na přání. U domu místního velitele hasičů se hraje „Co jste hasiči“ a před hospodou „Ta kunčická šenkérka“. Za odměnu muzikanti dostávají alkohol a maškary cukroví nebo koláče. Nakonec dojde průvod na louku, kde se vlastní honění odehrává. Tyč od podsádky, již bez kohouta, se zarazí do země vedle stolu. Na něm bývala miska pro peněžité obnos od těch, kdo kohouta honili. Od osmdesátých let se už neplatí.

Okolo stolu je za doprovodu hudby vedena nejprve dárnkyne kohouta s kamarádkou. Obě mají zavázané oči a mládenec s kohoutem pod paží se snaží schovat někde mezi diváky. Když kapela dohraje, sejmou se dívkám šátky z očí a ony běží najít mládence, kterého se pak snaží zasáhnout cepem. Jakmile se jim ho podaří zasáhnout, střídá je další trojice. Za odměnu dostane každá trojice sklenku alkoholu a posvícenský koláč. Vše končí, až když není nikoho, kdo by kohouta honil. Tak se zvyk provozoval v r. 1998, kdy probíhal terénní výzkum.

V minulosti byl průběh zvyku v podstatě stejný, pouze se lišily masky. Jak tyto masky vypadaly, bychom se mohli dočíst v Kunčických pamětech z konce 19. st., kde Jan Šlezinger píše: „Žid měl na zádech sator a naruby kožich, babka si udělala do náručí z knotu děcko a do ruky roztrhanou tašku...Sára se často naschvál převalovala, děcko jí vypadlo z náruče, kluci jí ho sebrali a ona zas křičela: „Dáš ho sem!“ a prohlížela ho, není-li potlučený a prosila, aby jí dali do košíčku, že má hlad...žid prováděl svoje kousky a Sára byla podnapilá, válela se stále po louce, děti okolo ní.“

Pro přehlednost jsem si stanovila styčné body, na kterých se dá dokumentovat vývoj zvyku nebo vložení nového prvku.

1. dobu konání zvyku
2. dárnkyne kohouta
3. kdo honí kohouta
4. jak dlouho se zvyk v daný den provozoval
5. osud kohouta

6. úlohy masek
7. co se dělo po konci honění
8. podíl nevěsty na přípravě
9. kdo zvyk organizoval

1. Doba konání zvyku je stále stejná, o posvícení po svatém Havlu.

Ještě na počátku 19. st. se kohout honil o posvícení, které trvalo tři dny. V neděli se konala taneční zábava. O půlnoci se vyhlásila dárkyně kohouta a ta měla sólo. Všichni tedy věděli, kde bude průvod začínat. Pokud nikdo nechtěl dát kohouta, začínal průvod od kříže v horní části Kunčic.

V pondělí bylo volno, cechovní řemesla nepracovala a v Kyšperku (dřívější označení Letohradu) se konal jarmark. Ve dvě hodiny kupci zavřeli krámky a šli na posvícenského Honění kohouta. Informátoři uvedli, že po r. 1950 se kohout honil v sobotu a od r. 1972 v neděli.

2. Kohouta dává dívka před svatbou. Musela však být natolik hmotně zabezpečená, aby mohla pohostit kapelu a maškary. Několikrát dávali i mládenci, ale ne kohouta, nýbrž slepici. To proto, aby zvyk nezanikl, ale nebylo to vnímáno jako správné.

3. Kohouta vždy honí děvčata s cepem. Musí mládence zasáhnout cepem, teprve pak jsou odměněny.

4. Zvyk se provozoval do setmění.

5. Z pramenů víme, že se na zábavě po samotném honění kohouta konala jeho dražba. Ten, kdo ho vyhrál, si ho odnesl domů. Informátoři také udávali, že se z kohouta vařila polévka pro muzikanty, tzv. trachta. V minulých letech měla hostinská přípravu slepici na paprice a kohouta vracela majitelům. To proto, aby lidé kohouta ochotněji půjčovali. Od poloviny osmdesátých let se už zábava nekoná a kohout se vrací zpět majitelům.

6. V pramenech 19. st. se objevují pouze masky žida a báby Sáry. Bavily obecnost. Tyto masky mohou odpovídat dobové společenské situaci. Dnes vidíme masky policajtů (chytají děvčata a mládence pro honění), šašků (baví obecnost), cikánek (vybírají peníze na zaplacení výdajů) a medvěda (organizátorům se maska

líbila v půjčověně kostýmů). Na fotografiích z minulých let jsou zachyceny i jiné masky, ale ty si vymysleli jejich majitelé a nestaly se trvalou součástí průvodu.

7. Po konci honění se všichni rozešli domů obstarat hospodářství. Okolo dvacáté hodiny se opět sešli v hostinci na taneční zábavě. Do dvaadvacáté hodiny byla dámská volenka. Taneční zábavy se v posledních letech už nekonají.

8. Nevěsta připravovala pohoštění pro muzikanty, musela mít nově vybilény dům, finančně zajišťovala celou akci. Dnes jí s přípravou pomáhají ostatní, hlavně mládež, nebo nadace Kampelička.

9. Celou akci organizovala mládež. V 50.–80. letech SSM a požárníci, po r. 1990 Svaz dobrovolných hasičů a nadace Kampelička. Vždy se předpokládá účast svobodných.

Nakonec se tedy pokusíme shrnout, k jakým změnám došlo.

Pro velmi omezené písemné záznamy nebylo možno učinit rekonstrukci sahající dále než do poloviny 19. st. Lze z toho usuzovat, že věc natolik známou nebylo potřeba zaznamenávat nebo ji možná lidé ani zaznamenávat nechtěli.

Kompletně se vyměnily masky. Kdy a za jakých podmínek, nevíme. Současní pamětníci si nepamatují masku žida ani báby Sáry. Dnešní masky však převzaly funkce po svých předchůdcích: cikánky úlohu báby Sáry a šašci úlohu žida. Úloha masky policajta je nová a souvisí patrně s vývojem zvyku. Podílil se na hladkém průběhu akce. Dříve bylo pořadí trojic pro honění dáno již při řazení do průvodů, dnes se o toto stará právě maska policajta.

V dotazníku informátoři uvedli, že nevěsta a mládenec šli v zapůjčených „českých“ krojích. V r. 1998 kroje chyběly. Novým prvkem bylo vystoupení imitátora Václava Faltuse, který je v obci velmi oblíbený a prakticky neodmyslitelnou součástí kulturních akcí. Svým vystoupením zahájil Honění kohouta. Až s odstupem času budeme moci zhodnotit tento prvek. Spíše jde o ukázkou dobového vkusu.

Vzhledem k informacím, jež se podařilo shromáždit, lze konstatovat, že po formální stránce nastalo zkrácení zvyku a přesunutí na neděli. Zmizela taneční zábava, došlo ke kompletní výměně masek, chybí kroje.

Pro sledování vývoje lidového zvyku je nutné znát podmínky a ovlivňující faktory kulturní kontinuity, tedy procesu mezigeneračního předávání vztahu k určitému jevu.

Díky kopcovitému terénu neumožňujícímu expanzivní růst zástavby a finančním možnostem je dosud běžné vícegenerační soužití. Když se mladé rodiny snaží postavit vlastní dům, staví jej na pozemku nedaleko rodičů. U většiny domů je dosud malé hospodářství s dobyt看em, polem a drobným zvířectvem. Celá širší rodina se tak účastní společné práce, při níž mohou mladší poznávat hodnotovou orientaci starší generace. Za významný prvek bych označila skutečnost, že většina obyvatel vesnice je katolického vyznání. Tím je zaručeno jednak pravidelné setkávání na bohoslužbách a jednak se u dětí již od dětství vybudovává pocit příslušnosti k určité skupině a tedy i určení jejich místa ve společnosti. V této skutečnosti vidím rozhodující moment pro vztah mládeže ke zvyku.

Jak jsme se přesvědčili při rozhovorech i z odpovědí v dotazníku, zvyk má pro starší generaci velký význam. Mládež chápe, že je to „jakýsi“ zvyk. Ale jsou na něj pyšní, protože se v okolních vesnicích už nic podobného nekoná. O jeho průběh se starají převážně ti starší, ale účastnili se prakticky všichni. Záleží tedy na mladé generaci, zda se k němu bude hlásit a převzme zvyk a péči o něj za vlastní. Tento moment je podstatný. Jestliže se totiž mládež hlásí k nějaké tradici a snaží se o její pokračování s vlastním přínosem, nemůže zvyk zmizet a snad dostane i nové obohacující prvky. Protože ze samé podstaty zvyku je jeho životnost vázána na mládež, která se k němu i nadále hlásí, můžeme předpokládat změny odrážející jejich životní zkušenosti. Tím, že se mládež podílí na průběhu zvyku, dává signál o své potřebě patřit ke skupině se stejným kulturním povědomím a snad bude připravena předat tuto informaci dále.

Výzkum byl realizován na podzim roku 1998 s finanční podporou Národopisné společnosti, které tímto děkuji.

Der Kirchweihfestbrauch „Hahnfangen“ im Stadtteil Kunčice in der Gemeinde Letohrad (Adlergebirgevorland)

Ein Bericht aus der im Rahmen der Praxis der Ethnologiestudenten der Philosophischen Fakultät der Masaryk-Universität in Brünn mit Unterstützung der Tschechoslowakischen Gesellschaft für Volkskunde realisierten Terrainforschung.

Noch vor 20 Jahren war dieser Brauch üblich in den Dörfern in der Umgebung der Gemeinde Letohrad (Geiersberg), allmählich ging er aber unter. Er wird realisiert am Sonntag beim Kirchweihfest (16. 10.) als Zug der Jugend, verbunden mit Spielen und Geldabheben. Dabei sind wichtig die Masken, deren Gestalt sich im Laufe der Zeit wesentlich veränderte. Die Wurzeln dieses Brauchs liegen tief in der Vergangenheit, damals hatte er die Bedeutung der Dankopfer für reiche Ernte.

Das Ergebnis der Terrainforschung wurde mit einem Bericht aus dem Ende des 19. Jahrhunderts verglichen.

Palačovští poutníci

Povědomí tradice církevních poutí a jejich současná podoba.
(Zpráva z terénního výzkumu)

Jana Tichá

V této zprávě předkládám shrnutí a vyhodnocení průběhu a výsledků svého bádání na poli lidové religiozity, a to z oblasti fenoménu křesťanských poutí.

Výběr tématu jsem podřídila svým studijním zájmům (studium oborů etnologie – religionistika FF MU v Brně), a proto jsem se soustředila na zkoumání a zobrazení současné formy poutnictví v předem vytyčené oblasti s daným poutním centrem, ve společenském a kulturním kontextu regionu. V návaznosti na dříve realizované terénní výzkumy historického valašského poutního centra Zašové (okr. Vsetín) z let 1996, 1997 jsem se zaměřila na poutníky přicházející z obce Palačov (okr. Nový Jičín), jejichž procesí patřila k nejhodnější a Zašovany nejobdivovanější. Snažila jsem se zaznamenat podobu a průběh „snad ještě dnes“ praktikovaných poutních obyčejů a zvyklostí, věrských rituálů, motivaci a stanoviska Palačovských k účasti na procesí, jeho průběhu, ke konání poutí vůbec. Pokusila jsem se o srovnání se situací mapovanou písemnými a ikonografickými materiály z konce 19. a počátku 20. století a informacemi pamětníků. Na základě této komparace jsem se snažila načrtnout linii vývoje náboženského myšlení a citění ve zdejší oblasti během 20. století, zvláště pro období po II. světové válce.

Vedle studia příslušných pramenů a literatury (mj. Státní okresní archiv Nový Jičín, Státní okresní archiv Vsetín, MÚ Starý Jičín, Farní úřad Starý Jičín, archiv a fotoarchiv VMP Rožnov pod Radhoštěm, ...) jsem podstatnou část práce v průběhu měsíce července 1998 věnovala přímo terénnímu výzkumu v obci Palačov.

Vzhledem k poměrné choulostivosti tématu bádání jsem pro kontaktování respondentů zvolila způsob mírně řízených přímých rozhovorů. Při výběru informátorů jsem se zaměřila na starší generaci místních obyvatel, která pro mě představovala perspektivnější skupinu

respondentů nejen díky předpokládanému citlivějšímu přístupu k náboženským otázkám ale i pro schopnost srovnat situaci mladým poněkud až vzdálenějšího údobí 1. poloviny 20. století (před přerušením tradice poutí s procesími k Panně Marii Zašovské) s 90. léty, kdy se církev pokouší uvést do života řadu původních obřadních rituálů. Podařila se mi uskutečnit setkání s pěti rodáky, z nichž dvě (2 – 3 hodinové rozhovory) se stala ústřední pro mou práci.

V interview s pí. Šnajdarovou (nar. 1926, Palačov 71), „správcovou“ místní kaple Panny Marie a kostelníkem p. Kolenovským (nar. 1929, Palačov 31) lze mj. v podstatě vysledovat několik společných tematických okruhů, které – při účelovém zjednodušení – reflektují především příčinu a účel poutí, její organizaci a podobu procesí, popř. jeho trasu, a dvoudenní program činnosti v samotném poutním místě Zašová (průběh mší, návštěva „zázračného“ pramene, popř. nákup upomínek a setkání se známými).

Domnívám se, že během přípravy a zvláště realizace samotného terénního výzkumu se mi podařilo k vybranému tématu nashromáždit dostatek informací pro jejich analyzování a následné učinění si určité představy nejen o náboženském životě křesťanského poutníka ve 20. století.

Může se zdát, že při výpovědích zvláště starších respondentů a nezařazení informátorů mladšího věku nedosáhneme objektivního reálného popisu dané situace. Tady ale můžeme souhlasit s názorem religionisty Mircea Eliadeho – i nenábožensky „založený“ člověk je potomkem člověka náboženského, utvářel se na základě situací, jež přijali za své jeho předkové. Tedy i ta nejdesakralizovanější existence nese stále ještě stopy náboženského hodnocení Světa.

Palzendorfer Pilger. Das Bewußtsein über die Tradition der kirchlichen Pilgerfahrten und ihre heutige Gestalt. (Bericht über die Terrainforschung).

Die Terrainforschung wurde 1998 als Teil des von der Tschechoslowakischen Gesellschaft für Volkskunde unterstützten Studentenprojekts durchgeführt.

Aus der Gemeinde Palačov (Palzendorf), Kreis Nový Jičín (Neu Titschein) gingen jedes Jahr Pilger in den ungefähr 15 km entfernten Wallfahrtort Zašová (Zaschau), in dortige Marienkirche. Diese Tradition überdauerte bis zum Anfang der 50er Jahre des 20. Jahrhunderts, heute bemüht man sich, sie wiederzubeleben. Im Mittelpunkt der Gespräche mit den Informatoren standen der Verlauf der 2 Tage langen Wallfahrt, ihre Route, einzelne Andachten und das Verhältnis der Pilger zu den Einwohnern des Wallfahrtortes. Die Forschungsergebnisse wurden beeinflusst von einer gewissen Empfindlichkeit des Themas und der Geschlossenheit der einzelnen Respondenten.

Před 100 lety a dnes.

Národopis mezi Vídní, Lvovem, Krakovem a Prahou

(Konference krakovské pobočky Polské národopisné společnosti ve dnech 24. – 26. září 1998)

Josef Vařeka

Polská národopisná společnost /Polskie towarzystwo ludoznawcze – PTL/ byla založena roku 1895. Na rozdíl od našich poměrů, kde se NSČ budovala převážně na centralistickém principu, v Polsku těžiště činnosti společnosti spočívalo v regionech. K neaktivnějším pobočkám PTL náleží „odział krakowski“ /založený 1898/, který v rámci stoletého jubilea uspořádal v Krakově 74. valné shromáždění delegátů, po němž následovala vědecká konference. V úvodním referátě Mgr. Aleksandra Jacher-Tyszkowa /Etnografické muzeum Krakov/ přehledně zhodnotila vědeckou a popularizační činnost jakož i společenský význam krakovské pobočky PTL. Členové pobočky provádějí národopisné výzkumy nejen v krakovském regionu, ale i v samotném městě. – Další referát byl věnován Národopisné společnosti československé: dr. Josef Vařeka uvedl historické podmínky, které vedly ke vzniku Společnosti roku 1893, a nastínil její vývoj, proměny i současné cíle; zvláštní pozornost pak věnoval česko-polským kontaktům v oblasti národopisu.

Prof. Richard Jeřábek, který na konferenci přivezl čerstvé výtisky antologie Počátky národopisu na Moravě /Strážnice 1998/, seznámil posluchače s hlavními výsledky svého studia publikovaných textů k národopisu Moravy. Autor především shromažďoval doklady vztahující se k charakteristice různých regionálních skupin obyvatelstva a jejich kulturních projevů. V referátě prosloveném na konferenci věnoval zvláštní pozornost údajům o etnografických skupinách žijících v karpatské části Moravy a těšínského Slezska koncem 18. a v první polovině 19. století. R. Jeřábek na základě dobových zpráv dospěl k pozoruhodnému závěru, že v uvedeném období existovaly etnografické skupiny obyvatelstva a jim odpovídající etnografické regiony, které se v průběhu dalšího vývoje výrazně proměnily nebo dokonce zanikly, zatímco jiné, které dnes zdánlivě

tvorí pevnou součást národopisného obrazu Moravy a Slezska, nejsou v těchto textech ani zmíněny.

Dr. Mieczysław Trojan z vřatislavské univerzity přehledně zhodnotil z pohledu uplynulého století klasickou školu evropského národopisu v Rakousku. Je vhodné zde připomenout, že autor se otázkami evropské etnologie podrobně zabývá ve své publikaci *W prowadzenie do etnologii Europy* /Wrocław 1994/.

Čtyřúhelník Krakov – Praha – Vídeň – Lvov uzavřel prof. Stepan Pawluk z Národní akademie věd referátem k problematice současného výzkumu lvovských etnografů, který směřuje především do karpatské části Ukrajiny a národopisně proslulého Polesí. Autor také připomněl počátky polského a ukrajinského národopisu ve Lvově, spojené se jmény I. Franko, W. Szuchewycz, I. Kopernicki, A. Fischer, W. Ochrymowycz, W. Kobilnyk ad. Nový impuls získala ukrajinská etnografie ve Lvově v 50. letech našeho století založením Státního muzea etnografie a městských řemesel v Akademii věd Ukrajiny, později změněného v Národopisný institut AV.

Ve druhé části konference zazněly příspěvky k vývoji polského národopisu do vystoupení Oskara Kolberga /prof. Wiesław Bieńkowski/, k etnografii Krakova /prof. Ryszard Kantor, Mgr. Bogdana Pilichowska/ a k výsledkům výzkumu slovesného folkloru /Mgr. Roman Kyrzwiw, Ukrajinský folklor ve Lvově; dr. Anna Kowalska – Lewicka, Císař v haličském folkloru/. Dr. Róza Godula z Jagelonské univerzity provedla v historickém kontextu rozbor legend a lidové tradice vztahující se k apoštolské misii sv. Vojtěcha v Krakově a okolí /pani Godula doplňuje poznatky k tomuto tématu také z území Čech/.

Zajímavá konference PTL byla zakončena exkurzí, jež vedla do Doliny Mnikowské, městečka Alwernia a do pozoruhodného skanzenu Wygietzów-Lipowiec. Konference se ještě zúčastnil legendární profesor Roman Reinfuss, který jakoby se přišel s národopisnou obcí rozloučit; náhle zemřel v poslední den konference /27. 5. 1910 – 26. 9. 1998/.

Vor ein Hundert Jahren und heute. Ethnographie unter Wien, Lwow, Krakau und Prag (Konferenz der Krakauer Zweigstelle der Polnischen Ethnographischen Gesellschaft, 24. - 26. September 1998)

Die Krakauer Zweigstelle der Polnischen Ethnographischen Gesellschaft (Polskie towarzystwo ludoznawcze, gegründet 1895) veranstaltete in Krakau im Rahmen des 100. Jahrestags ihrer Gründung (1898) 74. Vollversammlung und eine wissenschaftliche Konferenz. Im einleitenden Referat bewertete Aleksandra Jachert-Tyszkowa die wissenschaftliche und popularisierende Tätigkeit sowie die gesellschaftliche Bedeutung der Krakauer Zweigstelle der PTL. Dr. Josef Vařeka informierte in seinem Referat über die Tschechoslowakische Gesellschaft für Volkskunde, ihre Gründung, Entwicklung und die heutigen Ziele. Prof. Richard Jeřábek machte die Zuhörer vertraut mit Hauptergebnissen der in der Antologie „Počátky národopisu na Moravě“ (Anfänge der Volkskunde in Mähren) (Strážnice 1998) publizierten Texte. Er betonte, daß sich die ehemaligen ethnographischen Regionen im Laufe der Zeit und der Entwicklung ganz veränderten oder sogar untergingen. Dr. Mieczysław Trojan bewertete die klassische ethnographische Schule Europas in Österreich. Prof. Stepan Pawluk informierte über die sich vor allem auf den karpathischen Teil der Ukraine konzentrierenden zeitgenössischen Forschungen der Lwower Ethnographen und über die Entwicklung der Ethnographie in Lwow.

Im zweiten Teil der Konferenz wurden vorgetragene Beiträge zur Entwicklung der polnischen Ethnographie (Prof. Wiesław Bienkowski), zur Ethnographie von Krakau (Prof. Ryszard Kantor, Bogdana Pilichowska) und zu den Ergebnissen der Erforschung der Schriftumsfolklore in Lwow (Roman Kyrzczew) und in Galizien (Dr. Anna Kowalska). Dr. Róża Godula führte eine Analyse der Legenden und der sich auf die Apostelmission des Hl. Adalbert in Krakau beziehende Volkstradition durch und ergänzte sie mit den Erkenntnissen aus Böhmen. An der mit einer Exkursion (Dolina Mnikowska, Alwernia, Wygielzow - Lipowiec) beendeten Konferenz nahm noch der legendäre Professor Roman Reinfuss teil, der plötzlich am letzten Tag der Konferenz starb.

Část 3

Zpráva o činnosti Hlavního výboru Národopisné společnosti ve volebním období září 1996 - září 1999

Hlavní výbor se ujal své práce po Valném shromáždění, které se konalo v září 1996 v Praze. Jeho usnesení obsahovalo jako jeden z prioritních úkolů podporovat všemi prostředky akci záchrany Letohrádku Kinských pro národopisnou expozici. Sami členové Hlavního výboru považovali na svou povinnost upevnit postavení oboru mezi ostatními společenskovědními disciplínami a mezi odbornou veřejností. Dále posílit úlohu Národopisné společnosti jako sdružení, které reflektuje na úkoly, kterými ji členská základna pověří.

Mám-li charakterizovat vůdčí myšlenku našeho tříletého volebního období, ráda bych zdůraznila, že jsme tuto práci považovali za poslání a službu členům i našemu oboru. Jakým způsobem se nám dařilo naplnit tento záměr, jistě posoudíte v diskusi k této zprávě.

Hned zpočátku se svého členství v Hlavním výboru vzdal PhDr. Pavel Popelka a tak dále pracoval výbor jako osmičlenný. Rozptýlenost pracovišť, kde jednotliví členové působí (2 z Prahy, 3 z Čech a 3 z Moravy) a také skutečnost, že po dlouhé době poprvé byla předsedkyně z mimopražského pracoviště, vedla k velmi racionální dělbě práce. Kladla ale také velké nároky na spolupráci zejména mezi pražskými kolegyněmi, předsedkyní a dalšími členy. Doufám, že následující řádky Vás přesvědčí o tom, že všichni členové odvedli dobrou práci.

Členové Hlavního výboru nerespektovali v dobrém slova smyslu ty části stanov, které doporučují vytvoření předsednictva. Pracovali jsme všichni společně a jednání Hlavního výboru, konaná každé čtvrtletí, byla velmi konstruktivní a věcná. Nic jiného nám vzhledem ke vzdálenostem a pracovnímu zatížení členů ani nezbývalo.

Po celé funkční období se všichni členové potýkali s řadou praktických problémů: hned na počátku to bylo mj. vypovězení smlouvy o nájmu prostor pro archiv a sklad publikací v Náprstkově muzeu. Díky pochopení paní PhDr. Jiřiny Langhammerové jsme získali prostory přímo v národopisném oddělení NM. Dále to byl velmi rozsáhlý sklad publikací, po mnoho let nevrácené rukopisy

dopisovatelů, nedostatečná evidence členských příspěvků a opožděné vydávání Věstníků.

Členská základna:

Kartotéka Národopisné společnosti obsahuje v současné době evidenční listy 240 řádných a mimořádných členů a adresy 134 dopisovatelů. Ač je toto číslo menší, než bylo na počátku roku 1997, můžeme konstatovat, že díky větší komunikaci s členy a dopisovateli je reálné a reflektuje na většinu změn, které se udály mezi členy v posledních letech.

Při této příležitosti ráda konstatuji, že se výrazně zlepšila také platební kázeň všech členů: Ještě na počátku roku 1997 jsme nemohli vymáhat nedoplatky členských příspěvků, neboť kartotéka placení nebyla poslední tři roky doplňována a spolupráce s Českou spořitelnou byla svízelná.

Toto konstatování je zvláště významné v okamžiku, kdy je většina našich aktivit odkázána právě na členské příspěvky.

Velké rezervy vidí členové Hlavního výboru ve věkovém složení členské základny. Ač nechci předjímat, bude nucen nově zvolený Hlavní výbor věnovat této otázce významnou pozornost, abychom neztratili pro příští léta aktivitu.

Podíl Národopisné společnosti na organizování vědecké práce:

Národopisná společnost se podílela finančně i organizačně na realizaci několika odborných setkání: v roce 1997 to bylo Strážnické sympozium na téma Společenství dětí, v následujícím roce opět s Ústavem lidové kultury na sympoziu věnovaném Etice v lidové kultuře. S Etnografickým ústavem MZM jsme se podíleli na realizaci odborného semináře věnovaného problematice lidového textilu, který byl poctou celoživotnímu dílu dr. Miroslavy Ludvíkové. Zúčastnili jsme se také semináře o podomácké výrobě, který připravil Městský úřad v Měčíně. Naše snaha, podílet se alespoň jedenkrát ročně na přípravě významné oborové konference, je letos završena pořádáním konference ke 100. výročí narození doc. Drahomíry Stránské.

S vědeckou a výzkumnou prací souvisí velmi úzce aktivita, připravená v letech 1997 a 1998 na podporu výzkumů členů, zejména studentů. Jak již bylo publikováno ve Zpravodajích, přispěla NS na realizaci výzkumů studentů, zejména brněnského Ústavu evropské etnologie. Z výzkumů byly připraveny jak zprávy, které byly a ještě budou publikovány ve Věstníku, tak řada záznamů a terénních zápisů, které jsou součástí archivu NS. Je škoda, že zájem studentů je velmi proměnlivý a letošní částka nebyla dosud rozdělena.

Ediční a publikační činnost:

Po převzetí agendy od minulého Hlavního výboru bylo konstatováno, že k tisku jsou připravena dvě čísla Věstníku. Zatím co ten, který byl věnován lidovému textilu se podařilo vytisknout a distribuovat, soupis modelů lidové architektury byl zadán bez potřebné kontroly do tiskárny. To se vymstilo nejen nedokonalým seznamem, ale také řadou chyb v obsahu. Tak se také stalo, že prostředky vynaložené na tisk, vyšly na prázdno.

K tisku byl připraven Věstník s referáty z pražské konference o regionální publicistice, ale ani ten se neobešel bez problémů. Redakce se sice členům omluvila, ale naše zkušenosti byly na tomto poli pramalé.

Některé nedostatky se podařilo napravit, zejména nedokonalý soupis modelů byl v závěru loňského roku nahrazen novým. Také zpravodajsky orientovaný Věstník za rok 1998 byl připraven bez problémů a dával nám možnost „nabrat dech“ na vydání Věstníku s referáty ze zítřejší konference. Tím by se podařilo skluz téměř tři let ve vydávání Věstníku smazat a předat našim pokračovatelům čistý stůl. Je pravdou, že mnohé z těchto aktivit bychom nemohli realizovat bez podpory Rady vědeckých společností, která posílila náš rozpočet právě na vydávání publikací mimo plán.

Novým tiskem se stal pro rychlejší informovanost členů Zpravodaj. Z počátku spíše účelový tisk pro běžná sdělení členům, rozesílaný i dopisovatelům, poskytl rychle přehled o jednotlivých adresátech, jejich možnostech další spolupráce a řadu dlužníků podnítil k doplacení členských příspěvků. Umožnil také hlavnímu výboru informovat všechny o průběhu tak významné akce, jakou byla Petice na záchranu Letohrádku. Zatím co v roce 1997 byla vydána

2 čísla, v následujícím roce 3 a letos již dvě. Nebýt vysokých položek za poštovné, bylo by možné realizovat pravidelné vydávání 4 čísel ročně. Ohlas mezi členy i dopisovateli byl vynikající.

Letohrádek a národopisná expozice:

Jak již bylo řečeno, pověřilo Valné shromáždění nově zvolený výbor podílet se na všech akcích, které by přispěly k zachování Letohrádku Kinských pro účely národopisné expozice. Jednání proběhla celá řada, dokonce jsme byli přijati náměstkem ministra kultury, ale až do května loňského roku se zdálo, že se nic nestane. Celkem bylo institucím, ministerským úředníkům a dalším zasláno na 40 dopisů, v nichž jsme se snažili upozornit na vzniklou situaci a žádali o návrhy na řešení i popis našich možností.

S politováním musím konstatovat, že většina oslovených se ani nepokusila odpovědět, výjimkou je ředitel NM a bývalý náměstek MK M. Prokop, později člen poslaneckého klubu. Až návrh vzešlý ze Senátu, abychom se pokusili zorganizovat petici na podporu záchrany Letohrádku, se setkal se správným ohlasem. Na petiční listiny se nepodepisovali pouze pražští kolegové, ale ve spolupráci s mimopražskými muzei a soubory bylo získáno více jak 6000 podpisů z celé republiky.

Byla to akce, která nakonec vedla alespoň k počátku dalších kroků, ale která také, a to je jistě stejně důležité, přispěla k sebereflexi nás všech, k zamyšlení nad dalším osudem národopisu a jeho obrazu ve společnosti. Tato na první pohled nadnesená slova jsou však odrazem názorů členů a zejména jejich přístupu k celé akci. Myslím, že právě petiční akce vnesla novou energii do naší práce a úspěch, i když malý, byl tou nejuvítanější odměnou.

Anketa:

V roce 1998 rozhodl Hlavní výbor, že požádá členy o vyjádření názoru na nejvýznamnější počín oboru v uplynulém roce. Ač se na první pohled zdálo, že tato aktivita se nesetká s velkým porozuměním, opak byl pravdou. Jak odborná, tak i laická veřejnost přijala ocenění autorů velmi příznivě, a skutečnost, že ceny byly po dvakrát předávány

slavnostně před hlavním pořadem Strážnického festivalu byla zaznamenána v mediích.

Samotní ocenění autoři vyjadřovali radost na tím, že si ostatní kolegové jejich práce všimli a hlasovali pro jimi vytvořené dílo. Finanční částka, poskytovaná Hlavním výborem oceněným, nebyla důležitá, vždyť letos ji kolektiv autorů videozáznamů lidových tanců daroval na podporu jednání Valného shromáždění. K anketě samotné jenom jednu poznámku, je velmi zajímavé, kolik tipů se na hlasovacích lístcích objevilo a kolik aktivit v regionech uniká naší pozornosti. Odstupující Hlavní výbor by přivítal, kdyby tato započatá tradice našla pochopení i u našich nástupců a zejména členů. Zdá, že by to mohl být jeden ze způsobů, jak upozornit na práci národopisců v mnoha oblastech.

Spolupráce se SNS:

Jedním z úkolů, které si předsevzal Hlavní výbor, bylo oživení spolupráce se Slovenskou národopisnou společností. Díky pochopení předsedkyně paní dr. Magdy Párikové, došlo nejen k navázání osobních kontaktů, ale ve Zpravodaji se již dvakrát objevila slovenská stránka. Řadě členů, kteří díky svému zaměření na výzkum, se může tato snaha zdát zbytečná, neboť se slovenskými kolegy nikdy nepřerušili úzké kontakty. Měli jsme ale na mysli ty z členů, kteří takovou možnost nemají a národopisná práce na Slovensku byla pro ně vždy významnou inspirací. Je milé, že zástupci slovenských kolegů jsou zde dnes přítomni.

Závěr

Jistě bychom našli v naší tříleté práci mnoho dalších úkolů, jejichž plnění nám zabralo mnoho času. Ale s odstupem času a jejich vyřešením jakoby přestaly být důležité a pocit spoluodpovědnosti, který provázel naši práci, usnadňoval jejich řešení.

Dovolte, abych závěrem své zprávy poděkovala kolegům a kolegyním, s nimiž jsem měla tu čest po tři roky stát v čele Národopisné společnosti za vynikající spolupráci.

Vás všechny bych ráda požádala, abyste se v diskusi k obsahu zprávy vyjádřili a pokud shledáte, že jsme vaši důvěru nezklamali a

obstáli ve svých funkcích, nám udělili absolutorium a zprávu o činnosti Hlavního výboru za končící volební období schválili.

Mgr. Jiřina Veselská
Předsedkyně Národopisné společnosti

Zápis z valného shromáždění Národopisné společnosti, konaného 7. září 1999 ve Valašském muzeu v přírodě v Rožnově pod Radhoštěm

Valné shromáždění Národopisné společnosti bylo zahájeno 7. září 1999 ve 14.00 hod. Mgr. Veselskou. Bylo konstatováno, že potřebný nadpoloviční počet členů 130 přítomen není, takže zahájení valného shromáždění bylo ve shodě se stanovami posunuto a půl hodiny, po jejím uplynutí bylo valné shromáždění zahájeno předsedkyní Mgr. J. Veselskou. Pozdravný projev přednesl ředitel Valašského muzea v přírodě ing. Koukal. Poté bylo přikročeno k vlastnímu jednání.

- I. Zpráva o činnosti Národopisné společnosti za III. volební období (Mgr. J. Veselská)
 - 1) informace o podpoře úsilí národop. odděl. Národního muzea v Praze o vrácení letohrádku Kinských expozičním a výstavním účelům tohoto pracoviště
 - 2) informace o změnách v hlavním výboru – dr. Popelka se již na počátku voleb. období vzdal funkce
 - 3) informace o členské základně
 - 4) informace o spolupodílu společnosti na několika pracovních setkáních, seminářích a konferencích
 - 5) informace o podpoře výzkumu studentů
 - 6) informace o tiskové činnosti
 - 7) informace o anketě nejlep. prací
 - 8) informace o oživení spolupráce se Slovenskou národopisnou společností
- II. Informace dr. Langhammerové o petici na záchranu budovy letohrádku Kinských pro výstavní a expoziční účely národopisného oddělení Národního muzea v Praze, kterou podpořila Národopisná společnost i širší veřejnost
- III. Zpráva o hospodaření Národopisné společnosti k 30. 8. 1999 (doc. dr. Štěpánová)
- IV. Revizní zpráva (dr. Bureš)

- V. Přednesené zprávy (zpráva o činnosti, zpráva o hospodaření, revizní zpráva) přijaty.
- VI. Volba volební a návrhové komise a zapisovatele
- 1) zvolena volební komise ve složení: dr. Lenderová, dr. Jiříkovská, dr. Ledvinka, dr. Plánka
 - 2) zvolena návrhová komise ve složení: dr. Vařeka, dr. Jermář, dr. Válka, dr. Bureš
 - 3) zapisovatelem zvolen dr. Šťoviček
- VII. Zpráva volební komise (přednesla dr. Lenderová): přítomno 50 členů, podán návrh na 14 kandidátů do hlavního výboru (1 kandidát připojen po návrhu z pléna), volí se 9 členů hlavního výboru, v dalším kole se volí předseda hlavního výboru (Národopisné společnosti).
- VIII. Zpráva volební komise o výsledku voleb:
50 přítomných členů – odevzdáno 50 platných hlasovacích lístků.
Do nového hlavního výboru zvoleni: Mgr. Jiřina Veselská, dr. Hana Dvořáková, dr. Ivo Frolec, dr. Vladimíra Jakouběová, dr. Jaromír Jermář, dr. Jan Krist, dr. Helena Mevaldová, doc. dr. Irena Štěpánová, dr. Miroslav Válka. Jako náhradník zvolen Roman Tykal.
(Zprávu po provedených volbách přednesla dr. Lenderová).
- IX. Změna Stanov Národopisné společnosti.
Valnému shromáždění Národopisné společnosti byl předložen její předsedkyní Mgr. Veselskou hlavním výborem předem rozmmnožený návrh na změnu Stanov, který byl přijat v následující formě:
- 1) preambule –
byl navržen nový název společnosti – Národopisná společnost České republiky. Protože pro změnu nehlasovaly potřebné 2/3 přítomných, zůstává název nezměněn
 - 2) čl. 3 – název „valná hromada“ se upravuje na „valné shromáždění“
 - 3) čl. 10 – návrh o mimořádném členství přijat
 - 4) čl. 13 – návrh na doplnění práv členstva přijat
 - 5) čl. 17 – návrh o orgánech Národopisné společnosti České republiky přijat s úpravou v bodu 1b), kde se znění upravuje na „hlavní výbor s lichým počtem členů“.
 - 6) čl. 20 – navrhované úpravy o valném shromáždění schváleny
 - 7) čl. 21 – 23 – navrhované úpravy o hlavním výboru schváleny

- 8) čl. 24 – 26 – navrhované úpravy schváleny
- 9) čl. 34 – navrhované úpravy schváleny
- X. Členský příspěvek –
přijato usnesení, aby členský příspěvek pro období 2000 – 2002 činil pro řádné a mimořádné členy 200,- Kč ročně. Pro mimořádné členy z řad studentů by činil 100,- Kč. Čestní členové by členský příspěvek neplatili.
- XI. Pozdrav zástupce Slovenské národopisné spoločnosti (dr. Hložková).
- XII. Pozdrav zástupce Polskiego Towarzystwa Ludoznawszego (prof. Kolnicki).
- XIII. Návrh na čestné členy Národopisné spoločnosti ČR (dr. Dvořáková):
navrženo, aby čestnými členy se stali dr. M. Ludvíková, CSc. a dr. J. Scheybal
- návrh přijat a uvedení se stali čestnými členy Národopisné spoločnosti ČR
- XIV. Volba předsedy hlavního výboru:
odevdáno celkem 48 platných hlasů
většinou 42 hlasů zvolena Mgr. J. Veselská
- XV. Volba revizorů účtů
Návrh, aby revizory zvoleni dr. Lenderová a dr. Šenfěldová – obě kandidátky zvoleny
- XVI. Diskuse – nebyla realizována, neboť nikdo z pléna se k diskusi nepřihlásil.
- XVII. Uděleno absolutorium dosavadnímu hlavnímu výboru.
- XVIII. Usnesení valného shromáždění – návrh připravený návrhovou komisí přednesen dr. Burešem a po doplnění z pléna upraven a přijat.
- XIX. Závěrečné slovo – Mgr. Veselská.

Zapsal: dr. J. Šťovíček

Usnesení

III. Valného shromáždění Národopisné společnosti ČR, konaného dne 7.9.1999 v Rožnově pod Radhoštěm

III. Valné shromáždění schvaluje:

1. Zprávy o činnosti a hospodaření
2. Volbu Hlavního výboru, předsedy a revizorů
3. Změny Stanov a výše členských příspěvků
4. Volbu čestných členů

III. Valné shromáždění ukládá nově zvolenému Hlavnímu výboru:

1. Vyvíjet aktivní a soustavné úsilí o rozšíření členské základny, zejména o mladé absolventy oboru etnologie. V této souvislosti připravit leták obsahující krátký text osvětlující historii, význam, poslání a cíle NS ČR s připojenou přihláškou. Tento materiál expedovat jako přílohu Zpravodaje s výzvou k získávání nových členů.
2. Usilovat o systematické a soustavné doplňování sítě dopisovatelů.
3. Aktualizovat a doplnit adresář národopisných pracovníků (zpřesnění a rozšíření kontaktů - adresá, telefon, e-mail, fax) o další pracovníky v muzeích i v jiných institucích, nejlépe formou pomoci a spolupráce se současnými členy, v této souvislosti publikovat ve Zpravodaji seznam členů a předtištěné odpovědní lístky k získání kompletních údajů.
4. Soustavně informovat ve Zpravodaji o činnosti odborných komisí NS ČR k získání přehledu o jejich aktivitách.
5. Nadále aktivně podporovat záměr regenerace a revitalizace Letohrádku Kinských jako národopisného odd. NM v Praze s expozičním a osvětovým využitím.
6. Oslovit potencionální sponzory s cílem získat na činnost NS ČR sponzorské příspěvky.

Za návrhovou komisi předkládal PhDr Pavel Bureš

Schváleno jednomyslně.

STANOVY

NÁRODOPISNÉ SPOLEČNOSTI

**V zájmu rozvoje a cílů české vědy byla vytvořena
Národopisná společnost,
občanské sdružení, které se spravuje těmito stanovami:**

Základní ustanovení

Čl. 1

1. Národopisná společnost (dále jen NS) je nezávislá a dobrovolná organizace vědeckých, vědecko-pedagogických a odborných pracovníků, studentů národopisu - etnologie a zájemců o práci v této disciplíně z jiných příbuzných oborů.

Jejím účelem je napomáhat rozvoji národopisu, realizaci, propagaci a popularizaci výsledků oboru.

2. Národopisná společnost je občanským sdružením podle zákona 83/1990 ve znění pozdějších předpisů o sdružování občanů.

Čl.2

1. Sídlem Národopisné společnosti je Praha.
2. Národopisná společnost působí na celém území České republiky.

Čl. 3

1. Ve své činnosti se Národopisná společnost řídí cíli hospodářského, kulturního a sociálního rozvoje české společnosti.

2. Hlavní zásady činnosti stanoví Valné shromáždění.

Úkoly Národopisné společnosti

Čl. 4

1. Národopisná společnost plní zejména tyto úkoly:

- a) podněcuje a rozvíjí vědeckou, hlavně teoretickou a výzkumnou činnost v národopisu
- b) vytváří předpoklady pro optimální rozvoj národopisné vědy
- c) rozšiřuje poznatky z teorie vědeckého výzkumu a získává vědecké pracovníky k aktivní spolupráci pro rozvoj národopisné vědy

- d) přispívá ke zvyšování odborné úrovně členů
- e) propaguje a popularizuje výsledky národopisné vědy
- f) poskytuje členům pomoc při vědecké, odborné i popularizační činnosti
- g) pořádá národní, republikové i mezinárodní konference, semináře, sympozia, přednášky, diskuse, zájezdy a jiné akce
- h) rozvíjí vlastní ediční a publikační činnost, k tomu účelu vydává zejména Národopisný věstník a Zpravodaj
- i) vypisuje soutěže a uděluje odměny za vědecko-výzkumnou činnost, sběratelskou, přednáškovou, výstavní a publikační činnost, zejména za díla a činnost vysoké teoretické a metodologické úrovně
- j) spolupracuje s jinými národopisnými pracovišti a institucemi (vysokými školami, muzei, výzkumnými pracovišti apod.)
- k) aktivně prosazuje principy svobodného vědeckého bádání, publikování a otevřené vědecké diskuse
- l) ochraňuje profesionální zájmy a práva svých členů a zasazuje se zejména o:
 - neomezené právo členů na analýzy kulturních a sociálních jevů
 - přístup ke všem informacím a údajům státních a společenských organizací, pokud jejich ochrana není součástí Ústavy
 - dodržování základních norem etiky vědecké práce
 - ochranu členů proti osočování, diskriminaci a negativním sankcím za vědeckou činnost
 - zastupování zájmu členů ve vztahu ke státním, odborným a jiným institucím

Čl.5

1. Národopisná společnost podle možností spolupracuje s vědeckými společnostmi evropských i zámořských zemí v rámci uzavřených smluv.

Čl.6.

K efektivnímu zajišťování úkolů může NS zřizovat územní pobočky a odborné skupiny podle tématického zaměření.

Čl.7

Pobočky jsou zřizovány podle územního principu v místech, kde jsou pro jejich činnost předpoklady. Sdružují členy NS zejména ve významných vědeckých, pedagogických, kulturních a společenských centrech.

Čl. 8

Odborné skupiny (sekce, komise) jsou zřizovány podle odborného zaměření členů NS a problémů, které chtějí řešit. Sdružují členy NS podle jejich odborného zájmu nebo podle specializace.

Členství v Národopisné společnosti

Čl. 9

1. Členství je individuální a kolektivní.
2. Členství ve společnosti je řádné, čestné a mimořádné.

Čl. 10

1. Řádným členem se může stát vědecký, vědecko-technický, vědecko-pedagogický nebo odborný pracovník, který aktivně pracuje v oboru etnografie a folkloristiky nebo etnologie, vykazuje nebo vykázal tvůrčí činnost, jestliže se písemně přihlásí za řádného člena a prohlásí, že souhlasí s posláním a úkoly Národopisné společnosti a je ochoten se zúčastnit na jejich plnění.

2. Mimořádným členem se může stát ten, kdo se na práci v oboru připravuje studiem a projevuje zájem o tvůrčí činnost, pracovník jiného oboru, který má zájem o spolupráci s NS a jejími členy, jestliže se písemně přihlásí za mimořádného člena a prohlásí, že souhlasí s posláním a úkoly Národopisné společnosti a chce se zúčastnit svou činností na jejich plnění.

Mimořádnými členy NS se mohou stát rovněž aktivní dopisovatelé.

3. Čestným členem NS se může stát významný domácí nebo zahraniční vědecký pracovník, který se zvláště významně zasloužil o rozvoj národopisné vědy. Čestné členství uděluje Valné shromáždění NS na návrh Hlavního výboru NS. Čestný člen má všechna práva řádného člena.

4. Přihláška za mimořádného člena vyžaduje doporučení dvou řádných členů NS. Mimořádné členství toho, kdo se na práci v oboru připravuje studiem, končí s ukončením studia.

Přihlášku za člena schvaluje na svém pravidelném zasedání Hlavní výbor NS.

5. Členství vzniká přijetím za člena, zaplacením zápisného a členských příspěvků na jeden rok. Proti rozhodnutí Hlavního výboru NS o členství je možné se odvolat do 30 dnů k Hlavnímu výboru NS.

Čl. 11

1. Kolektivním členem se mohou stát subjekty, podílející se na práci v oborech etnografie a folkloristika, projeví-li o členství zájem podáním přihlášky.

2. V přihlášce subjekt prohlásí za jakých podmínek a jakou formou se hodlá účastnit práce Národopisné společnosti, navrhne také jednoho až čtyři pracovníky, kteří jej budou zastupovat vůči NS a budou jednat jejím jménem (dále jen delegáti).

3. O přijetí rozhoduje předsednictvo Hlavního výboru NS. Proti rozhodnutí je možné se odvolat do 30 dnů k Hlavnímu výboru NS.

4. Každý člen se může zúčastnit práce v jedné z poboček nebo v jedné či několika odborných skupinách

Práva členů

Čl. 12

Členům přísluší právo

- zúčastnit se Valného shromáždění a podílet se na jeho jednání
- volit a býti volen do orgánů NS. Za členy Hlavního výboru a do funkce revizorů nemohou být voleni mimořádní členové.
- být členy komisí, pracovních skupin, delegací apod., vytvářených orgány NS
- podávat návrhy a hlasovat o návrzích podaných na všech schůzích, konferencích a jiných odborných akcích NS
- být informováni o akcích NS
- zúčastnit se hlasování o nejvýznamnější počinu oboru
- podávat žádosti o finanční podporu své výzkumné činnosti podle předem schválených pravidel
- získávat přednostně za stanovenou cenu publikace vydávané NS
- dostávat Národopisný věstník a Zpravodaj NS
- užívat ke studiu či odborné a vědecké činnosti materiály uložené v archivu NS
- obrátit se na Hlavní výbor v případě, že potřebuje ochranu před diskriminací a negativními sankcemi za svou profesionální činnost
- obrátit se na NS se žádostí o pomoc při řešení otázek profesionálního uplatnění

Povinnosti členů

Čl. 13

1. Zachovávat stanovy Národopisné společnosti.
2. Odpovědně plnit funkce, kterými byli pověřeni a zajišťovat konkrétní úkoly.
3. Platit členské příspěvky schválené pro tříleté období na Valném shromáždění.

Zánik členství

Čl. 14

1. Individuální členství v NS zaniká:
 - a) písemným prohlášením člena, že ze společnosti vystupuje
 - b) nezaplacením členských příspěvků po dobu dvou let, ač byl o zaplacení písemně upomenut
 - c) vyloučením člena.
2. Člen může být vyloučen z vážných důvodů, zejména jedná-li v rozporu s povinnostmi, jež mu ukládají stanovy, anebo jestliže hrubě porušil obecné zásady etiky vědecké práce. O vyloučení rozhoduje Hlavní výbor NS. Proti rozhodnutí se může vyloučený člen odvolat k Valnému shromáždění NS.

Čl. 15

Kolektivní členství v NS zaniká:

- a) písemným prohlášením organizace, že nadále nehodlá být kolektivním členem NS
- b) rozhodnutím Hlavního výboru NS o zrušení kolektivního členství, neplní-li organizace po dobu jednoho roku podmínky účasti na práci v NS, aniž by toto neplnění projednala a odůvodnila předsednictvu.

Orgány Národopisné společnosti

Čl. 16

- 1) Orgány NS, které zajišťují a řídí všechny úseky její činnosti jsou:
 - a) valné shromáždění členů
 - b) Hlavní výbor s lichým počtem členů.
2. Kontrolním orgánem NS pro hospodářskou činnost jsou dva revizoři.

Valné shromáždění

Čl. 17

1. Valné shromáždění všech členů je nejvyšším orgánem Národopisné společnosti.

2. Valnému shromáždění přísluší:

- a) určovat směry činnosti NS
- b) schvalovat zprávu Hlavního výboru o činnosti NS za období od posledního Valného shromáždění
- c) schvalovat zprávu revizorů za období od posledního Valného shromáždění
- d) určovat počet členů Hlavního výboru, počet revizorů a počet náhradníků uvedených orgánů
- e) usnášet se na zásadních hospodářských opatřeních
- f) určovat výši zápisného a členských příspěvků
- g) zřizovat nebo rušit odborné skupiny
- h) volit : - členy Hlavního výboru a jejich náhradníky
- revizory a jejich náhradníky
- předsedu NS ČR z již zvolených členů Hlavního výboru tajným hlasováním na základě předložené kandidátní listiny
- i) volit čestné členy
- j) usnášet se na stanovách a jejich změnách
- k) usnášet se na zrušení Národopisné společnosti.

Čl. 18

1. Řádné Valné shromáždění se koná jednou za tři roky. Svolává je Hlavní výbor NS.

2. Hlavní výbor NS může svolat mimořádné Valné shromáždění z vlastního podnětu na žádost alespoň jedné třetiny členů, nejpozději do jednoho měsíce od předložení písemné žádosti.

3. Hlavní výbor NS oznámí termín konání řádného Valného shromáždění všem členům nejméně 40 dnů před tímto termínem, spolu s programem.

4. Hlavní výbor NS oznámí termín mimořádného Valného shromáždění nejméně 15 dní před tímto termínem, spolu s důvodem svolání mimořádného Valného shromáždění.

Čl.19

1. Valnému shromáždění NS předsedá a jeho jednání řídí předseda nebo jiný člen předsednictva, který byl pověřen řízením.

2. Valné shromáždění je způsobilé se usnášet, je-li přítomna alespoň polovina všech členů. Nesejde-li se v určenou dobu potřebný počet členů, koná se Valné shromáždění o hodinu později a je způsobilé se usnášet za jakéhokoliv počtu přítomných.

3. Usnesením Valného shromáždění je návrh, pro který hlasovala většina přítomných.

4. K usnesení o změně stanov nebo o zániku NS se vyžaduje souhlas dvou třetin přítomných členů.

5. Valné shromáždění volí členy a náhradníky Hlavního výboru, revizory a jejich náhradníky, tajným hlasováním na základě předložené kandidátní listiny.

Hlavní výbor

Čl.20

1. Hlavní výbor řídí činnost NS v období mezi Valnými shromážděními.

2. Hlavní výbor volí ze svého středu místopředsedu, vědeckého tajemníka a hospodáře.

Čl. 21

Hlavnímu výboru přísluší:

- a) volit místopředsedu, vědeckého tajemníka a hospodáře ze svých členů
- b) po celé volební období pracovat společně i jednotlivě dle pověření a usnesení z jednání v zájmu NS a jejich členů
- c) zajišťovat běžné úkoly týkající se činnosti NS
- d) schvalovat plán činnosti NS na následující rok
- e) schvalovat finanční plán na následující rok
- f) schvalovat zprávu o činnosti NS za běžný rok
- g) schvalovat zprávu o hospodaření NS za běžný rok
- h) pověřovat členy Hlavního výboru plněním konkrétních úkolů
- ch) zabezpečovat přípravu Valného shromáždění, včetně návrhů kandidátních listin
- i) zřizovat pobočky NS, popřípadě stanovit územní obvod jejich působnosti
- i) zřizovat komise a jmenovat jejich členy

- j) rozhodovat o přijetí za řádné a mimořádné členy těch, kteří o členství projeví zájem
- k) vést kartotéku mimořádných, řádných a čestných členů a dopisovatelů
- l) v zájmu oboru a členů NS připravovat žádosti o granty a účastnit se v zastoupení členů přípravy a realizace petičních akcí, pokud to zájem oboru vyžaduje
- m) jmenovat porotu pro zpracování výsledků Ankety členů NS o nejvýznamnější počin oboru

Čl. 22

1. Schůzi Hlavního výboru svolává předseda nebo místopředseda, který ho zastupuje, podle potřeby, zpravidla však šestkrát do roka.

2. Předseda svolá schůzi Hlavního výboru vždy do dvou týdnů byl-li o to požádán alespoň třetinou členů Hlavního výboru. Nesvolá-li předseda v takovém případě schůzi Hlavního výboru, může tak učinit místopředseda.

3. Jednání Hlavního výboru řídí předseda anebo pověřený člen předsednictva.

4. Hlavní výbor je způsobilý usnášet se, je-li přítomna alespoň polovina jeho členů.

5. Usnesením Hlavního výboru je návrh, pro který hlasovala většina přítomných nebo pro nějž při rovnosti hlasů hlasoval předseda.

6. O jednání Hlavního výboru je pořizován zápis, jež je závazný pro další postup členů Hlavního výboru.

7. Do stejné funkce v Hlavním výboru může být volen člen nejvíc po dvě volební období za sebou. Ve výjimečných případech může Valné shromáždění tajným hlasováním rozhodnout o jeho dalším zvolení.

8. Za členy Hlavního výboru, kteří trvale přestanou vykonávat funkci, povolává Hlavní výbor náhradníky. Náhradníky se stávají členové uvedení na kandidátce, kteří nezískali potřebný počet hlasů při volbě za řádné členy Hlavního výboru a to v pořadí podle počtu získaných hlasů.

Revizoři

Čl. 23

1. Dohled na hospodářskou činnost vykonávají revizoři, kteří z hospodářského hlediska posuzují i plnění úkolů NS.

2. Revizoři podávají zprávu o hospodaření Valnému shromáždění a Hlavnímu výboru, který se bez přihlídnutí k jejich návrhům nemůže usnést o uzávěrce ani o úhradě ztráty.

3. Revizory a jejich náhradníky volí Valné shromáždění z řádných členů NS na funkční období totožné s funkčním obdobím Hlavního výboru. Revizoři nemohou být členy jiných rozhodujících orgánů NS.

4. Revizoři a jejich náhradníci se mohou zúčastňovat na zasedání orgánů NS s hlasem poradním.

Organizace vnitřních složek Národopisné společnosti

Čl. 24

1. Činnost pobočky řídí výbor volený na plenárním zasedání pobočky.
2. Výbor pobočky se skládá z předsedy, místopředsedy, tajemníka popř. dalších členů, vždy lichého počtu.
3. Předseda pobočky se zúčastňuje schůzí Hlavního výboru projednávají-li se věci týkající se pobočky.

Čl. 25

1. Činnost odborné skupiny řídí vedoucí, na němž se členové skupiny dohodnou.
2. Odborné skupiny a pobočky svolávají plenární schůzi svých členů podle potřeby, nejméně jednou v období mezi dvěma valnými shromážděními

Čl. 26

1. Hlavní výbor NS může vytvářet komise pro koordinaci a spolupráci s ostatními vědeckými společnostmi nebo s jinými vědeckými a výzkumnými institucemi.
2. Členy komisí takto zřízených se mohou stát jen řádní členové NS.
3. Pro přípravu a plnění některých úkolů, zejména hospodářských, mohou orgány NS vytvořit pracovní komise z řádných i mimořádných členů NS. Do pracovních komisí mohou být přizváni nečlenové jako odborní poradci.
4. Pracovní komise jednají podle pokynů orgánu, který je zřídil

Hmotné prostředky Národopisné společnosti

Čl. 27

1. K hospodářskému zajištění úkolů NS slouží:
 - a) členské příspěvky
 - b) převzatý majetek

- c) prostředky poskytované jinými institucemi a AV
- d) příjmy vyplývající z vlastní činnosti NS
- e) dary a dědictví

2. Při hospodaření se NS řídí obecnými předpisy.

Zastupování Národopisné společnosti

Čl. 28

1. NS zastupuje a jejím jménem jedná předseda.
2. Za NS se předseda podpisuje tak, že k názvu NS připojí svůj podpis s uvedením funkce.
3. Hlavní výbor může zmocnit jiné členy předsednictva, popř. další členy, aby v rozsahu, jež určí, NS zastupovali a jednali jejím jménem. Osoby takto zmocněné připojují k podpisu dodatek vyjadřující jejich zmocnění.

Čl. 29

1. Usnesení orgánů NS, jež se týkají jejich členů a jiné závažné skutečnosti, se členům oznamují prostřednictvím Zpravodaje Národopisné společnosti, který je rozepisován členům a dopisovatelům třikrát ročně. Za jeho obsah odpovídá předseda nebo místopředseda.
2. Odborné statě jsou publikovány v Národopisném věstníku, který je vydáván jedenkrát ročně a členům rozepisován. Za jeho obsah odpovídá vědecký tajemník.

Čl. 30

Hlavní výbor NS může zřídit sekretariát společnosti, kterému rámcově určí strukturu a náplň činnosti, kterou kontroluje.

Čl. 31

Národopisná společnost je právním nástupcem Národopisné společnosti československé při ČSAV a přebírá její práva, úlohy, majetek a pokračuje v její činnosti.

Čl. 32

Jestliže NS zanikne, případně její majetek, jenž zbude po úhradě závazků, Akademii věd ČR - Radě vědeckých společností s podmínkou, že ta jej odevzdá jiné dobrovolné organizaci, která by se do tří let po zániku NS ustavila pro plnění obdobných úkolů v oboru etnografie a folkloristiky či etnologie.

Adresy autorů

PhDr. Benža Miroslav, CSc.

Ústav etnologie SAV, Jakubovo nám. 12, 813 64 Bratislava

Mgr. Drápala Daniel

Valašské muzeum v přírodě, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm

PhDr. Hobl Dalibor

Regionální muzeum, Brandlova 35, 280 02 Kolín

Mgr. Holubová Markéta

Etnologický ústav AV ČR, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1

PhDr. Hrdá Judita

Etnologický ústav AV ČR, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1

PhDr. Chlebana Milan

Trenčianske múzeum, Mierové nám. 46, 912 50 Trenčín

PhDr. Jakouběová Vladimíra

Muzeum Českého ráje, Skálova 71, 511 01 Turnov

PhDr. Langer Jiří, CSc.

5. května 1551, 756 61 Rožnov pod Radhoštěm

PhDr. Langhammerová Jiřina

Národopisné odd. NM, Kinského zahrada 97, 150 00 Praha

PhDr. Mevaldová Helena

Národopisné odd. NM, Kinského zahrada 97, 150 00 Praha

PhDr. Motýčková Dana

Etnologický ústav AV ČR, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1

PhDr. Plessingerová Alena, CSc.

Na Dračkách 9, 160 00 Praha 6

PhDr. Satke Antonín, CSc.

Solná 11, 746 01 Opava

PhDr. Skalníková Olga, CSc.

Milady Horákové 119, 160 00 Praha 6

Doc PhDr. Štěpánová Irena, Csc.

Ústav etnologie FF KU, Celetná 20, 110 00 Praha

PhDr. Thořová Věra, CSc.

Etnologický ústav AV ĀR, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1

Tichá Jana

Meziřičská 1643, 756 61 Rožnov p. R.

PhDr. Toncřová Marta

Etnologický ústav AV ĀR, Veveř 97, 602 00 Brno

PhDr. Válka Miroslav, Csc.

Ústav evropské etnologie FF MU, Arne Nováka 1, 660 88 Brno

PhDr. Vařeka Josef, DrSc.

Etnologický ústav AV ĀR, Na Florenci 3, 110 00 Praha 1

PhDr. Večerková Eva, Csc.

Etnografický ústav MZM, Kobližná 1, 659 37 Brno

PhDr. Vojancová Ilona

Soubor lidových staveb Vysočina, Příčná 350, 539 01 Hlinsko

Vychytilová Petra

Orlice 249, 561 51 Letohrad

Mgr. Zobačová Andrea

Etnologický ústav AV ĀR, Veveř 97, 602 00 Brno

Národopisný věstník (dvojčíslo) roč. XV (57) - XVI (58) za roky 1998 - 1999

Referáty z vědecké konference ke 100. výročí narození

doc. dr. Drahomíry Stránské:

„Lidová kultura 20. století, její výzkum, dokumentace a prezentace“

Rožnov pod Radhoštěm 8. září 1999

Vydala: Národopisná společnost za podpory Rady vědeckých společností při AV ČR v Praze v roce 1999

Za obsah příspěvků odpovídají autoři. Texty neprošly jazykovou úpravou

Redakce: Jiřina Veselská

Odpovědná redaktorka: Helena Mevaldová

Obálka: Lenka Kovalová

Technická redakce: Martin Papcun

Adresa redakce: Národní třída 3, 117 20 Praha 1

Náklad: 300 ks

Tisk: ČKD Služby, a. s., Praha 9, Klečákova 3

ISSN 0323 – 2492